

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

ERKEKLİK KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞİMLERİN SORGULANMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Naz HIDIR

DANIŞMANLAR : Prof. Dr. Solmaz ZELYÜT
Prof. Dr. Serpil SANCAR

İZMİR-2015

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

ERKEKLİK KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞİMLERİN SORGULANMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Naz HIDİR

JÜRİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Solmaz ZELYÜT

Prof. Dr. Serpil SANCAR

Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA

İZMİR-2015

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Erkeklik Kimliğindeki Değişimlerin Sorgulanması" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Naz HIDIR

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Naz HİDİR
Numarası : 92120000668
Anabilim Dalı : Kadın Çalışmaları
Tez Başlığı (Türkçe) : Erkeklik kimliğindeki Değişimlerin Sorgulanması
Tez Başlığı (İngilizce) : Investigation of the Changes in masculinity
Tez Savunma Tarihi : 27.11.2015.
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Sema ZELYÜT
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Serpil SANCAR
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Zerrin YALÇINKAYA
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

TEŐEKKÜR

Bu tezi yazabilmemi benden desteğini esirgemeyen pek çok insana borçluyum. Onlar olmasaydı bu tezi bitiremezdim. Öncelikle bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde ve tezin yazım sürecinde benimle değerli bilgilerini paylaşarak bana destek olan çok sevgili danışman hocalarım Prof. Dr. Serpil Sancar'a ve Prof. Dr. Solmaz Zelyüt'e sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım sürecinde benden katkılarını esirgemeyen sevgili hocam Prof. Dr. Güzin Yamaner'e, hayatımda "iyi ki var" dedirten ve uzaklardan bile her an desteğini hissettiren Temmuz Gönç'e, günün her saati sabırla nazımı çeken ve her zaman cesaretlendiren Atilla Barutçu'ya, hem duygusal desteği hem de zihin açıcı soruları ve önerileriyle hep yanımda olan Demet Gülçiçek'e, yorumlarıyla farklı noktaları görebilmeme olanak sağlayan İrem Yılmaz'a, ilgisi, desteği ve katkıları için sevgili dostum Elif Alu'a, her an yardımına koşan Hanen iftdoğan'a, desteği için Burcu Cengiz Başkonak'a, yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan çok sevgili dostlarım Elif Gürpınar, Hatice Kül, Senar Alkın ve Tolga Ulusoy'a çok teőekkürler.

Tabi ki en çok teőekkürü her an ne kadar şanslı olduğumu hissetmemi sağlayan annem, babam ve kardeşim hak ediyor. Onlara bana gösterdikleri sevgi, sabır ve her türlü destek için minnettarım.

Ayrıca bu tez çalışmasını projelendirerek destekleyen Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP) Komisyonu'na teőekkür ederim. Son olarak bu araştırmada benimle görüşmeyi kabul ederek katkı sağlayan erkeklere, bana ayırdıkları zaman ve gösterdikleri samimiyet için teőekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. Yöntem	4
1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	11
1.1. Feminizme Bir Tepki Olarak Erkeklik Çalışmaları	13
1.2. Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler	16
1.3. Türkiye’de Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler	19
2. BİR İKTİDAR KONUMU OLARAK ERKEKLİK ÇÖZÜMLEMESİ	28
2.1. Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi	31
2.2. “Habitus” Olarak Cinsiyet ve Eril Tahakküm	38
2.3. Erkekliğin Değişimi ve Krizi Tartışması.....	41
3. MUHALİF ERKEKLERİN ERKEKLİK DENEYİMLERİ	48
3.1. Otoriteye Başkaldırı ve Uyum Pratiği: Babalar	48
3.2. Erkeklik Ritüeli: Sünnet.....	59
3.3. Erkekliğin Rekabet Alanı: Seks	64
3.4. Devlet İktidarı/ Erkek İktidarı: Askerlik	74
3.5. Erkekliğin Göstergesi: İş- Güç Sahibi Olmak	79
3.6. “Özgürlükten Vazgeçiş”: Evlilik.....	84
4. ERKEKLİK KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞİMLER	92
4.1. Muhalif Erkeklerin Gözünden	92
4.1.1. Erkeklik.....	93
4.1.2. Kadınlık.....	103
4.1.3. Eril Şiddet	109
4.1.4. Cinsel Taciz.....	113
4.1.5. LGBTİ’ler	116
4.2. Erkeklik Kimliğinin Değişim Rotaları	119
4.2.1. Feminizmlerin Erkekliği Dönüştürücü Etkisi	126
4.2.2. Erkekler ve Feminizm: Erkekler Feminist Olabilir Mi?	131
4.2.3. Cinsiyetçilikle Mücadelede Erkekler: Söylemler, Eylemler, Eksik Kalanlar	139

4.2.4. Muhalif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri	150
SONUÇ	164
EK 1: GÖRÜŞMECİ LİSTESİ	169
EK 2: GÖRÜŞME SORULARI	178
KAYNAKÇA	183
ÖZET	195
ABSTRACT	196

GİRİŞ

Cinsiyetin toplumsal algısında kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri anlamada, kadınlık kadar erkekliğin de cinsiyet kimliği olarak sorgulanması önemlidir. Çünkü hiçbir kimlik, kendi başına durmaz. Kadınlık ve erkeklik, hâkim düzen olan patriyarka içerisinde şekillenir. Bu düzende kadınlar -ve aslında erkekler de- zaten belirlenmiş olan cinsiyet rollerine hapsedilerek kimliklendirilir.

İkili cinsiyet ilişkilerinde kadınların ezilmesinin kadınlıkla ilişkisi feminist literatürde uzun zaman tartışılmıştır. Feminist teorisyenlerin katkısıyla gelinen nokta, kadınlığın karşısında duran, simetrisi olan “erkeklik”e vurgu yapmayı kaçınılmaz kılmıştır. Böylece Batı’daki çeşitli akademik ve politik geleneklerde 80’lerden itibaren, “Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” adlı bir araştırma alanı gelişmiştir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarında daha önce ihmal edilen bu konu, Türkiye’de son yıllarda ilgi görmeye başlamıştır. Problem, erkeklerin kadınları kendilerine tabi kılışının nasıl işlediğini anlamak ve bu işleyişi değiştirmek adına stratejiler geliştirmek olarak kendini sunar.

Dünya genelinde özellikle 80’lerden sonra toplumsal yapıdaki değişimler farklı kimliklerin de duyulur/görünür olmasına olanak sağlamış ve siyasal alana da yansımıştır. Bu siyasal imkân büyük ölçüde feminist hareketler sayesinde doğmuştur. Feminist hareketlerin etkisiyle örgütlenen LGBTİ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks) hareketi ve feminizmin otorite karşıtı mücadelesinden ayrı düşünülemez olan anti-militarist hareket de farklı kimliklerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler, kendini baskın erkeklik kimliği üzerinden ifade etmeyen ya da hâkim ol(a)mayan erkeklerin de görünür hale gelmesine yol açmıştır. Alışılmış erkekliğin kurucu öğelerine mesafeli bir biçimde yaklaşan alternatif erkekler elbette Türkiye’de de vardır. Ancak, bu erkeklerin normatif erkekliklere şüpheyle baksalar da, zaman zaman cinsiyetçiliği yeniden üretebildiklerinden, yani patriyarkanın işleyişine hizmet edebildiklerinden söz edilmektedir.

R.W. Connell’in (1998) öncüsü olduğu bu araştırma alanı sayesinde, erkekliğin tekil bir kurgu olmadığı; tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak farklı erkekliklerden söz edilmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Farklı erkekliklerin varlığına vurgu yapılması,

erkeklerin hepsinin patriyarkada aynı şekilde yer almadığını görebilmenin önünü açmıştır. Buna göre kimi erkekler, normatif erkeklik sınırları içerisinde kalmaktan hiçbir hoşnutsuzluk hissetmezken, kimileri bu sınırları zorlama eğilimindedir. Temel soru şudur: Egemen erkeklik kimliğini reddeden erkekler acaba neyi reddederek, neyi benimseyerek ve ne gibi deneyimlerden geçerek kendi kimliklerini kurmaktadır?

Bu tezde erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması hedeflenmiştir. Bu amaçla Türkiye’de egemen erkeklik kimliğine alternatif kimlikler olarak değerlendirilen muhalif erkeklerle görüşmeler yapılmıştır. Farklı toplumsal muhalefet alanlarından on sekiz erkeğin, erkeklik deneyimleri ile cinsiyet ilişkilerine dair temel meselelere yönelik yaklaşımları feminist bir duruş noktasından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken, erkeklerin söylemlerinden hareketle, patriyarka karşısındaki konumlarında değişim olup olmadığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra, bu erkeklerin egemen değerleri yeniden ürettikleri alanların olup olmadığı sorgulanmıştır.

Erkeklerin “erkeklik mertebesine” erişme yolunda neler yaşadıklarının anlaşılması erkeklik değerlerinin dönüşümü açısından yol göstericidir. Araştırma için görüşülen erkeklerin deneyimlerine ve değişim rotalarına dair anlatılarını sorgulamak, bize bu erkeklerin “erkeklikten sakınma” deneyimlerinin izini sürme imkânını sağlayacaktır. Çünkü egemen erkeklik dışında alternatif kimlikler ortaya koyanların gündelik yaşamda erkekliklerini nasıl deneyimlediklerinin anlaşılması önemlidir. Bu deneyimler bize patriyarkaya karşı erkeklik kimliklerinin hangi rotalar ile dönüştüğünün bilgisini de sağlayacaktır. Bu nedenle bu tez, erkeklik kimliklerinde sözü edilen dönüşümün gündelik hayata nasıl yansıdığına ya da yansı(ya)madığının tartışılmasını kapsamaktadır. Bunun yanı sıra muhalif erkeklik kimliklerinin patriyarka ile “işbirliği”¹ yaptıkları ve onu dönüştürmeye çalıştıkları noktaların sorgulanması erkekliklerin değişimi konusunda katkı sağlayıcı olacaktır. Çünkü bu dönüşümün egemen erkeklikten uzaklaşmayı ne kadar sağladığının anlaşılması da oldukça önemlidir. Bunun için bu tezde erkeklerin patriyarka karşısında nasıl konumlandıkları ve konumlanışlardaki değişimler sorgulanacaktır.

Erkeklik kimliğindeki değişimleri sorgulama amacı taşıyan bu tez dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm ilgili literatürün tarihsel gelişimine, ikinci bölüm ise

¹ Connell’in hegemonik erkeklik kuramında belirttiği farklı erkekliklerden olan “işbirliği erkeklik” ve onun iktidar karşısındaki konumu, “Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi” başlığında detaylı olarak yürütülecektir.

erkekliğin iktidar ile ilişkisine ayrılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise tez araştırması kapsamında yapılan görüşmelerin yorumlanması yer almaktadır. Sonuç bölümü tezin genelinde tartışılan sorunsala dair değerlendirmeyi kapsamaktadır. Görüşmeciler Listesi kısmında (Ek 1), araştırma kapsamında görüşülen erkeklerin bilgileri yer almaktadır. Görüşme Sorularında ise (Ek 2) alan araştırmasında yararlanılan yarı-yapılandırılmış sorular bulunmaktadır.

Birinci bölümde, bu tezin ilgili literatürü olan erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanının tarihsel gelişimi, “Erkeklik Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi”: “Feminizme Bir Tepki Olarak Erkeklik Çalışmaları”; “Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” ve “Türkiye’de Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” çalışmaları başlıkları altında incelenmiştir. “Erkeklik Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi” kısmında bu alan tanıtılmıştır. Ardından erkeklik çalışmalarının feminizmle nasıl bir ilişkisi olduğu, bu akademik alanın gelişimi üzerinden değerlendirilmiştir. Son olarak ise “Türkiye’de Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” alanında ortaya konulan akademik katkılar ile eleştirel erkeklik hareketi olarak değerlendirilebilecek oluşumlar incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde “Bir İktidar Konumu Olarak Erkeklik”: “Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi”; “‘Habitus’ Olarak Cinsiyet ve Eril Tahakküm”; “Erkekliğin Krizi ve Değişimi” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde erkekliğin bir iktidar konumu olarak kendisini nasıl inşa ettiği irdelenmiştir. Egemen erkekliğin kendisini farklı erkeklikler, kadınlıklar ve LGBTİ’ler üzerinden nasıl tanımladığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama, alan araştırmasının verilerinin değerlendirildiği üçüncü ve dördüncü bölümün kuramsal çerçevesini sunmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde muhalif erkeklerin erkeklik deneyimleri sorgulanmıştır. Bu sorgulama, “Otoriteye Başkaldırı ve Uyum Pratikleri: Babalar”; “Erkeklik Ritüeli: Sünnet”; “Erkekliğin Rekabet Alanı: Seks; Devlet İktidarı/ Erkek İktidarı: Askerlik”; “Erkekliğin Göstergesi: İş- Güç Sahibi Olmak” ve “‘Özgürlükten Vazgeçiş’: Evlilik” başlıkları altında yürütülmüştür. Bu deneyimler Türkiye’de erkek olma aşamaları olarak değerlendirilen (bkz. Ögüt, 2009; Selek, 2010; Barutçu, 2013) aşamalar olduğu için seçilmiştir. Bu bölümde araştırmada görüşülen erkeklerin bu aşamaları nasıl deneyimledikleri ile bu deneyimlere yönelik yaklaşımları sorgulanmıştır.

Tezin dördüncü bölümü “Erkeklik Kimliğindeki Değişimler”, “Muhafif Erkeklerin Gözünden”; “Erkeklik”, “Kadınlık”, “Eril Şiddet”, “Cinsel Taciz” ve “LGBTİ’ler” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklar erkeklerin cinsiyet ilişkilerine yönelik yaklaşımlarının izini sürmeyi sağlayacağından seçilmiştir. Görüşülen erkeklerin bu konulara yönelik yaklaşımlarında egemen erkeklikten bir farklılaşma olup olmadığı bu bölümde sorgulanmıştır. Dördüncü bölümün ikinci kısımda “Erkeklik Kimliğinin Değişim Rotaları”: “Feminizmlerin Erkekliği Dönüştürücü Etkisi”; “Erkekler ve Feminizm: Erkekler Feminist Olabilir Mi?”; “Cinsiyetçilikle Mücadelede Erkekler: Söylemler, Eylemler, Eksik Kalanlar” ve “Muhafif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri” başlıkları altında sorgulanmıştır. Bu bölümde önce erkeklerin değişiminde etkili olduğu düşünülen rotalar belirlenmiştir. Ardından erkekliklerin değişiminde en etkili siyaset olan feminizmlerin dönüştürücü etkisi incelenmiştir. Diğer kısımda erkekler ve feminizm arasındaki ilişki ile erkeklerin feminist olup olamayacakları tartışması yürütülmüştür. Daha sonra cinsiyetçilikle mücadelede erkeklerin neler yapabilecekleri ve araştırma kapsamında görüşülen erkeklerin bu konuda neler yaptıkları/yap(a)madıkları irdelenmiştir. En son olarak ise eşitlik ve özgürlük savunusu yapmakla bilinen “muhaliflik”in erkekliği dönüştürmede yetersiz kaldığı alanlar sorgulanmıştır.

1. Yöntem

Bu tezin problemini oluşturan soru egemen erkeklik kimliğini reddeden erkeklerin neyi reddederek, neyi benimseyerek ve ne gibi deneyimlerden geçerek kendi kimliklerini kurduklarıdır. Bu probleme dair tartışma, yapılan alan araştırmasının verileri üzerinden ilerlemiş, araştırmada deneyimin bilgiye doğrudan ve güvenilir bir biçimde ulaşmamızı sağlayabilecek kullanışlı bir araç olan ve feminist duruş noktası (*standpoint*) olarak adlandırılan epistemoloji kullanılmıştır².

² Hearn erkeklikler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanındaki araştırmaların patriyarka ve eril tahakkümlerle mücadele eden ve kadınlara karşı sorumlu olan bir yaklaşımla yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (2013: 39- 52). Hearn, “erkekleri erkek olarak” adlandırmayı ancak erkek kategorisini yapı sökümü uğratmayı önermektedir. Pease ise bu alanda yapılan araştırmaların “anti-patriyarkal bilgi”ye (2013: 49) yönelmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Erkeklik ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeleri çevreleyen metodolojik tartışmalar hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. Pini ve Pease, 2013.

Feminist duruş noktası epistemolojisinin kaynağı Marxist proletaryanın konumsal bir bakış açısına sahip olduğu iddiasıdır (Tanesini, 2012:170). Farklı sınıfsal konumlarda olmanın bireylerin toplumsal gerçekliklerinin farklı perspektiflerden olmasını sağladığı düşünülmektedir. Bu duruş noktası, hem içeriğin farklılaşmasına sebep olur hem de diğer bakış açılarından daha az çarpıtılmış toplum anlayışını keşfetmeyi mümkün kılar³. Feminist duruş noktası, dünyayı ezilen kadınların gözlerinden ve deneyimlerinden görerek anlamayı; toplumsal aktivizm ve toplumsal değişim için ezilen kadınların bilgi ve perspektiflerine başvurarak gerçekleştirmeye yönelik bir epistemolojidir (Brooks, 2007: 55). Hareket noktasını ise farklı perspektiflerden farklı şeyler görmek oluşturur. Çünkü bu yaklaşıma göre feministlere veya kadınlara has özel perspektifler vardır (Tanesini, 2012: 169). Bu epistemolojide evrensel bir özne anlayışı olmadığı gibi öznelerden çok öznelliklerden söz edilir (Weeks, 2013). “Deneyim” ve “ayrıcalıklı perspektif” gibi kavramlar ön plandadır.

Feminist duruş noktası kuramcılarının çoğu bilginin iktidar sınıfı tarafından üretilen ve kontrol edilen bilgi olduğunu savunur (Brooks, 2007: 67). İktidar konumunda olan erkeklerin aklı, gözü ve diliyle üretilen bilgi dışındaki bilgilere yönelik feminist duruş noktası epistemolojisi, kadınların patriyarka ile mücadelesini anlamak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde kadınların deneyimlerinden yeni bir bilgi inşa etmek, dünyayı kadınların deneyimlerinin gözüyle anlamak ve toplumsal değişimlere giden yolda kadınların deneyimlerini harita olarak kullanmak amaçlanmaktadır. Yani bu yöntem baskılanan ve sesi duyulamayanların toplumun sınırlarında yaşadıkları hayatların seslerini ortaya çıkarmaya yönelmektedir (Brooks, 2007: 77). Bunun için bu araştırmalarda, bu tezde olduğu gibi, mümkün olduğu kadar görüşülenlerin anlatılarının konuşması sağlanmaya çalışılır. Bu araştırmalarda planlara göre hareket edilmez; önemli olan farklı öznelliklerin deneyimleri ve ifadelerine yer vererek onları çoğaltmaktır.

Feminist temellere dayalı bu araştırmada, sosyal bilim kavramları dönüştürülerek, dünyayı yeni biçimlerde yorumlamanın yolları aranmaya çalışılmıştır. Bu

³ Böyle anlaşılan Marxist açıklamaları kabul eden bazı feminist duruş noktası epistemologları, özellikle Nancy Hartsock (1983), Hilary Rose (1983) ve Dorothy Smith (1988) kadınlar veya feministlere has özel bir perspektif iddiasını temellendirmek için işbölümü açıklamaları geliştirmişlerdir (Tanesini, 2012: 171). Örneğin Hartsock (1983) Marxist ilkeden hareket ederken kadınların deneyimlerinin özgünlüğünde ayırt edici bir perspektifin temelini bulmaktadır. Ona göre feminist bakış açısını kaynağı cinsiyete dayalı işbölümüdür (Hartsock, 1983: 284). Hartsock feminist ve proleter duruş noktası arasında benzerlik kurmaktadır. Duruş noktası teorisinin en iyi örneği ile ilgili ayrıntılı bir okuma için bkz. Hartsock, 1983.

yorumlamalardaki feminist eleştirilerin özünü, tüm bilimlerin dünyayı eril bir perspektiften ele aldığı biçimindeki anlayış oluşturmaktadır (Blaikie, 1993). Feminist toplumsal araştırmalar pozitivismi eleştiren; yorumlayıcı (*hermeneutik*) ve eleştirel sosyal bilimi temel alan alternatiflerdendir. Bu araştırmada da pozitivism objektif, mantıksal, görev yönelimli ve araçsal, dolayısıyla erkek bakış açısı olarak değerlendirilmiş; pozitivistlerin değer-yansızlığı iddiası reddedilmiştir. Çünkü bilim dilinin cinsiyetli varlıkların –yani, erkek varlıkların- bir ürünü olan varsayımsal bir tarafsızlığın ardına gizlendiği düşünölmüştür (Tanesini, 2012: 82). Bilimin bu görünüşte kişisel olmama tutumu, bilimin öznesinin cinsiyetinin erkek olduğunu gizleme işlevi görmektedir. Bu durum ise tarafsızlık görünümü altında cinsiyetçiliği barındırmaktadır⁴.

Bilimin bu cinsiyetsiz ve tarafsız bilen özne şeklindeki kavrayışına karşılık, bu araştırma taraflıdır. Bu araştırmada toplumsal cinsiyet bir analiz kategorisi⁵ olarak değerlendirilmiş, araştırma aracılığıyla feminist değerler ilerletilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, farklı perspektiflere önem verilmiştir. Her söylemin farklı bir duruşu temsil ettiği düşünölmüş ve bu perspektifler ortaya çıkarılmaya yönelinmiştir. Teori ve pratik arasındaki sınırların yıkılması hedeflenmiştir. Egemen bilim anlayışında var olan dikotomi, zıtlık ve hiyerarşilere karşılık; feminist yöntemde ön plana çıkan devamlılık ve farklılık kavramları ile feminist bilgi kuramlarının çoğulcu ve disiplinler arası yöntemi benimsenmiřtir⁶.

Bu araştırma, yol gösterici genel sorular, yarı-yapılandırılmış bir tasarım ve önceden yapılandırılmamış verilerle yola çıkmıştır. Nitel araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada evrenin temsil edilmesi ya da evrene genelleme yapılması amaçlanmamıştır. Bu araştırmada amaçlı olarak adlandırılan örnekleme türü kullanılmış, muhalif erkeklere kartopu tekniği ile ulaşılmıştır.

⁴ Feminist olmayan araştırmalarda erkeklerin deneyimlerinden nasıl tüm insanlara genelleme yapıldığına ve temel bir toplumsal ayırım olarak cinsiyet görmezden gelindiğine dair bir okuma için bkz. Neuman, 2012.

⁵ Toplumsal cinsiyetin tarihsel bir analiz kategorisi olarak değerlendirilmesine dair kapsamlı tartışma için bkz. Scott, 2007.

⁶ Feminist kuramların konularının disiplinler sınırlarla ilişkisine dair bir okuma için bkz. Harding, 1987.

Feminist bir epistemoloji benimseyen bu araştırmada temel mesele araştırmacının rolü olmuştur. Bu araştırmada geleneksel bilim anlayışıyla tasarlanan gürüşmeler, gürüşülen kişilerle hiyerarşık ilişkiler kurmasıyla eril bir paradigmaya ait bir teknik olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel gürüşmelerdeki bu hiyerarşık etkinin kırılması için, gürüşülen kişiler ve araştırmacı arasındaki statü farkları en aza indirilmeye çalışılmış, gürüşülenlerin yanıtlarını genişletmesine ve böylece verilerin zenginleşmesine olanak saęlanmıřtır⁷.

Gürüşülen erkeklerin anlatıları dışsal bir gerçeklik olarak değil; gürüşme gerçekleştirilirken araştırmacı ve gürüşülen kişinin karşılıklı birlikte inşa ettiği bir gerçeklik olarak düşünölmüştür. Bu yanıyla gürüşülenlerin anlatıları bir kaynaktan ziyade araştırma konusu olarak değerlendirilmiştir (Punch, 2011). Dil gerçekliği kurmanın ve yansıtmanın bir aracı olarak değerlendirildiği için, gürüşme verilerine dair en temel mesele dilin kendisi olmuřtur⁸. Bu nedenle bu araştırmada zengin ve değerli veri elde etmeye olanak sağlaması ve samimi bir sohbetin pek çok özelliğini taşıması nedeniyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine gürüşme⁹ tercih edilmiştir. Araştırma için gerçekleştirilen gürüşmeler tezin yazarı tarafından yapılmıřtır¹⁰.

Araştırmada benimsenen feminist duruş noktası epistemolojisi nedeniyle, gürüşülenlerin anlatılarına oldukça önem verilmiş, gürüşülenlerin konuşmalarına mümkün olduğunca olanak sağlamaya yönelinmiştir. Bunun için “nesnellik yerine ‘karşılıklı-öznellik ya da özneler-arasılık’ (*inter-subjectivity*), monolog yerine diyalog, araştırılanın nesneleştirilmesi yerine araştıran-araştırılan ilişkisinin daha görünür

⁷ Feminist araştırmalarda araştırmacının rolü ile ilgili ayrıntılı bir okuma için bkz. Çakır, 1996; Punch, 2011; Neuman, 2012; Tanesini, 2012.

⁸ Kelimeler, kelimelerin anlamları ve betimledikleri dünyanın görünömleri arasında bir karşılıklılık vardır; kelimeler ‘dışarıdaki’ dünya hakkındaki bilgiyi aktarmakta kullanılır. Wittgenstein, kelimelerin anlamlarının büyük oranda kullanımlarından geldiğini ve dilin esas olarak ‘dışarıdaki’ dünyayı temsil eden bir simge sistemi olmadığını, kullandığı sosyo-kültürel ortamın bir özelliği olduğunu göstererek dil kullanımının önemini vurgulamıştır (Punch, 2011: 173).

⁹ Graham, yarı- yapılandırılmış gürüşmelerin kendi hayatları hakkında verilerin yorumlanmasında yanıtlayıcıların aktif katılımını sağlamak isteyen feministlerin kullandıkları temel araçlar haline geldiğini belirtmiştir (Graham’dan aktaran Reinharz, 1992: 18).

¹⁰ Araştırma örnekleminde yer alan üç erkek (G 5, G 6 ve G 15) ile yapılan gürüşmeler, Raoul Wallenberg İnsan Hakları Enstitüsü tarafından desteklenen, Atilla Barutçu ve Naz Hıdır’ın yürütücüsü olduğu “(Pro)Feminist Babalar”Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir ve gürüşülenlerin onayıyla bu çalışma için de kullanılmıştır.

kılınmasına” (Alkan, 2008: 340) olarak sağlanmıştır. Bunu yaparken baskın olan erkek yönelimli perspektiflerin değişmesi için çabalanmıştır (Neuman, 2012: 152). Araştırma süreci boyunca görüşülen tüm erkeklerle etkileşime girilmiş, böylelikle araştırmacı ile araştırılanlar arasında kaynaşma sağlanmasına dönük davranılmıştır. Yapılan görüşmelerde, erkeklerin deneyimleri anlaşılmaya çalışılırken, araştırmacı kendi duygularını ve deneyimlerini paylaşmaktan kaçınmadan, araştırmacı ile görüşülen arasında bir “hiyerarşik bölünme değil karşılıklı ilişkisellik” (Alkan, 2008) ortamını sağlamaya çalışmıştır. Böylelikle araştırmada görüşülen erkekler genel olarak kendilerini ifade etmekte rahat davranmışlardır ve bu durum saha sürecini oldukça kolaylaştırmıştır¹¹. Bu rahatlığın yaratılmasında araştırmacının görüşülenlerle arasında bir hiyerarşi kurmaktan kaçınmasının ve mümkün olduğu kadar samimi bir şekilde kendi deneyimlerini paylaşmasının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin görüşülen muhalif erkeklerin bazıları normalde çok konuşkan olmadıklarını ifade etseler de, görüşmelerde deneyimlerini açıkça paylaşmaktan çekinmemişlerdir.

Bu araştırma, araştırmacının cinsiyetinin gerçekliğin nasıl deneyimlendiğini şekillendirdiğini kabul edilerek tasarlanmıştır. Bu nedenle, araştırmacının cinsiyetli bir varlık olduğu araştırma süreci boyunca göz önünde bulundurularak, feminist bir kimliği ve perspektifi taşıyan bir araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Görüşülenler de feminist bir araştırmacı ile konuştuklarını bilen muhalif erkeklerdir. Bu durum bu araştırmada elde edilen bilgilerin “hem önemli bir değişkeni hem de zenginliği” (Arık, 2009:179) olarak değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada araştırmacı, kendi araştırma nesnelere -görüştüğü erkeklerin- her zaman yorumlanması gereken anlamlarla yüklü şeyler olduğunu kabul etmiştir. Aynı zamanda araştırmacı, değişimin itici gücü olmaya yönelmiştir (Tanesini, 2012: 166- 167). Görüşmelerin ardından erkeklerin çoğunun, erkeklığe dair deneyimlerini bir “yabancı”ya aktarmanın psikolojik bir terapi etkisi gösterdiğini ve yapılan görüşmelerin kendileri açısından öğretici olduğunu ifade etmeleri bu değişime yönelik aşamalar olarak

¹¹ Türkoğlu (2013) erkeklikle ilgili saha araştırması sürecinde erkeklerin sünnet ve cinsellik gibi “mahrem” konuları konuşmaktan çekindiklerini belirtmiştir. Ancak bu araştırma kapsamında erkekler özellikle seks deneyimlerini uzun hikâyelerle örneklendirmişlerdir. Onların bu tutumlarında, kadınlık ve erkeklığe dair sorgulamalarda bulunan muhalif erkeklik hallerinin etkili olduğu söylenebilir.

değerlendirilebilir¹². Erkeklerin bu yorumlarının, feminist araştırmalarda ön plana çıkan araştırmacı ve araştırılan arasındaki karşılaşma ve etkileşimden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmanın görüşmeleri 2015 yılının Mart ve Ağustos ayları arasında yapılmıştır. Araştırma kayıtları, açık uçlu görüşmeler olması nedeniyle, ses kayıt cihazı ile tutulmuştur. Erkeklerden ses kayıt cihazının kullanımına dair izin alınmış, onların kendilerini rahat ve samimi hissetmelerini sağlayan ortamlar tercih edilmiştir. Ses kayıt cihazı görünür bir biçimde koyulmasına rağmen görüşmelerin başlamasından kısa bir süre sonra ses kayıt aletinin unutulduğu ve bir engel yaratmadığı anlařılmıřtır¹³. Görüşmeler ortalama iki saat sürmüştür. Görüşülen erkeklerin isimleri kendilerine verilen gizlilik sözüne istinaden kodlar verilerek deđiřtirilmiřtir¹⁴. Görüşülenlerin anlatılarında yer alan isimler gerçek değildir.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış olarak sekiz ana başlık altında gerçekteştirilmiştir. Bu başlıklar; baba otoritesinin deneyimlenişi, sünnet, seks, askerlik, iş- güç sahibi olma, evlilik/ eş sahibi olma, muhalif erkeklerin gözünden “erkeklik, kadınlık, eril şiddet, cinsel taciz, LGBTİ’ler ve feminizm”, erkeklik kimliğindeki değişimler şeklinde-dir¹⁵. Araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler teorik arka plana dayanarak temalara ayrılmış ve betimsel açıdan yorumlanmıştır.

Araştırmada görüşülen erkeklerin yaşları 20 ile 50 arasında değişmektedir. Erkeklerin yedisi İzmir, üçü Manisa, dördü Ankara, üçü Muğla ve biri İstanbul’da yaşamaktadır. Erkeklik kimliklerindeki değişimlerin sorgulanmasında çeşitliliğin sağlanabilmesi açısından kendilerini anarşist, sosyalist, komünist, hayvan hakları

¹² Görüşülen erkeklerden bazıları, görüşmenin kendi erkeklikleriyle yüzleşmelerini sağladığına dikkat çekmişlerdir. Bir görüşmeci, bu durumu “erkeklere amme hizmeti” olarak yorumlamıştır ve erkeklerin ihtiyacı olanın bu olduğuna vurgu yapmıştır. Bir başka görüşmeci, mülakatın ardından erkeklik ve iktidarla ilgili bir değerlendirme yazısı yazmış ve bloğunda paylaşmıştır. Görüşülen erkeklerin çoğu erkek egemen toplumda erkek olmak üzerine düşünmedikleri pek çok meseleyi mülakat süresince değerlendirme şansı bulduklarını dile getirmişlerdir. Feminist araştırmalarda araştırmacı ve araştırılan arasındaki karşılıklı etkileşim hakkında bkz. Biber ve Leavy, 2007; Kümbetoğlu, 2011; Tanesini, 2012.

¹³ (Pro)feminist araştırma sürecine dair bir yazı için bkz. Bozok, 2013.

¹⁴ Görüşülenlerin bilgileri ve görüşme tarihleri tezin sonunda (Ek- 1) yer almaktadır.

¹⁵ Görüşme soruları ekler (Ek- 2) kısmında yer almaktadır.

savunucusu, (pro) feminist, anti-militarist ve vicdani retçi olarak tanımlayan on sekiz erkekle görüşülmüştür. Görüşülen erkeklerin dördü çeşitli sendikalara üyedir.

Araştırmada heteroseksüel ve biseksüel erkeklerle görüşülmüştür. Çünkü bu tez eşcinsel ve trans erkeklik kimliğinin dışındaki alternatif erkeklik kimliklerindeki değişimlerin sorgulanmasını amaçlamıştır¹⁶. Araştırma kapsamında görüşülen erkeklerden beşi evli, biri boşanmıştır. On iki görüşmeci ise bekâr erkeklerdir. Görüşülen erkeklerden üçü kendisini biseksüel olarak tanımlamıştır. Bu görüşmeciler dışında eşcinsel arzu ve deneyimlerinden söz eden görüşmeciler olmuştur. Ancak onlar kendilerini biseksüel olarak tanımlamamışlardır. Bu araştırmada görüşülen erkeklerin kendilerini tanımladıkları tüm kimliklere olduğu gibi cinsel kimliklere de bağlı kalınmıştır¹⁷.

¹⁶ Eşcinsel erkeklerin hegemonik erkeklik tarafından nasıl ötekileştirildiği ve dışlandığı detaylı olarak çalışmanın “Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi” başlığında değerlendirilecektir.

¹⁷ Görüşülen erkeklerin çoğu, uzun saçlı, sakallı, küpeli ve bazıları gözlüklü erkeklerdir. Bu kişilerden birkaçı kendi fiziksel görünüşleri nedeniyle egemen erkekliklerin şiddetine açık hale geldiklerini belirtmişlerdir.

1. ERKEKLİK ÇALIŞMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

*“Erkeğin feminizmle ilgisi nedir?
Feminist teoriler erkeklik çalışmalarını
nasıl şekillendirmiştir?”*

Judith Kegan Gardiner, 2002

Erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması ile ilgili olan tezin bu bölümünde Erkeklik Çalışmaları'nın tarihsel gelişimi incelenirken, feminizmlerin dünyaya ve sosyal bilimlere olan etkisinden söz edilecektir. Çünkü Erkeklik Çalışmaları alanının doğuşu feminizmlerle ilişkilidir. Bu ilişkinin anlaşılması için, Gardiner'in yukarıdaki sorusu doğrultusunda erkeklik çalışmalarının tarihsel gelişimini izlemek, kuramsal çerçeve açısından yönlendirici olacaktır. Bu değerlendirme erkeklik çalışmalarının doğuşunun izini sürebilmek açısından önemlidir.

“Feminizm” denildiğinde neye işaret edildiğinin kavranmasını sağlamak açısından öncelikle bu çalışma için feminizmin tanımının nasıl yapıldığına yer vermek gerekir. Bu çalışmada bell hooks'un (2012: 9) “feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sone erdirmeye çalışan bir harekettir” tanımı kabul edilmiştir. Çünkü bu tanımın farklı feminizmlerin argümanlarını koruduğu ve feminizmi genel bir çerçeve olarak ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Feminist teoriler hem akademik olarak çok etkili olmuş hem de dünya genelinde pek çok kadını etkilemiştir. Bu yanı sıra feminizm, sadece yirminci yüzyılın değil, yirmi birinci yüzyılın da en etkili söylemi haline gelmiştir (Whitehead ve Barrett, 2004: 3). Bu yaygın söylemin “erkeklik çalışmaları” diye bir alanın doğuşuna sebep olması da dikkat çekicidir. Feminist düşünce akademik alanda ve toplumsal hareket anlamında erkekler ve erkeklikler çalışmalarının temel formasyonu olmuştur. Gardiner bu durumu “kadın düşmanlığının (*misogyny*) feminizmi, feminist teorinin ise erkeğin yaratılmasını” sağladığı şeklinde değerlendirmektedir (2005: 36). Feminist teorilerin sayesinde erkeğin bir sorunsal olarak ortaya koyulduğu söylenebilir.

Feminist kuramcılar uzun yıllardır cinsiyet hiyerarşilerinin, erkek üstünlüğüne dayalı düzenlerin kadınlar açısından yarattığı sonuçları ve bunların çözüm yollarını tartışmaktadırlar (Sancar, 2009: 15). Özellikle, İkinci Dalga Feminizm'in yükselişiyle

eril tahakkümün nedenlerini açıklayan çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Gardiner, 2005: 35). Bu feminist teorilerin en büyük katkısı cinsiyetin “sosyal bir inşa” olduğunun öne sürülmesi olmuştur. Bu tanımlama için ortaya atılan “toplumsal cinsiyet”¹⁸ (*gender*) kavramı, erkekliğin ve kadınlığın genel hatlarıyla tanımlandığını ve cinsiyetin tarihsel olarak değişkenliğini vurgulamasıyla oldukça önemlidir. Bu yaklaşım kadınların ezilmesinin kökenlerinin biyolojik farklılıklardan kaynaklı olmadığına dikkat çekmektedir. Bu kavramın ortaya atılmasının yanı sıra diğer önemli gelişme, aynı dönemlerde kadınların ikincilleştirilmesi ve cinsiyet eşitsizliği tartışmalarının “Kadın Çalışmaları”¹⁹ adı altında akademik olarak da çalışılmaya başlamasıdır²⁰. Kadın Çalışmaları’nın akademiye bir alan olarak girmesi “eril bilim” anlayışının sorgulanması açısından da önemli bir adım olmuştur²¹.

Feminizm, kadınların ikincilleştirilmesini gündeme getirmesiyle akademide Kadın Çalışmaları alanlarının kurulmasını sağlamış olmasının yanı sıra sosyal bilimlere de çok büyük katkı sağlamıştır. Ancak, cinsiyet alanındaki çalışmalar uzun yıllar yalnızca kadınlara odaklanmıştır. Bu durumda, “cinsiyet temelli iktidar ilişkilerinin öznesi olan ‘erkekliğin’ ne olduğu ve nasıl analiz edilebileceği sorusu” (Sancar, 2009: 23) üzerine çalışılmamıştır. Elbette, kadınlıklar ile kadınların deneyimlerinin ve ezilme pratiklerinin anlaşılması kadınlık bilinci açısından önemlidir. Ancak feminist araştırmaların sadece kadınlara odaklanarak yürütülmesinin, cinsiyet eşitsizliği sorunlarını gidermek açısından yeterli olmadığı söylenebilir. Benzer şekilde, “erkek egemenliğinin erkekler açısından ne ifade ettiği ve nasıl yaşandığı konusu” da (Sancar, 2009: 15) son dönemlere kadar ele alınmamıştır. Oysa toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda eşitsizliğin “ezen” ve

¹⁸ Toplumsal cinsiyet kavramının feminizm bağlamında tartışıldığı ayrıntılı bir okumalar için bkz. Bhasin, 2003; Butler, 2010.

¹⁹ Feminizmin üniversitelere girişi ve kadın çalışmalarının akademik bir alan olarak ortaya çıkışı için bkz. Sancar, 2003.

²⁰ Türkiye’de Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı olarak eğitim veren programlar “Türkiye’de Erkeklik Çalışmaları” başlığında yer alacaktır.

²¹ Bilimin nasıl cinsiyetlendirildiğini ele alan kapsamlı bir çalışma için bkz. Keller, 2007. Tarihin cinsiyetini sorgulayan bir çalışma için bkz. Berktaş, 2010.

“avantajlı” konumunda yer alanlar erkekler olduğundan, erkeklerin erkekliklerini nasıl inşa ettikleri ile iktidarı nasıl deneyimlediklerinin sorgulanması gerekmektedir²².

Günümüzde erkeklige odaklanan eleştirel çalışmalar, spor, aile, kurumlar, yönetim, medya, şiddet, güç, kimlikler, eğitim, suç, etnik kimlik ve cinsellikle ilgili olarak pek çok alanda çalışılacak kadar yaygınlaşmıştır (Whitehead ve Barrett, 2004: 1). Bu çalışmaları tarihsel bir gelişim sürecinde sınıflandırmak kolay değildir. Çünkü “erkeklige dair değerlendirmelerin hala homojen ya da tam olarak olmasının sebebi, erkeklige ilişkin çalışmaların kendisinin, kırılmış bir aynadan yansıyan görüntü gibi parçalı bir yapıya sahip olmasıdır”. Erkeklik çalışmaları yeni olduğu kadar tartışmalı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Feminizme Bir Tepki Olarak Erkeklik Çalışmaları

Batı’da İkinci Dalga Feministler’in tartışmaya açtıkları cinsellik, üreme, aile, özel alan- kamusal alan, ev içi işbölümü, cinsiyet ayırımına dayalı toplumsal roller ve ev içi emek meseleleri, bazı erkeklerin de kendi toplumsal cinsiyet konumlarını sorgulamalarına neden olmuştur. Ancak, erkeklik hareketi başlangıçta eleştirel bir hareket olarak şekillenmemiştir. Aksine, kadınların özgürleşme taleplerine bir tepki olarak başlamıştır. Erkeklik hareketinin başlangıcı “feminizme karşı erkeklik hareketi” şeklinde olsa dahi, çıkış noktasını sağlayan feminist harekettir ve aralarındaki ilişkinin vurgulanması önemlidir. Bu bölümde feminizmin erkeklik hareketinin doğuşundaki katkıları ve birbirleriyle olan ilişkileri değerlendirilecektir.

Sosyal bilimlerde erkeklige olan ilgi, 70’lerin sonuna dayanmaktadır. Ancak Hearn, (1996) artan ilginin 1987’den itibaren olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre bu artışın sebepleri feminist çalışmalar, LGBTİ²³(lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve

²² Bu konuyla ilgili detaylı değerlendirme tezin “Bir İktidar Konumu Olarak Erkeklik” bölümünde yürütülecektir.

²³Metin içinde “LGBTİ birey” ifadesi yerine “LGBTİ” kullanımı tercih edilmiştir. Çünkü bu ifadedeki her harf kendi başına bir kimliğe işaret etmektedir. Örneğin “lezbiyen” terimi kadın eşcinselleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda “lezbiyen”, bir varoluş ve kimliğe işaret etmektedir. Bu nedenle lezbiyen kelimesinin ardından “birey” ifadesinin eklenmesinin kendisinin de bir ayrımcılık ve ötekileştirme olacağı düşünülmüştür.

interseks) politikası ve literatürü ile feminizme yönelik türlü erkek yanıtlarıdır. Hearn bu çalışmaların bir kısmının “Erkek Çalışmaları” adı altında gelişirken, diğerlerinin “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları” şeklinde geliştiğine dikkat çekmektedir (1996: 202).

Bu çalışmada Batı’da gelişen Erkeklik Hareketleri sınıflandırması, Türkiyeli (pro)feminist akademisyen Mehmet Bozok’un önerdiği şekliyle incelenecektir. Bozok (2009b), erkeklik çalışmaları açısından Türkiye’de az sayıdaki çalışmalardan biri olan makalesi *Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler*’de erkekler ve erkeklikle ilgili kuram ve toplumsal hareketlerin feminizmle ilişkileri doğrultusunda üçlü bir sınıflandırma önermiştir. Bu üç temel yaklaşım “erkeklikçilik (*masculinism*)”, “erkek kurtuluşçuluğu” (*male liberationism*) ve “(pro)feminizm”dir (Bozok, 2009b: 271).

Bu sınıflandırmalardan ilki olan “erkeklikçilik” (*masculinism*), kadın düşmanlığına yakın bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım köktendincilik, yaratılışçılık, geleneksellik, erkek hakları hareketi, mitos- inşacı²⁴ erkek hareketi ve biyolojik belirlenimcilik gibi tamamı feminizm karşıtı olan yaklaşımlardan beslenmiştir (Bozok, 2009a: 436). Erkeklikçi perspektifi benimseyen akademisyenler, kendi başına bir çalışma alanına dönüşemeyen “erkek çalışmaları” (*men’s studies*) alanını inşa etmeye çalışmışlardır (2009b: 272).

İkinci yaklaşım “erkek kurtuluşçuluğu” (*male liberationism*) yaklaşımı, erkeklerin kadınları ikincilleştirmesi ve ezmesi meselesine değinmemiştir. Bu yaklaşım da feminizme karşı oldukça mesafeli durmuştur. Erkek kurtuluşçuluğu hareketi, erkeklerin de kadınlarla aynı ölçüde ezildiklerini iddia etmiştir. Bu hareketin destekçileri, geleneksel erkeklik rollerini eleştirerek, erkeklerin bu rollerden kurtulmalarını sağlamak için bilinç yükseltme çalışmaları, terapiler, okuma grupları ve çeşitli protestolar düzenlemişlerdir. Ancak, erkeklik terapisi gibi uygulamalar erkeklerin iktidarının kurumsal temellerini sorgulamamaktadır. Egemen erkekliği riske atmaksızın onu değişen koşullara uyarlamaktadırlar. Bu çalışmalar “heteroseksüel erkekliğin modernize edilmesinin” bir yolu olarak değerlendirilebilir (Connell, 1998: 310).

Bu dönemde ortaya koyulan eserler, erkeklerin “özgürleşmesini” amaçlamıştır. Macnamara (2006) bu dönemdeki çalışmaları “erken dönem erkek hareketi” olarak

²⁴“Mitos-inşacı” yaklaşım erkekliği ve erkeklik değerlerinin elden gitmeye başladığını düşünür. Bu nedenle bu değerlerin geri kazanılması için mitoslara sadık kalınmasını önerir (Bozok, 2009a).

nitelendirmiştir. Erken dönem erkek hareketinin ilk metinleri olarak, erkek özgürleşmesini savunan Jack Nichols'un *Erkeklerin Özgürleşmesi/Kurtuluşu (Men's Liberation)* (1975) ve Warren Farrell'in *The Libarated Man* (1974) başlıklı çalışmaları gösterilebilir.

Erkek kurtuluşçuluğu hareketinin metinlerinden sayılan bir diğer kitap ise Herb Goldberg'in, *Erkek Olmanın Tehlikeleri: Erkek Üstünlüğü Mitini Yaşatmak*'tır (2010) (*The Hazards of Being Male: Surviving the Myth of Masculine Privilege*, 1977). Bu eser dönemin diğer metinlerine benzer şekilde, erkek olmanın “ezici gücü”nden bahseden bir çalışmadır. Goldberg (2010) toplumda “erkeklerin üstünlüğü yanılığısı”nın, erkeklerin, erkeklik rolleri altında ezildiklerinin anlaşılmasını engellediğini savunmuştur. Goldberg erkekliğin gücü olarak değerlendirdiği “penis”e dönülmesi gerektiğini iddia etmiştir.

Örnek metinlerin yaklaşımlarından da anlaşılacağı üzere erkek kurtuluşçu hareket, toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar ve sömürü sorunlarını göz ardı etmesiyle sorunlu bir yaklaşım benimsemiştir. Dahası “egemen toplumsal gücü elinde bulunduran grubun ‘kurtuluşu’ olamayacağı” (Connell, 1998: 359) için de eleştirilmiştir. Diğer taraftan, bu hareketin toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar ve sömürü ilişkilerini görmezden gelmesi ve eşcinselliği dışarıda bırakıyor olması da eleştiri konusudur.

Sonuç olarak erkeklik hareketi literatürü başlangıçta erkeklerin eleştirilmesi ve egemenliklerinin sorgulanmasını amaçlamamıştır. Erken dönem erkeklik hareketi, feminizmin mücadelesine bir tepki olarak, erkeklerin “özgürleşmesi” fikrini gündeme getirmiştir. Bu hareketler bu yaklaşımları nedeniyle kalıcı olmamışlardır. Ancak erkek hareketi literatürünün başlangıcı “erkeklerin kadınlarla aynı ezilme biçimlerini deneyimledikleri noktasında hatalı olsa da, egemen erkekliğin içerdiği gerilimlere, bedel ve tedirginliklere dikkat çekmiş olmasıyla önemlidir” (Connell, 1998: 371). Bu gerilimlere dikkat çekilmesi, erkeklik çalışmalarının üçüncü yaklaşımı olan eleştirel erkeklik çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Buraya kadar erkeklik çalışmalarının ilk iki sınıflandırması değerlendirmiştir. Bozok'un sınıflandırmasına göre üçüncü olan yaklaşım “(pro)feminizm” yaklaşımıdır. (Pro)feminizm, basitçe feminizm destekçiliği olarak açıklanabilir. Bu yaklaşım “Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” başlığı altında incelenecektir.

1.2. Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler

Erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanı oldukça yeni bir akademik alandır²⁵. Dünyada son otuz yılda erkekler ve erkeklikler üzerine olan yayınların sayısı oldukça fazlalaşmıştır. Daha önce erkekliğin bir iktidar konumu olarak ele alındığı çalışmalardan söz edilememektedir. Buna karşılık hızla yayılan ve genişleyen bir literatüre sahip olduğuna dikkat çekilmelidir. Örneğin ABD’de elliye yakın üniversitede bu konuda uzman programlar; Avustralya ve Avrupa’da erkekler ve erkeklikler üzerine feminist yayınlar hızla yaygınlaşmaktadır²⁶ (Whitehead ve Barret, 2004: 1).

Eleştirel erkeklik incelemeleri alanı (pro)feminist erkeklik hareketi ile ilişkilidir. Bu ilişki değerlendirilmeden önce profeminizm tanımlanmalıdır. Fidelma Ashe, “(pro) feminizmi, kimlik, yaşam tarzı, ahlak, gündelik yaşam ve kültürü vurgulayan bir politika” olarak tanımlamıştır (2007: 5). Buna göre (pro)feminizm yaklaşımı feminizm destekçisi erkeklerin, kadınlar ve LGBTİ’lerin ezilmesine, cinsiyetçiliğe ve homofobi/transfobiye karşı mücadele veren kuramsal ve toplumsal koşulları ortaya koymaya çalışmaktadır (Bozok, 2009b: 272). (Pro)feminist yaklaşımda dikkat çekici olan, bu hareketin merkezinde baskın ve egemen kimlik olan erkeklerin varlığıdır. Profeminizm, feminizm ve LGBTİ politikalarından farklıdır (Ashe, 2007: 24). Çünkü feminizm ve LGBTİ hareket, ezilen ve sömürülen grupların özgürleşme mücadelesidir. Ancak, Ashe’nin belirttiği gibi bu durum profeminist hareket için geçerli değildir. Zira sistemde ezen ve avantajlı konumda olan bir grubun özgürleşmesinden söz edilemez. Feminizm ile erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler arasındaki fark, “erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemelerin inceleme nesnesinin, toplumsal yapı içindeki ezilme ve ikincilleştirilmesinin failleri olan erkekler oluşudur” (Bozok, 2009b: 279).

(Pro)feminizm daha sonraları “erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler” (*critical studies on men and masculinities*) adını alan “erkeklik

²⁵ Whitehead ve Barret (2004) 1950’lerin ortalarından itibaren yapısal işlevselcilik, Marxizm, psikanaliz, eleştirel yapısalcılık, postyapısalcılık ve diğer postmodern teorilerde çalışılan bir alan olarak erkeklik çalışmalarının “erkeklik sosyolojisi” adı altında değerlendirelebileceğinden söz etmişlerdir.

²⁶ Türkiye’de erkeklik çalışmalarının gelişimi bir sonraki başlıkta incelenmiştir.

incelemeleri” (*masculinity studies*) alanının kurulmasını sağlamıştır (Bozok, 2009b: 272-273). (Pro)feminist yaklaşımla şekillenen erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler, Jeff Hearn’in belirttiği üzere “erkekler ve erkekliğin eleştirisinden hareketle” yola çıkmıştır (2004: 50). Bu yönüyle diğer erkeklik hareketlerinden farklı olarak değerlendirilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, erkeklik hareketleri erkeklerin “özgürleşmesi” ve kaybettiklerini düşündükleri iktidarlarının yeniden kazanılması gibi amaçlara yönelmiştir. Oysa profeminist hareket, egemen erkekliğin eleştirilmesi ve bu erkekliğin değiştirilmesi yoluyla elde edilecek bir cinsiyet özgürlüğünü hedeflemektedir. Bu tez çalışması kapsamında sorgulanan muhalif erkeklik kimlikleri, erkekliğin eleştirilmesi ve sorgulanması yoluyla erkekliklerin değiştirilmesini hedeflemektedir.

Erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanını da belirli dönemlere ayırmak mümkündür. Örneğin Edwards eleştirel erkeklik çalışmalarını, feminist çalışmalara benzer şekilde üç dalga olarak değerlendirmiştir (2006: 1- 2). Edwards feminist hareketlerinkine benzer bir değerlendirme yapmayı, eleştirel erkeklik çalışmalarının feminizme olan gönül borcunu ödemek olarak yorumlamıştır (Edwards, 2006). Bu çalışmada Edwards’ın izinden giderek eleştirel erkeklik çalışmaları üç dalga halinde incelenecektir.

Eleştirel erkeklik çalışmalarının birinci dalgası, ikinci dalga feminist hareketin yoğun olduğu 70’li yıllarda yükselmiştir. Birinci dalga eleştirel erkeklik çalışmaları, feminizme benzer şekilde cinsiyet rolü paradigmasını öne çıkarmıştır (bkz. David and Brannon, 1976; Farrell, 1974; Tolson, 1977). Bu çalışmalar erkekliğin sosyal olarak inşa edilen doğasını kanıtlamaya, cinsiyet rollerinin öğrenimi ve kontrolünü gösterebilmeye yönelmiştir. İkinci olarak ise, bu sürecin erkeklerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları için ne kadar zorlu ve sınırlayıcı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır (Edwards, 2006: 2).

Birinci dalga eleştirel erkeklik çalışmaları araştırmacıları erkekliğin niteliklerini çeşitlendirerek risk alma, sorumluluk sahibi olma, saldırganlık, enerjiklik (Connell, 2005: 68) ile tanımlamışlardır. Bu dönemin araştırmacılarından Joseph Pleck *The Myth of Masculinity* (1981, *Erkeklik Miti*) çalışmasında, 1930’lardan itibaren ortaya çıkan erkek rolü araştırmalarını yıkıcı bir şekilde eleştirmiştir. Benzer şekilde, Pleck’in Jack Sawyer’la birlikte hazırladığı *Men and Masculinity* (*Erkekler ve Erkeklik*, 1974) de erkeklik eleştirisi yapmasıyla öne çıkmaktadır. Pleck ve Sawyer’ın (1974) eseri,

erkeklige atfedilen ozellikleri, erkeklerin zorluklarla inŒa edilmesine karŒılık aniden yıkılabilmek tehlikesini ve bu inŒanın dinamiklerini sorgulamasıyla bu alana öncülük eden çalıŒmalardan biridir.

EleŒtirel erkeklik çalıŒmalarının ikinci dalgası ise, 80'lerin ortalarında ortaya çıkmıŒtır. Bu dönem, birinci dalga eleŒtirel erkeklik çalıŒmalarının eleŒtirisinin ve değerlendirmesinin yapıldığı bir dönemdir. Bu çalıŒmalarla birlikte erkekliğin hâkim bir erkeklik modeli ile erkekliğin deęiŒmez bir öze sahip olduğu düşüncesi terk edilmeye ve cinsiyet rolü paradigması politik olarak tartıŒılmaya başlanmıŒtır. Connell'ın, erkeklik sorunlarını tartıŒmaya açacak Œekilde geliŒtirdięi *Gender and Power* (1987) (*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, 1998) çalıŒması, ikinci dalga eleŒtirel erkeklik çalıŒmalarında öncü kabul edilen çalıŒmadır²⁷.

EleŒtirel erkeklik çalıŒmalarının üçüncü dalgası ise, feminizmdeki post-yapısalcı teoninin geliŒiminden etkilenmiŒtir. EleŒtirel erkeklik çalıŒmalarının temel tartıŒma noktası, erkekliğin pek çok farklı örüntüyü barındıran sosyo-kültürel yapının ürünü olduğudur. Bugün de içinde bulunduğumuz bu dalga, sanattan edebiyata, iletiŒimden felsefeye, sosyolojiden siyasete pek çok alana yayılmıŒ ve disiplinler arası bir hal almıŒtır. 1990'lardan sonra, farklı erkeklik deneyimlerinin keŒfedilmeye çabalandığı ve "aynı erkeğin farklı yaŒlardaki farklı erkeklik deneyimlerini" (*life course*) incelemeye yönelik araŒtırmalardan söz edilebilir (Sancar, 2009: 26).

Özetle, erkekler ve erkeklikler üzerine eleŒtirel incelemeler alanının henüz çok yeni olduğu söylenebilir. Bu alan feminizme destek verenleri ifade eden profeminist hareketle iliŒkilidir. Farklı erkeklik kimliklerini sorgulayan, erkekliğin iktidar ile iliŒkisine odaklanan akademik çalıŒmaların varlığından söz edilebilir. Bu çalıŒmalar, önceki erkeklik hareketi kuramcılarının çalıŒmalarından farklı olarak, erkekliklerin eleŒtirisini yapmayı hedeflemektedir.

²⁷Connell'ın bu akademik katkısı erkekler ve erkeklikler üzerine eleŒtirel incelemeler alanında oldukça etkili olduğundan, onun teorisi ile ilgili detaylı inceleme "Bir İktidar Konumu Olarak Erkeklik" bölümünde yürütülecektir.

1.3. Türkiye’de Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler

“Erkek üzerine yazmak zordur...”

Yıldırım Türker, 2004

Bu bölümde erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeleralanının Türkiye’deki seyri bu alandaki akademik katkılar üzerinden değerlendirilecektir. Daha sonra Türkiye’de son zamanlarda ortaya çıkan eleştirel erkeklik hareketi ve bu hareketle bağlantılı gelişmelerden söz edilecektir. Bu değerlendirme, Türkiye’de erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanında yapılan çalışmaların nasıl bir seyir izlediğinin anlaşılmasını sağlaması açısından önemlidir.

Erkeklik üzerine yapılan çalışmaların çoğunda, erkeklik üzerine konuşmanın zorluğundan söz edilmektedir. Örneğin Macnamara, erkeklerin kendileri hakkında konuşmak istememelerinin hem cinsiyet rollerinden kaynaklandığını hem de bunu gerekli olarak görmediklerini belirtmiştir (2006: 45). Ancak dikkat çekici olan Türkiye’de erkeklik çalışmalarının Batı’dan çok daha sonra etkili olmasıdır.

Akça ve Tönel Türkiye’de erkeklik üzerine konuşmanın zorlukları için başka nedenlerin de olduğuna dikkat çekmişlerdir (2011: 32). Onlara göre, Türkiye’de feminist hareketin kazanımları Batı’ya kıyasla daha sınırlıdır. Dahası, feminist hareket vatandaşlardan yöneticilere kadar yaygınlaşarak farkındalık yaratamamıştır. Bu durum, feminist hareketin sorumluluğu değildir. Ancak, cinsiyetçi ayrımcılığın önlenmesi noktası iktidar(lar) tarafından benimsenmemiş bir pratiktir (Akça ve Tönel, 2011: 32).

Diğer neden ise, Türkiye’de feminist hareketin kazanımlarından rahatsız olan ve açıkça anti-feminist söylemi dolaşıma sokanların varlığıdır. Bu da feminist hareketin Türkiye’de yaygın olarak değersizleştirilmesine neden olmaktadır. Feministlerin “erkek düşmanlığı”yla yaftalanması oldukça yaygındır. Bunun yanı sıra Türkiye’de anti-feminist söylem, açıkça hak taleplerine karşı çıkış şeklinde değil; örtük cinsiyetçilikle yürütülmektedir. 8 Mart’larda “kadınlarımız başımızın tacıdır”, “kadınlar önemlidir, çünkü bizi onlar yetiştirir” gibi söylemler oldukça yaygındır (Akça ve Tönel, 2011: 32). Bu söylemler, aslında örtük feminizm karşıtlığı olarak okunabilir. Zira “kadınların yeri evi”dir ve “yapmaları gereken tek sorumluluk ise çocuk yetiştirmektir” şeklinde bir

modeli teşvik etmektedir. Türkiye’de erkekliği konuşmanın zorluklarından bir diğeri ise, patriyarkanın militarizmle olan sıkı bağlantısıdır (Akça ve Tönel, 2011: 33). Bu durum, erkeklerin eril şiddeti sorgulamasını ve kendi hayatlarında bu şiddetin izini sürmelerini zorlaştırmaktadır. Tüm bu nedenler Türkiye’de erkeklik çalışmalarının neden geç geliştiğine işaret etmektedir.

Türkiye’de 90’lı yıllarda akademide feminizm yükselişe geçmiştir. Bu durum Batı’da erkeklik alanında yapılan çalışmaların çevirilerinin yapılmasını sağlamıştır. Bu dönemden günümüze Türkçe’ye çevrilen temel metinlerin sayısı da oldukça sınırlıdır: Lynne Segal, *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler* (1992); David Cohen, *Erkek Olmak* (1995); R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (1998); Terrence Real, *Erkekler Ağlamaz* (2004), Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm* (2014).

Eleştirel Erkeklik Çalışmaları Batı’da üçüncü dalgasına²⁸ girerken Türkiye’de bu alanda bir akademik ilgi başlamıştır. 2000’li yıllara kadar Türkiye’de ayrı bir “Erkeklik Çalışmaları” alanının varlığından söz etmek zordur. Yapılan çalışmaların ise yaygın olarak kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında içerildiği söylenebilir (Yücel, 2014). Hatta bu durum için Özbay ve Baliç “erkeklik Türkçesi olmayan bir literatürdür” (2004: 90) değerlendirmesini yapmışlardır. Özellikle Kadın Çalışmaları Anabilim Dalları bu alanda akademik faaliyetlerin yürütüldüğü alanlardır. Türkiye’de İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Mersin Üniversitesi’nde Kadın Çalışmaları Anabilim Dalları mevcutsa da, henüz Erkeklik Çalışmaları yüksek lisans programı açılmamıştır²⁹.

Türkiye’de erkeklik alanında yapılan çalışmaların en kapsamlıları olarak, Deniz Kandiyoti’nin “*Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar*” (1988/2011) adlı makalesi, İsmail Hocaoğlu *Eşcinsel*

²⁸Eleştirel Erkeklik Çalışmaları’nın Birinci, İkinci ve Üçüncü Dalgaları tezin “Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler” başlığında incelenmişti.

²⁹Erkeklik Çalışmaları alanında çeşitli dersler 2008 yılından itibaren Türkiye’de bazı üniversitelerin lisans ve yüksek lisans programlarında verilmeye başlanmıştır. Bu derslerin kronolojik listesi Erkek Muhabbeti’nin internet sayfasında yer almaktadır. <http://erkekmuhabbeti.tumblr.com/post/124576130181/erkeklik-%C3%BCzerine-dersler-xi> adresinden erişilebilir. Erişim tarihi: 12.08.2015

Erkekler: Yirmi Beş Tanıklık (2002) çalışması, Tayfun Atay'ın *Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler* (2004) adlı kitabı, *Toplum ve Bilim*, 101 *Erkeklik* sayısı (2004), Ayşe Saraçgil'in *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat* çalışması (2005), Umut Tümay Arslan'ın *Bu Kâbuslar Neden Cemil: Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk* (2005) kitabı, Bahadır Türk'ün *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu* (2008) makalesi, Serpil Sancar'ın *Erkeklik İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (2009) çalışması ve Pınar Selek'in *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* (2010) kitabı, Mehmet Bozok'un *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler* (2011) kitabı, İlker Erdoğan'ın (2012) *Medyada Hegemonik Erkeklik ve Temsil* derlemesi, Nurseli Yeşim Sünbuloğlu'nun (2013) *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* derlemesi, Bahadır Türk'ün (2013) *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler* çalışması, Volkan Yücel'in (2014) *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç* derlemesi ve Ayşe Akaltun'un (2015) *Erkekler* isimli derlemesi sayılabilir. Bu çalışmalardan söz etmek, Türkiye'de erkeklik alanında çalışmalarının nasıl bir seyir izlediğini anlamak açısından katkı sağlayıcı olacaktır.

Deniz Kandiyoti (1988/ 2011) *Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar*, makalesinde kadınlar ve erkekler arasındaki takas ve uzlaşmayı ele almıştır. Erkeklerin ataerkil örüntüler içinde Türkiye'deki egemen konumunu değerlendirerek, kadınların bu örüntüdeki “ataerkil pazarlık”larını ortaya koymuştur. “Ataerkil pazarlık” kadınların sınıf, kast, töre ve etnik kimliğe göre çeşitlilik gösteren bir dizi somut kısıtlama altında saptadıkları stratejileri tanımlamak için Kandiyoti'nin (1988/2011) ileri sürdüğü kavramdır. Kandiyoti, kadınların yaşamlarının belli dönemlerinde bu pazarlığa maruz kaldıklarını ve bu patriyarkal senaryolara kadınların nasıl katlandıklarını ya da direndiklerini incelemiştir. Kandiyoti'nin makalesi, erkekliğin iktidar ile ilişkisine dair sorgulanmanın önünü açmasıyla oldukça önemlidir.

Eşcinsel erkeklerin yaşam öyküleri ve görüşleri üzerine bir çalışma olan *Eşcinsel Erkekler: Yirmi Beş Tanıklık*, İsmail Hocaoğlu (2002) tarafından hazırlanmıştır. Kitapta Türkiye'li yirmi beş eşcinsel erkeğin, erkeklik ve eşcinsellik deneyimlerine dair

röportajlar yer almaktadır. Egemen erkeklik karşısında ezilen ve “marjinalize”³⁰ edilen kimlikler olan eşcinsel erkekliklerin deneyimlerine yer vermesi açısından oldukça önemlidir. Eşcinsel erkeklerin deneyimlerine dair yayınlanan ilk kitap olma özelliğini de taşımaktadır.

Toplum ve Bilim dergisinin 101. sayısı *Erkeklik* (2004), erkekliğin ve erkeklik hallerinin farklı boyutlarıyla incelendiği makalelerin yer alışıyla Türkiye literatürü açısından oldukça önemli bir katkıdır. Dergide hegemonik erkeklikten (Cengiz, Tol ve Küçükural, 2004), sosyalizasyon sürecinde erkekliğe (Onur ve Koyuncu, 2004), İslamcı erkekliğin inşasından (Şefkatli Tuksal 2004), erkekliğin ev hallerine (Özbay ve Baliç, 2004), iktidar, erkeklik ve teknoloji ilişkisinden (Maral, 2004) Türk sinemasında erkeklik temsillerine (Ulusay, 2004; Arslan, 2004) kadar pek çok farklı bağlamda makale yer almaktadır. “Toplum ve Bilim” gibi sosyal bilimler alanında önemli katkılar sağlayan bir derginin “erkeklik” sayısı hazırlamış olması, erkeklik çalışmaları alanın 2000’lerde Türkiye’de dikkat çekmeye başladığının işaretlerindedir.

2005 yılında yerli literatüre Ayşe Saraçgil tarafından kazandırılan *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat* çalışması, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye’nin modernleşme sürecinde 1860 ve 1980 yılları arasında yayımlanan edebi metinler bağlamında iktidar ilişkilerini, patriyarkal yapıları, erkeklik kültürünü ve toplumsal cinsiyetin oluşumunu değerlendirmiştir (Altunpolat, 2010). Saraçgil, bu süreçte yaratılan yeni erkek ve kadın kimliklerini, bu kimliklerin Kemalist ideolojiyle ilişkisini, ataerkillik kavramını da sorgulayarak değerlendirmiştir. Saraçgil’in çalışması, edebiyat eserleri üzerinden erkeklik ve ataerkillik çözümlemesi sunması açısından oldukça önemlidir.

Kabadaydan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi (2005) çalışmasında Gönül Demez, Osmanlı’nın mahalle kabadayılarından günümüzdeki metroseksüel ve sanal erkeklik kimliğine nasıl gelindiğini incelemiştir. Kapsamlı bir kavramsal çerçeve bağlamında “yeni erkekler”in internet sitelerindeki arayışlarını, sanal ortamdaki erkek dergileri örnekleri üzerinden değerlendirmiştir. Erkeklerin değişen hallerini incelemesi nedeniyle Demez’in çalışması öne çıkmaktadır.

³⁰ Eşcinsel erkekliklerin hegemonik erkeklik karşısında nasıl marjinalleştirildiğine dair değerlendirme tezin “Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi” başlığında değerlendirilecektir.

Bir başka önemli akademik katkı da Umut Tümay Arslan'ın, *Bu Kâbuslar Neden Cemil: Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk* (2005) çalışmasıdır. Arslan bu çalışmada Yeşilçam sinemasında 1970'lerde ortaya çıkan erkek karakterleri dönemin siyasi söylemleriyle değerlendirmiştir. *Satılık Erkeklik: Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı* (2006), Ayşe Kudat'ın erkek seks işçileri üzerine yaptığı antropolojik bir araştırmadır. Kudat'ın erkekliğin farklı bir boyutunu ele alması ve erkek seks işçilerine odaklanması akademik literatür için önemli bir gelişmedir. Ardından 2007 yılında *KaosGL* dergisinin 32. sayısında erkekliğin çeşitli yönlerinin tartışıldığı çalışmalar yer almıştır.

Bahadır Türk (2008) *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu* makalesinde, eril tahakkümün hem feminist çalışmalar hem de erkeklik çalışmaları için oldukça önemli sorular soran bir çalışma olduğunu ortaya koymuştur. Türk, makalesinde Bourdieu'nun kavramsal setinin erkeklik çalışmalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini değerlendirmiştir. *Cogito Dergisi*'nin Feminizm (58/ Bahar 2009) sayısında Mehmet Bozok'un *Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler* başlıklı çalışması ise, Batı'da yapılan çalışmalar üzerine detaylı bir incelemeyi kapsamaktadır.

Türkiye'de Erkeklik Çalışmaları alanındaki ilk ve önemli bir alan araştırması olarak Serpil Sancar'ın *Erkeklik İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (2009) kitabı öne çıkmaktadır. Sancar'ın bu çalışması Türkiye'de erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanının yaygınlaşmasını sağlayan kaynak olarak değerlendirilmektedir. Sancar (2009) çalışmasında, erkeklik iktidarının “imkânsız”lığını Türkiye'de aile ilişkileri, sınıf konumu ve gündelik yaşam bağlamında değerlendirmiştir. Sancar, farklı sosyo-ekonomik statülerden ve yaşlardan erkeklerle yapılan alan araştırmasının bulgularını “hegemonya”, “habitus” ve “eril tahakküm” kavramları bağlamında değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra egemen erkekliğe karşı konumlanan erkeklerin tabiiyet konumlarını sorgulamıştır. Egemen erkekliği, “eril tahakküm” kavramsallaştırmasıyla değerlendirmiştir. Sancar, patriyarki kavramının toplumdaki ayırma, ötekileştirme ve zapt etme pratiklerini açıklasa da, iktidarın sürdürülebilirliğini ve erkekler arasındaki uzlaşmaları açıklayamayacağına dikkat çekmiştir (2009: 22 - 24).

Erkeklikle ilgili önemli alan araştırmalarından bir diğeri sosyolog Pınar Selek tarafından hazırlanan *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* (2010) çalışmasıdır. Selek bu çalışmada, Türkiye’de erkekliğin inşa süreçlerinden biri olan askerliğin, erkekleri nasıl “erkek”leştirdiğinin izini sürmüştür. Selek (2010) erkeklerin Türkiye’de, sünnet, askerlik, evlilik ve iş bulma gibi süreçleri tamamladıktan sonra ancak “erkek” olabileceklerine işaret etmiştir. Bu durumu “sürüne sürüne” tamamlanan ama yine de hiç bitmeyen bir süreç olarak değerlendirmiştir. Selek, erkeklerin askerlik deneyimlerini araştırma yolculuğunun “bir bebekten katil yapan zihniyeti” sorgulama çağrısıyla başladığını belirtmiştir (2010: 7). Selek çalışmasında egemen erkekliğin üretiminde en etkili rol oynayan mekânı ordu olarak ele almış ve onu “erkeklik laboratuvarı” olarak yorumlamıştır. Militarizm ile erkekliğin ilişkisini gördüğü erkeklerin anlatıları üzerinden değerlendirmiştir.

Erkeklik çalışmaları alanında kapsamlı bir diğerk çalışma ise, Mehmet Bozok’un *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler* (2011) kitabıdır. Bozok çalışmasında erkeklik ve iktidar ilişkisinden, erkeklik hareketlerinin kısa tarihine, erkeklik ve feminizm ilişkisinden profeminist hareketlere kadar pek çok konuya yer vermiştir.

Tayfun Atay’ın *Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler* (2012) adlı çalışması ise, geleneksel erkek ve kadın rollerinden, değışen erkeklikler ve kadınlıklara yer vermiştir. Atay, “erkekliğin en çok erkeğı ezdiği” Türkiye toplumunda, erkeğın taşıyıcısı olsa da sahibi olamadığı bir ‘iktidarın’ beşikden mezara ömür boyu ‘pratisyen’i olma zorunluluğı nedeniyle “zehirli” bir hayat yaşama mahkûmiyetinden; kısacası erkekliğin erkeğı zehir oluşundan” bahsetmiştir (Atay, 2012: 11). Atay’a göre, Türkiye’de “ne kadar erkeğın, ‘erkeklikten’ muzdarip olduğunu, kendini erkeklikten sakınma yolunda ne ölçüde çaba harcadığını, yine de sonuçta çaresizlik içinde ‘erkeklik’ üretme durumunda kaldığını bilemıyoruz” (Atay, 2004: 13). Atay’ın çalışması, erkekliğin erkekleri de ezdiğine işaret etmesi açısından oldukça önemli bir katkıdır.

Erkeklik alanındaki çalışmaların ağırlıklı olarak medyada erkeklik temsilleri üzerine odaklandığı söylenebilir. Örneğın, erkekliklerin medyada nasıl inşa edildiğine ve sunulduğuna odaklanan kapsamlı bir derleme İlker Erdoğan’ın (2012) *Medyada Hegemonik Erkeklik ve Temsil* çalışmasıdır. Derlemede yer alan makaleler, erkek

dergilerinden filmlere, dizilerden, internet ortamına kadar pek çok alanda hegemonik erkekliğin temsiline odaklanmaktadır (Erdoğan, 2012).

Erkeklik alanında önemli bir derleme de, Nurseli Yeşim Sünbuloğlu'nun (2013) *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* çalışmasıdır. Bu derleme, militarizm, askerlik, milliyetçilik bağlamında erkeklikler üzerine geniş kapsamlı makaleleri kapsamaktadır. Bahadır Türk ise *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler* (2013) çalışmasında Türkiye'de 1960'ların sonlarında popüler olmuş anlatılardaki erkeklik ve daha özel olarak hipermaskülinitenin nasıl kodlandığının izini sürmektedir. Bu anlatılarda erkeklik temsillerinin taşıdığı özelliklerin neler olduğunu ve erkekliğin bir rol olarak nasıl kurgulandığını; eril tahayyül ve tahakkümün nasıl işlediği sorularına yanıt aramıştır. Türk, çizgi roman ve fotoromanları erkeklik meselesi merkezli okuyarak nasıl bir manzarayla karşılaşılacağını göstermeye çalışmıştır (2013: 16).

Erkekliğin temsili üzerine kapsamlı bir çalışma ise, Volkan Yücel'in (2014) *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması*'dir. Bu çalışma erkekliğin temsili açısından önemli bir akademik bir katkıdır. Yücel'in çalışması (2014), özellikle 2000'li yıllardan sonra dizi ve filmlerde yükselişe geçen "kurtarıcı erkek rolünün" izini sürmekte ve bunun kahramanlık anlatılarıyla ilişkisini sorgulamaktadır.

Erkeklerin kendilerini nasıl gördüklerini sorgulamayı amaçlayan bir çalışma Ayşe Akaltun (2015) tarafından derlenen *Erkekler* kitabıdır. Çalışmanın yarısı erkeklerin yazdıkları kurgu metinlerden oluşurken, diğer yarısı erkeklerin erkeklikleriyle "yüzleşme" deneyimleri olarak değerlendirilebilecek yazıları kapsamaktadır (Akaltun, 2015). Bu çalışma farklı erkeklerin deneyimlerine kendi öznel aktarımlarıyla yer vermesiyle önemli bir katkıdır.

Görüldüğü üzere, Türkiye'de erkeklik alanında yazılan çalışmalar henüz oldukça sınırlıdır. Ancak, çalışmaların kapsamı değerlendirildiğinde, akademik üretimlerin "erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler" alanını yaratacak şekilde geliştiği söylenebilir. Çünkü Türkiye'de erkeklik literatürü Batı'daki "erkeklikçilik çalışmaları" gibi bir alan olarak başlamadan, doğrudan "eleştirel erkeklik incelemeleri" olarak kendisini var etmeye yönelmiştir.

Literatürün yanı sıra günümüzde Türkiye’de erkekliği sorgulamaya yönelik farklı oluşumların varlığından söz edilebilir. Her ne kadar bu oluşumların çoğu eşcinsel ve/veya anti-militarist hareket içerisinde yer alsada, bu gelişmeler eril tahakkümün sorgulanması açısından oldukça önemlidir. Bunun için Türkiye’de eleştirel erkeklik hareketi olarak değerlendirilebilecek faaliyetleri gerçekleştiren oluşumlara göz atmak gerekmektedir.

Türkiye’de (pro)feminist erkeklik hareketi olarak İtalyan sanatçı Pippa Bacca’nın tecavüz edilerek öldürülmesinin ardından tepki vermek amacıyla ilk defa sokağa çıkarak adını duyuran “Biz Erkek Değiliz İnsiyatifi”³¹nden bahsedilebilir. Bu hareket, kendisini “anti-otoriter bir erkeklik oluşumu” olarak tanımlamıştır. İlk eylemlerinde kullandıkları “taciz, tecavüz, şiddet, cinayet erkeklikse biz erkek değiliz” sloganıyla oldukça ses getirmişlerdir. “Biz Erkek Değiliz İnsiyatifi” adını daha sonra “Ataerkiye Karşı Erkekler”³² olarak değiştirmiştir.

Bu hareketin dışında, 2010 yılında Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi’nde (SOGEP) toplanan erkekler, “Erkek Muhabbeti”³³ adlı bir grubu kurmuşlardır. “Erkek Muhabbeti” kendisini, “erkek egemenliğine, transfobiye, bifobiye, türçülüğe, cinsiyetçiliğe, homofobiye karşı bir erkeklik çalışma grubu” olarak tanımlamaktadır. Grubun amacı, erkeklerin erkekliğe dair eleştirel çalışmalar yapmasına katkı sağlamaktır. Özellikle genç erkekler hedef kitlesi olarak belirlenmiştir. Bu grup, 2012 yılında “Erkekler Erkekliklerini Sorguluyor” adında bir atölye gerçekleştirmiştir. Erkek Muhabbeti’nin erkekliklerin sorgulanması ve erkeklerin deneyimlerini paylaşması amacıyla bu tarz etkinlikler düzenledikleri söylenebilir. Bunun dışında bu etkinliklerdeki deneyim aktarımlarını yazıya dökmekte ve internet sitelerinde bir arşiv olarak yayınlamaktadır. “Erkek Muhabbeti” grubunun Türkiye’de eleştirel erkeklik çalışmalarına dair kapsamlı bir doküman sağladıklarının da altı çizilmelidir³⁴.

³¹ “Biz Erkek Değiliz İnsiyatifi” ile ilgili detaylı bilgiye bloglarından erişilebilir. Kaynak web: <http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com.tr/> Erişim tarihi: 12.08.2015

³² “Ataerkiye Karşı Erkekler”le ilgili ayrıntılı bilgiye <http://ataerkiyekarsierkekler.blogspot.com.tr/> adresinden erişilebilir. Erişim tarihi: 10.04.2015

³³ “Erkek Muhabbeti” ile ilgili detaylı bilgi için : <http://www.erkekmuhabbeti.com/> Erişim tarihi: 10.04.2015

³⁴“Erkek Muhabbeti”nin yazılı dokümanlarına <http://www.erkekmuhabbeti.com/dokuman.php> adresinden ulaşılabilir. Erişim tarihi: 10.04.2015

Eleştirel erkeklik çalışmaları ile ilgili bir diğer önemli katkıyı 2013'te kurulmuş olan "Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi"(EEİ)üyeleri sağlamaktadır. İnisyatifin bir grup üyesi çevrimiçi olarak yayımlanan *Masculinities Journal: A Journal of Identity and Culture*³⁵adlı, Türkiye'de bu alanda çıkan uluslararası ve hakemli ilk dergiyi hazırlamaktadırlar. Bunun yanı yine "Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi"tarafından erkeklik çalışmalarına dair uluslararası ilk sempozyum olan "I. Uluslararası Erkekler ve Erkeklikler Sempozyumu"³⁶ gerçekleştirilmiştir. Sempozyum Stony Brook Üniversitesi (*Centre for the Study of Men and Masculinities*), Ankara Üniversitesi (Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi) ve İzmir Üniversitesi (Kadın Araştırmaları Merkezi), Özyeğin Üniversitesi, İzmir Siyah Pembe Üçgen ve Açık Toplum Vakfı işbirliği ile 11- 13 Eylül 2014 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleştirilmiştir (Sayılan, Türkoğlu ve Haywood, 2015)³⁷. Erkeklik çalışmaları alanında Türkiye'de ulusal düzeyde bu alandaki ilk sempozyum ise, Arel Üniversitesi'nde 7- 8 Mayıs 2015 tarihlerinde *Erkek[lik]ler Sempozyumu* adıyla düzenlenmiştir³⁸.

³⁵ *Masculinities Journal: A Journal of Identity and Culture* sayfasına <http://masculinitiesjournal.org/> adresinden erişilebilir. Erişim tarihi: 10.04.2015

³⁶ Sempozyum sayfasına <https://ircsmsymposium.wordpress.com/> adresinden erişilebilir. Erişim tarihi: 10.04.2015

³⁷ Sempozyum programına şu bağlantıdan erişilebilir <https://ircsmsymposium.files.wordpress.com/2014/08/icsm-symposium-of-men-and-masculinities--program.pdf> Erişim tarihi: 10.04.2015

³⁸ Sempozyum programına ve bildiri özetlerine şu bağlantıdan erişilebilir: <http://erkekliklersempozyumu.blogspot.com.tr/> Erişim tarihi: 25.07.2015

2. BİR İKTİDAR KONUMU OLARAK ERKEKLİK ÇÖZÜMLEMESİ

*“Bir bebekten bir katil yaratan
zihniyeti sorgulamadan hiçbir şey
yapılmaz kardeşlerim...”*

Rakel Dink, 2007

Erkeklik olgusunun nasıl şekillendiğini tartışmanın, toplumsal cinsiyet çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacağı anlayışı uzun süre geçerli olmuştur. Bu çalışma kapsamında, farklı erkekliklerin birbiriyle ve iktidarla olan ilişkisini anlayabilmek açısından literatürde erkekliğin nasıl ele alındığına değinilecektir.

1930’lardan itibaren pek çok kuramcı cinsiyet rolü teorisi bağlamında “erkek rolü”nü tanımlamaya çalışmıştır (Edley ve Wetherell 1996: 101). Connell’in ifadesiyle “cinsiyet rolleri teorisi, biyolojik farklılığın öngördüğü kadınlık ve erkeklik rollerinin ‘öğrenme’, ‘içselleştirme’ veya ‘toplumsallaşma’ aracılığıyla şekillendiğini öne sürmüştür” (1998: 79). O dönem yaygın olan anlayışa göre, bir erkekte mevcut olacak özellikler: “tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma; başarı, statü kazanımı ile ekmeğini kazanma yetkinliği; güç, güven, bağımsızlık; saldırganlık, şiddet ve cesaret” olarak tanımlanmıştır (Atay, 2012: 16).

Cinsiyet rolü teorisi özellikle 70’li yıllarda cinsiyet çalışmalarında oldukça etkili olmuştur. Ancak, ardından gelen çalışmalarda cinsiyet rolü teorisi oldukça eleştirilmiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Örneğin Connell cinsiyet rolleri kuramını bireysel eylemler, iktidar ilişkileri ve toplumsal yapılar arasındaki ilişkileri görmezden gelmesiyle eleştirmiştir. Ona göre bu yaklaşım bir toplum teorisi olmadığından yetersizdir (Connell, 1998). Connell, cinsiyeti bu şekilde ikili kategorik model olarak ele almanın toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kilit önem taşıyan heteroseksist egemenliğin farkına varılmasının önünü tıkadığını belirtmiştir. Bu nedenle feminist araştırmalarda cinsiyet rolü paradigmasının kullanımı uygun olmadığına dikkat çekilmelidir. Feminist kuramcıların cinsiyet rolü yaklaşımına getirdikleri eleştirilerin, biyolojik farklar üzerinden cinsiyet anlayışının değişmesinde etkili olduğu söylenebilir (Onur ve Koyuncu, 2004: 34).

Biyolojik farkların cinsiyet ilişkilerini açıklamada yetersiz olduğunun gündeme gelmesiyle, cinsiyetin bir nesne olmaktan çok bir süreç olduğu ve bu sürecin

toplumsallığı vurgusu ön plana çıkmıştır (Connell 1998: 191). Toplumsal süreçlerle inşa edilen erkeklik ve kadınlığın cinsel kimlikler olduğu söylenmelidir. Molinier ve Welzer-Lang (2015: 213) erkeklik ve kadınlığın kendi bedeninde “var olabilme”, onu sevebilme ve erotik ilişkilerde onu “kullanabilme” yetisi olan “cinsel kimlik”i ifade ettiğini belirtmişlerdir. Judith Butler (2010) ise birer özne olarak erkekliğin ve kadınlığın hangi süreçlerle ve nasıl inşa edildiğini performativite üzerinden açıklamıştır. Bu yaklaşımlar cinsel kimlikler ya da başka bir deyişle cinsiyet kimliklerinin, bireylerin verili biyolojik durumlarıyla tanımlan(a)mayacağına işaret etmektedir. Zira cinsel kimlikler bireylerin kendilerini ait hissetme durumlarıyla ilgilidir (KaosGL, 2006).

Egemen cinsiyet sisteminde, kadın ve erkeğe özgü özne konumları birbirlerinin zıttı olarak kurgulanmıştır. Kimmel (2005), erkekliği tamamlayabilmek için hep bir “öteki”ye ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiştir. Bu öteki ise “patriyarkal düzende erkeğin iktidarının ve dolayısıyla ‘erkeklik’inin daima tamamlayıcısı olan meşru bir kadın olmalıdır” (Demren, 2008: 88). Erkekliğin ve kadınlığın birbirlerine karşıt konumlanması, erkekliğe atfedilen değerlerin anlaşılması için kadınlığın da sorgulanmasını gerektirir. Kadınlığa uygun olarak biçilen özellikler:

“Duygusallık, öznellik, işbirliği, dostluk, somutluk, sezgisel anlama, niteliksel çözümlenme, zayıflık, uzlaşmacı olmak ve yumuşaklıktır. Kadınlık, doğaya indirgenerek, fiziksel ve duygusal olarak zayıflık, irrasyonellik/ akıldışılık gibi olumsuz kavramlarla ilişkilendirilmiştir” (Akça ve Tözel, 2011: 12).

Erkek ve kadınlık konumlarının birbirlerine zıt konumlanması, erkeklik kimliğinin kadınsı olmamasını gerektirir. Erkeklik konumu ve davranışları, kadınlığa zıt olarak, “çalışkanlık, başarı, sertlik, dayanıklılık, kararlılık, cesaret” (Cengiz vd. 2004: 51) teknolojik beceri, bedensel güçlülük gibi özelliklerle tanımlanır. Erkekliğin fiziksel güç ve bedenle ilişkisi, Connell’in belirttiği gibi sadece form olarak erkek bedenine sahip olmanın ötesindedir:

“Erkekliğin fiziksel anlamı basit değildir; boy, pos, tavır, şekil ve hareket alışkanlıklarını, belirli fiziksel becerilere sahip olmayı ve belirli becerilerin eksik kalmasını, kişinin kendi beden imajını, bunun öteki insanlara sunulmuş biçimini ve bu insanların buna karşılık verme biçimlerini, kişinin bedeninin çalışma ve cinsel ilişkilerdeki işleyiş biçimini içerir” (Connell, 1995: 122).

Erkeklik ve kadınlık kimliklerine yüklenen anlamlar her zaman her yerde aynı değildir. Çünkü cinsiyet kimlikleri toplumsal yapılar ve süreçlerle inşa edilmektedir. Bu yaklaşım, kadınlık ve erkekliğin tarihsel olarak değişken görülmelerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla, “erkeklikleri anlamaya çalışırken, birden çok erkeklik olduğu ve erkekliklerin homojen bir grup olmadığı” vurgulanmalıdır (Onur ve Koyuncu, 2004: 34). Erkeklikler, sınıf, kültür, cinsel yönelim, din, etnik kimlik gibi faktörlere bağlı olarak düşünülmelidir. Çünkü “erkeklik ezeli, ebedi ve evrensel olmayan, değişebilen ve farklılaşan bir olgudur” (Bozok, 2011: 17). Erkekliklerin bu farklılıklar nedeniyle aynı olmadıkları göz önünde bulundurulmalıdır.

Farklı erkekliklerin varlığına karşılık, ilgili literatürde kabul edildiği üzere, bu erkekliklere “egemen” konumda olan bir erkeklikten söz edilmektedir. Bu erkekliğin değerleri, ulaşılmak istenen ve ulaşılmaması belirli aşamalarla gerçekleşen bir erkekliktir³⁹. Bu araştırmasında görüşülenlerin deneyimleri ile erkeklik ve kadınlığa dair temel yaklaşımları, patriyarka karşısındaki konumları bağlamında sorgulandığından, “egemen erkeklik” kavramının nasıl tanımlandığını belirtmek gerekmektedir. Bu tez çalışması kapsamında sıklıkla kullanılan egemen erkeklik kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Egemen erkekliği, dünya çapında iktidarı elde tutanların sahip olduğu değerler, yönettikleri kurumlar ve geliştirdikleri mekanizma ve politikalar olarak tanımlayabiliriz. Güçlü olmak, başarmak, sorunları ikna ederek değil şiddet kullanarak çözmek, duygularına göre değil çıkarlarına göre davranmak, rekabete ve hiyerarşiye dayalı ilişkileri kurumlaştırmak, bağımsız davranmayı önemsemek, başkalarını yönetmeyi bilmek, vb. davranışlar egemen erkeklik değerleridir ve bu tür davranışlarla şekillenen toplumsal olguların da eril olduğunu söyleyebiliriz”(Sancar, 2013: 171).

Egemen erkeklik kavramının çalışma kapsamında neye denk düştüğünü tanımladıktan sonra, farklı erkekliklerin birbirleriyle olan ilişkileri ve iktidara olan mesafeleri, Connell’in (1998) “hegemonik erkeklik” kuramı çerçevesinde bir sonraki kısımda tartışılacaktır. Bu tartışma, erkeklerin deneyimlerinin sorgulanması ve erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması bölümleri için teorik çerçeveyi çizmeye olanak sağlayacaktır.

³⁹Egemen erkekliğe giden meşakkatli yolla ilgili tartışma tezin “‘Habitus’ Olarak Cinsiyet” başlığında değerlendirilecektir.

2.1. Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi

Egemen erkekliğin eleştirisini yapabilmek ve diğer erkeklikleri sorgulamak için egemen erkekliğin nasıl inşa edildiğini anlamak gerekir. Erkeklik, patriyarkal cinsiyet ilişkileri içinde şekillenmektedir. Patriyarkal örüntüler erkekliği ve kadınlığı kurmakla kalmaz, onların devamlılığını da sağlar. Ancak, patriyarka, kadınların erkeklere tabi kılınışını tek başına açıklamakta yeterli değildir (Yuval-Davis 2007: 28- 29). Patriyarkanın erkekliği iktidarı elinde bulunduranlar olarak kurgulaması diğer yapılarla ilişkilidir. Çünkü “egemenlik altındaki erkekliğin bütün biçimlerinde sınıf, kast, etnik kimlikler ve cinsel yönelimlere dayalı yapısal eşitsizliklerin izi vardır” (Kandiyoti, 2011: 202). Bu eşitsizliklerin anlaşılabilmesi için erkekliklerin diğer sosyal ve ekonomik yapısal değişkenlerle ilişkisine dikkat çekilmelidir.

“Egemen erkekliğin konumlanması”, bir iktidar analizi olmadan anlaşılamayacaktır (Sancar, 2009: 270). Erkekliğin ve farklı erkekliklerin konumlanışlarının anlaşılması iktidar ilişkilerinin çözümlenmesini gerektirmektedir. İktidar ve erkeklik, bireylerle bireylerin politik kategorileriyle ilişkili yapılanmalardır. Buna göre, söylemsel ya da ideolojik iktidar özneler dışında bir kontrol mekanizması değildir; öznelerin de dâhil olduğu bir süreçte üretilmektedir (Whitehead ve Barret, 2004: 17). Erkeklik ve iktidar arasındaki yapılanma ilişkiseldir ve bu ilişki sınıf, ırk, yaş, kültür ve din gibi diğer formların da etkisiyle oluşmaktadır (Whitehead ve Barret, 2004: 18).

Erkeklik ve iktidar ilişkisine dair bir analizin gündeme gelişi Carrigan ve diğerlerinin, *Toward a New Sociology of Masculinity* (1985, *Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru*) başlıklı makaleleriyle olmuştur. Onlar, erkeklikle ilgili tartışmalara yeni bir yaklaşım geliştirip, iktidarı erkek egemenliğinde tek ve yekpare olarak değerlendirmektense, stratejik olarak ele almışlardır. Bunun için “hegemonik erkeklik” kavramını ortaya atmışlardır. Onların bu çalışmalarının temelini Avusturalya’da yüksek okul üzerine gerçekleştirdikleri bir araştırmanın ampirik kanıtları oluşturmuştur (Carrigan vd.1985).

Ardından bu makalenin yazarlarından R. W. Connell *Gender and Power* (1987), *(Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika, 1998)* ve *Masculinities* (1995, *Erkeklikler*) çalışmaları ile erkekliğin yeni bir sosyolojik analizinin nasıl

yapılacağı tartışmasını iletmiştir. Connell bu çalışmasını, “toplumsal cinsiyete dair sistematik bir toplum teorisinin taslağını çizmek için bir girişim” olarak değerlendirmiştir (1998: 10). Connell analizinde, toplumsal yapı, insan pratiği ve toplumsal ilişkileri ifade etmek için “toplumsal cinsiyet ilişkileri” kavramını kullanmıştır.

Connell, *Masculinities* (1995) çalışması ile birlikte ise çoğul erkeklikler; erkekler arası hiyerarşiler; farklılık ve farklılaşma, farklı erkeklik inşaları vurgusunu derinleştirerek dört farklı grup erkeklikte yaşanan değişimleri tanımlamaya devam etmiştir. Connell’in analizi erkeklik ve iktidar ilişkilerini anlayabilmek açısından çok önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu nedenle onun “hegemonik erkeklik” kuramı üzerinden farklı erkekliklerin birbirleriyle ilişkileri değerlendirilecektir.

Connell (1998), kişisel yaşam ve kolektif toplumsal düzenlemelerin birbirleriyle temelden bağlantılı olduğunu varsaymıştır. Ona göre “kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulmuştur” (1998: 245). Connell, kadınları sömüren ve ezen sistemin, “hegemonik erkeklik” kurgusuyla erkeklerin de bazılarını dışladığını ve erkekler arasında bir hiyerarşi yarattığını öne sürmüştür. Ona göre erkekliğin kurulmasında en önemli olan üç ana hat “emek”, “iktidar” ve “kateksis”tir⁴⁰ (*cathexis*, duygusal ve cinsel bağlanım).

Connell, toplumsal cinsiyet ve iktidar analizindeki “emek”, “iktidar” ve “kateksis” yapılarının birbirlerinden bağımsız olmadığını ve olmayacaklarını vurgulamıştır (Connell, 1998: 161). Connell bu analizinde, hegemonik erkekliği üreten kurumların varlığından söz etmiştir. Onun temel olarak kullandığı kurumlar ise aile, devlet ve sokaktır. Connell analizinde emek, iktidar ve kateksisin bir hegemonik erkeklik yarattığını ve yaratılan kurgunun kurumlarla sürdürüldüğünü öne sürmektedir. Connell’in bu yapısal analizini anlamak için emek, iktidar ve kateksisin nasıl değerlendirildiğine bakmak gerekmektedir.

⁴⁰Connell, simgeselleştirmeyi analizine daha sonra dâhil etmiştir. Connell analizinde erkekliğin içerdiği simgeleştirmeleri de yapı olarak ele alıp tartışmaktadır.

Connell'ın analizinde “emek”⁴¹i, erkeklikleri inşa eden en önemli stratejilerden biri olarak değerlendirir. Connell cinsiyete iş bölümü üzerinden cinsiyetler arasında bir ayrıştırma yaratıldığına dikkat çeker. Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların ücretli işlerde erkeklerden farklı işlerde çalıştırılmalarından, ev içinde karşılıksız emekle yeniden üretim ilişkilerini sağlamalarına kadar pek çok alanda görülmektedir. Connell için, cinsiyete dayalı işbölümü yalnızca kendine has bir toplumsal yapı değildir; pek çok örüntü ile iç içe geçmiş, üretim, tüketim ve dağıtım sistemlerinin parçasıdır (1995: 146). Kapitalist düzen, erkekleri, kadınlar ve çocuklar üzerinden kendisine eklemlemeye zorlamaktadır. Connell toplumsal cinsiyete bağlı bölünmelerin, kapitalist sistemin yarattığı sınıf bölünmeleri kadar yaşamsal olduğunu öne sürmektedir (1995: 147). Çünkü cinsiyete dayalı işbölümü, kadınlar ve erkekler arasında özel ve kamusal alanda yapılan ayrımcılıkların en belirgin olanıdır.

Connell, erkekliği inşa stratejilerinden biri olarak gördüğü diğer yapı olan “iktidar”ı erkek egemenliğine dolayısıyla da cinsiyete dayalı bir yapı olarak ele almıştır. Connell'ın kadınların değişen yaşam koşullarına dikkat çekerek, kadınların kamusal alanda çalışmalarının, ev içinde erkeklerin patriyarkal yapıları dayatmasını zorlaştırdığına değinmiştir. Kadınların kamusal alandaki konumlarının farklılaşmasıyla tarihsel bir değişmeden söz edilebileceğini vurgulamıştır.

Connell analizinde yer alan bir diğer ana hat olan “kateksis”i, cinsel ve duygusal bağlanma şeklinde ele almıştır. Bunu yapma sebebi arzuyu toplumsal bir bağlamda incelemektedir. Connell'ın aşk ve arkadaşlık ilişkileri ile duygusallığı analizin parçası haline getirmiş olması dikkate değerdir. O, cinselliğin toplumsal bir yapı olarak ele alınması için, cinselliğin toplumsal olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Connell cinselliği “oylanır ya da idare edilir ancak ifade edilemez” şeklinde tanımlamıştır (1998: 156). Kateksisi, gerçek dünyada nesnelere ile yani öteki insanlarla duygu yükü içeren toplumsal ilişkiler kurulmasına genelleyerek ele almaktadır. Arzuların toplumsal olarak örgütlenmesinde ensest tabusu, eşcinselliğin kabul edilmemesi, tecavüzün, reşit olmadan yaşanan cinselliğin yasaklanması gibi kuralların, belirli insanlar arasında belirli ilişkileri yasaklayışına dikkat çekmektedir (Connell, 1998: 157).

⁴¹ Connell, “*Globalization, Imperialism and Masculinities*” (2005) çalışmasından itibaren bu kavramı “üretim/ üretim ilişkileri” olarak kullanmaya başlamıştır.

Patriyarkal kapitalist sistem arzuları, ikili cinsiyet anlayışından hareketle zıtlıklar üzerinden örgütlenmektedir. Bu durum “zorunlu heteroseksüellik”in (*compulsory sexuality*) (Rich, 1980) küresel düzeyde egemenliği ve hukuki olarak “normal” haline gelişi ile pekiştirilmektedir. Heteroseksüelliği dayatan toplumsal yapılanmada, kadınlar ve erkekler birbirlerine yönlendirilmektedir. Connell bu duruma dikkat çekerek, kadın ve erkeğin birbirlerine koşullandırılırken farklı kabul edildiklerini ancak aralarındaki ilişkinin eşitsiz inşa edildiğini belirtmiştir. Bu eşitsizliği, heteroseksüel bir kadının heteroseksüel bir erkekten çok farklı bir şekilde “nesneleştirildiği” (Connell, 1998: 158) ile örneklemiştir.

Connell (1998), (patriyarkal) iktidar, emek ve kateksis ilişkisinde şekillenen dört tür erkeklik bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar, “hegemonik erkeklik” (*hegemonic masculinity*), “işbirlikçi erkeklik” (*complicit masculinity*), “madun erkeklik” (*subordinate masculinity*) ve “marjinal erkeklik”tir (*marginalised masculinity*). Connell (1998), erkekliği düzenleyen en önemli mekanizmanın “hegemonik erkeklik” olduğunu belirtmiştir.

Hegemonik erkekliği ve onun etrafında örgütlenen farklı erkeklikler ile aralarındaki iktidar ilişkilerini anlayabilmek için, öncelikle, Connell’ın kullandığı anlamıyla “hegemonya”nın anlamından bahsetmek gerekmektedir. Connell için Gramsci’nin sınıf analizinde kullandığı şekliyle hegemonya, “acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan üstünlüktür” (Connell, 1998: 246). Hegemonik erkeklik üstünlüğün zorla dayatılması değildir; aksine Connell hegemonya görüşünün büyük ölçüde rıza gerektirdiğine dikkat çekmektedir (1998: 248). Tıpkı, Gramsci’nin kullandığı anlamıyla “hegemonya” kavramında olduğu gibi, “rıza dayalı bir tahakküm biçimini” barındırmaktadır.

Connell’ın hegemonik erkeklik kuramında, tahakküm altında olma biçimi, sadece kadınlar için değil, sistem tarafından dışlanan “öteki” erkeklikler için de geçerlidir. Bir bütün olarak hegemonik erkeklik, daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilişkili olarak da inşa edilmektedir (1998: 245). Connell’a göre hegemonik erkeklik, “kadınlarla ve tabi kılınmış erkekliklerle ilişkili olarak inşa edilmiştir” (1998: 249). Farklı erkeklikler, hegemonik erkeklik altında

hiyerarşiye tabi tutulmaktadır. Ayrıcalıklı hegemonik erkeklik, “öteki” erkeklikleri dışlamakta ve ezmektedir. Bunu yaparken kadınları belirli kalıp yargıların içine yerleştirerek sömürmekte ve dışlamaktadır. Connell (1998) bu durumu “hegemonik erkeklik”le “öne çıkarılmış kadınlık” arasında cinsiyet eşitsizliğine yol açan ilişkilerden biri olarak değerlendirmiştir.

Connell, analizinde erkeklığe dair pek çok noktanın kadınlara da uygulanabilecek olduğunu ancak kadınlar arasında hegemonik erkeklığın tuttuğu yeri karşılayacak bir kadınlık olmadığını belirtmiştir (1998: 250). Ona göre kadınların kaçınamayacağı egemenlik yapısı, “heteroseksüel erkeklerin küresel egemenliğidir” (1998: 251). Connell, kadınların kendilerini hegemonik olmayan erkekler tarafından da ezilmiş hissedebileceklerini ve bu ezilmenin “hegemonik erkeklik tarafından ezilmekten daha az tanıdık olması nedeniyle daha az katlanılır” (1998: 248) olabileceğini ifade etmiştir.

Connell’ın işaret ettiği gibi “hegemonik erkeklığı yaşamda deneyimlemek fazlasıyla yıpratıcı olduğu için, gerçekte pek az erkek elini taşın altına sokmaktadır” (2005: 79). Connell bu görevleri yerine getirmeyenler/ getiremeyenler için “işbirlikçi erkeklik”⁴² (*complicit masculinity*) kavramını kullanmıştır. Connell’a göre hegemonik erkeklığın özelliklerine sahip olmayan pek çok erkek, kendisi hegemonik erkek olmasa da patriyarkal payının ayakta tutulması için işbirliği yapmaktadır.

Erkekler hegemonik erkeklığı öne sürerek, farklı stratejilerle patriyarkanın yeniden inşasına katkı sağlamaktadırlar. Erkekler sistem içinde kendilerini hegemonik erkeklerle temsil ettiklerine inanarak, kendi erkeklikleriyle, kadınlar ve bu erkeklik dışında kalan “öteki erkeklikler” üzerinde hegemonya kurmaktadır. Bu ilişki çerçevesinde patriyarkal sistemden kâr elde etmeyi sürdürmektedirler. Hegemonik erkeklik ve doğrudan doğruya tahakküm etrafında örgütlenmeden heteroseksüel olan erkeklik biçimleri -yani çok katı olmayan işbirlikçi (uzlaşımsal) erkekliklerin ikisi de iktidar sistemi ile şekillenmektedir (Connell, 1998: 283). Burada bir nüans söz konusudur. Hegemonik erkeklik bunun tüm sonuçlarını yerine getirirken, “işbirlikçi erkeklikler” bunları yerine getirmemektedirler. Connell bu erkeklikleri, bir ölçüde “kötü niyetli hegemonik erkeklikler” olarak değerlendirmiştir.

⁴² Bu kavram Türkçe’ye, Sancar (2009) tarafından “işbirlikçi erkeklik”, Bozok (2011) tarafından ise “suç ortağı erkeklik” olarak çevrilmiştir. Tezde “işbirlikçi erkeklik” olarak kullanılması tercih edilmiştir.

İşbirlikçi erkekler, patriyarkanın inşasında “hegemonik erkeklikler” kadar aktif bir rol üstlenmemekle birlikte, patriyarkaya onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmelerinden faydalanırlar. İşbirlikçi erkekliklerin özelliği, hegemonik erkekliklerden farklı olarak suskunluklarıyla “patriyarkal pay”dan (Connell, 2004: 40) yararlanmalarıdır. Connell’a göre, erkeklerin büyük çoğunluğu bu kategoriye girmektedir. Bu tez çalışması kapsamında muhalif erkeklerle yapılan görüşmeler, bu erkekliklerin patriyarka ile hangi alanlarda “işbirliği” yaptığı, hangi alanlarda onu dönüştürmeye çabaladıklarının sorgulanmasını sağlayacaktır.

Connell (1998: 249) çağdaş hegemonik erkekliği, “heteroseksüel ve dolayısıyla da evlilik kurumuyla sıkı sıkıya bağlantı halinde olan erkeklik” olarak tanımladığı için, “madun/tabii kılınmış erkeklik”in en önemli biçimi olarak eşcinselleri göstermektedir. Çünkü eşcinsel erkeklikler, heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelimleri nedeniyle erkek egemenliğinin toplumsal ayrıcalıklarından en az yararlananlardır. Yani iktidar karşısında en dezavantajlı grupturlar. Connell’in kuramındaki “marjinal erkeklikler”, ırk, etnisite ve/ya sınıf pozisyonları nedeniyle patriyarkal iktidar karşısında “hegemonik” ve “işbirlikçi” erkeklere göre dezavantajlı konumdadırlar. Marjinal erkekler, azınlıklara mensup erkekler ve sınıf altı konumdaki erkeklikler olarak değerlendirilmektedir.

Connell’in farklı erkekliklerin iktidar ilişkisine dair geliştirdiği yapısal analizi eleştirel erkeklik çalışmaları açısından oldukça önemli bir katkıdır. Çünkü Connell, rızaya dayalı olarak inşa edilen hegemonyaya vurgu yaparak bir cinsiyet teorisi ve stratejisi geliştirmeye çalışmıştır. Ancak, “hegemonik erkeklik” çeşitli eleştirilere maruz kalmış, çok tartışmalı bir kavramdır. “Hegemonik erkeklik sürecinde kadınların rolüne yeterince vurgu yapılmaması” (Hearn, 2004: 61), öznelerin konumunun tabiyet ve tahakküm ilişkileri açısından net olmaması, hegemonik erkeklik kavramının bir temsil sorununa yol açması, dolayısıyla hangi figürün hegemonik erkekliği gerçekten temsil ettiğini belirlemenin zor olması gibi noktalarda eleştirilmiştir (Türk, 2008).

Jeff Hearn, hegemonya kavramının erkeklik çalışmaları açısından uygulanabilirliğini ve kullanılabilirliğini tartıştığı *From Hegemonic Masculinity to Hegemony of Men* (2004: 49) makalesinde erkek çalışmalarından (*men’s studies*) erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel çalışmalara (*critical studies on men and masculinities*) giden süreci incelemiştir. Erkeklikleri, “erkek çalışmaları” çerçevesinde çalışmanın ve

“hegemonik erkeklik” kavramını kullanmanın sınırlılığını vurgulayarak makalesinde, Connell’in ortaya attığı hegemonik erkeklik kavramını eleştirmiştir. Hearn (2004), hegemonik erkekliğin belirli stratejiler çerçevesinde kurulan bir erkeklik kurgusuna işaret ettiğini belirtmiştir. Bu yanıyla hegemonik erkekliğin, somut olarak gündelik hayatta karşımıza çıkan bir erkekliğe mi yoksa bir ideal tipe mi bir işaret ettiğinin muğlak olduğunu vurgulamıştır.

Hearn (2004: 50) eleştirel erkeklik çalışmalarının, iktidar konusunu ve hegemonya kavramını merkezde tanımlandığını vurgulamıştır. Erkeklikleri teorileştirirken, sosyal bir kategori olarak erkekliğin analizine bu kavramların uygunluğuna odaklanmıştır. “Eleştirel erkeklik çalışmalarında toplumsal cinsiyetli iktidar bağlamında hegemonya kavramını kullanıyor olmanın, bütün erkeklerin güçlü olduğunu söylemek anlamına gelmediğini” (Hearn, 2004: 51) belirtmiştir. Hearn, hegemonya kavramını, daha çok sosyalist feminizme yakın bir gelenekten ele alırken, hegemonik erkekliğin iktidarla olan bağının, kurumsal yapılar ile olan ilişkisini de kapsayacak şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır (2004: 55). O, bir kurgu olarak hegemonik erkekliğe değil, çevrede yaşayan “erkeklerin hegemonyası”nın nasıl kurulduğuna bakılmasını ve eleştirinin konusunu “erkeklikten” “erkeklerle” çekilmesini önermiştir. Benzer şekilde, hegemonya tartışmasını da “hegemonik erkeklik”ten “erkeklerin hegemonyası”na kaydırmak gerektiğini savunmuştur. Hearn (2004) erkeklerin kadınlar ve LGBTİ’ler üzerinden sağladıkları avantajlara bu yolla dikkat çekebileceğini belirtmiştir. Bu öneri erkeklerin kolektif olarak hâkimiyetini göstermekle birlikte, bireysel olarak failerin patriyarkadan nasıl pay aldıklarını tartışabilmeyi olanaklı kılacağı için önemlidir.

Connell, 2000’li yıllardan itibaren hegemonik erkeklik analizinin aldığı eleştirileri *Reconsidering Hegemonic Masculinity* (2005) makalesinde Messerschmidt ile birlikte değerlendirmiştir. Connell ve Messerschmidt, kavramın tutarsızlığını yaratanın onu kullananlar olduğunu, onun ifade ettiği haliyle “hegemonik erkeklik”in hala elverişli olduğunu savunmuşlardır.

Sonuç olarak Connell’in hegemonik erkeklik kuramının cinsiyet ilişkileri üzerinden bir iktidar analizini kurgulaması ve farklı erkekliklerin birbiriyle ilişkisini göstermesi açısından önemli bir kuram olduğu söylenebilir. Ancak, hegemonik erkekliğin erkekleri var olan gerçeklikten başka bir kurguymuş gibi yansıtması nedeniyle eleştiriler

almaktadır. Bu bölümde Connell’ın cinsiyet ve iktidar analizi değerlendirilmiş ve farklı erkekliklerin birbirleri karşısındaki konumlanışı sorgulanmıştır. Bir sonraki bölümde, Bourdieu’nun yaklaşımı üzerinden “habitus” olarak cinsiyet ve eril tahakküm ilişkisi sorgulanacaktır.

2.2. “Habitus” Olarak Cinsiyet ve Eril Tahakküm

“Erkek veya kadın olarak, kavramaya çalıştığımız nesnenin içinde yer alarak, eril düzenin tarihsel yapılarını algılama ve değerlendirmenin bilinçsiz şemaları biçiminde bünyemize katıyoruz; bu nedenle de, eril tahakkümü düşünürken, kendileri de tahakkümün ürünü olan düşünme biçimlerine başvurma riskini taşıyoruz.”

Pierre Bourdieu, 2014

Pierre Bourdieu “habitus” olarak cinsiyet yaklaşımını Cezayir’li Berberi kabilelerinde kadın ve erkek ilişkilerini inceleyen etnografik alan çalışması *Eril Tahakküm* (2014) ile öne sürmüştür. Bourdieu çalışmasında habitusu “bir düzenler sistemi” olarak tanımlamıştır. Ona göre bireylerin “habitus”u, onların eylemlerini şekillendirmektedir. Eylem fikrini “habitus” yoluyla geliştiren Bourdieu, “kişilerinin habituslarının toplumsal yapıların bilinçdışı olarak içselleştirilmesiyle şekillendiğini” (Hitchcock, 2013: 149) belirtmiştir. Onun kullandığı haliyle “habitus”, yalnızca toplumsallaşma ya da kabullenme süreci değildir, aynı zamanda toplumsal sınıflar ve cinsiyetler arası güç ilişkilerinin nasıl yaratılıp sürdürüldüğünü de açıklayan bir kavramdır.

Bourdieu (2014) kendi kavramlarından olan “sembolik şiddet”in kadınlar üzerinde nasıl incelikle işlediğini de irdelemiştir. Bourdieu’ya göre eril tahakküm, iktidara itaat etmenin örneklerinden biridir. Bourdieu, eril tahakkümün, dayatılış ve katlanılış tarzlarında sembolik şiddetin etkisinden de söz etmiştir (2014: 11). Bourdieu sembolik şiddeti “oldukça yumuşak, kurbanlar tarafından dahi hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” olarak tanımlamıştır (2014: 11- 12). “Eril tahakküm”ün varlığından, kadınların rızasına dayalı bir “maduniyet habitusu” olarak bahsetmiştir. Cinsiyeti, iktidarı ve tahakküm ilişkilerini

“habitus” olarak ele almak, Connell’in da yapmaya çalıştığı gibi, yapılar ve bireysel eylemler arası ilişkileri yadsımamaktır. Bu bağlam, feminist araştırmalar ve erkeklik çalışmaları için oldukça elverişlidir. Sancar’ın ifade ettiği gibi, “habitus olarak toplumsal cinsiyet üzerine tartışmak feminist düşünceye yeni açılımlar sağlamaktadır” (2009: 189). Bu çalışma kapsamında, cinsiyet, Bourdieu’nun yaklaşımından hareketle “habitus” olarak değerlendirilmektedir. Çünkü muhalif erkeklerin deneyimleri ve egemen erkekliklerle olan mesafeleri üzerinden eril tahakkümün “incelikli” işleyişini sorgulamak için uygun alanı yaratmaktadır.

Bourdieu’nun rızaya dayalı tahakküm yaklaşımının, Connell’in hegemonya yaklaşımıyla benzer bir noktada durduğu söylenebilir. Tahakküm altındakilerin, bu tabiiyeti rızaya dayalı olarak yeniden ürettikleri vurgusu, Bourdieu (2014) ve Connell’in (1998; 2005) yaklaşımlarında ortaklaşmaktadır. Bu, tahakküm altındakilerin zihinsel süreçlerine, habituslar ve toplumsal yapıların süreçleriyle yerleşen kalıplar olduğundan kasıt tabi kılınanları suçlamak için değildir. Bourdieu eril düzenin kendi haklılığını ispat etmeye dahi yeltenmeyecek kadar güçlü olduğuna dikkat çekmektedir (2014: 22). Bu yorum, tahakkümün “incelikli” boyutlarına işaret etmektedir. Bu karşılıklı tahakküm ve itaat ilişkisi anlaşılmasızın, iktidara karşı strateji geliştirmek de imkânsızlaşacaktır. Bourdieu (2014: 17) eril tahakkümün tüm habituslara içkin şemalar şeklinde bilinç dışında inşa edildiğini belirtmiştir.

Sembolik tahakküm, eşitsizlikleri ve bunların doğal görünmesini sağlamak için kullanıldığından Bourdieu (2014) sembolik ayrımcılığa karşı direnişin de sembolik olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sembolik şiddet, Bourdieu’ya göre bilinçli niyetler düzleminde yer almamaktadır. Bourdieu bu durumu “bilinçdışının minicik tercihleri” olarak değerlendirir. Bu eylemlerin kadınların alçaltılmış durumlarına katkıda bulunan tercihler olduğunu belirtir. Bourdieu (2014: 79) erkeklerin ayrımcı edimlerinden bazılarını, “kadınları otorite konumlarından uzak tutma, hak taleplerine kapris muamelesi yapma ve yumuşak bir söz ya da yanaktan küçük bir makas almakla geçiştirme, saçlarına ya da bedeninin diğer yerlerine dikkat çekerek onun ‘kadınlığını’ hatırlatmak” olarak örneklemiştir.

Bourdieu’nun “habitus” olarak cinsiyet yaklaşımı, Connell’in “hegemonik erkeklik”le ilgili yapısal yaklaşımında olduğu gibi, erkekliklerin kültürel inşalar oluşunu

ve “her kültürün kendi ihtiyacı olan erkeklikleri ürettiğini” (Horrocks, 1994: 91) vurgulamaktadır. Örneğin Türkiye’de son dönemlerde öne çıkan hegemonik erkekliğin “genç, kentli, beyaz, heteroseksüel, tam zamanlı bir iş sahibi, makul ölçülerde dindar, spor dallarından en az birisini başarılı olarak yapabilecek düzeyde aktif bedensel performansa sahip temsil ettiği erkeklik” (Sancar, 2009: 30) olduğu söylenebilir. Bu egemen erkekliğe belirli aşamalardan geçilerek erişildiğinden söz edilir. Örneğin, Pınar Selek’e göre Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine varmak için dört temel aşamayı geçmek zorunludur. Bu aşamalar sünnet, askerlik, iş bulma, evliliktir (Selek, 2010: 19). Hande Öğüt ise bu uğrakları; sünnet, ergenlik, askerlik ve evlilik olarak sıralamıştır (2009: 4). Atilla Barutçu ise *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları* (2013) çalışmasında, erkekliğin hangi aşamalardan geçerek kurgulandığını ve devamlılığını sürdürdüğünü incelemiştir. Erkeklik inşasının ve sonucunda ulaşılan hegemonik erkekliğin, bir erkeğin sürekli mücadele vermesi gereken bir kurgu olduğunu savunmuştur (Barutçu, 2013). Barutçu, erkeklik inşalarının aşamalarından sünneti bedensel; cinselliği hem bedensel hem toplumsal; askerliği, iş sahibi olmayı ve evliliği ise toplumsal aşamalar olarak ele almıştır.

Bu çalışmada muhalif erkekliklerin deneyimleri ve değişimleri sorgulanırken, Barutçu’nun (2013) izinden gidilerek erkekliğin inşasında bedensel ve toplumsal safhalar olarak “sünnet, cinsellik⁴³, askerlik, iş- güç sahibi olma ve evlilik” kabul edilmiştir. Muhalif erkeklerin, erkekliği inşa etme uğraklarında bu deneyimlerin etkisi ve bu deneyimlere eleştirel yaklaşımları 3. bölümde değerlendirilecektir.

Bir sonraki kısımda Eleştirel Erkeklik İncelemeleri literatüründe öne çıkan bir tartışma olan erkekliklerin değişimi ve erkeklik krizi tartışmasına yer verilecektir. Bu tartışma, görüşülen erkeklerin anlatılarına yer vermeden önce, erkekliklerin değişimine dair tartışmanın zeminini hazırlayacaktır.

⁴³Bu çalışmada “cinsellik” yerine “seks” ifadesi tercih edilmiştir.

2.3. Erkekliğin Değişimi ve Krizi Tartışması

“Erkeklikteki krizler hakkında neden bu kadar çok konuşuluyor?”

Judith Kegan Gardiner, 2002

Son zamanlarda erkekliğin değiştiğine ya/ya da değişebileceğine dair tartışmanın akademik ve politik olarak gündeme girdiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada da, erkekliğin dönüşümü ve muhalif erkekliklerin bu dönüşümdeki yeri incelenirken, bu konuda yapılan tartışmalardan bahsedilmelidir. Bu bölümde erkekliklerin değişimi ve erkekliğin krizine dair tartışmaların değerlendirilmesi, erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması açısından katkı sağlayacaktır.

Feminist hareketlerin mücadeleleri sayesinde, kadınların kamusal alanda daha fazla yer almaları, çalışma hayatında görünürlük kazanmaları, eğitim hakkından eskiye oranla daha fazla yararlanabilmeleri gibi gelişmeler sağlanmıştır. Bunlar kadınların hayatlarını değiştirecek önemli kazanımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda yaşanan tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, kadınların ikincil konumlarında kökten bir değişikliğe henüz neden olamamıştır.

İçinde yaşadığımız sistem hala erkek egemenliği tarafından kadınların bedenlerinin ve emeklerinin sömürülmesi ile kendisini devam ettirmektedir. Kadınların çoğu çalışma yaşamında erkeklerle eşit olmayan şartlarda ve ücretlerde çalıştırılmaktadır. Erkeklerin kadınlara uyguladıkları şiddet, taciz ve tecavüzler dünya genelinde artarak devam etmektedir. Özellikle Türkiye’de son yıllarda erkeklerin kadınları öldürmeleri (kadın cinayetleri) ve erkeklerin şiddeti en önemli meselelerdendir⁴⁴.

Kadınların patriyarkal sistemde ikincil konumlarınının değişebilmesi ve eril şiddetin sonlandırılması erkeklerin konumlarınının değişiminden bağımsız değildir. Erkekliğin ve kadınlığın birbirlerine zıt konumlanarak birbirlerini tamamlar görülmeleri nedeniyle, kadınların yaşamları, erkeklerinkini etkilemeden değiş(e)meyecektir (Segal, 1992: 38).

⁴⁴Bianet’in derlediği verilere göre 2014 yılında erkekler Türkiye’de 281 kadını öldürmüştür. Kaynak: <http://bianet.org/bianet/kadin/161558-erkekler-2014-te-281-kadin-oldurdu> adresinden 10.09.2015 tarihinde erişilmiştir. Türkiye’de erkekler tarafından öldürülen kadınların sayısı dijjinat anıt sayaç oluşturulacak kadar artmıştır bkz.: <http://www.anitsayac.com/>Erişim tarihi: 10.09.2015

Tüm bu meselelerin çözümünde kadınların “bilinçlendirilmesi” çalışmaları önemli olmakla birlikte, sorunu yaratan konumda yer alan “erkeklik”in sorgulanması ve de dönüştürülmesi kaçınılmaz çözüm yoludur. Kadınların cinsiyet eşitsizliklerini gidermek adına yapabileceklerinin sorgulanması kadar, erkeklerin davranışlarına odaklanması da önemlidir. Son zamanlarda cinsiyetçi sömürü ve eril şiddetle mücadelede erkeklerin özellikle yer alması gerektiği görüşü politik ve akademik olarak tartışılmaktadır.

Erkeklikler ve erkeklerdeki değişimi kapsamlı bir şekilde değerlendiren Lynne Segal, *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler* (1992) çalışmasında erkeklerin değişimine olan inancını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Erkekler değişebilirler ve değişirler de. Değişime karşı gösterilen bu direnç, çağdaş toplumun daha ekonomik, toplumsal ve politik yapılarını karakterize eden süregelen cinsiyet rutinlerine de bağlıdır. Ancak, toplumsal gerçeklikler durağan değildir. Gelecekteki kadın- erkek ilişkileri değişime açıktır, sürekli savaşlar verilir, kaybedilir ve kazanılır; ve değişim, özgürleştirici hareketlerin tasarlanmış sonucu olsa da kaçınılmazdır. Yakın zamanlarda erkekler üzerine yazan feministlerin çoğu hiçbir şeyin değişmediğini ileri sürer gibidirler. Ancak, bir şeylerin aslında nasıl değiştiğini görmek daha ilginç ve kesinlikle daha yararlıdır. Bozguncu kötümserlikle budalaca iyimserlik arasında bir yol açmak mümkündür.” (Segal, 1992: 23).

Segal’in erkeklik kimliğindeki değişimlere olan umutlu yaklaşımı çalışmasında geçmişten günümüze değişen erkek kimliğini incelerken kendisini hissettirmektedir. Segal, çalışmasının *Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisinin Ötesi: Erkekler Değişebilir Mi?* bölümünde erkeklerin değişimine dair tartışmayı özel olarak ele almıştır. Segal, en büyük düşmanlarının klasik “erkeklik” olduğunda hemfikir olan cinsiyetçilik karşıtı erkeklerin oluşturdukları grupların düzenledikleri etkinlikleri incelemiştir. Feminist kadınların düzenledikleri toplantılardan, özellikle de “kişisel olan politiktir” (Hanisch, 2013) düsturundan etkilenen erkeklerin varlığından söz etmiştir. Bu erkeklerin, kadınlarla erkekler arasında gerçek bir sevgi ve güven ilişkisi yaratmaya çalıştıklarını vurgulamıştır (Segal, 1992: 338- 340). Segal’in (1992) sözünü ettiği cinsiyetçilik karşıtı erkek grupları duyguları ifade etme, kendilerine dayatılan erkeklik rolünü sorgulama ve bunu değiştirmek için yapılabilecek kişisel değişimlerin tartışıldığı gruplardır. Segal bu erkeklerin varlığını ve harekete geçmiş olmalarını umutla karşılamıştır. Ancak, bu

erkeklerin en büyük sorununun, kendilerini değiştirirlerse erkek egemenliğinin gerçekten yıkılıp yıkılamayacağı konusu olduğuna dikkat çekmiştir (Segal, 1992: 344).

David Cohen ise, *Being A Man (Erkek Olmak, 1995)* adlı kitabında kişisel tarihi üzerinden, feminizme verdiği tepkileri, çalışmanın erkeklerin hayatında oynadığı rolü ve post-feminist zamanlarda ilişkileri etkileyebilen gelişmeleri aktarmıştır. Cohen (1995) kadın hareketinin erkeklerin hayatında, evliliklerinde, iş yaşamlarında, sevgililerini, çocuklarını ve kendilerini algılayışlarında ve kadınlardan beklentilerinde açtıkları değişiklikleri, kendi “erkeklik”inin değişen konumu üzerinden incelemiştir. Bu kişisel tarih öyküsünde, önce erkek olmanın anlamını, ardından erkeklerin yetmiş ve seksenlerde feminizme neden yanıt vermediklerini tartışmıştır. Erkeklerin kahramanlığı mitini, “aksak kahramanlar” babalığın, anti- kahramanlığın, geçim sağlamanın, çapkınlığın, eşcinselliğin ve son olarak da “yeni duyarlı erkekliğin” kahramanlıklarını sorgulamıştır. Cohen, erkeklerin farklı yönlere çekildikleri için, kendilerini güçsüz hissettiklerini, bu nedenle “aksak kahramanlar” olduklarını ifade etmiştir.

Cohen çalışmasında, “yeni duyarlı erkek”ten söz etmiş olması önemlidir. Cohen’e göre bu “yeni” erkek tamamen yeni değildir ve bu erkekler on dokuzuncu yüzyılın “romantik” erkeğinden izler taşımaktadır (1995: 55). Cohen bu “yeni duyarlı erkeklik”in de kadınları sövmeye engel olamadığına dikkat çekerek, feministlere hak verdiğini belirtmiştir. Cohen (1995) erkeklik kimliği için önemli alanlar olan, iş, ilişki, cinsel ilişki ve babalığa odaklanarak, bu alanlarda kendi hayatında gerçekleştirdiği değişimleri anlatmıştır. Cohen, kendi hayatındaki değişimi, feminist olan karısıyla ilişkilendirmiştir⁴⁵. Cohen, karısının kendisine anlattıkları ile feminizme ilgi duymaya başlamış; ardından da kendi “erkeklik”ini sorgulamaya yönelmiştir. Cohen örneği, bize erkeklik kimliğinde değişimin mümkün olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bob Pease ise, *Recreating Men: Postmodern Masculinity Politics* (2000) çalışmasında, (pro)feminist erkeklerin öznellikleri ve pratikleriyle ilgilenmiştir. Pease (2000), bir yandan erkekliği kuramlaştırarak (pro)feminist erkeklerin politikalarından bahsederken, diğer yandan bu değişim süreci üzerinden geliştirilebilecek pratik stratejilere katkı sağlamaya çalışmıştır. Pease’e göre toplumsal cinsiyet eşitliğinin

⁴⁵ Görüşülen erkeklerin feminist hareketlerin ve feminist kadınların erkekliği dönüştürücü etkisine dair yaklaşımları tezin “Feminizmin Erkekliği Dönüştürücü Etkisi” başlığında tartışılacaktır.

sağlanması için kadınların durumuna yönelik olarak en önemli konu “erkeklerin değişip değişemeyecekleridir” (2000: 1). Pease, (pro)feminist erkeklerin deneyimlerini ve ikilemelerini keşfetmek için üç yöntem kullanmıştır. Bunlar, “cinsiyetçi olmayan bilinçlendirmeyi yükseltme”, “kolektif hafıza çalışmaları” ve “(pro)feminizm müttefikleri ve muhalifleri ile diyalog geliştirilmesi”dir (Pease, 2000). Pease, birilerinin öznelliklerini ve pratiklerini (pro)feminist perspektiften araştırırken, erkeklerin toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki yapısal konumlarını ve özne pozisyonlarını açıkça belirtmenin çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Erkekliklerin değişimini tartışan önemli bir diğer akademik katkı, Eric Anderson’un *Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities* (2009) çalışmasıdır. Anderson bu etnografik araştırmasında homofobinin erkekliğin en önemli unsuru olduğunu vurgulamıştır (2009: 8). Araştırmasından hareketle, iki yeni erkeklik kavramsallaştırması öne sürmüştür. Bunlar “ortodoks” erkeklik ve “kapsayıcı” (*inclusive*) erkekliktir. Anderson (2009) “ortodoks” erkeklik kavramını homofobik, kadınsı tutumlardan kaçınan, hipermasküliniteyi⁴⁶ ve “zorunlu heteroseksüellik”in (Rich, 1980) formlarını sergilemeyi talep eden erkeklik olarak kullanmıştır. Anderson, homofobiyi, “ortodoks” erkekliğin merkezi olarak ele almıştır. Anderson, erkekliklerin, “homohisteri” olarak tanımladığı eşcinsel olarak damgalanma ve eşcinsellerden korkunun, son yıllarda azaldığının ve artık eskisi kadar baskın olmadığını altını çizmiştir. Bu değişim için ise, feminizmi ve eşcinsellerin haklarını öven ya da kabul eden, erkekler arasında duygusal ve fiziksel olarak daha yakın ilişkiler kurmaya açık erkeklerin varlığını örnek göstermiştir.

Anderson (2009), “ortodoks” erkekliği üreten koşulların eskisi ile aynı olmayıp, bu koşulların formlarının artık değişmeye başladığını ve bu erkekliğe muhalif erkekliklerin doğduğunu belirtmiştir. Bu nedenle hegemonik erkekliğin artık çağdaş erkeklikleri analiz etmek için uygun bir araç olmadığını belirtmiştir (2009: 93). Yeni erkeklik teorilerinin merkez odağı için “kapsayıcı erkeklik” (*inclusive masculinity*) kavramını önermiştir. Anderson’un araştırmasının sonuçları, “kapsayıcı” erkekliklerin artan bir şekilde üniversite ortamına egemen olmaya başladığını göstermiştir (2009: 153).

⁴⁶“Hipermaskülinite en genel haliyle, aynı anda her üstün özelliğe sahip ve bu özellikleri en uç noktada kullanan bir erkeklik kurgusu, birbiriyle çelişen nitelikleri bile bünyesine eklememiş paradoksal bir tahayyüldür” (Türk, 2013: 16).

Anderson toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkilerinin akışkan olduğunu, artık erkekliğin daha hoşgörülü olmaya yöneldiğini ve bu sürecin toplumsal cinsiyet ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini vurgulamıştır. Anderson'un erkeklikle ilgili yeni kavramsallaştırmaları erkekliklerin değişebilirliğini göstermesi açısından önemli bir katkıdır.

Victor J. Seidler (2006), *Transforming Masculinities: Men, Cultures, Bodies, Power, Sex and Love* çalışmasında çeşitli kültürel erkekliklerle ilgili farklı düşünmeye ihtiyacımız olduğunu ve erkeklerin daha eşitlikçi ve sevecen ilişkiler kurmalarını sağlamak için kültürel geleneklerine eleştirel yaklaşımlarını teşvik etmeyi gündeme getirmiştir. Bu konuda erkeklerin cesaretlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Michael A. Messner ise erkeklerin tekil bir şekilde ve feministlerin ihtiyaçları doğrultusunda olmasa da değişikliklerine dikkat çekmiştir (1993: 723). Messner (1993) ABD'de artık geleneksel erkekliği duyguları kısıtlayan ve sağlıksız bulan "yeni erkek"lerin yaygınlaştığından söz etmektedir. Messner bu erkekliğin daha çok, beyaz heteroseksüel, üst orta sınıf erkekler arasında yaygınlaşmaya başladığını belirtmektedir (1993: 728). Bunlar kamusal alanda ağlamaktan çekinmeyen, çocuklarıyla yakın ilişkiler kuran erkekliklerdir. Türkiye'de de kadınların çalışmasından yana olan, kadına yönelik şiddete karşı muhalif sesi yükselten, ağlamaktan ve duygularını ifade etmekten çekinmeyen ve çocuklarıyla daha ilgili olduklarını ifade eden "yeni erkekler" diyebileceğimiz erkeklerin görünürlük kazanmaya başladığından söz edilebilir.

Görüldüğü gibi erkekliğin değişimine dair tartışmayı yürüten pek çok yaklaşım bulunmaktadır (Segal, 1992; Messner, 1993; Cohen, 1995; Whitehead ve Barrett, 2004; Anderson, 2009; Sancar, 2009). Diğer yandan Whitehead ve Barrett ise erkekliklerin çeşitliliği ve farklılığı birçok kuramcı tarafından vurgulansa da, pek çok kültürel ortamda geleneksel erkeklikler ile ilgili değerlerin de devamlılığını sürdürmekte olduğuna dikkat çekerler (2004: 7). Bu değişimlere dair sorgulama tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde araştırmada görüşülen erkeklerin anlatıları üzerinden yapılacaktır.

Erkeklik kimliğindeki değişimler Ashe'nin (2007: 2) belirttiği gibi "küreselleşme ve ekonomik yeniden yapılanma gibi toplumsal değişimlerden" kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, "erkeklerin kimlikleri, kimliğin öneminin giderek arttığı çağdaş toplumlardaki değişimlerden izole değildir" (Ashe, 2007: 23). Whitehead ve Barrett (2004: 7), erkeklik

kimliğindeki değişimlerin, olası erkeklik krizlerini anlamak için anahtar nokta olabileceğini ifade etmişlerdir.

Değişen erkeklikler tartışmasında önemli olan bir konu, “erkeklik krizi” tartışmasıdır. Bu tartışmayı izlemek, erkekliklerin değişimini sorgulamak açısından faydalı olacaktır. İngiliz sosyolog MacInnes, “erkek olmak için kötü bir zaman” sözünün ve erkekliğin krizde olduğunu ileri sürmenin de son dönemlerde klişe bir tartışma konusuna döndüğünü öne sürmüştür (1998: 47). Çünkü ona göre “erkeklik her zaman o ya da bu şekilde krizde olmuştur” (MacInnes, 1998: 11). O bu krizin nedenini, “modernitenin temelinde yatan herkesin cinsiyetine bakılmaksızın özünde eşit olduğu ilkesi ile patriyarkanın özü olan erkeklerin doğal olarak kadınlardan üstünlüğü prensibi arasındaki uyumsuzluk” olarak yorumlamaktadır (MacInnes, 1998: 11).

Son yıllarda cinsiyet düzeninde hızla meydana gelen farklılaşmalar, kadınların konumlarının değişmesi, feminist ve LGBTİ hareketlerle birlikte erkekliğin sorgulanması gibi gelişmeler erkeklikler üzerinde etkili olmaktadır. Daha önce kamusal alana ait olarak görülen erkeklik kimliği, artık bu alanı kadınlarla paylaşmaktadır. Erkekler artık işgücü piyasasında sadece erkeklerle değil, kadınlarla da rekabet etmektedir (Kaufman, 2014a: 216). Eskiden “aile reisi” olan babalar, ekonomik güçleri sarsıldığında, ilişkilerini daha demokratikleştirmek zorunda kalmaktadır⁴⁷.

Tüm bu gelişmelerin feminist hareketlerin kazanımlarıyla olduğundan başlangıçta söz edilmişti. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak, küreselleşen dünya düzeninin esnek ve kaygan işgücü piyasasında (Sancar, 2009: 91- 110) kimi erkekler kendilerini eskisi kadar “iktidar” konumunda hissetmemektedirler. Bu durum 70’li yıllarda birinci dalga erkek hareketiyle birlikte “erkeklik krizi” tartışmalarını gündeme getirmiştir (Onur ve Koyuncu, 2004: 37). Çünkü bu gelişmeler erkeklik iktidarını sarsan bir duruma yol açmaktadır. Bu sarsıcı etki nedeniyle erkeklik krizinin bileşenleri erkeklik kimliğindeki istikrarsızlıklara bağlı olarak endişe, korku ve öfke olarak ön plana çıkmaktadır (Akgül 2012: 75). Bu gelişmelerin yarattığı etki literatürde “erkeklik krizi” olarak tartışılmaktadır. Erkeklik krizi tartışmalarında ön plana çıkan argüman, bu krizin moderniteyle ilişkisi olduğudur (Onur ve Koyuncu, 2004: 36). Erkeklik krizi tartışmaları,

⁴⁷Sancar (2009: 121) babalığın geçim sağlama ile doğrudan ilişkili olduğunu bu nedenle babalığın her şeyden önce işgücü piyasasında konum olduğuna dikkat çekmiştir.

erkekleğin deęiřimi tartiřmasından ayrı dūřünūlemeyecek bir konu olduęundan, ilerleyen bōlūmlerde gōrūřūlen erkeklerin anlatılarından hareketle yūrūtūlecek olan sorgulamada erkeklik krizi de deęerlendirilecektir.

Bu bōlūmde tek bir erkeklik biēimi olmadığından farklı erkeklik modelleri ve bu erkekliklerin iktidar karşısındaki konumlanışlarından sōz edilmiştir. Habitus olarak cinsiyet yaklaşımının feminist araştırmalara ne gibi aēılımlar sağladığı tartişılmıştır. Bazı erkeklerin egemen erkeklik değerlerine daha yakın olmalarına karşılık bazı erkeklerin bunları sorgulama eğilimi gōsterdiklerine dikkat ēekiřmiřtir. Erkekliklerin değişimine ve erkeklik krizine dair yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Egemen erkeklikten farklılařma ēabasında olan erkeklerin deneyimlerinin gōrūnūr kılınması, erkeklik kimlięinde deęiřimlerin izinin sūrūlmesi baęlamında katkı saęlayıcı olacaktır. Bu amaēla bir sonraki bōlūmde, arařtırma kapsamında gōrūřūlen erkeklerin erkeklik deneyimleri olan babalık, sūnnet, seks, askerlik ve evlilik deęerlendirilecektir.

3. MUHALİF ERKEKLERİN ERKEKLİK DENEYİMLERİ

Araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin erkeklik deneyimlerine, onları egemen erkeklikten farklı kılan yaklaşım ve davranışların neler olduğuna dair tartışma bu bölümde yapılacaktır. Bunun için erkeklik inşasına giden yolda önemli aşamalar olarak tanımlanan, “sünnet”, “cinsellik”/seks, “askerlik”, “iş sahibi olma”, “evlilik” ve “babalık deneyimleri” (Barutçu, 2013) incelenecektir. Bu deneyimleri sorgulamak, erkeklerin “erkeklik”i nasıl öğrendikleri, nasıl inşa ettikleri ve bu deneyimlere yönelik nasıl yaklaşımlar geliştirdiklerini görebilmek açısından önemlidir. Çünkü erkeklerin deneyimlerinin sorgulanması, egemen erkeklığe alternatif erkeklikler olduğu düşünülen muhalif erkeklerin, erkeklik kimliklerindeki değişimlerin izinin sürülmesini sağlayacaktır.

3.1. Otoriteye Başkaldırı ve Uyum Pratiği: Babalar

Erkeklığın inşasında babaların rolü nedir? Babanın aile içindeki egemen konumu erkeklerin erkekliklerini nasıl şekillendirir? Erkeklerin baba otoritesine başkaldırı ve uyum pratikleri nasıldır? Erkeklığı dönüştürmek için “babalar gibi olmamak” yeterli midir? Bu bölümde bu soruların yanıtları görüşülen erkeklerin anlatıları üzerinden değerlendirilecektir. Bunun için görüşülen erkeklerin öncelikle aile kurumuna yönelik yaklaşımları, aile yapıları, aile içerisindeki işbölümüne dair görüş ve deneyimleri, erkeklerin babalarıyla ve anneleriyle ilişkileri/ilişkisizlikleri, babadan ders alma süreçlerinin erkeklığı şekillendirici etkisi ve aile içinde cinsiyetçi kodların aktarımı konuları sorgulanacaktır. Bunun yanında erkeklerin anneliğe atfettikleri anlam ve annelerle ilişkiler değerlendirilecektir. Bu deneyimleri ve yaklaşımları sorgulamak, erkeklerin erkeklığı nasıl inşa ettiklerini anlamak açısından katkı sağlayıcı olacaktır⁴⁸.

⁴⁸ Aile kurumu ile ilgili sorgulamanın, kamusal ve özel alan arasındaki ayrıştırmayla bağlantılı olarak yürütülmesi gerekir. Lamoureux’ın belirttiği gibi özel alanla kamusal alanın sınır çizgileri dönemlere göre değişiklik gösterse de süreklilikler saptanabilir (2015: 215).Devlet her zaman kamusal alanda yer alırken, ev içi istisnasız olarak özel alanın bir bölümünü oluşturmaktadır. Kadınlar özel, erkekler ise kamusal alana ait olarak imlenmektedirler.

Araştırmada görüşülen erkeklerin çoğu ailelerini geleneksel olarak tanımlamıştır. Görüşülenlerin çoğunun babaları kamusal alanda tam zamanlı işlerde çalışanlar ve annesi ev kadını iken, bazı erkeklerin anneleri de çalışmaktadır⁴⁹. Görüşülenlerin babalarının “ev geçindiren rolünü üstlenmeleri ailedeki otoritenin kaynağı” (Seidler, 2006: xiv) olarak konumlanmalarına neden olmaktadır. Görüşülen erkeklerin çoğunluğu, ailede “reis”in babaları olduğunu ifade etmişlerdir:

“Ailenin reisi babam. Ondan sonrada büyük abim geliyor, ondan sonra annem geliyor...”
(G 10)

“Evdeki kuralları koyan babamdı tabi. Ben çok küçükken pazar parasını babam verirdi. Saat kaçta girilip çıkılacağına babam karar verirdi... Annem yavaş yavaş belki de o babamın koyduğu katı kuralları bir şekilde esnetmeye çabalıyordu.” (G 13)

Aile reisi erkekliğin kazanılan para ile orantılı olduğu söylenebilir (Sancar, 2009). Çünkü aile reisliği konumunu sağlamak, alt sınıfta da üst sınıfta da para üzerinden kurulan bir iktidardır. Görüşülen bazı erkeklerin anlatılarında, baba ile ekonomik ilişkiler üzerinden yürütülen bir bağın varlığı dikkat çekmektedir. Görüşülen erkekler arasında, babalarına olan ekonomik bağımlılığı kıramayan erkeklerin “erkeklik”lerinin tanınmadığı söylenebilir. Bazı anlatılar, ailenin dayanışma ve birlik anlamının değersizleşmesine karşılık, maddi bağımlılık sebebiyle devamlılığını sürdüren ağırlara dönüştüğüne işaret etmektedir. Örneğin henüz üniversite öğrencisi olan G 11’in anlatısı dikkate değerdir:

“Aile üzerine düşünmekten, konuşmaktan, sorgulamaktan pek fazla kaçınan insanlarız galiba. Erkek evlat için erkeklik rolünü, babanın evde olmadığı anlarda evde reislik, babalık yapmak, kız kardeşin varsa kız kardeşinin namusundan şeyinden güvenliğinden sorumlu olmak... Tüm o babanın rollerini devralmak gibi... Aslında ‘aileyi yönetilmiyorsak sponsor yapalım’ kendimize... Ailenin benim için klasik anlamda bir önemi kalmadı. Hatta olumlu rolü, önemli bir işlevi nerdeyse uzun zaman önce ortadan kalkmıştı.” (G 11)

Aile içinde yaşanan çatışmalar ve baskı ortamı özellikle de baba- oğul ilişkisinde oldukça belirleyicidir. Görüşülen erkeklerin bazıları anlatılarında aileyi “travmaların gerçekleştiği ilk kurum” olarak değerlendirmişlerdir:

“Abim küçükken sekiz yaşına kadar yatağa işerdi. R’leri söyleyemiyordu. Ben de çocukken kekemeydim. Kekemelik çoğunlukla korku durumlarında ortaya çıkan bir şey bildiğim kadarıyla. İkimizde de konuşmayla ilgili bir sorunun olması belki bir şeye işaret ediyordu... Bence babam bana erkekliğin olumsuzluklarını da gösterdi.” (G 13)

⁴⁹ Görüşülen erkeklerle ilgili kapsamlı bilgiler tezin Ek 1- Görüşmeciler Listesi’nde yer almaktadır.

“Babam bir keresinde, yolda uyumuş, yolun ortasında ama. Tanıdıklar öldüğünü sanmışlar araba çarptı sanmışlar. Çünkü başında da yaralar vardı. O şekilde gidip yolda uyduğunu fark ettiğimizde içimiz rahatlamıştı. En büyük travmalarımın biri diyebilirim.”(G 8)

Yukarıdaki örnek anlatılarda G 13 ve G 8’in şiddete maruz kalma deneyimlerinin, onların aileye yönelik bakışlarını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Şiddete bağlı olarak dile getirilen baba korku da oldukça dikkat çekicidir. Bu korkular erkeklerin hayatlarında “babaların açtığı yaralar” (Sancar, 2009: 130) olarak değerlendirilebilir.

Babalar erkeklerin gözünde korku, disiplin ve otorite unsuru olarak yer ettiğinden, görüşülen erkeklerin çoğunun babalarına yönelik yaklaşımlarının olumsuz olduğu söylenebilir. Bu durumun oluşmasında baba-oğul arasında doğrudan ve açık bir iletişim olmamasının etkili olduğu söylenebilir. Görüşülen erkeklerden yalnızca iki tanesi babalarıyla ilişkilerini “arkadaş gibi yakın” ifadesiyle tanımlamıştır. Babalarla ilişkilerini olumlayan ve çatışma yaşamadığını belirten erkeklerin, görüşülen diğer erkeklere göre geleneksel değerleri daha fazla içselleştirmiş olduklarının altı çizilmelidir. Bunun yanı sıra babayı olumlayan erkeklerin referans noktası sıklıkla “babanın ev geçindiren” rolü olmuştur. Anlatılarda erkeklerin babalarını sert, şiddet uygulayan, soğuk, kaba ve iletişime kapalı erkekler olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Örneğin babasıyla ilişkisi yakın olan görüşmecilerden G 1, bu yakınlığı yaratanın kendi çabaları olduğunu ve babasını “dönüştürmek” adına mücadele verdiğini belirtmiştir:

“Baba daha çok bizim için arada mesafe olandır... Babayla mesafeyi kapatan bendim aslında. Ben diğer üç kardeşim gibi değildim. Babamla diyaloga girmeye çalışırım. Daha derleyici, toplayıcı, süpürücü, baba da korkulan çocukların korktuğu, çekindiği birey rolünü yıkmaya çalışan bendim... Daha çok yakınlaşma, arayı kapatma. İşte onun mesafeli duruşunu yıkmak için özellikle ortaokul dönemlerimde babayla nerdeyse enseye şaplak pozisyonuna kadar gelmiştik.” (G 1)

Görüşülen bazı erkeklerin anlatılarında “babalar gibi olmama” ifadesinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu durum, babaların mesafeli konumlarına verilen bir tepki olarak değerlendirilebilir:

“Her zamanki gibi bir baba-oğul uzaklığı var, ben hissedebiliyorum onu. O yüzden ben ileride baba olduğumda onun gibi olmayacağım. Her şeyi birlikte yapabiliyoruz ama ben ona, o bana bazı şeyleri anlatmıyoruz. Bunu aşamam, aşamayız. Birazcık da otoriteden ötürü her zaman baba olduğunu belirtmek gerekiyor.” (G 3)

“Bu topraklarda genelde hep babalar örnek alınır. Benim hiçbir zaman öyle olmadı. Ben hiçbir zaman bir mülk edinmeyi ya da para kazanmayı ya da çok çalışıp zengin olmayı düşünmedim. Ama babam hep öyleydi, hep para kazanmaya çalışırdı, parayla daha iyi bir hayat yaşayacağını düşünürdü. Haksızlık etmemem lazım tabi ki de bana çok iyi bir hayat sundu. Evini almış, arabasını almış ama o beni kendisi gibi gördüğü için hep bana ‘ben yirmi iki yaşında kendi evimi aldım ama sen hiçbir şey yapmıyorsun’ der. Sürekli üzerime yüklenen bir misyon var. Sürekli ona karşı da sürekli bir savaş içindesin...” (G 2)

Görüşülen erkeklerin babalarıyla ilgili anılarının, onlarla yaşadıkları çatışmalar üzerinden olması dikkat çekicidir. Erkeklik kimliğinin inşasında, babayla ilişkinin, otorite karşısında uyum ve başkaldırı pratikleri rolü oynadığı söylenebilir. Erkeklerin anlatıları yaşanan çatışmaların genel olarak babaların kendi sözünün geçmesi konusunda direktmesinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Erkek çocuklarının büyüdükçe kendi “erkeklik”lerini ilan etme çabalarına karşılık babaların bunu baskıladığı anlatılarda sıklıkla örneklenmiştir. Anlatılarda genellikle babalar, kendi kararlarını vererek “erkek” olmaya çalışan oğullarına engel teşkil edenler olarak aktarılmıştır:

“Başta anlaşmıştık babamla, en azından denemem için yetenek sınavlarına girmeme şans verecekti. Kazanırsa göndermezsem olmayacak şeklinde düşünüp, baştan set vurmak istedi [herhalde]. Ben de kendi yolumu çizmek için öyle kaçıp gittim.”(G1)

“Ben sanırım ailemin her zaman istediği gibi bir çocuk olmadım. Ama bunun için de pek fazla mücadele ettim. Babam bir kavganın sonucunda, o ‘ben bu piçi evde istemiyorum’ tarzında bir şey demişti. Evden kovmuştu. Hanenin içerisinde sürekli bir baba– oğul çatışması vardı. Bu babamın o zamanlar hala da mesleğini devam ettirmesiyle de alakalıydı çünkü polisti. Eve işini çok fazla getiriyordu... Ben babamın bize karşı olan şiddetinin bir şekilde karşısında durdum... Ya yaşadığımız toplum bir erkek evlat toplumu ve babamın istediği gibi bir oğul olsaydım bunun farklı sonuçları olurdu.” (G 11)

Yukarıdaki anlatılarda görüşülen erkeklerin “babalarının aile düzeninin yol açtığı yaşam tarzlarını ret ettikleri” (Kandiyoti, 2011: 202) ve bu şekilde otoriteye başkaldırısı deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Anlatılarda babalarla çatışma yaşanan alanlardan birinin de farklı politik yaklaşımlara sahip olmasıdır:

“Babam o Libya dönüşünde aşırı muhafazakârlaştı aniden, bize müdahale etme anlamından tutun, aile içi her şeye. Çok çocuk olunca hepsinin nazını alma imkânı olmuyor ister istemez otoriter olunuyor. Kötü bir babalık etkisi var diyebilirim baba çocuk anlamında.” (G 6)

“Babamla çok büyük çatışmalarım oldu ergenlik çağında başlamak üzere, üniversite hayatımda, iş görüşmelerimde... Ben bunu hep reddederek, çatışa çatışa kendi hayatımı

kendim kurdum. Onların değerlerine karşı çıkararak o çatışmayı sürdürürken biraz onu kabullenmeye başladım.” (G 5)

“Babam dışarda politik zeminlerde bayağı bildiğin eşitlikçi, özgürlükçü; eve geldiğinde küfreden, birisine şiddet uygulayan vesaire yani huzursuz eden erkek hala devam ediyor...” (G 12)

Babalarla yaşanan çatışmalar, erkeklerin kimliklerini inşa ederken babalarını örnek alıp almadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Araştırmada görüşülen erkeklerin çoğu babalarının kendilerine erkekliği öğretmede hiçbir rol oynamadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, görüşülen erkeklerin babalarının egemen patriyarkal kodların taşıyıcısı olarak üstlendikleri role karşıt bir tutum geliştirmeye yöneldikleri söylenebilir. Sancar bu durumu “yeni bir erkeklik tarzı inşası” olarak değerlendirmektedir. Sancar, babadan oğla geçen erkekliğin bu farklı erkeklik tarzı etrafında dönüştüğünü ve bunun bir tür “babanın öldürülmesi”ni gündeme getirdiğini belirtmektedir (2009: 123). Aşağıdaki anlatılar bu yaklaşıma örnek teşkil eder niteliktedir:

“Öyle erkek [babam gibi] olmak istemediğimi her zaman düşündüm...” (G 8)

“Babamın erkekliğin olumsuz yönlerini göstermede çok usta olduğunu söyleyebilirim. Öfkeli biriydi babam... Babam [bana] öfkeyi öğretti. Baskın, öfkeli, hayata karşı öfkeli ve dolayısıyla bunu çocuklarına karısına yansıtan bir adamı gösterdi.” (G 13)

Sancar’ın belirttiği gibi babaların egemen erkeklik değerlerini bir sonraki kuşak olan oğullarına aktaramamaları oldukça şaşırtıcıdır (2009: 125). Bu durum erkeklik değerlerinin yeniden üretiminde ailenin işlevinin giderek azaldığını ve yeni kuşak genç erkeklerin erkeklik değerleriyle hesaplaşma içine girdiklerini düşündürmektedir.

Görüşülen erkeklerin bazılarının babalarıyla çatışmalarına dair anlatıları kadar, babalarıyla geçirdikleri zamanların azlığına yönelik şikâyetleri de dikkat çekicidir. Görüşülenlerin çoğu babalarını “ilgisiz” ve “mesafeli” olarak değerlendirmişlerdir:

“Babam istediği her şeyi yapardı. Çok fazla bizi umursamazdı, hatta hangimiz kaçınıcı sınıfta, hangimiz kaç yaşında onları bile bilmezdi .” (G 8)

“İyi bir baba olduğunu söyleyemem. Alkolikti. Berbat bir kocaydı, eh bir babaydı ama bize fiziksel bir şiddeti hiç olmadı. Söz ve hakareti çok oldu rahmetlinin ama fiziksel şiddeti anneme çok yoğundu...” (G 18)

“Babam bir ailenin sorumluluğu alma isteği olan birisi değildi. Birazcık hasbelkader bir durumun içine girince gitmişti. Ondan kurtulmanın en iyi yöntemi olarak terk edip

gitmeyi gördü... Belki bizim hayatımızı, bizim elimizdeki olanaklarla onun elindeki olanakların eşitsizliğini [kıskanıyordu]... Aile yaşantısının sorumluluğunu almak babam için kolay değildi galiba.” (G 13)

Görüşülen bazı erkeklerin anlatılarında, babaların hayatlarının belli dönemlerinden itibaren değiştiklerine dair örnekler de yer almıştır:

“Şimdi öfkeli değilim ama geçmişte yaptığı çok fazla hata var. Şu an daha farklı çünkü... Eskiden ilgisizken, şu anda çok daha ilgili birisi haline döndü... Eskiden hiç yapmayacağı şeyleri yapıyor şu anda...” (G8)

“Babam belli bir yaştan sonra ya bu çocuklardan dolayı kaynaklanıyor, ya da kendisi yaşını idrak edince kaynaklanıyor, yumuşamaya başladı. Artık oğullarıyla daha sıcak bir ilişki kurmaya çalışıyor. Ama bu yaştan sonra ne kadar mümkün...” (G 17)

Bazı erkeklerin, babalarının hayatlarıyla kendi hayatlarını kıyaslayarak babalarına karşı bir anlayış geliştirdikleri söylenebilir. Babalarının hayatlarının kendi hayatlarından daha zor olduğu düşüncesiyle kurulan bu empatinin, bazı erkeklerin babalarına karşı yaklaşımlarında bir değişim yarattığından söz edilebilir:

“Babamı anlamaya çalıştığımda yıllar sonrasında bu benim liseden sonra evrilen ya da daha sonrasında yaptığım hatalar veya onun onaylamadığı işlerle ilgili yüzleşme yaşamıştık. Oturup bir gece içip konuşmuştuk. Tüm bunları değerlendirmiştik... Tüm bu süreçlerden sonra düşünüp değerlendirdiğimde onun için de hayatın çok kolay olmadığını fark ediyorsun...” (G1)

Bunun yanı sıra görüşülen bazı erkeklerin babalığı deneyimledikten sonra kendi babalarını anlamaya başladıklarına yönelik anlatılar da dikkate değerdir. Aşağıdaki anlatılarda, G 15 ve G 6, baba olduktan sonra babalarını anlamaya başladıklarını dile getirmişlerdir:

“Sert bir adamdı benim babam her zaman öyle çok konuşmazsınız, çok duygularınızı paylaşmazsınız. Herhalde ben çocuklarım olduktan sonra babamla daha iyi anlaşmaya başladım. Çocuklarım olana kadar babamla çok nötr bir ilişkim vardı. Sonra galiba onun bazı kaygılarının neden kaynaklandığını daha rahat gördüm. Aynı kaygıları taşımıyorum ama onu daha rahat anladığımı düşünüyorum...”(G 15)

“Babam kötü bir babaydı aslında. Beşli likerte kötüyle orta arasında bir puan verebilirim. Önceden en kötü diyordum ama babalığın ne kadar zor bir şey olduğunu yaşayarak belki biraz daha yaşlanırsam daha iyi [anlarım]” (G 6)

Görüşülen erkeklerin babalardan ders alma süreçleriyle ilgili anlatılarına bakıldığında ise, fiziksel şiddete maruz kalma deneyimleri öne çıkmaktadır. Babalarının

kurallarına uymayarak kendi “özgürlük”ünü ve bireyselliğini elde etmeye çalışan bazı erkeklerin anlatılarının başkaldıran erkeklik pratiklerine işaret ettiği söylenebilir:

“Çocukken akşam ezanından önce eve gelmeli bir çocuk. Ben hep akşam ezanı okunduktan on beş dakika sonra giderdim, kuralları çiğnemek isterdim her zaman. Çünkü kurallar benim özgürlüğümü kısıtlardı ve ben onları hiç takmazdım... Ancak büyüdükçe daha duygusal olmaya başladım, zararsız olmaya başladım. Çünkü politikayla tanışmak ya da siyasetle tanışmak beni çok değiştirdi. Bencilliğimden kurtuldum, insanlara olan o acımasızlığımdan kurtuldum, kitap okumaya çok fazla başladım.” (G 2)

Babalarla ilişkilerinin erkekliği şekillendirici etkisi kadar, annelerle ilişkilerin ve anneliğe yönelik söylemlerin sorgulaması da erkeklik kimliğindeki değişimlerin izini sürerken önemlidir. Anneliğe nasıl bir konum atfetmek gerektiği, feminist hareketler arasında tartışmalı bir konudur. Çünkü annelik bir yandan birini dünyaya getirme gücü nedeniyle değer atfedilen bir durumu, diğer yandan toplumsal ve politik hakları gerektiren bir toplumsal işlevi, öte yandan da ezilmenin kaynaklarından birini oluşturur (Collin ve Leborie, 2015: 39). Bu çalışmada anneliğin feminist literatürdeki gerilimli konumu çalışmanın kapsamı için doğrudan etkili bir tartışma olmadığından yalnızca görüşülen erkekler tarafından anneliğe yüklenen anlamlar ve annelerle ilişkiler değerlendirilecektir.

Anneliğin konumlanışındaki gerilim, anne-oğul ilişkisini de ikircikli kılmaktadır. Buna göre “ana kuzusu” ve “anasının dizinin dibinde oturan erkek” olmak erkekliği “bozan” durumlar olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan ise “ana gibi yar olmaz”, “ana kucağı”, “ana sevgisi” gibi değerler yüceltilmektedir (Sancar, 2009: 141). Bu ikircikli duruma karşılık, görüşülen erkeklerin anneleriyle yakın ilişkiler kurdukları söylenebilir. Görüşülen erkeklerin çoğu anneleriyle ilişkilerini olumlu tonda aktarıırken, anneleriyle ilişkilerinin babalarıyla olana kıyasla daha samimi ve açık olduğunu belirtmişlerdir. Bu erkeklerin ortaklaştıkları noktalardan biri, evde kadınların sayıca çok olduğu ortamlarda yetişmiş olmalarıdır. Özel alanda anneler, kız kardeşler ve anneannelerle geçirilen zamanın, erkeklerin “kadınlarla empati” (Sancar, 2009: 141) ve yakın ilişkiler kurabilmelerini sağladığı söylenebilir. “Anne, kız kardeşler ve ablalarla ilgili erkeklik deneyimleri” (Kandiyoti, 2011: 207), erkekleri “kadınlar dünyası”na yakınlaştırmaktadır. Sancar, kadınlar dünyasına empati geliştiren erkeklerin profeminist erkeklik yoluna daha yakınlaşacaklarını öne sürmektedir. Bu yanı sıra, erkeklerin

anneleriyle yakınlıklarının, egemen erkeklik değerlerinin dönüştürücü potansiyeli olabileceğine dikkat çekmek gerekmektedir.

Görüşülen erkeklerin anlatılarında dikkat çekici olan, anneliğe ve annelerine atfettikleri anlamların cinsiyetçi değerlere yakın oluşudur. Bazı görüşmecilerin anlatılarında annelere duyulan hayranlık anneliğe atfedilen “kutsallık” ile ilişkilendirilmiştir:

“Anneliğin anlamı bence kutsal, çok çok kutsal bir şey. Annelik yarı tanrısal ya da tam tanrısal bir şey. Çocuğun gelişimi, varlığı ona karşı sonsuz sevgi anneler genelde deler ya ‘yemedim yedirdim, içmedim içirdim’. Bir de bizim annelerimizin yaptığı anneliği şu andaki gibi kullan at bezlerin değil, muşambaların olduğu, onların özenle yıkanıp, kaynatılıp tekrardan kullanıldığı bir annelik...” (G 1)

Yukarıdaki örnek anlatıda G 1’in anneliği kutsallık üzerinden yüceltirken, kadınlığı sadece üreme işlevine indirgediği ve onun bu yaklaşımının, örtük bir şekilde cinsiyetçiliğe işaret ettiği söylenebilir. Araştırmada görüşülen kimi erkeklerin gözünde ideal kadının, zekâsı, eğitimi ve gayreti sayesinde evde ‘her işe’ yetişmeyi ve ‘herkese lazım olanı’ yetiştirmeyi başarabilen, ayrıca ‘tatlı sözleri’, ‘tatlı gülüşü’, ‘doğru fikirler’ ve ‘akıllıca nasihatler’ verebilmesi sayesinde erkekliğin özel alanda yeniden üretimini sağlayan kadın (Kancı, 2008: 90- 91) olduğu belirtilebilir. Görüşülen erkeklerin anlatılarında “fedakârlık” ve “kendini çocuklarına adama” gibi özelliklerin “ideal kadınlık”a işaret ettiği söylenebilir:

“Annem benim için gerçekten güneştir, benim ışığım, her şeyim, öyle tarif ederim ben annemi. Benim için çok değerlidir annem. Aradaki sevgi bağımız gerçekten çok güçlü... Annelikten daha öte arkadaş gibi. O duygu daha fazla baskın.” (G 7)

Yukarıdaki örnek anlatıda görüldüğü gibi, anneliğe yüklenen bu cinsiyetçi değerlerin görüşülen bazı erkekler tarafından içselleştirilmiş olması, aslında anneliğe dair eleştirel bir yaklaşımın geliştirilmediğini göstermektedir. Çünkü “kendisini çocuklarına adayan” ve “kendisinden önce çocuklarını düşünen” bir model olarak anneliğin yüceltilmesinin, annelerin “kadın” olarak görülmediklerine işaret ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra görüşülen bazı erkeklerin anlatılarından “fedakâr” ve “saçını süpürge eden” annelerin mutlu ve özgür ol(a)madıklarının farkında oldukları anlaşılmaktadır:

“Anne çok fedakâr, yemez yedirir, giymez giydirir ya. Ben annemin on yıl terlikle gezdiğini bilirim, kışın bile ayakkabısı almadı... Annemin ömrü mücadeleyle geçti... Ailemi gerçekten annem ayakta tutmuştur. Arı gibi çalışkan biri, fedakâr biri... İkili

ilişkileri de iyi komşularıyla çok iyi ikili ilişkileri var ama çok da baskıcı... Annem kendi değerleri ve kendi öğrenmişleri içerisinde özgür... Varlıklyken de yaşamamış bugün çok zengin olsak annemin bir ayakkabısı varsa ikincisini almaz öyle yetişmiş.”(G 4)

Örtük bir biçimde kadınların özel alanda kendilerini var etmeleri dışında bir alana yer bırakmayan bu cinsiyetçi bakış açısının, görüşülen erkeklerin pek çok konudaki eleştirel ve muhalif duruşlarıyla çeliştiği söylenebilir.

Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından, annelerinin cinsel arzusu olan varlıklar olduğunun farkında olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada muhalif erkeklik kimliğinin, annelere yönelik yaklaşımlarda dönüşüm yaratmakta yetersiz kaldığı söylenebilir. Annelerin erkek çocuklarıyla cinselliğe dair konuşmamaları yaygın olarak bilinen bir durumdur. Ancak annelerin “cinsel olarak arzulu varlıklar” oldukları, görüşülen bazı erkeklerin kabul etmek istemedikleri bir konu olarak ön plana çıkmıştır:

“Bunu yaşayıp paylaşabildiği kişi daha çok babam. Bu noktada da detaylı bir bilgiye de sahip değilim. Sonuçta anneniz. Ya annemle cinselliği konuşmak çok hoşnut olacağım bir şey olmazdı. Düşünsene annen, ‘babandan hiç memnun değilim’ dese, ne tavsiye edebilirsin ki buna, ne söyleyebilirsin ki. ‘Baban sadece kendini düşünüyor sonra dönüp arkasını, arkasını dönüyor’ dediğinde ne tavsiye edebilirsin ki? ‘Dergide gördüm, vibrasyonlu bir şey var, sana getireyim, alayım’ diyemezsin (gülüyor). Onun mahremiyeti. [Ama] sonuçta bu da biyolojik bir ihtiyaç, onun da ihtiyaçları olabilir.” (G1)

“Şu anda bu konu beni rahatsız etmiyor. Ama lisede tabi sorulduğunda tabi rahatsız ederdi. Belki otuz beş yaşlarında [cinsellik] istemiştir, mutlu da olmuştur belki babamla cinsel hayatları da vardır. Bilmiyorum ki vardır herhalde cinsel hayatları. Nasıl diyeyim anneni düşünemiyorsun tabi anneni de kız kardeşini de çok düşünemiyorsun.” (G 4)

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle ev içinde annenin konumu değerlendirildiğinde ise, annelerin baba ile çocuklar arasında “köprü” görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Anneler, baba otoritesinin çocuklar üzerindeki baskısını kırmada aracı rolü oynamaktadırlar. Annelerin, baba- oğul çatışmasında arada kalan figürler olduğu pek çok anlatıda örneklenmiştir:

“Bu travmatikliğinin içerisinde dramatik bir şey vardı ya. Babamla, babamın bize yaptığı şiddetin arasına annem kalıyordu. Çünkü dengesini sağlaması gereken şey, çocuklarına kıyamıyordu, çocuklarını çok seviyordu ve babamdan korkuyordu... Ben özellikle ‘çık anne aradan’ tarzındaydım. En son babam evden kovduğunda, ‘bu piçi istemiyorum, bu şerefsizi evde istemiyorum’ dediğinde annem geldi. Dizlerime kapandı ağlıyor ama çok travmatik bir şey. Öyle ağlıyor ki, titriyor, korkuyor, bir yandan da kapıyı tutuyor eliyle, babam her an gelebilir diye... Annem sürekli bu travmatik şeylerin ortasında kalmış bir kadın ve bunun stresini, üzüntüsünü hep fazla yaşamış bir kadın.” (G 11)

Annelerin ev içi konumlarına dair anlatılarda dikkat çekici olan bir diğer konu da, annelerin ailede “asıl reis” oldukları yönündeki söylemlerdir. Görüşülen erkeklerin annelerini evin reisi olarak değerlendirmelerinde, babaların “suskunluğu”nun etkili olduğu söylenebilir. Buna göre geleneksel babaların, otoritelerinin sınırlarını kimi zaman yalnızca susarak çizdikleri söylenebilir. Bu durumu “eril suskunluk” olarak değerlendiren Barutçu (2015b), babaların özel alandaki suskunluklarını bir “erkeklik stratejisi” olarak ele almıştır. Barutçu, erkeklerin bu suskunluğunun, sessizlikten farklı olarak bilinçli yapılan eril bir davranış olduğunu, babaların kamusal alanda kendi konumlarını sağlamlaştırmak ve ev içinde konumlanmak adına bu suskunluğu strateji olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Bu suskunluğun yarattığı alanda kadınların seslerinin daha çok çıkmasının, kontrolün kadınların elinde olduğunu gösterdiği söylenemez. Bu araştırmada görüşülen erkekler de kendi babalarının özel alandaki konumlarını değerlendirirken “eril suskunluk” a (Barutçu, 2015b) işaret etmişlerdir:

“Babam öyle gözüdür ama annemdi. Babam evde otorite olduğunu zannediyordu o kadar. O da öyle bir rol yapıyordu o kadar...” (G 15)

“Babaların erkek evlatları erkek gibi yetiştirdiğini düşünüyoruz ama bir annenin olduğu yerde sevgi bile ölümcül olabiliyor. Bunun özellikle bizim gibi cinayetlerin sayısını unuttuğumuz memlekette sırf bu tarz kaç tane şey var. Cinayet, şiddet, taciz, tecavüz var bunla alakalı sadece. Belki de erkekliği bize öğretmede en müsait konum anneminkiydi galiba. Babamın bize ‘erkek gibi olun’ dediğini hatırlamıyorum ama annemin dediğini hatırlıyorum.” (G 11)

Evin reisi anne anlayışının geliştirilmesinin, erkeklerin aile bütçesini iyi kontrol edemedikleri için kadın tarafından kontrol edilmesiyle (Kandiyoti, 2011: 214) ilişkili olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, görüşülen erkeklerin anlatıları, annelerin ekonomik olarak güçlü olmalarının, babaların otoritelerine tehdit olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bu anlatılarda, görüşülen erkeklerin babalarının sarsılan iktidarlarını şiddet ile kazanmaya çalıştıklarını örnekleyen ifadeler dikkat çekicidir:

“Ekonomik planlama hep annemin elinde. Geleneksel aile ama karar alma süreçlerinde de aslında babam çok etkin değil. Bir de annemin başka bir mücadele biçimi de var, bir taraftan örgütlü Kürt kadın hareketinin içinde, cezaevi çıkışlı, bir tarafta oğlu cezaevinde. Annem ekonomik olarak çok güçlü bir kadın. Maaşı var. Çocuklarının hepsi artık ona dönük. Babam çok da otorite kuramıyor. Ama şiddetle bunu kurmaya çabalıyor, hep çabalıyor hala öfkesinin, hincinin, kavgasının, egosunun altında yatan bu. Çünkü onu hep dile getiriyor ‘hiç biriniz beni sevmiyorsunuz, hiç biriniz bana saygı göstermiyorsunuz, biriniz danışmıyorsunuz.’” (G 12)

“Annemdi bana sorarsan. Babamın bütün şiddeti bence zaten otoriter olamamasından kaynaklıydı. Fiilen aileyi yönetmiyordu.”(G 18)

Kadınların ekonomik kaynaklarının varlığının, erkeklik iktidarını sarsan bir duruma dönüştüğüne dair diğer bir örnek G 9’un aşağıdaki anlatısında yer almaktadır. Bu örnekte evin ve çocukların bakımını ekonomik olarak annenin karşılaması, babasında bir erkeklik krizine dönüşmektedir. Bu anlatıda G 9’un babasının müsrif oluşu, “simgesel bir erkeklik” (Kandiyoti, 2011: 215) gösterisine işaret etmektedir. Kandiyoti böylesi kriz durumlarında erkeklerin, erkekliklerini kanıtlama kaygısının arkadaşları için bol keseden harcamalar gibi simgesel erkeklik gösterileri yapmalarına neden olabileceğine dikkat çekmiştir:

“Benim çok uzun süredir bütün harçlığımı veren, kardeşimin okul masraflarını karşılayan, evi geçindiren çoğunlukla annem. Babam çok müsrif bir adamdır. Olur ya arkadaşlar arasında hep hesabı ödeyen. Öyle bir adam olunca sürekli borcu vardır... Geliyor [anneme] ‘sen bana niye ne kadar para kazandığını söylemiyorsun, sen benden neden para saklıyorsun’ [diyor]... Burada ataerkillikten başka bir şey yok gibi gözüküyor...” (G 9)

Sonuç olarak, görüşülen muhalif erkeklerin geleneksel patriyarkal ailelerde yetiştirildikleri, çoğunun annelerinin ev kadını iken, babalarının tam zamanlı işlerde çalıştığı söylenebilir. Bu yapıdaki ailelerden gelen erkekler, aile içinde reisin babaları olduğunu belirtmişlerdir. Erkeklerin aile içinde cinsiyet rollerini öğrenme pratiklerinde, kız ve erkek çocuklara uygulanan farklı tutumların etkili olduğu söylenebilir. Erkeklerin kız kardeşlere uygulanan farklı kuralların ve sınırların farkında oldukları anlatılardan anlaşılmaktadır. Ancak bu cinsiyetçi uygulamalara karşı kuvvetli bir başkaldırılardan söz edilememektedir.

Görüşülen muhalif erkeklerin babalarının ilgisiz ve soğuk tutumlarının etkisiyle erkeklerin babalarıyla ilişkilerini olumsuz olarak nitelendirdikleri söylenebilir. Bu durum bize erkeklerin babalarını bir erkeklik rol modeli olarak değerlendirmediklerini göstermektedir. Anlatılarda sıklıkla yer alan baba şiddeti hikâyeleri, erkeklerin babalara olumsuz yaklaşımlar geliştirmelerinde etkili nedenlerdendir. Bunun yanı sıra, babaların iktidarına karşı çıkan erkeklik halleri de anlatılarda ön plana çıkmıştır. Buna göre erkekler, otoriteye karşı gelmeyi babalarına başkaldırı pratiği olarak deneyimlemektedirler. Bu deneyimler, babaların dayattıkları hayatlara karşılık “kendi yolunu çizme” anlatılarıyla ifade edilmiştir. Babaların otoritesine karşı başkaldırı ve

babalar gibi olmama söylemlerinin, egemen erkeklik söylemini dönüştürücü etkisi yadsınamaz. Ancak, baba- oğul çatışmasının egemen erkekliğin değerleri arasında yer aldığı söylenebilir. Bu nedenle patriyarkal babalara başkaldırı pratiğinin egemen erkekliğin dönüşümü anlamını doğrudan taşımadığından söz edilebilir. Bu durum yalnızca egemen erkekliğin değişime giden yolda bir uğrak olarak yorumlanabilir.

Diğer yandan görüşülen bazı muhalif erkeklerin anneliğe yükledikleri anlamların cinsiyetçi kültürün kadınlara yüklediği değerlerle örtüştüğü söylenebilir. Çünkü görüşülen erkeklerin çoğu annelerine olan hayranlıklarını “anneliğin kutsallığı” üzerinden dile getirmişlerdir. Benzer şekilde, annelere duyulan hayranlık onların “saçını süpürge eden” ve “fedakâr” halleri üzerinden örneklenmiştir. Görüşülen bazı erkeklerin annelerinin cinsel olarak arzulu varlıklar olduklarını görmezden gelen yaklaşımları bunu desteklemektedir. Görüşülen bazı erkeklerin annelerinin “özgür” ve “mutlu” kadınlar olup olmaması konusunda çekimser kalmaları da dikkate değerdir. Görüşülen erkekler bu tutumlarını annelerinin “böyle mutlu” oldukları düşüncesiyle meşrulaştırmaktadırlar. Bunun yanı sıra bazı erkeklerin, annelerinin bu fedakâr hallerine karşı çıkan bir tutum geliştirmedikleri anlatılardan anlaşılmaktadır. Özgürleşme mücadelesi veren muhalif erkeklerin kendi annelerinin özgür olmadıklarını ifade etmelerine karşılık bu durumu dönüştürmek adına eyleme geçmiyor oluşlarının, muhalif erkeklik halinin anneliğe atfedilen egemen değerlerini dönüştürmede etkili olamadığına işaret ettiği söylenebilir.

3.2. Erkeklik Ritüeli: Sünnet

“Geçen babam dedi, sünnet olmazsam erkek olmazmışım, bana kız vermezlermiş, askere almazlarmış. Allah aşkına yav, kim istiyor askere gitmeyi? Hem neden erkek olamazmışım? Yani bıyığım çıkmaz mı, sakalım falan?... Yani şeyimi kestirmezsem, ayakta işyemez miyim, kadın mı olurum yoksa? Dur dur erkek olamayacaksam, kız mı olacağım?... O zaman sünnet olanlara neden entari giydirdiler madem erkek oldular da, bak bunu kimse söylemiyor...”

Deniz Dengiz Şimşek, 2015

Sünnetin muhalif erkekler için anlamı nedir? Muhalif erkekler sünnet deneyimlerini erkekliğe geçiş aşaması olarak değerlendirirler mi? Bu bölümde görüşülen erkeklerin sünnet deneyimleri değerlendirilecektir. Erkeklik deneyimlerinde sünnetin izini sürmek, erkeklik kimliğindeki değişimleri tartışmak bağlamında oldukça önemlidir.

Sünnet, erkekliğin kuruluş ve inşasında oynadığı rol ile erkeklik kurgusunun tarih boyunca taşınmasını olanaklı kılmış ilk ve en önemli erkekliğe geçiş ritüelidir (Taşıtman, 2012: 117). Sünnet ritüeli hala Yahudi ve Müslüman toplumlarında varlığını sürdürmektedir. Bu ritüel Türkiye’de oğlanların çocukluktan “erkeklik”e geçiş uğraklarından biri olarak değerlendirilmektedir (Öğüt, 2009; Selek, 2010, Barutçu, 2013; 2015a). Bu aşamanın tamamlanması, ironiktir; ironik olan, “erkeklik”e geçiş aşaması olarak değerlendirilen sünnetin, erkek cinsel organı olan penisten bir parçanın kesilmesiyle gerçekleştiriliyor olmasıdır (Barutçu, 2015a: 135). Ancak sünnet, sadece erkek bedeninden bir parçanın kesilmesi ile ritüel olarak değerlendirilemez. Bu eyleme bu anlamı kazandıran, “dilde, söylemde kurulan, özel alandan beslenen, burada karşılığını bulan ve nihayetinde kamusal alanda meşru zemini oluşturulan, toplumsal kabul gören bir erkeklik ritüeli” (Taşıtman, 2012:111) olmasıdır.

Sünnetin, toplumsal ve kültürel anlamının yanında Müslümanlık için taşıdığı anlam da oldukça belirleyicidir. Müslümanlık’ın kutsal kitabında yazmamasına rağmen, sünnet ritüeli Hz. Muhammed’e uygulanması nedeniyle günümüzde hala devam ettirilmektedir. Barutçu’nun ifade ettiği gibi, günümüzde sünnetin artık din için mi yoksa sağlık için mi yapılıyor olduğu ayrı bir tartışma konusudur (2015a: 146). Bu çalışmada sünnete, erkekliğe geçiş aşamalarından biri olarak değerlendirilmesi nedeniyle odaklanılmaktadır.

Sünnet ritüeli, genellikle takı töreni, oyuncak, saat ve altın hediyeleri, sünnet töreni için giyilen özel kıyafetler, arabayla ya da atla dolaştırma gibi pek çok aşamayla gerçekleştirilmektedir. Segal, erkeklerin sünnet gibi geçiş törenlerini başarıyla atlattıkları zaman gerçekten erkek olduklarını anladıklarını bu nedenle bu törenlerin daima “işe yaradığını” belirtmiştir (1992: 169). Taşıtman ise sünnet törenlerinde “çocuğun elinde taşıdığı asa, başındaki kocaman taç ve şaha kalktığında herkesi korkutan bir atın üzerindeki dik duruşu gibi detayların önemine” (2012: 121) vurgu yapmıştır. Bu detaylar, erkekliğe ilk adımı atan oğlan çocuklar için sünneti “eğlenceli” hale dönüştürmektedir. Bu etkinliklerdeki süs ve eğlencenin, oğlan çocuğunun bedeninden yitirdiği parçayı ve çektiği acıyı gizlemek amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

Bugün Türkiye’de sağlık, dini inanç ya da gelenek nedeniyle mi olduğu fark etmeksizin sünnet olmayan erkek çocuklarıyla karşılaşmak mümkün değildir.

Araştırmada görüşülen erkeklerin hepsi de sünnet edilmiş erkeklerdir⁵⁰. Görüşülen erkeklerin pek çoğunun sünnet deneyimlerini ve dolayısıyla bu deneyime dair hislerini hatırlamadıkları söylenebilir. Bu durum sünnetin çok erken yaşlarda gerçekleştirilmesi ile ilişkili olarak değerlendirilebilir. Görüşülen erkekler arasında sünnet olma yaşı çeşitlilik göstermektedir. Sünnet olma yaş aralığı görüşmecilerde bir ile on bir arasındadır. Görüşülen erkeklerin çoğunun, sünnet ile erkek olma arasında doğrudan ilişki kurmadıkları söylenebilir:

“Benim sünnetimde on bir yaşındaydım herhalde... Abim aramıştı, annem de abime demişti Tufan’da artık erkek oldu diye ve ben de ‘erkek değil de kestiler artık kız mı oldum’ gibisinden abime espri yapmıştım onu hatırlıyorum. Mesela benim bir tane abim askerde olmuştu, o zaman daha kötü bir durum bence daha erken olmak daha iyi.” (G 10)

“Sünnet olana kadar bir şeysin, ama sünnet olduktan sonra aslında, ‘Müslüman bir erkek çocuğuyum ben’ gibi bir yere atlıyorsun ve terfi ediyorsun. Babamın diğer erkek arkadaşlarına bir şeyler dağıtması, yığınla pidelerin yaptırılması davetliler... Bununla ne kadar böbürleniliyorsa aslında çocuk için de eğlenceli bir hal alıyor... Ama çok azını gördüm aslında travmatik olmayan çünkü işler çoğu zaman can sıkıcı bir hale geliyor...” (G 11)

Görüşülen erkeklerin sünnet ritüeline dair detayları ve hisleri unutmalarının, sünnetin “travma” olarak değerlendirilmesi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Sünnetini hatırlayan erkeklerin ortaklaştıkları nokta, bunu gurur duyulan bir aşama ya da erkeklığe geçiş olarak değerlendirmek yerine; travmatik bir olay olarak yorumlamalarıdır. Görüşülen erkeklerin anlatılarından sünnet deneyiminde yaşadıkları korku ve travmayı erkeklığe yönelik övgüyle dahi unutmadıkları anlaşılmaktadır:

“Cidden salt korku hissediyordum ve elimi tutanlar, kolumu tutanlar benim için çok büyük travmaydı. Abim için sorun değildi bir acı da hissetmiyordu büyük ihtimalle. O yüzden erkekler de onu ödüllendiriyordu. İkimiz de sunakta tanrılar için kurban edilen bedenler gibiydik. Kafamız değil penisimiz, pipimiz kesiliyordu. Abim tanrıya adanmış bir beden olmaktan gayet mutluymuştu. Çünkü herkes sevgi gösteriyordu, gülüyordu ‘yürü be erkek diye hiç korkar mı, bak kardeşine’ tarzında...” (G 11)

“Ben evde sünnet oldum mesela, travma lafını gerçekten de hak ediyor. Evin içinde 50-60 kişinin olması, herkesin senin erkeklığinin bir aşaması olan şeyi görmesi. Bütün amcanın, dayının orda olması kız çocuklarının onların benim yaşıt kadınların orda beni görmesi çok kötü bir şey... Çocukluğunda bir yara alıyorsun aslında. Utanmıyorsun gibi gözüküyor, erkek adam utanmamalı... Çok büyük bir utanç aslında, ben utanmıştım. Bir

⁵⁰ Oğlu olan görüşmeciler de onları sünnet ettirdiklerini aktarmışlardır. Muhafif erkeklerin kendi çocuklarına sünnet yaptırılmaları ile ilgili değerlendirme bu başlıkta yürütülecektir.

sürü insanın başında beklemesi orda bir şeylerin olması komik bir şey ya trajik bir şey ya. Ne olduğunun tam olarak farkında değildim. Herkes sünnet oluyordu, olması gerekiyordu, olması gereken oldu diye düşündüm ben...” (G 2)

“İçerde bir acı var ama dışarda büyük bir eğlence var. (*Gülüyor*) Erkekliğe ilk adım derler de o an öyle düşünmemiştim. Çevredeki söylemler o yöneydi... Türkiye'deki bütün sünnetleri incelediğin zaman hiçbir çocuğa ‘sünnet olmak istiyor musun olmak istemiyor musun’ diye bir şey sorulmuyor. Doğrudan sünnet ediliyor.” (G 7)

Yukarıdaki örnek anlatılardan erkeklerin sünnet deneyimlerini, düzenlenen eğlencelere rağmen travmatik olarak hatırladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, aslında toplumsal ve kültürel olarak erkekliğe geçiş aşaması olarak değerlendirilen sünnetin, görüşülen erkekler açısından böyle bir anlama gelmediğine işaret etmektedir. Örneğin G 12'nin aşağıdaki anlatısının erkekliğin aşamalarından olan sünnet ritüelinin bir erkekte bıraktığı izi örneklediği söylenebilir:

“Benim sünnetim ve hayvanlar arasında temel bir ilişkim var. Çünkü bizim gelenekte sünnet olduğunda kurban keserler. Ama kurbanlar bir hafta önceden alınır. Benim kuzu vardı. Şimdi kuzuyla girdiğim bir ilişki vardı. İki şey kesilecek; biri benim bedenimin herhangi bir parçası, bir de o kuzu kesilecek. Ama mesela ben kendi bedenimdeki o uzuvla ilgilenmiyorum. Çünkü bir şekilde orada pohpohlanıyorsun... [Bir yandan] travmatik korkular yaşıyorsun. Bedenin bir parçası çok küçük yaşlarda birilerinin şenliğine, eğlencesine dönüşüyor. Ama sen orda acı çekiyorsun kandırmaca var, parayla, şekerle, oyuncaklarla, erkeklikle... Bir de o gösteriye dönüşüyor sürekli olarak penisinizi açıp herkese bakayım nasıl, kaç dikiş atmışlar hikâyesi. Neyse o süreç bir şekilde benim için geçti. Ama ta kuzuma kadar... Kuzuyu kestikleri gün de gün evden kaçtım. Elimde tuttum o sünnet kıyafetlerini... Kuzumun peşinden gidiyorum, kuzumu arıyorum. Bugün dönüp baktığımda mesela neden ben hayvan özgürlüğü mücadelesinde olduğuma... Ben çok genç vejetaryen oldum. Çünkü o politik bilincim uyanmadan önce bile hayvanlarla kurduğum başka bir ilişki var.” (G 12)

Görüşülen erkeklerin çoğu sünnetin kendileri için oldukça “anlamsız” bir etkinlik olduğunu belirtmiştir. Pek çoğu bu törenin neden yapıldığının dahi farkında olmadığını aktarmıştır. Aşağıdaki örnek anlatılarda G 1'in ifadeleri, sünnetin bir törene dönüşmesinin oğlan çocuklarına bedenden kesilen parçayı unutturduğuna bir örnektir. Bunun yanı sıra, G 9'un kötü hissettiğini ifade etmesi de sünnetin olumsuz bir deneyim olarak konumlandığına işaret eden örneklerdendir:

“Ben daha çok şeyden dolayı mutluydum uzun zamandır görmediğim, uzaktaki akrabalarımızı görmüştüm. Yeni kıyafet alınmıştı onun mutluluğu vardı, yeni ayakkabı. Ata bineceğim onun mutluluğu, ama ‘erkek oldum, şu oldum, bu oldum’ onlar bende çok iz bırakan şey yapan şeyler değildi. Çünkü ben erkeğim, ben kızım zaten deneyimlemiştim, nasıl deneyimlemiştim benim pipim vardı, kızların yoktu.”(G 1)

“Valla sünnet yükü ya. Bedenimden bir parça koptuğunu daha sonra aslında idrak ettim. O kötü his daha çok bir şeyde yatıyorsun, hiçbir şey görmüyorsun, sadece tavana bakıyorsun ve bir sürü adam eğilmişler kurcalıyorlar seni. O çok kötü bir histi.”(G 9)

Görüşülen erkeklerin tamamı sünnet olmuş erkekler oldukları için, sünnet olmamanın yarattığı dışlanma ve ötekileştirme pratiklerine rastlanmamıştır. Diğer yandan, geç yaşlarda sünnet edilmenin, erkekler arasında bir aşağılanmaya neden olduğuna dair anlatılar yer almıştır. Örneğin G 8, sünnet edilmeden önce, çevredeki erkeklerin kendisiyle alay edişlerine dair bir anısını aktarmıştır:

“Bir arkadaşım ‘üç yaşında olmuştum’ ya gibi davranıyordu, Biraz daha, onu daha erken olmanın daha çabuk erkek olmak olduğunu düşündüğünden büyük ihtimalle benimle dalga geçiyorlardı.” (G 8)

Görüşülen erkeklerden bazıları sünnet olmamış bir erkeğin, “erkekler topluluğu”ndan dışlanma tehdidi ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmişlerdir. Görüşülen erkekler arasında oğlan çocuğu olanlar kendi çocuklarına sünnet yaptırılmalarının toplumun baskısı olduğunu, aksi halde çocuklarının toplumsal olarak dışlanmasından çekindiklerini dile getirmişlerdir:

“Biz çocuklarımıza sünnet yaptırdık ama tören yaptırmadık. Okula gittiklerinde, erkekler tuvaletine gittiklerinde arkadaşları sünnetli onlar sünnetsiz olursa o sorularla baş etmeleri çok güç bu ülkede, sadece sebep o. Eğer başka imkânlarım olsaydı, çocuklarım mesela gayrimüslimlerin de gittiği bir okula gidiyor olsaydı zengin bir adam olsaydım, etrafında sünnetsiz çocuklar olsaydı, abes kaçmayacak olsaydı hiç acele etmezdim. Kendi hallerine bırakırdım. Ama ne yazık ki yaptırdık...” (G 15)

Yukarıdaki anlatıda dikkat çekici olan, oğlan çocuklarının “erkekler dünyası”ndan dışlanmamaları için “erkeklik”e geçiş ritüeline dâhil edilışıdır. Bu yaklaşım, erkekler dünyasında dışlanma yaşama korkusunun ne kadar etkili olduğuna örnek olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak araştırmada görüşülen erkeklerin sünnet deneyimine erkeklığe geçişte bir aşama olarak yaklaşmamış ve sünnet ile erkeklik arasında doğrudan bir ilişki kurmamış olmaları önemlidir. Çünkü sünnet egemen erkeklığe geçişte önemli bir aşama olarak değerlendirilirken, görüşülen erkekler bu deneyime bu anlamı atfetmemişlerdir. Görüşülen erkeklerin anlatılarında sünnetin “anlamsız” ve “travmatik” olduğuna yönelik ifadeler ön plana çıkmıştır. Görüşülen erkeklerden baba olanların, sünnete yükledikleri tüm olumsuz anlamlara karşılık oğullarını sünnet ettirmiş olmaları bize egemen erkeklik inşasına giden yolda önemli bir durak olan sünneti yapmamış olmanın erkeklere

yaşatacağı dışlanmayı işaret etmektedir. Araştırmada görüşülen babalar, sünnet olmamış bir erkeğin yaşayacağı dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele etmemek adına böyle bir ritüeli gerçekleştirmeyi tercih ettiklerini aktarmışlardır.

3.3. Erkekliğin Rekabet Alanı: Seks

“Cinsellik, erkekliğin ana damarıdır. Bu damar kesilirse, geriye hiçbir şey kalmaz. Masallarda, gücünü çizmelerinden alan, çizmeleri çıkarılınca küçülen ve güçsüzleşen kahramanlar gibi, erkek de penisıyla ‘erkeklik’ini ortaya koyar ya da buradan ‘bitirilir’. Cinsellik, sahiplenmesi, koruması ama aynı zamanda fethetmesi gereken erkek açısından sürekli bir sınanma alanıdır.”

Pınar Selek, 2010

“Pornografinin erkeklerin doymak bilmez bir cinsel enerjiyle dolu, kadınların cinsel açıdan her zaman her yerde elde edilebilir oldukları yolundaki cinsiyetçi ikonografinin zirvesindeki konumu birçok örneğinde açıkça belli olmaktadır. Resimler, filmler, metinler hep ‘erkeğin’ tükenmez bir enerjiyle dolu, kaya gibi sert penisini, ‘kadının’ kölecesine bir arzusuyla açılmış bekleyen cinsel organını sergiler.”

Lynne Segal, 1992

Seks erkekliğin inşasında önemli bir duraktır. Seks, sünnet ve askerlik gibi erkeklerin yaşamında bir kere gerçekleştirilen bir aşama değildir (Barutçu, 2013). Seks, erkeklerin ergenlikten itibaren yaşamaya başladıkları ve hayatları boyunca sürdürmeleri beklenen bir erkeklik aşamasıdır. Bu bölümde, erkeklerin “ana damarı” (Selek, 2010) olan sekse dair yaklaşımları ve bu yaklaşımların egemen erkeklik kimliğinden farklılıkları sorgulanacaktır. Bunun yanında, erkekliğin inşasında Selek’in (2010: 19) belirttiği üzere önemli bir aşama olan seks, “milli olma” olarak adlandırılan şekliyle ilk cinsel deneyim ve bunun erkeklerin kimlik inşasındaki yeri değerlendirilecektir. Bu amaçla görüşülen muhalif erkeklerin seks deneyimleri, sekse yükledikleri anlamlar ve cinselliği nasıl öğrendikleri yorumlanacaktır. Bu deneyimleri sorgulamak, erkeklerin “erkek olma yolunda” yaşadıkları deneyimlerin izini sürmeyi sağlayacaktır. Bu sorgulama erkekler dünyasında “rekabet alanı” olarak kendisini var eden seksin, erkeklere nasıl bir iktidar alanı yarattığını (ya da yaratamadığını) anlama imkânı sunacaktır⁵¹. Bunun yanı sıra görüşülen erkeklerin bekârete ve namus kavramına yönelik

⁵¹ Araştırmada erkeklerle gerçekleştirilen görüşmelerin kadın araştırmacı tarafından yürütüldüğünden daha önce söz edilmişti. Mülakatlara başlanmadan önce araştırmacının kadın olmasının erkeklerin cinsel

yaklaşımlarının egemen erkeklik değerlerinden farklılaşıp farklılaşmadığı tartışılacaktır. Bu yaklaşımları sorgulamak, erkeklik kimliğindeki değişimlerin izini sürmek açısından katkı sunacak noktalardandır.

Görüşülen erkeklerin çoğu cinselliğe dair bilgileri ailelerinden edinmediklerini ve onlardan cinsel bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Oysa Redfern ve Aune'nin altını çizdiği üzere, "cinselliğin nasıl öğrenildiği feminist bir konudur" (2012: 81). Görüşülen erkeklerin cinselliği keşfedişlerine dair anlatılarında kuzen veya kardeşlerle oynanan oyunlara dair örnekler dikkate değerdir:

"Kız kuzenlerimle erkek kuzenlerimle yakın cinsel temasa gelerek bu deneyim başlamıştı... Önceleri bunu keşfediyorum, öğreniyorum kendime konduramıyorum. Bu arada ben niye erkeklerden hoşlanayım olur mu öyle şey kendime konduramıyordum bu meseleleri..." (G 12)

"Benim bir tane kuzenim var. O bana öğretmişti resmen, bu yapıyor diye. Bir internet kafe vardı, bilgisayarları iki taraftan korungaçlı, senin ne yaptığın orada görünmüyor. İşte gidip orada çıplak kadın resimlerine [bakıyorduk]. Ondan sonra yavaş yavaş evde porno CD'ler dolaşıma girdi." (G 9)

Görüşülen erkekler cinselliğe dair bilgiyi arkadaş çevrelerinde öğrendiklerini belirtmişlerdir. Aşağıda G 7 ve G 9'un örnek anlatılarında, erkekler dünyasında cinselliğin nasıl öğrenildiğini gösteren ifadeler yer almaktadır:

"Erkekler genelde kendi arkadaş ortamında cinselliği konuşarak, birlikte porno dergi okuyarak, izleyerek, yaşayarak öğrenirler. Lise dönemlerinde çevremizde bunun havasını atanlar yok değildi, bunları yaşadık. Bu bir erkek için aslında bir merak olgusu da oluşturuyordu. Baktığın zaman 'nasıl' diyebildiğin noktalar da oluyordu bazen. Sadece bir merak olgusu, evet oluşturdu, 'acaba'lar oluştu. Belki o dönem kendim de denemiş olabilirim de. Onların söylemiş olduğu şeyler acaba doğru mu değil mi diye belki kendimi de testten geçirmiş olabilirim." (G 7)

"Lisede anal sekse girip bekâretini koruyan kız tipleri bilinirdi. Erkekler birbirlerine tavsiye ediyorlardı. Kızlı erkekli takılırken biri birinin sevgilisi olur, sevgilisi olur dediğim o onunla gidip yatardı. Ve bilinirdi. 'Şunlar bak abi, şu kız bana aaa o öyle'... Lise bittikten sonra bazı arkadaşlar dağılıyor ya üniversitede, arada tekrar toplanıyorsun. Bir arkadaşımın 'abi kız arkadaşım var orada hiç zevkli olmuyor, bunları size anlatamayacaksam ne anlamı var' demişti." (G 9)

deneyimlerini paylaşımlarında bir engel yaratabileceği düşünülmüştür. Buna karşılık görüşülen erkeklerin çoğunun seks deneyimlerini, deneyimsizliklerini, korku ve başarısızlıklarını uzun uzun anlatmaktan çekinmemiş olmaları dikkate değerdir. Diğer erkeklik deneyimlerine kıyasla sekse dair anlatıların, görüşülen erkekler tarafından uzun ve detaylı olarak anlatılabiliyor olmasının kendisi, egemen erkekliğin yarattığı "güçlü" ve "tükenmez" erkeklik imajıyla ilgili olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki örneklerde açıkça görüldüğü gibi, erkek gruplarında cinselliği konuşmak ve porno içerikli yayınları incelemenin erkeklerin cinsellik dünyasına attıkları bir adım olarak ön plana çıkmaktadır. Kandiyoti, Müslüman toplumlarda oğlan çocuklarının hamama giderek eril dünyaya adım attıklarından bahsetmiştir (2011: 208). Bu çalışmada erkeklerle yapılan görüşmelerde hamam kültürüne dair bir anlatıya rastlanmamıştır. Ancak, görüşülen erkeklerin anlatılarında ortaklaşan yaşça büyük erkeklerle porno izlemek ve bunlar hakkında konuşmak, genç erkeklerin eril dünyaya attıkları adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Görüşülen bazı erkeklerin anlatılarında hareketle, erkek gruplarında mastürbasyon toplantılarının cinselliğin öğrenildiği bir diğer alan olduğu söylenebilir. Mastürbasyonun erkekler arasında kamusal bir eyleme dönüşmesi, Connell'in (1998) kateksis ile ilgili analizi ile örtüşmektedir. Connell "mastürbasyonun bile, toplumsal olarak inşa edilmiş fanteziler, uyarılma teknikleri ve kendi kateksisinizin nesnesi olduğunuz bir tür minimal toplumsallık içerdiğini" (1998: 292) ifade etmiştir. Anlatılardan hareketle bu toplumsallığın, erkekler arasında düzenlenen toplu mastürbasyon partilerinde deneyimlerin paylaşılmasıyla kendisini gösterdiği söylenebilir:

"Mastürbasyon günlerimiz vardı bizim. [Mesela bir gün] bir tane çocuk porno dergisi getirmiş. Şu cümle kuruluyor ben biraz utanıyorum, kasılıyorum. Çünkü dört ablam var benim. 'Kalkmayanın anasını sikerim' diyor. Şimdi kalıyorsun, tamam mı? Ya kalkmak zorunda artık çünkü annen işin içinde. Bir şekilde dokunuyorsun kendine orada ve herkesin içinde kamulaştırıyorsun bunu. Aynı zamanda erkekliğini gösteriyorsun. Bir gün o kadar artık dert ettik ki kendi aramızda bir arkadaşımız var yol ortasında etrafını kapattık 'yapacaksın' dedik. Bu da mastürbasyon yapmaya başladı, yarım saat kırk beş dakika uğraştı ve gelmedi. İnanılmaz bir alay konusu oldu." (G 12)

Görüşülen erkeklerin seksin öğrenilişine dair anlatılarda sıklıkla öne çıkan bir konu da porno yayınlardır. Anlatılardan, erkekler dünyasına girişin ve erkekliğin ispatının, bu yayınlara hevesli görünmeyi ve gerektiğinde bedensel olarak "hazır" olmayı zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır:

"Bulvar gazetesini büyük bir ajanlık içerisinde aldığımızı hatırlıyorum. Bir gazete alıp gazetenin arasına sokuşturmalar, bakkala çaktırmamalar veya birkaç kişi bakkalı oyalarken Bulvar'ı iki adet almalar, bir polisiye tarzında. Bir de bu iş için her zaman erkek grupları içerisinde tedarikçiler olur. Bunlar yaşça büyük olurlar genellikle. Gelir o sana CD ile hangi tarzda istersin [diye sorar]. Cinselliğin aslında tek taraflı, tek biçimli, tek formlu [olduğunu] gördük. Kadınla erkek. Sürekli bunları ne kadar büyük ya,

birbirimizin boylarını bakıp ölçme kavgası olurdu... O iktidar her zaman vardı... Her zaman penisi en büyük olan bu ortamın neşeli çocuğuydu.” (G 11)

“Erkekler bir araya gelirler bir odaya geçerler ve porno izlerler kasetlerden. Genç erkekler bunlar biz çok küçüğüz. Ablamla hepsi dışarı çıkarılır. Bir kere [abimin] arkadaşları ‘Baran’ı da çıkar o çok küçük’ dedi. Abim dedi ki ‘o da erkek’... Ev şu kadar bir alan, penisimi açıp oradan oraya koşturuyorum [abim] arkadaşlarına gösterecek. [Ben de] erkek olduğumu ispatlayacağım ya” (G 12)

Yukarıdaki örnek anlatıların işaret ettiği gibi, görüşülen erkekler cinselliğe dair bilgiye porno yayınlar üzerinden ulaşmaktadırlar. Bu durum cinselliğin nasıl öğrenildiğinin feminist bir mesele oluşuyla sıkı sıkıya ilişkilidir, çünkü “pornografi cinsellikle ilgili tutumların önemli bir biçimlendiricisidir” (Redfern ve Aune, 2012: 81). Pornografi yalnızca oğlan çocuklarının üzerindeki olumsuz etkisiyle feminist bir mesele değildir. Pek çok feminist için pornografi, kadınların itaat etmesi ve erkeklerin egemen olmasını erotize etmesiyle cinsiyetçidir⁵². Erkeklerin cinsel pratikleri pornolar üzerinden edinmeleri, egemen cinsiyet kodlarının yeniden üretilmesi yönünde olumsuz bir etki yapmaktadır.

Heteroseksist ilişki biçiminde, erkeklerin cinsellikte aktif, kadınların ise pasif olarak değerlendirilmesi, kadınların cinsel yaşamda da ikincil olarak konumlandırılmalarını getirmektedir. Bu durum, cinselliğin ve seksiliğin anlamının heteroseksüel erkeklerin gözünden tanımlanmasıyla ilişkilidir (Redfern ve Aune, 2012: 75). Ken Plummer (2005: 178), erkeklerin cinselliğinin; güçlü, doğuştan, hırslı; kontrol edilemez; penis merkezli ve bulduğu her fırsatta orgazma ulaşmayı hedeflediğini belirtmiştir. Görüşülen erkeklerin anlatılarında da cinselliğin, erkeklerin kendilerini sürekli “performans” ve “skor” üzerinden kendini gösterdikleri bir “rekabet alanı” olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda görüşülen erkeklerin seks deneyimlerine dair anlatılardan bazı örnekler yer almaktadır:

“Ergenlik döneminde senin üstünlüğün penisin boyudur. İster istemez öyle bir girdi yapıyor ki sen bazen şey yapıyorsun acaba sıkıntı mı var [diye düşünüyorsun]. Ama onu aşyorsun en azından ben aştığımı düşünüyorum... Bu şeyle de alakalı ama porno film

⁵²Feministlerin pornografiye yönelik yaklaşımlarının ikiye bölündüğü belirtilmelidir. Bazı feministler, pornografinin erkeklerin kadınlara bakışını olumsuz yönde etkilediğini düşünürlerken, bazıları pornografi oyuncularının çoğunun gönüllü katılımcılar olduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak yine de pek çok feminist, sağlıklı bir cinsel eğitimin eksikliği nedeniyle, çocukların sekse dair bilgiyi porno ürünlerden öğrenmelerinin sorunlu olduğu noktasında hemfikirdir (Redfern ve Aune, 2012: 81). Bu konuda kapsamlı bir tartışma için bkz. Drowkin, 1989.

izliyorlar ve ordaki cinsellik aslında çok farklı üst düzey bir cinsellik hayal kırıklığı inanılmaz oluyor.” (G 2)

“Ben kadın-erkek ilişkilerinde şunu görüyorum; o iktidar olan, büyük penisi, muhteşem, gerçek ötesi sürrealist bir erkek şeyi var ya, o senden bekleniyor zaten. Ya çok erken boşalıyor, penisin küçükmüş, şuymuş, buymuş... Penis ölçülerinden bahsediyorlar. Hepsi de yalan söylüyor, işin trajikomik yanı. İşte şununla birlikteydim, bu kadar birlikteydim, iğrenç bir dil...” (G 14)

“Erkekler daha sorunlu oluyor bunu biliyorum... Heyecan diyelim, o yüklenmiş başarılı olma zorunluluğu, zaten temel noktalardan biri cinsel performansla hükmetmenin aynı fiille anılıyor olması. İktidar ve iktidarsızlıkla anılıyor olması zaten ağır bir baskı. Kazanılması gereken bir savaştan bahsediliyor nerdeyse...”(G 16)

Bu ifadelerde görüldüğü üzere, erkeklerin cinselliğe yükledikleri anlamlar “penis merkezli” olarak kurgulanmaktadır. Görüşülen erkeklerin anlatılarında, bu tarz rekabet ve performans kaygısı “erkekler için hem tüketici hem de ürkütücü bir şey” (Redfern ve Aune, 2012: 79) olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsel performans kaygısı altında ezildiğini ifade eden erkeklerin pek çoğu kendi “erkekliklerinden” şüphe ettiklerini ifade etmişlerdir:

“Performans korkusu hepimizde var. Çünkü ne olursa olsun biz porno izleyerek büyümüş bir nesiliz... Mesela sen göbektisin. O tabi tatminsizlik duygusu yaratıyor. Pornografinin kendisinden kaynaklanan bir şey...” (G 13)

“Skor üzerinden muhabbet dönüyordu. ‘Birader sen kaç kadınla yattın. Ben şu kadar kadınla yattım.’ Mesela benim takıldığım biri vardı. Bizde kaldı, onun bilinmesini istedim, anlattım.”(G 9)

Anlatılarda dikkat çeken diğer bir nokta, erkekler arası seks konuşmalarında anlatılan hikâyelerin “yalancı erkeklik” olduğuna dair söylemlerin varlığıdır. Görüşülen erkekler, diğer erkekler tarafından anlatılan seks hikâyelerinin yalan olduğunu bilseler bile, bu anlatıları dinlerken kendi erkekliklerini “eksik” ya da “kusurlu” hissettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşülen erkeklerden bazıları bu durumdan oldukça şikâyetçi olduklarını dile getirmişlerdir:

“Onların çoğunun yalan olduğuna inandığım için, çünkü tanıdığım adamsın sen yapamazsın. Cinsel performans noktasına gelmeden önce bu işin içinde bir yalan olduğunu hissediyordum. Belki doğru da olabilir ama belki kendimi şey yapmak için ya yapmamıştır tarzı kendimi ikna etme çabası da olabilir bilemiyorum ama o kız sana bakmaz gibi. Ya da aslında bana anlatılan hikâyelerde birazcık acizlik hikâyeleriydi. Ya ben çok fazla o muhabbetlerin içinde olmadım... Çok fazla öyle ışıltılı hikâyeler değildi. Zaten dinlemeyi sevmediğim için çok da içinde olmuyordum.” (G 13)

“Cinselliğimi keşfettiğim zamanlarda, lisede erkekler arasında aktif cinsel hayatı yaşadıklarına dair uydurmasyon süreci vardır ya. Hep ucube gibi hissediyordum ben kendimi o dönem. Hiç bunları konuşabileceğimi düşünmüyordum. Anlatılanların doğru olduğunu düşünerek kendimi hep yetersiz, bilmeyen olarak hissediyordum bu tip sıkıntılarım oldu.” (G 5)

Görüşülen erkeklerin çoğunluğu bu tarz “erkek muhabbetlerine” karşı olumsuz bir tutum geliştirdiklerini, erkeklerle seks hakkında konuşmayı sevmediklerini ve bundan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuşmaların yapıldığı ortamlarda ya sessiz kaldıklarını ya da ortamı terk ettiklerini belirtmişlerdir. Bazı erkeklerin kadınları aşağılayıcı konuşmalar yapan erkekleri susturmaya yeltendiğine dair anlatılar da aktarılmıştır. Ancak şekilde bir tutum, “erkekler dünyası”ndan dışlanmaya neden olabilmektedir:

“Erkek olmayı arkadaşlarının yanında öğrenmen çok kötü bir şey. Çünkü onlar için erkeklik, çok daha farklı bir kadına bakmak laf atmak belki ya da bir kadınla sevgili olduktan sonra öpüştükten sonra hemen gidip erkek arkadaşlarına anlatmak. Çünkü bir çevrenin içinde erkekliği yanlış öğrenebiliyorsun. Bundan sıyrılmak da zor oluyor ve de herkes sana bir erkeklik modeli biçiyor... Onlar gibi erkek olmaktan iğrendim, çünkü sürekli bir kadına laf atan, sürekli kadınlar üzerine konuşan, acayip cinsiyetçi her türlü pis diyaloga giren aynı zamanda da sevgilisini dünyanın en Meryem’i kadını olduğunu düşünen ya da annesinin ya da kız kardeşinin.” (G 2)

“Çoğu anlattıklarında ben kızardım ‘fantezilerinizi, hikâyelerinizi başka insana anlatın’ derdim. Sevdiğim, hoşlandığım muhabbetler değil çünkü o yaşanmışsa iki kişi arasında kalması gerektiğini düşünüyordum. Bir de bunu çok da ahlaki bulmazdım açıkçası. ‘Aa şu kız var ya affedersiniz kaşarmış, motormuş ama sen ondan daha kaşarsın, sen adam olsan gerçekten de erkek olsan insan olsan bunu söylemezsin. Ya nasıl olur da senle bir şey paylaşmış, bir şey yaşamış insanı yaftalıyorsun’ [diye] kızardım .”(G 1)

Erkeklerin cinselliği öğrenmeleri ve konuşmaları kadar, ilk deneyimleri de oldukça önemlidir. Hatta erkeklerin ilk cinsel deneyimlerine “milli olmak” şeklinde bir anlam dahi yüklenmiştir. Erkeklerin cinsel ilişki yaşamamış olması erkeklikte bir zedelenmeye neden olmaktadır. Genç kızların bekâreti kurumlar tarafından bile denetim altında tutulmasına karşılık, erkekler için bekâret bir “eksiklik” veya “utancı” ifade etmektedir (Altınay, 2014: 324). Erkeklerin cinsel ilişki yaşamaları bir “kazanım ve deneyim” iken kadınların evlenene kadar bir cinsel tecrübe kazanmamaları ve “gözlerini kocalarında açmaları” beklenmektedir.

Erkeklerin cinsel deneyim yaşamalarında bir “erkeklerin dayanışması”ndan söz edilebilir. Örneğin, Türkiye’de genç erkekler ilk cinsel deneyimini yaşamak üzere

kendilerinden yaşça büyük tecrübeli erkekler tarafından “geneleve” götürülürler. Bu deneyim erkeklerin evlenmeden önce seks yapabilmelerine olanak sağlar; aynı zamanda eşcinsel olmadıklarının “heteroseksüel erkekler topluluğu”na ilan edilmiştir. Görüşülen muhalif erkekler arasında ilk cinsel deneyimi bir seks işçisiyle yaşadığını aktaran bir görüşmeci olmuştur:

“Olumsuz bir deneyim (gülüyor). Hatta ondan sonra uzun süre baya bir etkisi altında kalmıştım durumun. Bizim dönemimizde biraz daha farklıydı. İşte genelevler, o tarz yerler daha baskın, rahattı. Arkadaşlar "hadi bir geneleve gidelim", gidip de orda başarısız bir şekilde, o cinsel ilişkiyi yaşayamadan döndüğüm için uzun süre mesela çok etkilemişti beni. Erken boşalma diyelim. (Gülüyor) Başarısız erkek bir performansı diye düşünmüş olabilirim. Çünkü beraber gittiğim arkadaşlarımın hepsi çıkışta ‘yaptım yaptım’ diye başlayan hikâyelerin e hiçbir yerinde yoktun sen mesela...” (G 7)

Görüşülen erkekler arasında seks işçileriyle birlikte olmak adına “geneleve” gidenler, sadece meraktan gittiklerini ancak kimseyle birlikte olmadan geri döndüklerini aktarmışlardır. Bazı erkekler ise politik duruşları nedeniyle para karşılığı seks yapmayı tercih etmediklerini vurgulamışlardır:

“18 yaşımı doldurduğumda gitmiştim, buradaydı Bir arkadaşım dedi ki ‘ben geneleve gideceğim, gel birlikte gidelim’, ben dedim ‘ne yapacağız ben gelmeyeyim, sen git, ben buralarda takılırım’. O dedi ‘ya gel sen, daha önce hiç gitmedin mi?’ O şekilde gitmiştik. İlk merak edip geldiğim, garip gelmişti açıkçası, kadınların kapıdan çağırması, daha çok et pazarı gibi gelmişti bana... İşte dışarı çıkıp onu beklemiştim” (G1)

“Düzen gençliği içerisinde oluyor tabii arkadaşlar arasında geneleve gidiyorlar o yüzden arkadaşlarım oluyordu ben de politik olmasam giderdim.” (G 4)

Görüşmecilerin “genelev”de yaşanacak cinsel deneyime karşı önyargıları ve bunu deneyimlememiş olmaları, egemen erkekliğin yaygın kodlarından birinin dönüştürüldüğü yönünde değerlendirilebilir. Görüşülen erkeklerin neredeyse tamamı ilk cinsel deneyimlerini akran yaşlardaki kadın arkadaşlarıyla ve rızaya dayalı olarak yaşadıklarını aktarmışlardır.

Görüşülen erkeklerin cinselliğe dair anlatılarında önemli olan bir diğer nokta ise, erkeklerin ilk cinsel deneyime dair yaşadıkları korku ve kaygıdır. Kadınların bekâret tabusu nedeniyle ilk cinsel deneyim öncesi korku yaşadıkları yaygın olarak bilinen bir durumdur. Ancak erkeklerin de benzer korkuları yaşadıkları görüşülenlerin anlatılarında ön plana çıkmıştır. Bu korkunun hissedilmesinin, erkeklerin her zaman istekli olmalarını

ve porno filmlerdeki kadar “bitmek bilmez” bir arzuyla kadınları tatmin etmeleri gerektiğini empoze eden anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir:

“Evlendik, gerdek gecesinde, bir mecburiyet. Bir mecburiyet var ya o mecburiyeti yaşamak beni çok rahatsız etmişti mesela. Temel yapıda kadın korkar derler ya, ya erkek, ben kendi adıma çok gerilmiştim mesela, çok sinirlerim bozulmuştu...”(G 7)

“Mesela ilk cinsel ilişkim çok kötüydü. Tecrübesizsin ve ondan sonra bende bir sıkıntı mı var ben niye yapamadım ya da niye bu kadar kötüydü gibi şeyler diyorsun. İlk cinsel ilişki çok kötü geçer benim bildiğim... Ben bunu hiç söylemedim çekineceğimden değil ama onların kafasında bir şey oluşacaktı... Saklamak da değil bu kendime bırakmaktı... Erkeklerin kendi aralarındaki güç dengesi budur.” (G 2)

Erkeklerin cinsel deneyimlerinin incelenmesinin ardından, onların namus kavramına yönelik yaklaşımları değerlendirilecektir. Heteroseksist patriyarkal düzen kadınların bedenleri ve cinselliklerini pek çok şekilde kontrol etmektedir. Bu kontrol noktalarından biri namus kavramı ve bu kavramdan ayrı düşünülemeyecek olan bekârettir (Ergün, 2014: 11). Sen, kadınlığı sorunsallaştıran toplumsal ve kültürel temaların, çeşitli kültürler ve dönemler boyunca görüldüğünü ve bunların ortak noktasının, kadın cinselliğinden kontrol edilmesi ya da yönlendirilmesi olduğunu ifade etmiştir (2014: 63).

Namus genelde kadın bedeni üzerinden tanımlanmaktadır. Türkiye’de namusun anlamı cinsiyetlere göre değişmektedir. Türkiye’de namus, “erkek için dürüstlük, kadın için cinsellik anlamına gelmektedir” (Mutluer, 2013: 22). Kadınların cinselliğinin gündelik hayatta yok sayılmasına karşılık, heteroseksüel erkeklerin cinselliğinin abartılı bir şekilde ön plana çıkmasının değişken “namussallaştırma⁵³” pratiklerinden olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada görüşülen erkeklerin, namusun anlamı ile ilgili olarak egemen erkekliğin değerlerinden farklı bir yaklaşım geliştirdikleri söylenebilir. Ancak yine de namus kavramının kendileri için ne anlama geldiği sorulduğunda görüşülen erkeklerin bazıları bu kavramı kadınlar üzerinden tanımlama eğilimi göstermişlerdir. “Erkek için namus nedir” diye sorulduğunda ise, “erkek için namus olmaz ki”, “erkekler için namusun anlamı...” ifadeleriyle gelen duraksamalar yaşamışlardır:

⁵³ Mutluer, Türkiye’de namusun iktidar tarafından belirlenen ve anlamları sürekli değişen cinsiyet ve cinsellik sınırına karşılık geldiğine ve bu sınırla hangi davranışın dışa atılarak cezalandırılacağını “namussallaştırma” şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Mutluer, 2013.

“Namus, bunu daha önce hiç düşünmedim... Namus bence bir eşin kocasına tamamen bağımlılığıdır, tamamen onu sevmesi, ondan başka kimseyi görmemesi, gözünün dışarıda olmamasıdır bence. (*Peki, erkekler için namus nedir?*) Bugün baktığımızda erkekler erkekler daha çok namussuz. Evlileri görüyoruz...” (G 10)

“Hafif meşrep tüm kızlar bizim için namussuzdu... (*Peki, sence erkekler için namus nedir?*) Erkekler için namussuz denmezdi. Bir erkek birisiyle birlikte olduğunu bir erkek arkadaş grubuna anlatıyorsa, daha fazla anlatsana derler. Hırsızlık yapıyorsa, tefecilik yapıyorsa bilmem ne yapıyorsa bunlar şerefsizliktir [diye görülüyor]. Ama bunun içine cinsellik giriyorsa erkeğin genellikle bir şerefsizliği kalmıyor ortada veya bir namussuzluğu kalmıyor” (G 11)

Bu duraksamalara rağmen, görüşülen erkekler arasında namus denildiğinde aklına kadın bedeni ile bekâretin gelmediğini ve namusun bu şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini savunanların anlatıları dikkat çekicidir. Görüşülen bazı erkekler namusun sadece kadınlar üzerinden anlaşılması, iyilik ve kötülük gibi ahlaki önermelerle değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir:

“Namus kavramının benim için bir geçerliliği yok, onurlu bir yaşamın bir geçerliliği var. Kadının namusu kesinlikle ve kesinlikle yaşadığı cinsel ilişkiyle alakalı değildir. Benden önce mesela sevdiğim kadın bir ilişki yaşamış olabilir çok normal hayatın akışında doğanın gerektirdiği bir şey bence.” (G 2)

“Namus diye bahsedebileceğim bir şey yok veya namus diye nitelendirebileceğim bir eylem, bir davranış şeyi yok...”(G 11)

“Ben namusu, ahlaki bir kavram olarak alıyorum. Cinsellik göndermeli kısımlarını kabul etmiyorum. İnsanlar cinselliği yaşadığı için namuslu ya da namussuz olmaz.” (G 13)

“Pek namuslu olmadığım için bana yabancı bir şey ya.” (G 14)

Namus kavramı ile ilgili olarak ilk akla gelen kavram “bekâret” olduğundan, görüşülen erkekler namus kavramına yönelik yorumlarını, sıklıkla bekâret ve namus ilişkisi üzerinden yapmışlardır. Bekâret, Türkiye gibi “erkek şerefının kadın davranışlarıyla doğrudan bağlantılı olduğu bir toplumda” (Kandiyoti, 2011: 196) kadınların bedenleri üzerindeki denetimin en bilinen örneklerindedir.

Bir kadının evlenene kadar “el değmemiş” bakire bir “kız” olması, patriyarkal toplumlar açısından oldukça önemli görülmektedir⁵⁴. Pek çok ülkede olduğu gibi

⁵⁴ Hanne Blank, *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi* (2014) adlı kapsamlı çalışmasında, bekâret kavramının yaratıldığından beri kavramın ölçütlerinin hem tartışma konusu olduğundan hem de sık sık belirsiz kaldığından söz etmektedir. Blank çalışmasında bekâretin en kapsamlı tanımını “şimdi ya da geçmişte başkalarıyla cinsel temasa girmemekle tanımlanan insana özgü cinsel bir konum” (2014: 49) olarak belirtmiştir. Ayrıntılı bir okuma için bkz. Blank, 2014.

Türkiye’de de, cinsel ilişki ve evlilik ölçütleriyle tanımlanan bekâret kavramı, heteroseksüellik kurumuna da sıkı sıkıya bağlıdır (Ergün, 2014: 15). Evlenmeden önce cinsel ilişki yaşamış bir kadınla birlikte olmak cinsiyetçi kültüre ters düşen bir durum olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de erkekler için bekâret ile ilgili bir tabu yokken, kadınlar için bu konu oldukça önemlidir.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, bekârete yükledikleri anlamların egemen erkeklik değerlerinden farklılaştığı söylenebilir. Örneğin erkeklerin bazıları bekâretin “anlamsız” bir toplumsal atıf olduğunu düşündüklerini aktarmışlardır:

“Bekâret benim için önemsiz bir şey tabi ki. Onun hakkında düşünmek gibi bir şeyim hiç olmadı... Sadece bir şanssızlık kadınlar için hakikaten. O vücudun şanssız bir fonksiyonu. Erkeklerin denetimi ele geçirmesi için büyük bir avantaj sağlıyor. Keşke olmasaydı. Kadınların özgürlüğü açısından bence çok iyi olabilirdi olmaması. Erkeklerle o bilgiyi sağladığı için kadınlara dezavantaj sağlıyor.” (G 13)

“Altı üstü bir zar ve bence adil de değil. Çünkü daha kadınlar için gerekli biyolojik bir şey, onun dışında yüklenen manasını kabul etmiyorum. Benim için öyle önemli bir kavram değil.” (G 1)

Muhalif erkeklerin bazıları ilk gençlik yıllarında bekâretin kendileri için çok önemli olduğunu ve bunun altında kimi zaman ezildiklerini belirtmişlerdir⁵⁵. Anlatılardan hareketle görüşülen erkeklerin cinsel deneyim yaşayana kadar bekârete toplum tarafından yüklenen anlamları benimsedikleri anlaşılmaktadır:

“Daha önce biriyle birlikte olmuş, ağladım o da ağladı öyle... Daha önce ilk şeyler yaşamış biriyle birlikte olmuş onun mazisi var benim hiçbir mazim yok... Ama bu bitti o yaşta devrimci ahlaktan mıdır, yaşadığım aileden midir, toplumdan mıdır. Bekâret o zaman önemliydi, o yaşanmamışlıklar da önemliydi.” (G 4)

“Eskiden belki çok önemliydi yirmili yirmi beş yaşlarda. Belki takıntı bile yapabilirdim bunu. Şu an için yaşadığımız çağı düşündüğümüz zaman dünyaya bakış açılarımız, insanlara bakış açımız, her şey değişti neticede. Şimdi bekâret noktasında bir sıkıntı kendi adıma duymam.” (G 7)

Sonuç olarak araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, cinselliğin erkekler dünyasında bir “rekabet alanı” olduğu, seksin hem performans hem de skor sayısı üzerinden bir rekabet yarattığı söylenebilir. Egemen erkekliklerin dünyasında seks, üzerinde sıklıkla konuşulan ve “hava atılan” bir konu olarak kendisini gösterse de,

⁵⁵ Bu konuya ilişkin detaylı sorgulama tezin “Erkeklik Kimliğininin Değişim Rotaları” kısmında yürütülecektir.

görüülen erkeklerin çoğu bu konuşmalardan rahatsızlık duyduklarını aktarmışlardır. Görüülen erkekler arasında kadınları aşağılayan ve cinsel olarak “tüketilmeye hazır” varlıklar olarak değerlendirmeye karşı olduklarını belirtenler de olmuştur.

Görüşmecilerin cinselliğin erkekler arasında bir rekabet alanına dönüşmesinden rahatsızlık duyduklarını dile getirmeleri, onların egemen değerlere muhalif olmalarıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Ancak onların bu konulardaki eleştirel tutumlarının, görüştükları araştırmacının feminist olduğunu bilmeleriyle ilişkisinin olabileceği söylenebilir. Görüülen bazı erkeklerin politik doğruculuk yapmak amacıyla anlatılarını araştırmacı- araştıırılan karşılıklılığında bu şekilde inşa etmiş oldukları da düşünülebilir.

Görüülen erkeklerin sekse dair bilgiyi ailelerinden değil arkadaş gruplarında konuşarak ve porno yayınlarla edinmelerinin, onları heteroseksist ve “aşırı” performans odaklı bir seks tahayyülüne yönelttiği anlaşılmaktadır. Görüülenlerin çoğu bu durumdan şikâyetçi olduklarını aktarmışlardır.

Görüülen erkeklerin çoğu kadın bedeni üzerinden yaratılan bir namus algısına karşı olduklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Ayrıca egemen erkeklik tarafından önemli olan bekârete de geleneksel bir anlam atfetmediklerini aktarmışlardır.

3.4. Devlet İktidarı/ Erkek İktidarı: Askerlik

Araştırmada görüülen erkeklerin militarizmle erkeklik arasındaki ilişkiye yönelik yaklaşımlarını değerlendirmek, erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanmasında önemli bir meseledir. Çünkü erkekliğin inşasının duraklarından biri de askerliktir (Öğüt, 2009; Selek, 2010; Barutçu, 2013). Bu bölümde araştırmada görüülen erkeklerin militarizme yönelik yaklaşımları ile askere giden erkeklerin deneyimlerine dair anlatıları incelenecektir.

Askerlik süreci, erkekler için hem militarist devletin hem de erkekliğin şiddeti ve iktidarı ile tanışılan bir aşama olarak deneyimlenmektedir. Militarizm askeri değerlerin ve savaşın yüceltilmesi ile bu değerlerin popülerleşerek kabul görmesidir (Akgül, 2011: 19). Ancak militarizm kavramı sadece ordu, asker, savaş ve savaşa hazırlık süreçleriyle

ilgili değildir; ordu, cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi, milliyetçilik ve bütün bunların dolayımıldığı bir alandır (Yücel, 2014: 46).

Farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşik ilişki erkeklerin itaatle birlikte baskı uygulama ve kontrol etmeyi öğrenmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle hegemonik erkeklik sorunlarını çözmek, şiddetle militarizm arasındaki ilişkiden ayrı düşünülememektedir (Şentürk, 2009: 91). Çünkü tek cinsiyetli bir kurum olan askerlikte erkekler, erkek egemenliğini tanımakta ve bu egemenliğe boyun eğmeyi öğrenmektedirler. Askerlikte devlet gücünün kullanımı, erkekler tarafından erkeklere karşı olmaktadır.

Kadınlık ve erkeklik sınırlarının yaratılmasında askerlik kritik bir rol oynar. Çünkü Türkiye’de “adam olmanın” ve bu sayede erkekliği ispatlamanın bir uğrağı da, askerlik görevini zamanı geldiğinde tamamlamaktır (Biricik, 2014: 143). Erkeklik inşa süreçlerine göre askerliğin zamanı, evlilikten öncedir. Bunun nedeni, ev geçindiren olarak görülen erkeğin, askere evliken gitmesi durumunda gerisinde kendisine ekonomik olarak bağımlı kadın ve çocuklar bırakacak olmasıdır (Barutçu, 2013: 62). Ancak bunun altında erkeklerin askerlik görevini yerine getirmeden “tam olmaması” (Tarhan, 2008: 249) anlayışı da yatmaktadır. Örneğin vatan için askere gitmemiş bir erkeğe “kız verilmemesi” toplumsal olarak yaygın bir durumdur. Bunun yanı sıra, askerliğin “erkeklik sınavını” (Sancar, 2009: 155) geçemeyen erkekler “sağlam” olarak değerlendirilmemektedir. Bu nedenle yaşı gelen her erkeğin bu görevi tamamlaması beklenmektedir. Selek (2010) askerliği erkeklerin “olgunlaşma ve karaktere bürünme” aşaması olarak değerlendirmektedir. Açıksöz’e göre ise askerlik, yetişkin erkekliğe “geçiş ayinidir” (*rite of passage*) (2013: 465). Bu ayin, erkeklerin devlet iktidarını tanımak zorunda bırakıldıkları bir ayindir.

Vicdani retçi ve LGBTİ İnsan Hakları aktivisti Mehmet Tarhan, Anayasa’da vatan hizmetiyle yükümlülerin “tüm yurttaşlar” olarak belirtilmesine karşılık, zorunlu askerlik hizmetinin yalnızca erkeklere mal edilmesine dikkat çeker (2013: 248). Yurttaşların erkek kabul edildiği militarizmin cinsiyeti de erkektir, ancak yalnızca “erkek” olmak da askerlik için yeterli değildir. Sistemin devamlılığını tehlikeye sokacağı düşünülen eşcinseller de zorunlu askerlik hizmetinin dışına atıldığından militarizmin cinsel yöneliminin heteroseksüel olduğu açıktır (Tarhan, 2013: 248- 252). Bu nedenle eşcinsel

erkekler “çürük” raporu uygulamasıyla devlet karşısında eşcinselliklerini belgeleyerek “kanıtladıkları” durumda askerlikten muaf tutulurlar⁵⁶. “Çürük” raporu uygulaması cinsel kimlik beyanını zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra rapor almak için dayatılan süreç oldukça ayrımcı ve ötekileştiricidir⁵⁷.

Araştırmada görüşülen erkeklerin tamamının militarizme oldukça eleştirel yaklaştıkları söylenebilir. Görüşülen erkeklerden dokuzu askerliğe gitmiş erkeklerdir. Askere gitmiş olanlardan bazıları, “saçma” olduğunu bile bile “mecburiyetten” gittiklerini anlatmışlardır. Görüşülen bir erkek seneye gideceğini ve askere gitmekten çok korktuğunu aktarmıştır. Bir görüşmeci ise vicdani retçidir⁵⁸. Geriye kalan yedi erkek ise henüz askere gitmemiş ve gitmemeyi planladığını ifade eden erkeklerdir. Gitmemiş olanlar bedelli askerlik için para buldukları takdirde gitmeyeceklerini, çünkü bu “çarkın içinde” yer almak istemediklerini, bedelli askerlik yoluyla gitmekten “kurtulmayı” planladıklarını ifade etmişlerdir. Askere giden erkeklerin anlatılarına bakıldığında, “devletin ve erkekliğin gerçeklerini ‘öğrenme’ deneyimi” (Sancar, 2009: 158) olduğu ön plana çıkmaktadır:

“İlk günüm çok travmatikti... Bir avluda içtima alanı var. Biri geldi direk ‘çök kalk, çök kalk’ demeye başladı bize... Çöküyoruz kalkıyoruz olmuyor ‘çökün lan orospu çocukları’ diye bir girdi. Çocuğu gösteriyor ‘şu ananı siktiğim çocuğu gibi mi olacaksınız’ diyor... ‘Çök kalk, çök kalk.’ Ama nasıl bağılıyor... Bir de ben Kürt’üm çocukluktan geliyor bunların hepsi ya oturuyoruz. İstiklal Marşı! Tak ayağa kalktım. Niye ben hiç kimse kalkmadı bir ben kalktım ayağa sonra millet yavaş yavaş ayağa kalktı... (G 12)

“Kürt, politik ve politik olduğu bilinen biri olarak kötüydü... Hiç kendini oraya ait hissetmiyorsun, o insanlara ait hissetmiyorsun. O diyaloglara ait hissetmiyorsun, kendimiz kısa dönemleri topluyorduk. Kendi aramızda üniversiteli... İğrençti zaten... Cezaevinde yedim ben askerliğimi, disiplin ile. Askerliğime üç gün kala disiplin cezası verdiler. Dayak da yedim, çöplük de temizlettiler, süründürdüler de bir sürü şey yaşadım. Askerliğe politik duruşumun damgasını vurdum.” (G 4)

⁵⁶ Askere alınmadan önce eğer kişi eşcinsel olduğunu sözlü olarak beyan ederse bu beyan yeterli sayılmamaktadır. Bu nedenle “hastalığının” hayatına ne kadar yayıldığını delillerle ispatlamak zorundadır (Biricik, 2014: 144).

⁵⁷ Çalışma kapsamında, eşcinsel bir erkeğin çürük raporu alma sürecine dair bir deneyim olmasa da, bir görüşmeci, kendi askerliği sürecinde tanık olduğu bir hikâyeyi paylaşmıştır. “Şunu da hiç unutmayacağım, ‘kızınızı eve gönderiyoruz’ Alt taburdan bir çocuk vardı, hep yalanlar bunlar gerçek de olabilir, kızlarını eve gönderdiler. Pembe tezkere verdiler.” (G 12)

⁵⁸ Vicdani ret, erkeklerin zorunlu askerlik hizmetini yapmayı reddetmeleridir (Sancar, 2009: 164).

Yukarıdaki anlatılar, militarizmin milliyetçilikle nasıl iç içe geçtiğine işaret eder niteliktedir. Görüşülen Kürt erkekler, askerlikte Kürt ve politik olmanın zorluklarına dikkat çekmişlerdir.

Görüşülenlerin çoğunluğu için askerliğin erkeklige atılan bir adım olarak değerlendirilmediği söylenebilir. Erkeklerin muhalif kimliklerinin, onların militarizme yönelik eleştirel tutumlarında etkili olduğu düşünülmektedir. Onların söylemlerinden hareketle Türkiye’de muhalif olmanın, militarizm eleştirisiyle paralelliginden söz edilebilir. Aşağıdaki anlatılar, muhalif çevreler açısından militarizmin eleştirilen alanlardan biri olduğunu örneklemektedir:

“Cinsiyetçilik devleti de yutan bir şey. Devlet de bir örgüt olarak bu işin mağduru... Cinsiyetçilik devletin her şeyinde var, kılcal damarlarına kadar hukukundan mahkemesine hâkimine... Mesela hâkim kelimesi erkek bir kelime komutan, lider, hepsi şeyi gösteriyor uzman erkek eril bir şey” (G 6)

“Askere gitmemek için elimden geleni yapacağım. Çünkü gidip orada altı ay bambaşka bedensel, zihinsel bir düzene girmek çok saçma geliyor. Hem de askerlik zaten genel olarak çok saçma. Zaten hem okuduğum, hem de deneyimlediğim biçimiyle artık belli bir sosyal çevrede askerliğe atfedilen o anlam baya yitti. Benim içinde bulunduğum çevrede askerlik hiçbir zaman olumlu olarak karşılanmadı. Ama bunun dışında daha ‘liberal’ çevrelerle iletişime girdiğimde onlar da askerlik çok saçma şey gibi olduğu için askerliğe gitmemenin bana bir şey getireceğini, olumsuz bir bakış getireceğini düşünmüyorum. Hatta kurnazlıkla ahlaklılık çok şey olduğu için askere gitmemeyi becerebildiğim için prim bile toplayabilirim gibi geliyor.”(G 9)

“Askere gitmemeyi düşünüyorum (*gölüyor*). Tüm şehir dışında o militarist devlet ondan sonra bu halde oraya gidemem (*saçlarını ve sakallarını gösteriyor*), birisini öldüremem, elime silah alamam.” (G 11)

Anlatılarda dikkat çekici olan bir nokta, görüşülen erkeklerin vicdani retçi olmayı düşündüklerini sıklıkla dile getirmiş olmalarıdır. Ancak, G 18 ve G 13 bu durumun yaratacağı toplumsal ve ekonomik dışlanmayla yüzleşme korkusu nedeniyle eyleme geçirmekten çekindiklerini ifade etmişlerdir:

“Vicdani retçi olmak isterdim eğer akademide hoca olma bir kaygım olmasa. Diğeri nedense daha ağır basıyor.” (G 18)

“Ben vicdani redde cesaret edemiyorum. Açıkçası yapmak isterim. Ama risk oluyor öyle bir şey yapmış birisinin akademide ileride başka bir iş bulma ihtimali çok düşük.” (G 13)

Görüşülen bazı erkeklerin militarizme cinsiyetçiliği⁵⁹ nedeniyle eleştiri yöneltmiş olmaları dikkate değerdir. Örneğin G 14 ve G 12'nin anlatılarında militarizmi, kadınları ve eşcinselleri aşağılayan bir yapı olarak değerlendirmiş olmaları önemlidir:

“Ben askerlik yapmış biriyim. Yirmi- yirmi bir yaşında gitmek zorunda kaldım. Askerlikte de baya acımasız bir çark vardı. Kürt'sün ve politiksin, buranın dilini bilmiyorsun, tümüyle kültürel bir yabancılaşma, müthiş bir ırkçılıkla karşı karşıya kalıyorsun. Sürekli mağduriyet dili üzerinden bir şey kurmak istemiyorum ama gerçekten yaşadıklarımız korkunç... Bütün bu milliyetçiliğin aslında cinsiyetçilikle çok ilişkili olduğunu sonradan fark ediyorsun. O Türk kimliğinin devlet merkezi anlayışının aslında erkek merkezi anlayışıyla ilişkili olduğunu, aslında bunu yapanın evinde de buyurgan olduğunu sonradan fark ediyorsun.” (G 14)

“Askerlik dediğin bayağı erkek bir yer, erkek değil cinsel bir yer. Hep sikilen, sokulan, vajinanın muhakkak her yerde geçtiği pasif erkekliğin asla kabul edilmediği, sert olacaksın, şiddetli olacaksın, atik olacaksın, güçlü olacaksın, dayatmasının, rekabetinin namus ve silah arasındaki ilişkiyi o kadar net veriyor ki sana. [Mesela askerlikte] disko cezaevleri gibi bir şey. Oraya yere su atıyorlar kocaman bir alan orayı jilette paspaslıyorsun, suyunu çekiyorsun. Çıkardığı ses delirtebilir seni...” (G 12)

Görüşülen erkekler arasında vicdani retçi olan ve olmayı düşünenlerin yer aldığından bahsedilmişti. Bu durum Sancar'ın belirttiği gibi görüşülen “erkeklerin vicdani ret taleplerinin, onları şiddet kullanmaya zorlayan ulus-devletin siyasi ve ideolojik stratejilerine karşı olduğu kadar, aile ve piyasa gibi erkek egemenliğine dayalı alanlardaki ‘eril şiddete’ karşı bir içeriğe sahip” (2014: 135) olduklarına işaret etmektedir. Sancar'ın ifadesini destekler şekilde görüşülen erkeklerin bir kısmı, şiddet ve savaş karşıtlığı üzerinden egemen erkekliği sorgulamaya yöneldiklerini aktarmışlardır:

“Vicdani ret yaparsam ciddi bir belirsizlikle karşı karşıya kalacağım doğru. İşte zaten gündemimde olan bir sorun değil kendi askere gitme durumum. Ama elimden geleni yapacağım, biraz umut ediyorum kalkar diye ama.” (G 9)

“21. yüzyılda devletlerin ordu kurmasının çok büyük bir saçmalık olduğunu düşünüyorum ve karşıyım askerliği de. Vicdani ret yapmayı düşünüyorum. Askerlik, Türkiye’de kutsal bir şey görülüyor, askere gitmeden kız vermiyorlar mesela. İşe almıyorlar, askerlik yaptın mı sen. Benim için askerlik saçmalık. Ben sembolik de olsa gitmemeyi düşünüyorum. Çünkü kimse herhangi bir nedenle bana silah tutturamaz... Vatandansa, dünya insanıyım ben.” (G 3)

⁵⁹ Erkeklerin askerlikte erkek olmayı öğrendikleri kadar, “kadınsı olmamayı” da öğrendikleri bir kurum olduğuna dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Akgül, 2011.

Özetle, araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin, askerliğe eleştirel bir yaklaşım geliştirdikleri, askerlik yaparak “adam” olacaklarını düşünmedikleri söylenebilir. Onların bu yaklaşımları alternatif erkeklik kimliği inşasında muhalif erkeklerin reddettikleri alanlardan birinin askerlik olduğuna işaret etmektedir. Askerliğe gitmemiş olan erkeklerin çoğu görüşmelerde “askerlikten kaytarma” taleplerini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra, pek çok görüşmeci vicdani retçi olmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bazı görüşmeciler, vicdani reddin toplumsal ve ekonomik yaptırımlarını göze alamadıkları için askere gitmeye “mecbur” olduklarını aktarmışlardır.

Sonuç olarak, muhalif erkeklerin askerlikle erkeklik arasında doğrudan bir ilişi kurmamaları önemlidir, çünkü militarizme yöneltilen eleştiriler erkeklerin, eril şiddeti sorgulamalarına olanak sağlamaktadır. Görüşmecilerin anlatıları ve erkeklik değerlerine yönelik genel yaklaşımlarının, militarist eleştirinin erkekliği sorgulama yolunu açabilecek potansiyellerine işaret ettiği söylenebilir.

3.5. Erkekliğin Göstergesi: İş- Güç Sahibi Olmak

*“Dünyanın bütün işçileri,
özellikle erkek olanlar,
gevşeyin.”*

David Cohen, 1995

Erkek olmak herkes tarafından kabul edilecek bir çalışma ahlakına sahip olmak ve bu sayede “çalışan erkek” olmayı başarmaktır (Sancar, 2009: 58). İş- güç sahibi olmak başka bir ifadeyle para kazanıyor olmak erkekliğin göstergelerinden biridir. Çünkü askerliğini yapmış genç erkeklerin evlenmeden önce gelir getiren tam zamanlı bir işte çalışıyor olmaları toplumun erkeklere yüklediği en önemli sorumluluklardandır. Erkeğin “iş” sahibi olması onun “güç” sahibi olması anlamına da gelmektedir. Bu aşamayı tamamlayamamış erkeklerin, kendi erkeklik inşalarında ciddi “yaralar” aldıkları ve bunun sonucunda “erkeklik krizi” yaşadıkları söylenebilir (Barutçu, 2013: 99). Dolayısıyla erkeklik ve çalışma arasında doğrudan bir ilişi vardır. Erkekliklerdeki değişimleri izleyebilmek açasından katkı sağlayıcı olacağından bu bölümde araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin, iş- güç sahibi olmaya yükledikleri anlamlar sorgulanacaktır.

Toplumsal cinsiyet farklılığı genel olarak kapitalizmin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olduğu gibi, iş hayatı da benzer bir cinsiyet ayrımcılığını barındırmaktadır (Ansal, 1989: 8). Bu yanıyla, kapitalist toplumdaki cinsiyetçi işbölümü, patriyarkal düzende yerleşik olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmekte ve pekiştirmektedir. Cinsiyetçi işbölümünün kadınların özel alanda kalarak ev içi bakım işlerini karşılarken, erkeklerin kamusal alanda gelir getiren işlerde çalışmaları şeklinde örgütlendiğinden daha önce söz edilmişti. “Evin direği” ve “eve ekmek getiren” olma yükümlülüğü erkekliğin en temel rollerinden görülmektedir. Burada önemli olan nokta, erkeğin iş sahibi olmasının ona ailedeki kadın ve çocuklar üzerinde iktidar konumu sağlamasıdır. Bunun yanında iş sahibi olmak diğer erkekliklerin gözünde de saygı ve statüyü getirmektedir (Türkoğlu, 2013).

Çalışan erkek olmanın, Türkiye’de erkekler için oldukça önem verilen bir konum olduğu söylenebilir. Ancak, son zamanlarda Türkiye’de hegemonik olan erkeklik yalnızca ev geçindiren erkeklik üzerinden tanımlanmamaktadır. Örneğin Özbay, Türkiye’de profesyonel ya da yarı-profesyonel bir işte çalışan, belli bir seviyenin üzerinde aylık geliri olan, ev ve otomobil sahibi ya da almak isteyen, çalışan bir kadınla evli ya da evlilik yolunda ve yüzeysel bir cinsiyet eşitliğine büyük oranda inanıyormuş görünen, kentli beyaz yakalı erkekliğin hegemonikleştiğini belirtmiştir (2013: 194). Araştırmada görüşülen erkeklerin bazılarının bu idealleri gerçekleştirmiş erkekler oldukları, bazılarının ise bu ideallere politik gerekçelerle karşı çıktıkları söylenebilir.

Görüşülen muhalif erkeklerin çoğu, erkeklerin iş- güç sahibi olma zorunluluğuna eleştirel yaklaşmışlardır. Bazı erkekler “evi geçindiren erkek” olma fikrine karşı olduklarından, çalışmaya yaşamlarını idame ettirecek geliri elde etmenin ötesinde bir anlam yüklemediklerini ifade etmişlerdir. Bazıları ise egemen erkekliğe yüklenen iş-güç sahibi olma zorunluluğundan oldukça şikâyetçi olduklarını, bu zorunluluğun kendilerini ezdiğini aktarmışlardır. Görüşülen erkeklerden bazılarının iş sahibi olmayı kadınlardan ve diğer erkeklerden farklılaşarak “kendi kendine var olmanın yolu” (Türkoğlu, 2013) olarak değerlendikleri söylenebilir. Egemen erkekliğin aksine, cinsiyete dayalı işbölümüne karşı eleştirel yaklaşımlarına ve kadınların da çalışması gerektiğini düşündüklerine dair örnek anlatılardan bazıları şu şekildedir:

“Ben erkek olarak değerlendirmiyorum. Maalesef hayatta çalışmak zorundayız. Günümüzün en önemli ölçütü para. Zaten paran kadar konuş diye bir laf bile

türemişken... Para önemli bir araç hayatı yaşamak için benim adıma en azından amaç değil araç. Kadının veya erkeğin çalışıyor olmasının benim için tek bir anlamı var hayatı idame edebilme, hayatın karşılığında bizden sistemin ödemeniz gerektiğini söylediği bedelleri ödeyip yaşayabilme hakkı, başka bir anlamı yok erkeğin veya kadının çalışıyor olmasının benim açımdan anlamı yok.”(G1)

“Ben iş sahibi olmak deyince sadece hayatımı idame ettirebilecek açlıktan ölmeden, okuyup çizebileceğim bir olanak sağlayacak şey olarak görüyorum.” (G 11)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, görüşülen erkekler çalışmaya kendilerini geçindirmek dışında bir anlam yüklemeyerek, çalışma ile erkeklik arasında doğrudan bir bağlantı kurmamaktadırlar. “Evi geçindiren erkek” olma fikrinin de görüşülen erkeklerin çoğunun karşı çıktıkları bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Erkeklerden bazıları ise, çalışmak zorunda olmasalar çalışmayacaklarını ancak sistemin kendilerini buna mecbur bıraktığını belirtmişlerdir:

“Erkeğin hayatını sürdürebilmesi için çalışması gerekiyor. Dersen ki sen eşini çalıştır mısın? Çalıştırırım. Eşim bana çalışma derse ben çalışmam, çalışmayı sevmiyorum... [Ama] sonra toplum ‘karısı çalışıyor bu evde oturuyor, yiyor, utanmıyor’ derken bu senin kulağına gelirdi. Mutsuz olmaya başlarsın. Hiçbir zaman toplumumuzdan soyutlanmıyoruz.” (G 4)

“Genel yapı üzerinden farklı, benim düşüncem farklı. Ataerkil toplumdaki düşünce yapısına sahip değilim. ‘Erkek kazanır, gelir, bakar.’ Ben buna hayatım boyunca karşı olmuşumdur. Kadın da kazanır, erkek de kazanır, ikisi beraber kazanarak birbirlerine destek olurlar diye düşünüyorum. Kazanç çok önemli bir şey değil, sadece hayatı idame ettirmek için ihtiyaç duyduğumuz bir şey. O ikinci planda kalabilir .” (G7)

“Babamın bakış açısı şuydu: İyi bir işe girmen, iyi maaş alman ve kendi birikimini yaratman. Şimdi bu toplumun bakış açısı. Evinin olması, arabanın, iyi bir hayatının olması... Bunlar onlar için önemli olan şeyler. Bense bu dünyada bir kere var olacağım ve istemediğim, maaşı çok iyi olan bir işte çalışmayacağım, bu bir. Benim için zaman çok daha kıymetli ya da benim özgürlüğüm çok daha kıymetli. Benim için iş sahibi olmak sadece hayatımı idame ettirmem ve kitap almam, elektriğimi ödeyebilmem gibi şeyler çok temel şeyler.” (G 2)

Erkeklerin çalışıyor olması kadar çalışmamasının yarattığı “kırılganlık” da incelenmelidir (Türkoğlu, 2013). İş-güç sahibi olmanın erkekler için yalnızca ekonomik anlamlar taşımaması nedeniyle, işsiz erkeklerin nasıl bir erkeklik inşa stratejisi geliştirdiklerinin anlaşılması önemlidir. Çalışan erkek olmak aynı zamanda erkekler için toplumsal statü elde etme anlamına da gelmektedir.

Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından erkeklerin çalışmıyor olması ile kadınların çalışmıyor olmalarının aynı şekilde değerlendirilmemesinin kendilerinde baskı

yaratılan bir duruma dönüştüğü anlaşılmaktadır. Erkeklik inşasının duraklarından iş- güç sahibi olma gerçekleştirilemediğinde erkekliğin krize girdiğinden söz edilmişti. “Eksik” bir erkek olmanın, diğer erkeklik aşamalarının gerçekleştirilmesine de engel olduğu söylenebilir. Aşağıda G 13 işsiz bir erkeğin evlenmesinin “imkânsızlığını”, G 18 ise, çalışmaya annesi tarafından yüklenen anlam nedeniyle yaşadığı mağduriyeti dile getirmektedir:

“İşsizlik çok önemli bir sorun, askerlik o kadar önemli bir sorun değil evlilikte. Ama evlilik belli bir sürekliliği maddi bir devamlılığı gerektiriyor. Öyle kesintili ya da anneden babandan para alarak yapabileceğin şey değil... Toplum bir rekabeti de ön görüyor. ‘Bak o yaptı, sen işsizsin’. İşsizlik şu an çok büyük bir mesele olduğu için herhalde, ‘sen işsizsin hiç üzümün sapı bilmem neyin çöpü deme, git nerde olursa çalış’. Bir yerden sonra kafa sallıyorsun... Şu anda bir işim olsaydı, elimde çevremdeki insanların kabul edebileceği nitelikte bir şey olsaydı, iş ya da bir başarı, hem kendim mutlu olurum, hem onlar birazcık mutlu olurdu... Kadın olsaydım [bu kadar sorun] olmayabilirdi. Çünkü insanlarda kadın, kocaya da gider, isterse çalışmasın kocası bakar ne olacak, sen erkek adamsın çalışmak durumundasın algısı var.” (G 13)

“Anneme göre iş bulmam acilen gerçekleşmesi gereken, gerçekleşmezse hapa yutacağımız bir şey. Doğru kadın haklı çünkü bir erkek olarak değil de o acilen benim iş sahibi olmam lazım kardeşim okuyor, baba yok, para yok. Gelen burslarla idare ediyorum hayatımı... İş sahibi olunması çok da önemli bir şey değil. Bence o tip erkeklik bu ülkeden siliniyor. Zaten bütün yaşadığımız krizde sebebi bu. Ailenin geçimi üzerinden bütün ailenin kontrolünü eline almış, bu zamana kadar hegemonik olarak üretilen erkek tipi kadınların mücadelesi tarafından çözüldü. Kadınlar çalışıyor, başka şehirde ailelerinden uzakta yaşıyor, babalarının eline bakmıyor tırnak içine alıyorum bu ifadeyi. Bu bakmama hali erkekliğin, erkeklik olarak iktidarını zedeledi. (G 18)

Erkeklerin iş- güç sahibi olmasının diğer bağlamı daha önce belirtildiği gibi babalık ve aile reisliğidir. Babaların özellikle erkek çocukları üzerinde evi geçindiren konumları dolayısıyla bir baskı kurdukları anlaşılmaktadır. Erkeklerin babalarından para istemekten veya çalışmıyor olmaktan duydukları rahatsızlığın, erkeklerin birbirleri üzerine kurduğu tahakkümün de bir göstergesi olduğu söylenebilir (Türkoğlu 2013: 51). Anlatılardan hareketle bu baskıya direnmek ve baba otoritesine karşı çıkmak noktasında erkeklerin iş sahibi olmasının etkili bir araç olduğu söylenebilir. Örneğin çalışan erkekler, para kazanmaya başlayarak, babaları karşısında bağımsızlıklarını ilan ettiklerine dikkat çekmişlerdir. Henüz çalışmayan erkek görüşmecilerden bazıları ise, babalarının kendilerine psikolojik baskı uyguladıklarını aktarmışlardır:

“Her şeyin bir bedeli var ailemde. Diyelim mangal yaktık, babam geliyor ve şunu diyor: ‘Pazara çıktım kaç para harcadım biliyor musun? İki yüz lira et aldım’. Şimdi ben yemek

yemek istemiyorum, ben çorba içerebilirim gerçekten. Çünkü sürekli bir başına kakma vardır... Onun için babalık sadece maddi olarak ya manevi olarak. Elbette beni çok sevdiğini, benim için bir şeyler yapmaya çalıştığını biliyorum ama belki de tarzı yanlıştır, bana ev bırakmaz ama hayatım boyunca bir arkadaş olabilir, bu benim için daha önemli herhalde.”(G 2)

“Babam polislikten erken yaşta hızlıca emekli olunca müteahhitliğe başladı. Emekli olduktan sonra çalışmasının tek gayesinin bize bir şeyler bırakmak olduğunu söyledi oğullarına. En azından bir tane ev ve çalışmak zorunda olduğunu söyledi. Dedim ‘bizi bırak en azından kendi adıma beni bırak, beni unut benim adıma çalışma, benim adıma bir şeyleri yapmaya çalışma bir ev bırakmaya çalışma. Emekli olacağım normalde tatil yapmam gerekiyordu kendim için yaşamam gerekiyordu deyip beni bahane göstererek daha fazla çalışma!’ Aynısını kendim için de düşünüyorum. Yaşamımı idame ettirmek için çalışmayı düşünüyorum.” (G 11)

Bunun yanı sıra görüşülen erkeklerin neredeyse tamamının kadınların çalışması gerektiğine vurgu yapmış olmaları dikkate değerdir. Erkekler partnerlerinin tam zamanlı işlerde çalışıyor olmasını talep ettiklerini belirtmişlerdir⁶⁰. Görüşülen erkekler arasında partneri kendisinden daha yüksek ücretli veya statülü bir işte çalışıyor olsa bu durumdan memnun olacağını dile getirenler olmuştur. Bu söylemin egemen cinsiyetçi kültürün dayattığı kadın ve erkek rollerini değiştirmeye yönelik bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu ifadelerin erkeklik kimliğindeki değişim alanlarından birine işaret ettiği söylenebilir:

“Daha yüksek statülü bir işte çalışsaydı, daha eğitilmiş olsaydı, daha çok memnun olurum.” (G 7)

“Benden daha eğitilmiş olması evet, benden daha çok kazanması da hiç sorun değil neden olmasın, ne güzel. Benden daha eğitilmiş olması şu açıdan iyi, beni zorlamasını isterim evet.” (G 8)

“O benden daha nitelikli bir iş yapıyorsa benden daha yüksek bir para kazanıyor olabilir. Statü olarak daha yüksekte de olabilir... Zaten bu gidişle o kazanacak; ben kazanamayacağım, öyle duruyor... Bu bana eksik hissettirir. Hiç para kazanamayan bir erkek toplumun genel kabulünde tabii hiçbirini kabul edilebilir bir şey değil ama benim içimde de bir kırgınlık yaratır. Çünkü yapabileceğim işler varken yapamamış olma hissine kapılabiliyorum, şu anda da o histeyim zaten.”(G 13)

Özetle araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, erkeklerin iş-güç sahibi olmak ile erkeklik arasında doğrudan bir ilişki kurmadıkları söylenebilir. Görüşülen erkekler, egemen cinsiyetçi kültürün çalışmaya yüklediği anlamı reddetmekte ve eleştirmektedirler. Çalışmayı yalnızca kendilerini geçindirme üzerinden

⁶⁰Evli görüşmecilerin tamamının eşleri tam zamanlı işlerde çalışan kadınlardır. Görüşülen erkeklerden yalnızca biri eşinin görüşmenin gerçekleştirildiği dönemde işsiz olduğunu ama çalışacağını belirtmiştir.

tanımlamaktadırlar. Bunun yanı sıra “evi geçindiren” ya da “aile reisi” erkek olmak gibi tahayyülleri yoktur. Egemen erkekliğin aksine, cinsiyete dayalı işbölümüne karşı eleştirel oldukları ve kadınların da çalışması gerektiğini savundukları belirtilmelidir.

Görüşülen erkeklerden bazılarının işsizlik nedeniyle kendilerinde bir “erkeklik krizi” olduğuna işaret eden anlatıları dikkat çekicidir. Bazıları, muhalif olmalarına ve egemen değerleri benimsememelerine karşılık, bu değerlerin kendilerini baskıladığını belirtmişlerdir. Çevrelerden gelen “işsiz erkeklik” baskısının kendi erkekliklerinde bir “eksik erkeklik” algısı yarattığı söylenebilir.

Anlatılardan hareketle şu sorular gündeme gelmektedir: İşsiz olan muhalif erkekler egemen erkekliğin normlarından birini yerine getirmedikleri için mi bu değerleri eleştirmektedir? Egemen erkekliğin ideallerini gerçekleştirememek (örneğin iş-güç sahibi olamamak) yeni bir erkeklik tarzının keşfine mi yol açmaktadır, yoksa egemen erkekliğin değerlerini isteyerek mi reddetmektedirler? Görüşülen bazı erkeklerin anlatıları işsizlik durumunun, erkeklerin egemen erkekliğe eleştirel yaklaşmasına neden olduğuna işaret etmektedir. Çünkü bu erkekler, dayatılan erkeklik rolünü yerine getirememiş olmaktadır. Bu durumun onların erkekliğe eleştirel bir söylem geliştirmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Zira egemen değerleri benimsedikleri durumda erkeklerin işsizliği bir “eksiklik” olarak görülmektedir. Bu eksiklikle başa çıkmak adına, görüşülen bazı erkeklerin alternatif erkeklik modelleri geliştirdikleri söylenebilir. Bu alternatif erkeklik modelinde, erkekliğin idealleri gerçekleştirilemediği durumlarda, bu ideallerin eleştirildiği ve reddedildiği anlaşılmaktadır.

3.6. “Özgürlükten Vazgeçiş”: Evlilik

Evliliğin anlamı muhalif erkekler için nedir? Muhalif erkekler evlenmeyi düşünüyorlar mı? Evli olmayan muhalif erkeklerin nasıl bir evlilik tahayyülleri vardır? Evli erkeklerin evlilikleri eşitlikçi ilişkilere göre mi ilerlemektedir? Baba olmak isterler mi? Onlara göre ideal babalık nasıldır? Geleneksel babalardan farklı olmanın toplumdan aldığı tepkiler nasıldır? Bu bölümde bu soruların yanıtları, görüşülen erkeklerin anlatıları üzerinden sorgulanacaktır. Muhalif erkeklerin evliliğe ve eş sahibi olmaya yönelik

yaklaşımlarının sorgulanması, onların egemen erkeklik kimliğini hangi noktalarda kabullenip hangi noktalarda reddettiklerini anlamak açısından katkı sağlayıcı olacaktır. Çünkü egemen cinsiyetçi kültürün erkeklik inşa duraklarından biri de bir eş/ kadın “sahibi” olmak, dolayısıyla evlenerek yuva kurmaktır (bkz. Öğüt, 2009; Selek, 2010; Barutçu, 2013). Askerliğini tamamlamış ve çalışan bir erkeğin, egemen erkeklik modelini inşa edebilmesi için, evlenmesi beklenmektedir.

Evlenip yuva kurmak görüşülen erkekler için eleştirel yaklaşılacak bir aşama olmuş, görüşülen erkeklerin çoğunluğu “yuva kurmayı” düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Yuva kurmaya bu eleştirel tutumlarının sebebinin çoğu zaman politik duruşlarıyla gerekçelendirmişlerdir. Buna göre kimi görüşmeciler bir ilişkiyi devletin onayına sunmaya karşı olduklarını aktarmışlardır. Aşağıdaki örnek anlatılarda G 12 evliliğin politik olarak karşı durduğu bir kurum olduğunu ifade etmiştir. G 18 ise, birinin ihtiyacını karşılama durumunda evlenebileceğine ancak bu eyleme bir önem atfetmediğine dikkat çekmiştir. G 9 ise, ailesinde yaşadığı olumsuz nedenlerle evliliğe karşı olduğunu belirtmiştir. Dikkat çekici olan G 9’un aileyi bütün iktidar biçimlerinin başladığı kurum olarak değerlendirmesidir. Onun bu eleştirel yaklaşımı, evlilik ile ilgili yaklaşımında da belirleyici olmaktadır. Evli olan görüşmecilerden G 6 ise, evliliğin özgürlükleri sınırlayan bir kurum olduğundan söz etmiştir:

“Asla düşünmüyorum, politik olarak karşısında mücadele verdiğim bir kurum evlilik, evlilik kurumu” (G 12)

“Birinin bir ihtiyacını karşılayacaksam evlenebilirim, çok umurumda değil. Ama onun dışında evlenmeye karşıyım.” (G 18)

“Evliliğe tamamen karşıyım. Bir kere ilk başta kendi deneyimlerimden karşıyım, öyle çok teorize etmeye dahi gerek yok. Çünkü özellikle çocuk işin içine girdikten sonra kestirip atamıyorsun. İşte özellikle benim kendi annemle babamın kestirip atabilme süreci on beş sene sürdükten sonra... İkincisi; zaten şeyin sadece erkeklikle ilgili de değil, bütün iktidar biçimlerinin ilk şey yapılan tanıştığımız nokta, hiyerarşiyle ilk karşılaştığım kurum olarak aile de çok şey sıkıntılı bir kurum.” (G 9)

“Ama evlilik zor bir başlık. İnsanın özgürlüğünden vazgeçtiğinin bir somut göstergesi. Bağımlı yaşıyorsunuz ya, bir adrese bağımlı yaşıyorsunuz bir bireye bağımlı yaşıyorsunuz.” (G 6)

Görüşülen erkeklerden bazıları, evlenmeyi yalnızca çocuk sahibi olmak için düşünebileceklerine dikkat çekmişlerdir. Onların bu yaklaşımları, bu erkeklerin egemen erkeklik değerlerine mesafeli olduklarına işaret eder niteliktedir. Çünkü bu yaklaşım

onların evlenmeyi, hayatlarında gerçekleşmesi şart olan bir erkeklik aşaması olarak değerlendirmediklerini göstermektedir. Örneğin aşağıdaki anlatılarda G 8 ve G 3, evlenme gerekçesi olarak baba olmayı göstermişlerdir:

“Çocuk yapmak için. Aslında evlenmenin temelinde onu görüyorum. Tabi ki de sevmem lazım... Güzellik de önemli kafalarınızın uyuşması çok önemli zevklerimizin uyması önemli beni biraz zorlaması önemli birazcık zeki olması önemli. Onun haricinde sorunlarımı paylaşabileceğim olmalı .” (G 8)

“Yaşadığımız ülkeye göre eğer bir ilişki gerçekten ciddileşiyorsa ve çocuk yapmaya karar verirsen evlenmen gerekiyor. O yüzden, çocuk yapacağım zaman evleneceğim...” (G 3)

Görüşülen erkekler arasında evlenmeyi isteyenler de vardır. Bu görüşmeciler, evliliğin kendileri için düzenli bir hayat anlamına geleceğine dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşımın egemen cinsiyetçi kodlara benzerlik gösteren bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Çünkü bu ifadeler ev içinde bir kadının varlığının kendilerini daha düzenli ve daha temiz tutacağı düşüncesine işaret etmektedir:

“Evlilik benim için birbirini seven iki insanın bir araya gelip ortak bir hayatı bir eve bir varlığı var oluşu paylaşmaları. Evlenmek isterim... Evlilik kutsal olduğu için değil. İlla resmi bir şey olmasına da gerek yok... Evlenince daha düzenli olabilirim çünkü ben birazcık öyle olabilirim ama o erkeklerin içinden gelen his değil biz bunu sonradan edinebiliyoruz çünkü çocukluğumuzdan itibaren ‘ya sen karışma sen beceremezsin, sen yapamazsın’ tarzında sosyalleşiyoruz...” (G 13)

Ev içinde partnerlerle işbölümüne dair anlatılar değerlendirildiğinde ise, görüşmeci erkeklerin bu işlere katılmak adına çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır. Kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmaları ve iş yaşamında artık daha fazla yer almaya başlamaları, erkeklerin ev içi rollerinde de değişimlere neden olmaktadır⁶¹. Erkeklerin sorumluluklarındaki bu değişim, görüşülen evli erkeklerin işbölümüne eşit katılmaya yönelik çabalarında da görülmektedir. Evlenmeyi düşünen erkekler de benzer şekilde ev içi işbölümüne katılacaklarını vurgulamışlardır.

Görüşülen erkeklerin ev içinde eşit iş yapma söylemi, bir önceki kuşakta erkeklerin kendi babalarından gördüklerini dönüştürdükleri alanlardan biri olarak değerlendirilebilir. Erkeklerin anlatılarında “ev kadınlığı idealinin eskisi kadar güçlü

⁶¹ Bolak, kadınların çalışıyor ve ev geçindiriyor olmalarının, erkek otoritesinin geleneksel zemini ideolojik düzeyde zorlanma ve erkek sorumluluğu giderek ev içi rolleri de içerecek şekilde tanımlama potansiyeline dikkat çekmiştir. Bkz. Bolak, 1993.

olmadığı” (Özbay, 1989) ön plana çıkmaktadır. Buna göre, işe ve çalışmaya yüklenen anlam artık değiştiği söylenebilir. “Evin reisi” olan erkek modelinin yerini, ekonomik bağımsızlığı olan kadınlarla birlikte olmayı talep eden erkekler almıştır. Araştırmada görüşülen erkeklerin ev içinde işleri eşleriyle ortak yapmaya çalıştıklarına dair bazı örnekler bu değişime işaret eder niteliktedir:

“Benim daha çok boş zamanım olduğu için ben yapıyorum. Çünkü ben yirmi dört kırk sekiz çalışıyorum. Eşim hafta sonu iki yemek yapıyor hafta içi de ben iki yemek yapıyorum. Haftada dört gün yemeğimiz var. Arada bir dışarı çıkıyoruz. Temizlik olarak kim müsaitse kim yapıyorsa o yapıyor. Onun dışında belirlenmiş bir şey yok.” (G1)

“Ev işinde eşim daha atik ben yokken yapıyor. ‘Niye yaptın beraber yapardık’ dediğimde de ‘yok onlar önemli değil zaten az iş’ diyordu... O işi yapıyorsun ve birdenbire yok oluyor o iş senin dünyandan. Farkındalıkımış, yok mücadeleymiş, teorik düzeyde atıp tutmaya devam ediyorsun. Ama birdenbire o iş görünür olmaktan çıkıyor ve kendiliğinden hallolmuş gibi bir kavramaya dönüşüyor. Ama ben kadınların mücadelesinin daha önemli olduğunu düşünüyorum bu konuda. Bu da bir yandan iş yükünden kurtulmanın bahanesi gibi. İnsanlara niye itiraz etmiyorsun, yapma yaptırt deyince onun mücadelesini de mi yapmak zorundayım birisi alsın yapsın diyebiliyor kadın. Bu da haklı bir eleştiri...” (G5)

“Özellikle bir klasik anlamda bir şeyi ikiye bölüp sen şu işi yap, sen şu işi yap diye bir şey yok o anda kim yakınsa o yapıyor, ya da kimin vakti varsa o yapıyor, kim ilgileniyorsa o yapıyor... Herkes her şeyi yapıyor, yedirmeden başka şeye kadar.” (G 15)

Araştırmada görüşülen erkekler, her ne kadar ev içi işlere kadınlarla eşit şekilde katılmaya çabaladıklarını ifade etseler de, bunun mümkün olmadığını sıklıkla dile getirmişlerdir. Görüşülen erkeklerden bazıları, erkek olmanın avantajlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu yaklaşımın dışında, ev içi işlerin eşit yapılması gerektiğini düşünen erkekler, isteseler bile sistemin kendilerini daha az iş yapmak durumunda bıraktığını ifade etmişlerdir. Ev içi bakım emeğini kadınların sorumluluğunda gören patriyarkal kapitalist sistemin çalışma koşullarının erkeklerin ev içi işlere zaman ayırmasına engel oluşturduğu anlatılarda sıklıkla vurgulanan bir nokta olmuştur:

“Eşitlikçilik mümkün değil diyebilirim neredeyse. Erkek olanın buna çabalaması lazım. Çünkü bu rol model ya da şu an mevcut evlilik size eşitsizlikçiliği dayatıyor. Zaten toplumun kurguladığı, ya da beş bin on bin yıllık birikim eşitlikçisiz bir yapı üzerine kurulu. Sizin yapacağınız bireysel çabalar bazı kuralları bazı şeyleri değiştiremiyor. Somut bir örneği. Eşim ne meslekte? Öğretmen mesleğinde. Öğretmen mesleği ne? Kadın mesleği. Neden kadın mesleği? Çünkü onun mesaisi daha kısa. Dolayısıyla yemek yapmakta Emine’ye yetişmem mümkün değil... Nasıl bir çaba içerisinde daha eşitlikçi bir çaba için, evin temizliğini yapmaya çalışıyorum hafta sonu temizliğinden tutun yük olmamaya çalışıyorum.” (G 6)

“Eşit. Ama ben akşam saat yedi buçuk sekize kadar çoğu zaman çalıştığım için benim buradan eve gidip yemek yapmam zor. Çocuk bakımına da eşit dersek yanlış olur. Çünkü o dönem çalışmıyordu o ve çalışmadığı için o daha fazla ilgilenmiştir.” (G 7)

“Türkiye’de kanunlar var ama kanunlar insanlara göre uygulanmıyor, işvereninizin, o sektördeki patronunuzun, yöneticinizin, idarecinizin inisiyatifinde...” (G 15)

Görüşülen erkekler için “iyi anne ve baba olmak için gereken becerileri tanımlamak” (Cohen 1995: 248) kolay olmamıştır. Erkeklerin bazılarının babalığın nasıl olması gerektiğine dair anlatılarında, ilgili olmak, yol gösterici olmak ve özellikle de sevgisini gösteren babalar olmakla ilgili örnekler ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımı geliştiren erkekler özellikle kendi babalarının otoriterliğinden ve ilgisizliğinden şikâyetçi olan, babayla ilişkilerini sorunlu olarak değerlendirenlerdir. Geleneksel babalığın ilgisiz ve mesafeli hallerine karşılık, çocuğuna vakit ayıran babalar olunması gerektiğinden söz etmişlerdir:

“Çocuğa vakit ayıran baba bizim kuşak için iyi baba odur. Zaten bazı şeyleri söylemeye gerek yok. Şiddettense ses tonunu ölçülü kullanabilmektir iyi babalık. Ya da fiziksel müdahaleye hiç girememektir babalık... Ülkesinin gündeminden kopmayacak bir çocuk olmasına çabalar.” (G 6)

“Bence soru sormasını öğretmek, mutlu olmasını öğretmek, kendini ifade edebilmesine şans vermek öyle şeyler olsa gerekiyor... Karnını doyurmak, para kazanmak, işe gitmek şunlar bunlar onlar o sistemin size dayattığı görevler ama bana kalırsa insan olabilmesine imkân tanımak, o yolu açmak gerekiyor, başka da bir şey yok... İşte Türk erkek tipi değilim ben, değilim... İyi olmaya çalışan bir babayım ama bunu herhalde çocuklarım yorumlayabilir... Benim yaptıklarım her şey dahil. Alt değiştirmek, onu yapmak, bunu yapmak, yıkamak, kustumuk temizlemek, tuvalete götürmek, gece uyanmak, aklınıza ne gelirse.” (G 15)

Son dönemlerde babalığın şekil değiştirdiği ve çocuklarıyla ilgilenen, anlayışlı onlarla “iyi vakit geçiren” babalığın öne çıktığı söylenebilir. Segal (1992: 57) çağdaş babaların çocuk bakımından ve ev işlerinden “payına düşeni” yerine getirmesi gerektiğine inandıklarını; karısı ve çocuklarına karşı sevecen ve onlara daha yakın olduklarını ifade etmiştir. Ancak bu erkeklik modelinde de çocuk bakım işleri üstlenildiği söylenemez. Sevecenlik ve ilgi, daha çok çocukların yanında olmak ve onlarla “oyun oynayarak” vakit geçirmek anlayışı üzerinden şekillenmektedir.

Kendileri baba olsalar nasıl bir baba olacakları sorulduğunda görüşülen erkeklerin çoğunun genellikle “toplumun beklentilerini geri plana atan” babalar olmayı ön plana çıkardıkları söylenebilir. Baba olmayı istemediğini dile getiren erkekler ise, bunu kendi

aile travmalarına ve babalarının “kötü rol model” olmasına referansla aktarmışlardır. Anlatılarda geleneksel babalığın dönüştürülmesine yönelik talebin ön planda olduğu söylenebilir. Henüz kendi baba olmayan ancak babalığı düşünen erkeklerin anlatılarında özellikle (pro)feminist babaların örneklerine sıkça yer verilmesi de babalığın dönüştürülmesine yönelik talebi göstermektedir. Anlatılar, çocukların bakımına doğrudan katılan ve çocuklarını cinsiyet eşitliğine duyarlı şekilde yetiştirmeye çalışan babaların, görüşülen erkeklerin babalık tahayyülünde etkili olduğunu örneklemektedir:

“Son zamanlarda özellikle çocuk yapan arkadaşlarımın ebeveynlikleri karşısında etkilenmemek çok şaşırtıcı olur. Klasik anlamda aile değil ama bu iş farklı yapılabiliyor. [Mesela] babanın çocuğunu bir aparat takarak anne sütünü içine koyarak emzirmesi Saygı duyuyorum.” (G 11)

“Kendi babamla yaşadığım deneyimler... Tabii herkes şey der ‘ben babam gibi olmayacağım’. Bu çok iddialı bir laf. Ben de dedim, diyorum. Ama bunun altyapısını oluşturmak çok zor. Biz geleneksel erkekliğin içindeki erkekler tarafından babalarımız geleneksel erkekler olduğu için o şiddet öfke sarmalının daha fazla içindeyiz... Birazcık taktiksel davranmak gerekiyor tamam baban gibi olmayacaksın ama peki nasıl olacaksın, sadece babayı bir tepki olarak baba gibi olmamak gene bir şekilde babaya bağımlı hale gelmek gibi geliyor. Bunun altyapısı ne en başta teorik tabii ki, altyapısı sonrasında pratik bir çocuğa bakmak.”(G 13)

Toplum tarafından atfedilen baba rolünün dışında bir babalık kurgusu olan ve bunu uygulayan/ uygulayacak olan erkeklerin bu konudaki görüşleri, onların cinsiyet eşitliğine duyarlı bir şekilde çocuk yetiştirme çabasında olduklarını/ olacaklarını göstermektedir. Örneğin G 7, kendi kızının evlenmeden önce cinsel ilişki yaşamasının kendisi için kabul edilir bir durum olduğuna, yalnızca kızının rızası olması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Neticede kendi bedeni olacak. Kendi düşüncesiyle, kendi fikriyle yapacak yaparsa da belli bir zaman dilimi ya da sınırlama koymak, bilmiyorum yanlış geliyor bana.”(G 7)

Araştırmada görüşülen erkekler, çocukları eşcinsel ya da trans olsa bu durumdan kaygı duyacaklarını belirtmişlerdir. Bu kaygının LGBTİ’lerin yaşadıkları ayrımcılıkların farkında olan erkekler olmalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir:

“Beni kaygılandırmıyor mutlu oldukları sürece çok önemli bir şey değil benim için. Ama üzülürüm onlar adına. Çünkü bu toplumda çok mücadele etmek zorunda kalırlar bir sürü şeyle, yoksa beni hiç kaygılandırmıyor. Hiç öyle bir korkum yok. Yalnız bu ülkede çok mutlu olmayacaklarını biliyorum öyle bir şeyi tercih ederlerse çok çatışmak zorunda kalırlar bir sürü şeyle.” (G 15)

“İşte teoriyle pratiğin belki de zıtlılaşabildiği nokta. Şimdi kaygılandırılmalı aslında. Neden? Çünkü LGBTİ bireylerin yaşadıkları problemleri biliyorsun... Şimdi LGBTİ olsa sonuçta o birey sorun yaşayacak, bu üzüntü ondan kaynaklı olacak. LGBTİ bir birey olarak kamuda rahat olabilecek mi? Şu anda ama ben homofobik bir birey yetiştirmemeye çalışıyorum... ‘Hayır hiçbir sorun yaşamayacak, bir LGBTİ birey istediği gibi yaşayacak, güzel bir dünyası olacak’ [diye] söylemeyi çok isterdim ama öyle bir dünya yok.” (G 6)

Araştırmada görüşülen erkeklerden evli ve çocuklu olanlardan bazıları kendileri geleneksel değerlere muhalif şekilde çocuk yetiştirmeye çalışsalar da, toplumsal yapının her katmanına sirayet eden patriyarkal kodlardan kaçmanın kolay olmadığını aktarmışlardır. Çocuklarını cinsiyet eşitliğine duyarlı şekilde yetiştirmeye çalışan babaların deneyimleri, toplumun bu tarz babalık pratiklerini tuhaf karşıladığını göstermektedir. Çevreden yadırgandıklarını ve olumsuz tepkiler aldıklarını ifade eden G 6 ve G 5’in, toplumun değerleriyle kendi değerlerinin çatışmasına dair bazı örnek anlatıları şu şekildedir:

“Ama bu eşitsizlik o kadar perçinlenmiş ki, bir tür değil ama benim rol modelim yaygın kabul bunu yapmama yönüdeyken ben buna direndim. Bunu annemin yanında yapmak o kadar kolay olmadı. Kendi bunu yaparken annem bana bakan bir kadın belki acıyarak baktı, belki ‘vay oğlum ne hale düşmüş’ diye baktı. Ama sonuçta ben onları dikkate almadım, çocuğun temizlenme ihtiyacı varsa çoğu şeyini yaptım yemeğini yedirdim, uyuttum, masalını anlattım, dışarıda oynattım, o konuda elimden gelenin en iyisi yapmaya çalıştım.” (G 6)

“Eşimin teyzesi var çok yaşlı çok komik bir kadın sürekli ‘erkekler seni beğenmez, evde kalırsın’ diyor. Biz de diyoruz ‘neden heteroseksüel olsun. Kadınla da evlenebilir’. Çocuğa heteroseksist bir koşullanma da olsun istemiyoruz. Çocuğa bu varsayımların tek taraflı önüne geçmeye çalışıyoruz. Çocuğumuzun anlayacağını düşünmüyorum tabi de ya etrafındakilere müdahale ediyoruz en azından. Bilmiyorum heteroseksüel olmadığı noktaya kadar ki olmazsa eğer, kabullenme sağlar mıyız bu geniş çevrede.” (G 5)

Özetle, görüşülen erkeklerin çoğunluğunun evlilik kurumuna eleştirel yaklaştıkları ve evliliği egemen erkeklik inşasında bir aşama olarak değerlendirmedikleri söylenebilir. Evli olan görüşmeciler özellikle yuva kurmanın çok ciddi bir sorumluluk olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca evliliğin özgürlüğü kısıtlayıcı boyutundan söz etmişlerdir. Onların bu yaklaşımlarında muhalif erkeklik kimliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Görüşülen bazı erkekler politik bir duruş olarak evliliğe karşı olduklarını aktarmışlardır. Bunun

yanı sıra araştırmada görüşülen erkeklerin heteroseksüel ve tek eşli ilişki biçimlerine yönelttikleri eleştirilerden de söz edilebilir⁶².

Görüşülen erkeklerden evlenmeyi düşünenlerden bazıları evliliği sadece çocuk sahibi olmak için istediklerini dile getirmişlerdir. Bazıları ise, evliliği “düzen” anlamı nedeniyle istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, evli olan görüşmeciler evliliklerini eşitlikçi olduğunu aktarmışlardır. Buna göre ev içi işlere eşit katılım için çabaladıklarına dikkat çekmişlerdir. Evlenmemiş olan görüşmecilerin evlilik tahayyüllerinin de bu şekilde eşitlikçi bir yaklaşımda olması önemlidir. Ancak temkinli olunması gereken nokta, bunların erkeklerin söylemleri üzerinden değerlendiren durumlar oluşudur.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, çocuklarını yetiştirirken cinsiyetçi kodlardan uzak tutmaya yönelik çabalarından söz edilebilir. Görüşülen erkeklerin, çocuklarının LGBTİ olmaları durumunda olumsuz tepki vermeyeceklerini ifade etmiş olmaları da önemlidir. Dikkat çekici olan, görüşülen erkeklerin çocukları LGBTİ olsa, toplumda yaşayabilecekleri ayrımcılıklar nedeniyle kaygı duyacaklarını ifade etmiş olmalarıdır.

⁶² Görüşülen erkeklerin alternatif ilişki deneyimleri tezin “Muhelif Erkeklerin Gözünden: Kadınlık” detaylı olarak incelenecektir.

4. ERKEKLİK KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞİMLER

“Erkek bir meşruiyet sorunsalıdır.”

Yıldırım Türker, 2004

Bir önceki bölümde, görüşülen erkeklerin erkeklığı nasıl öğrendikleri, nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimlere yönelik nasıl yaklaşımlar geliştirdikleri ile bu deneyimlerin egemen erkeklik değerlerine benzerlik ve farklılıkları değerlendirildi. Görüşülen erkeklerin bu değerlerin hangilerini benimsedikleri, hangilerini reddettiklerinin izi sürüldü. Bu bölümde ise öncelikle, erkeklik kimliğindeki değişimler muhalif erkeklerin gözünden “erkeklik”, “kadınlık”, “eril şiddet”, “cinsel taciz” ve “LGBTİ’ler” bağlamında değerlendirilecektir. Bu başlıklar, erkeklik kimliği ile doğrudan ilişkili olduklarından, erkeklerin yaklaşımlarındaki farklılaşmaların sorgulanmasına olanak sağlayacaklardır. Ardından, erkeklik kimliğindeki değişimlerin rotaları sorgulanacak, bu rotalarda ön plana çıkan feminizmlerin erkeklığı dönüştürücü etkisi ile erkeklerin feminizmle ilişkileri incelenecektir. Bunun yanı sıra, cinsiyetçilikle mücadele etmeye çalıştığını ifade eden görüşmeciler erkeklerin söylemleri ile eylemleri ve bu noktalarda yetersiz kalan yaklaşımları değerlendirilecektir. En son olarak muhalif erkeklik halinin erkeklığın değişimindeki etkisi ve “muhalif olma” haliyle çelişen erkeklik pratikleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

4.1. Muhalif Erkeklerin Gözünden

Erkeklerin kendi erkekliklerine dair anlatılarını, kendileriyle yüzleşme ve kendilerini sorgulamalarını onların ifadeleriyle değerlendirmek oldukça önemlidir. Bu nedenle bölümde muhalif erkeklerin gözünden cinsel kimliklerle doğrudan ilişkili olan “erkeklik”, “kadınlık”, “eril şiddet”, “cinsel taciz” ve “LGBTİ’ler” değerlendirilecektir. Seçilen başlıklar cinsiyetler arası ilişkilere ve cinsiyete dair temel meselelerin sorgulanmasına olanak yaratacaktır. Bu değerlendirme sayesinde, erkeklik ve kadınlığa yüklenen anlamların değişip değişmediği, erkeklerin homofobik/transfobik tutumları olup olmadığı, cinsel tacize yönelik yaklaşımları ve şiddete karşıt bir konumda olup

olmadıkları anlaşılabilir. Bu yaklaşımları anlayabilmek, erkeklik kimliğinde bir değişimden söz edilip edilemeyeceğine dair çerçevenin çizilmesini sağlayacaktır.

4.1.1. Erkeklik

Erkeklik nedir? Muhalif erkekler kendi erkekliklerini nasıl değerlendirir? Kendilerini egemen erkeklik değerlerini içselleştiren erkeklerden farklı bir erkeklik modeline sahip olarak mı görürler? Erkek olmanın avantajları nelerdir? Muhalif erkekler kendi yaşamlarında erkek egemenliğini nasıl deneyimlerler? Bu bölümde araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin anlatıları bu sorular ışığında sorgulanacaktır. Bu amaçla erkekliğin anlamı, erkeklerin egemen erkekliği nasıl değerlendirdikleri, ideal erkeklik tahayyülleri, erkek olmanın avantajları ve muhalif erkeklerin bu avantajlara yaklaşımları değerlendirilecektir. Çünkü muhalif erkeklerin, erkekliğe yönelik yaklaşımlarının izini sürmek, erkeklik kimliğinin değişimini anlayabilmek açısından katkı sağlayıcı olacaktır. Bu sorgulama görüşülen muhalif erkeklerin, egemen erkekliğin hangi değerlerini içselleştirdiklerini, hangilerini reddettiklerini ve hangilerini dönüştürmeye çalıştıklarını gösterecektir.

Araştırmada görüşülenlerin erkekliğe dair yaklaşımları genel olarak değerlendirildiğinde, erkeklerin egemen erkeklik değerlerine eleştirel oldukları; erkekliği, “ev geçindiren”, “aile reisi”, “başarılı”, “kendine güvenen”, “cesur”, “kadını olmayan”, “namuslu”, “güçlü” ve “akılcı” gibi özelliklerle kurgulamadıkları anlaşılmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi bu özellikler egemen erkeklik değerlerine işaret etmektedir. Görüşülen erkekler genel olarak bu değerleri ve özellikleri benimsemediklerini ifade ederek bu değerlere eleştirel yaklaşmışlardır. Erkekliğin biyolojik olarak verili durumlar değil; toplumsal olarak inşa edilen süreçler olduğunu vurgulamışlardır. Bu vurgu, erkekliğin eleştirisini de sıklıkla beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, görüşülen erkekler, erkekliğin kendilerine ne ifade ettiği sorulduğunda, anlatılarını genellikle olumsuz anlamlara denk gelen ifadeler üzerinden inşa etmişlerdir. Onların erkekliğin değerlerini yüceltmemeleri, patriyarkal sistemin hegemonik erkeklik modeline ulaşma gayesinde olmadıklarını düşündürmektedir.

Erkeklerin egemen erkeklikten farklılaşan yaklaşımlarında, muhalif kimliklerinin etkili olduğu düşünülebilir. Diğer yandan, bu erkeklerin egemen erkeklığe ulaşmanın meşakkatli yolunda “başarısız” oldukları için mi böylesi bir erkeklik tahayyülü içerisine girdikleri sorusu da gündeme gelmektedir. Bu soruya dair tartışma ilerleyen kısımlarda, görüşülen erkeklerin anlatılarından örneklerle yürütülecektir.

Erkekliğin “kadınsı olmamakla” özdeşleştirildiğinden, erkeklik ve kadınlığın ikili cinsiyet sisteminde birbirlerine zıt olarak konumlandırıldığından daha önce söz edilmişti. Anlatılarda bazı erkeklerin de, erkekliği “kadınsı olmama” ile kurguladıklarına işaret eden ifadeler yer almıştır:

“Erkeklik, her zaman güçlü olanla özdeşleşmiş, yüceleştirilmiş, kutsallaştırılmış bir yapı. Ben ne kadar erkek değilim, erkeksi değilim desem de tavırlarımdan belli oluyor. Ben kadınsı da değilim, o zaman neyim gibi bir şey oluyor. Ama ben bir erkeğim diye biyolojik olanın ötesinde bir şey demek istemiyorum... Kendimi erkeksi rol içerisinde görmüyorum.” (G 13)

“Bazıları beni erkek buluyor bazıları kadın. Kendimi ifade ediş biçimimle veya davranışlarımla, dilimle, beni kadın bulduklarını söylüyorlardı. Anneme sormuştum ‘anne çok mu kadın gibi gözüküyorum’[diye]. Şimdi benim Kürtçem de öyle, sadece Türkçem değil, ayol dersin ya Kürtçem de öyle kadın Kürtçesi. O kadınların arasında büyümenin verdiği bir şey midir, nedir, çok tercihen de değil ha, maruz kaldığım bir şey... Alay ederdiler ‘kadın, ibne kılıklı’ diye...” (G 14)

Yukarıdaki anlatılarda G 13’ün erkeklik ve iktidar ilişkisini yapılar üzerinden kurmuş olması dikkat çekicidir. Onun bu yaklaşımı başlangıçta söz edildiği gibi, erkekliklerin toplumsallığına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra G 13’ün kendisini “erkeksi” rol içerisinde görmediğini ve “kadınsı” da olmadığını vurgulayıp “o zaman ben neyim” sorusunu gündeme getirmesi önemlidir. Çünkü onun bu ifadeleri, kadınsılık ve erkeksilik dışında bir varoluşu toplumun norm dışı gördüğüne işaret etmektedir⁶³. Yukarıdaki anlatısında G 14 de benzer şekilde kadınsılık karşıtlığı üzerinden kurgulanan erkeklığe dikkat çekmiştir. “Kadın Kürtçesi” kullanıyor olması ve “kadınsı” davranışları nedeniyle kendisiyle dalga geçildiğinden söz etmiş olması önemlidir. Onun bu ifadeleri erkekliğin, kadınlar ve diğer cinsel kimlikler üzerinde kurdukları hegemonya gereği,

⁶³ Heteronormatif sistemin dışında kalan kimlikler ile ilgili tartışmalar queer kuram ile birlikte akademik ve politik olarak gündeme girmiştir. bkz. Butler, 2010; Güçlü ve Yardımcı, 2013.

kadınsılığın ve eşcinselliğin aşağılanması örnelemektedir⁶⁴. G 15 ise, erkekliğin kendini “iktidar” konumlandırmasına karşılık aslında hiç de öyle olmadığını belirtmiştir:

“Erkeklik bence şaşkın olma durumu. Her şeyi siz yaptığınızı zannediyorsunuz ama hiçbir şey yapmadığınız bir durum. Bütün öğretiler yüceltiyor erkek olmayı... Bütün erkekler seçtiğini zannediyor... Aslında bütün erkekler seçiliyor. Erkekler kadınları seçebildiklerini, cezbedebildiklerini zannediyorlar ama aslında seçildiklerinin farkında değiller... Erkeklik sahne soytarılığı gibi bir şey... Sadece siyaset sistemleri kutsuyor bizi. ‘Aman aman erkeksiniz’ diyor. Bütün reklamlar kutsuyor, bütün mal mülk üreticileri kutsuyor, biz de kendimizi bir şey zannediyoruz...” (G 15)

Bunun yanı sıra görüşülen erkeklerden bazıları, her kültüre, zamana, mekâna ve toplumsallığa göre değişen farklı erkekliklerin varlığına da vurgu yapmışlardır:

“Politik bir erkek farklıdır, muhafazakâr yetişmiş bir erkek farklıdır, düzen içinde yetişmiş farklıdır, korkak ya da çıkarıcı kişi farklıdır. Bir erkek kimliği olarak yine öğrenmişliklerle erkekler hareket ediyor, ne öğretirsen onu yaşıyor. Devrimci bir erkek kültürle yaşayan farklı bir erkekle, düzen içerisinde yetişen erkekler daha farklı oluyor...” (G 4)

Görüşülen erkeklerin, erkekliğe olumsuz anlamlar yüklendiğine ve erkekliğin “kötü”, “sıkıntılı”, “zor” bir durum olduğuna dair ifadelerine anlatılarda sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin aşağıdaki anlatılarda G 17’nin “yaralı, örselenmiş bir erkeklik” ve G 8’in “erkekliğinden utanma” ifadelerini kullanmış olmaları dikkat çekicidir:

“Bir erkek bahçede otururken, karşısındaki kadının bacak bacak üstüne attığını gördü. Bacak dekoltesini fark etti... Orada çatışan bir şey var. Ne güzel bacakları varmış, cinselliğini kullanıyor ya da bir mesaj göndermeye çalışıyor bir de şey var, ya ne oluyor bana ne ya bırak istediği gibi giyinsin sana ne, bu üçü arasında gelip gide yaralı örselenmiş bir erkeklik hali söz konusudur. Kimisinde birincisi baskın oluyor, kimisinde ikincisi, kimisinde üçüncüsü baskın oluyor. Erkeklik sıkıntılı bir durum...” (G 17)

“Duygusal değilmiş gibi gösteren erkeklerin hepsi öyle değil mi içinde? Bunu en çok babamdan bildiğim için söyleyebiliyorum... Evet, hiç göstermiyor, duyguları yokmuş gibi davranan çok erkek var. Ama eminim ki eve gittiğinde mutlaka ağlıyor. Ama erkek olmak kötü bir his... [Mesela] Özgecan haberini aldığımda, dolmuşa bindiğimde insanların yüzüne bakamadım. Utanmıştım erkekliğimden...”(G 8)

Araştırmada, erkek olmaktan rahatsızlık duyduğunu ifade eden erkekler, kendilerinden beklenen toplumsal rolleri yerine getirme baskısının “kendilerini ezdiğini”

⁶⁴ Kadınsı olmama ve homofobik olmanın erkekliğin kurucu unsurları olduğundan Bir İktidar Konumu Olarak Erkeklik bölümünde detaylı olarak söz edilmiştir.

ifade etmişlerdir. Bu anlatılar Türkiye’de erkek olmanın “sürüne sürüne” (Selek, 2010) ulaşılan bir merteye olduğunu örnekler niteliktedir:

“Bu ülkede erkek olmak da zor. Erkeklik kurallarını yerine getirmezsən, başarısız olduğun için toplum sana başarısız gözüyle bakar ve sen her zaman kötü hissedersin kendini. Mesela çok beğenirsin bir pembe tişört ama insanlar sana ‘bu ne’ diyecek diye almazsın ya... Bu da aklıma geliyordu benim bazen. Üzerine gidersem zorluk çıkabilir benim karşıma. O yüzden kurala uymaya çalışıyorum. Ama bu kuralların yanlış olduğunu, olmaması gerektiğini biliyorum.” (G 3)

“En başta şey eziyor beni hala şüphesiz yakın çevrem dışında bir kadınla tanıştığım zaman benden bazen daha erkeksi davranmamı bekleyebiliyor. Bu benim kalbimi kırar. Bir kadın [benden] daha korumacı davranmamı, [ona] kıskançlık göstermemi bekleyebiliyor.” (G 18)

“Milletin çocuk sahibi olduğu 27 yaşında ben daha üniversiteden yeni mezun oluyordum. 22 yaşında girdim üniversiteye, şimdi yüksek lisansımı tamamladım... Millet benim yaşımda doktorasını bitiriyor. Bir geç kalmışlık çok temel bir yerde duruyor benim hayatımda. Ama ben ortaokul lise yıllarımda okuduğum kitaplardan dolayı toplumsal rekabetin kapitalizmin ürettiği bir şey olduğuna inandığım için bir rekabet içine girmek hiç istemedim. Ben kendi sevdiğim şeyleri yapmak istedim. Ama bazen o inat insanın içinde de bir olmamışlık hissi yaratıyor.” (G 13)

Yukarıdaki örnek anlatılarda G 13’ün, erkeklerden beklenenleri zamanında yerine getirememiş olmanın, kendisinde “eksiklik” hissi yarattığını ifade etmesi önemlidir. Onun bu anlatısında, toplumun dayattıklarını yerine getirememenin sancısı hissedilmektedir. Diğer yandan, G 13’ün yaratılan bu “rekabetin” toplumsal olduğunun farkında olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra aşağıdaki örnekte, G 17 kadınlarla ilişkilerde erkeklere yüklenen roller sebebiyle erkeklikten “şikâyetçi” olmaktadır:

“Kadınlar da aynı şekilde rahat davranabilmeli. O ilk adım neden erkeklerin üstüne biniyor. Ben bu yüzden erkeklikten şikâyetçiyim. Ben karşılıklı, her alanda, cinsel ilişkide öyle, tanışmada öyle, bir sevgililik ilişkisinin başlama sürecinde öyle. İlk adımı erkek atar, gidip erkek tanışır, erkek konuşur, erkek davet eder gibi bir algı var. Burada erkekliğin bir algısı olduğu gibi, bence kadınların da suçu var. ‘Ben elde edilmesi ya da gelip tanışılması, gelip açılması, sevilmesi, okşanması, el üstünde tutulması [gereken biriyim].’ Her halükarda [kendisini] bir arzulayan öznenin kendisine yöneleceği bir nesne olarak konumlandırması biraz sıkıntılı geliyor. Hem ben sürekli arzulayan özne olmak istemiyorum, hem arzulanan nesne olmak istiyorum... Bu her iki taraf içinde yorucu değil mi?” (G 17)

Erkekliğin erkekler için gerçekleştirilmesi zor bir inşa olduğuna dair bu anlatıların, Fonda’nın (2014: 98) erkeklerin patriyarka için ödedikleri bedeli “zehirlenmiş ayrıcalık” olarak açıkladığı duruma denk düştüğü söylenebilir. Buna göre, patriyarka

içinde avantajlı konumda olmak, karşılığında bedel gerektirmektedir. Bu bedele dair ifadeler görüşülen erkeklerin anlatılarında öne çıkmaktadır. Görüşülen erkeklerin kendilerine yüklenen rolleri yerine getirme sancılarını dile getirişleri bu bedellere örnek teşkil eder niteliktedir. Erkekliğin kendilerine yüklediği atıflar ve değerlerden yakınan diğer görüşmecilerin anlatılarına benzer şekilde G 9, erkeklikten rahatsızlığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Kadınlar erkeklerden daha kötü durumda olmakla birlikte baskı uygulayan erkek de zaten özgür erkek değil bence. Onun zalim, ötekisinin mazlum oluşu birini özgür, diğerini köle kılmıyor. Bu ilişkide iki taraf da zaten kölelikle damgalanıyorlar. O yüzden ikisi özgür de değil. Mesela ben erkekliğimden rahatsızım. Biçilen bir erkeklik modeli vardır. ‘Erkek ağlamaz, erkek güçlüdür’. Bir kere ben bana atıflarda bulunulmasından ya da değerler yüklenilmesinden rahatsızım. Bu zaten başlı başına beni bir kere şekillendirmeye yönelik bir şey. Tabi erkekler arasındaki ilişkide de yürüyen bir erkeklik var.” (G 9)

Görüşülen bazı erkeklerin anlatılarında, erkekliğin “imkânsız iktidar” (Sancar, 2009) oluşuna dair ifadeler yer almıştır. Egemen erkek olabilmek adına yapılması gereken pek çok aşama olduğu gibi, bu aşamaların devamlılığı ve sürdürülebilirliği de erkeklerden beklenmektedir. Askerliğini yapan erkeklerin iş- güç sahibi olması, iş sahibi olan erkekte evlenmesi, evlenenin evi geçindirmesi ardından baba olması sonra tekrar baba olması gibi sonu gelmez taleplerin varlığından bir önceki bölümde söz edilmişti. Bu aşamaları gerçekleştirmenin “imkânsızlığı” aşağıda G 9’un ifadelerinde örneklenmektedir:

“Erkeklik doğal bir hal değil benim gördüğüm kadarıyla. Bir erkeğin romantik bir film karşısında gözyaşlarına kapılması onun erkekliğinin kırılma biçimi gibi görünüyor bana. Tam anlamıyla hiçbir şekilde erkek olamıyorsun. Bu bakımdan erkeklik bir bakıma hakikaten imkânsız bir şey. Ama diğer taraftan bundan kurtulmaya çalışsan tam anlamıyla kurtulamıyorsun...”(G 9)

Erkeklerden beklenen sonu gelmez taleplerden söz eden G 12 ise, daha önce de belirtildiği gibi, erkeklerin bu talepler karşısında ezildiğini ifade etmiştir. Benzer bir yaklaşımla G 2, erkekliğe ulaşmak için yapılması gerekenlerin travmatikliğini vurgulamıştır:

“Sorumluluk duygusu o kadar baskın ki. Çalışmak durumundayım, askere gitmek durumundayım, kız kardeşimi korumak durumundayım, anneme bakmak durumundayım, erkeklerle kavga etmek durumundayım, rekabet etmek durumundayım, piyasanın içinde

olmak durumundayım. O kadar atıflar var ki erkekliğin kendisine dair... [Çok] güçlü motifler var hayatımda.”(G 12)

“Erkeklerin de çok dehşet travmatik süreçleri var. Bu toprakta senin erkek olabilmen için sünnet olman lazım. Birini dövmen lazım, çocukken çükünü açıp dolaşman lazım, evlenmen lazım, çocuğunun mutlaka olması lazım, erkek olması hala geçerli, evin olması lazım, iyi bir işin olması lazım, askerlik, sürekli kazanmalısın, bir hendeği sürekli atlamalısın... Bana kalırsa bir erkek çocuğu inanılmaz zor süreçlerden geçiyor. Yarın bir gün eşini dövmesinin de bir nedeni aslında bu. Çünkü ona sürekli baskın, güçlü olmayı ve iktidarı empoze eden bir toplum var. O adam yarın bir gün gidip eşini dövdüğünde, sevgilisini bıçakladığında güçlü hissediyor kendini. Bu çok tehlikeli bir şey ve sürekli yenileniyor.”(G 2)

Örnek alıntılarda görüldüğü üzere, görüşülen erkeklerin çoğu anlatılarında egemen erkeklik kimliğini inşa etmenin zorluklarını sıklıkla vurgulamışlardır. Bu zorluklar nedeniyle kendilerine “alternatif bir erkeklik kimliği” yarattığından söz eden erkekler olmuştur. Örneğin G 3, toplumun dayattığı erkeklik rolünde rahatsızlık duyduğunu ancak rolleri “yerine getirmiş gibi” yaparak “idare ettiğini” ifade etmiştir. Onun bu stratejisinin, toplumdaki dışlanmamak adına patriyarkayla yapılan bir “işbirliği” (Connell, 1998) olduğu söylenebilir. G 9 ise, kendisinin “cool” bir erkeklik modeli olduğunu anlatmıştır:

“Kendini erkek hissediyorsa bir insan, erkektir... Benim erkeklik değerim yok ve topluma, insanlara varmış gibi göstermek. Kötülük yapmaması, ailesine arkadaşlarına iyi olması her zaman, adaletli olması, saygılı olması... Başarı budur. Cesaret de öyle... Toplumun erkekler üzerine yıktığı şeyler bunlar. Toplum da erkeklerin; altısında sünnet, yirmisinde üniversite, sonra askerlik, sonrasında evlenip çocuk sahibi olmasını istiyor. Dede olup torun sahibi olarak da ölmesini istiyor. Aslında bazıları da zordur...” (G 3)

“Cool bir erkek modeli. Vardır ya insan ilişkilerine çok fazla takılmayan, önem vermeyen... Egemen erkeklik gördüğüm biçime karşı çıkıp onun yerine gelip daha mesafeli, ilişkilere pek önem vermiyormuş gibi gözükün, ondan sonra karşına bir sorun gündeme getirdiğinde bu sorunu küçümseyen, ya tam daha bu işlere çok takılmıyorum aslında diyen bir model var bende...” (G 9)

Muhafif erkeklerin egemen erkeklikleri nasıl değerlendirdikleri konusu da önemli bir noktadır. Bu konunun anlaşılması, görüşülen erkeklerin, egemen erkekliklere yönelttikleri eleştirel tutumun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Muhafif erkeklerin gözünden egemen erkekliklere yöneltilen eleştiriler, onların kendi erkekliklerini, egemen erkekliklerden ne kadar mesafeli olarak değerlendirdiklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Görüşülen erkeklerin, egemen erkekliğin nasıl bir erkeklik olduğuna dair yorumlarından, kendilerini bu erkekliğin tamamen dışında gördükleri anlaşılmaktadır. Örneğin aşağıdaki anlatısında G 7, kendisinin “çevredeki erkekler”den farklı olduğunu vurgularken, egemen erkekliklerle arasındaki mesafeye işaret etmektedir:

“Çevremde tanıdığım erkeklere baktığım zaman çok farklı, benim duruşuma bakarsan çok farklı. Türk toplumunda kadın yaparsa namussuzdur, erkek yaparsa haktır zihniyeti daha fazla hâkim. Evde bir eş, aslında eş demeyelim biz ona, hizmetkâr diyelim, onların gözünde öyledir. Öyle olduğu için de saygıdan ve sevgiden uzak, bütün kadınları cinsel obje olarak gördüğü, ‘ben bunu nerde acaba yakalسام, becersem’ diye düşündüğü bir erkek yapısı... Köle dediğimiz, köle olarak bakıyorlar evdekilere, benim yemeğimi yapacak, bulaşığı yıkayacak, çamaşırımı yıkayacak, ütümü yapacak... Bir de gözleri sevdiğinden başkasını görmeyen, cinsel obje olarak görmeyen sevgi dolu erkekler var. Onlar biraz daha azlar.” (G 7)

Görüşmecilerin “ideal erkeklik”in nasıl olması gerektiğine dair yorumlarında, egemen erkeklik değerlerinin reddedilmesiyle inşa edilecek “yeni bir erkeklik modeli” fikri ön plana çıkmıştır. Onların bu yaklaşımları, Kimmel’in 21. yüzyılda yeni tür bir erkekliğe ihtiyaç duyulduğuna dair yorumuyla örtüşmektedir. Kimmel, bu yeni erkekliğin daha eşitlikçi ve dönüşüme açık bir “demokratik erkeklik” olması gerektiğinden söz etmiştir (2014: 364- 365). Araştırmada görüşülen erkekler Kimmel’in yaklaşımına benzer şekilde, egemen erkekliğin değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Örneğin aşağıdaki anlatıda G 18 erkekliğin verdiği cesarettten korkulması gerektiğini ifade etmiştir:

“Bence bir erkek korkak olmalı, cesur olmamalı. Çünkü ben ne zaman kendimi erkek gibi hissetsem korkuyorum ondan. ‘Bu bana yapışıp kalır mı diye’. Temkinli olmalıyız... Bir kadınla ilişki kuracağı zaman korkmalı, onu rahatsız edebileceğinden korkmalı, ısrar etmemeli. Hep bunlar önemli şeyler ısrar edince sen kadını elde edersin, hayır elde etme kadını. İsrarcı da olma... Ama açık olmalı, duygularını açmakta, kendisiyle yüzleşmekte çok cesur olmalı. Kendi kötü olası ve mevcut kötülükleriyle yüzleşmekte hepimiz cesur olmalıyız. Cesaret bunun için gerekli. Kendimizle uğraşmak için gerekli.” (G 18)

Bazı görüşmeciler erkekliğin “kötücül” kurgusu nedeniyle “ideal bir erkeklik”ten dahi bahsedilemeyeceğini vurgulamışlardır. Onların bu yaklaşımları profeminist yazar Kaufman’ın (2014b: 363) sağlıklı bir erkekliğin olmayacağıyla ilgili fikirlerine işaret etmektedir. Var olan cinsiyet düzenindeki erkeklikten ümidini kesen Kaufman, “kadınlık” ve “erkeklik” gibi cinsiyet tanımlarının eskide kalacağı günleri hayal ettiğini belirtmiştir. Anlatılarda da “erkekliğin öldürülmesi” ve “erkekliğin yok edilmesi” söylemleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin G 11 erkeklikte başarısız olanların kuracağı “erkekliğe ihanet şebekeleri”nden söz etmiştir:

“Bir ideal erkeklikten, ideal erkekten bahsetmemeliyiz. Ama bahsedeceksek, ideal erkek eşine şiddet uygulamayan, eşine marifet olsun [diye] değil yapması gerektiği için, doğalında yeri geldiğinde aparatı takıp emziren, ağlayan, kılıbık, yumuşak, vejetaryen... Bu erkekler bana bir erkek nasıl olmalıdır cevabını veriyorlar. Çünkü aslında her çocuğu öğütüp adam yapan, erkek evlat toplumunda harbiden başarısız olmuş erkekler. Bu erkeklerin başarısız oldukları artık kafalarına vurulmamalı. Hatta vurulması değil aslında [başarısızlık] savunulması gereken durum. Hatta en son şey tartışmaları dönüyor ‘erkekliğe ihanet şebekesi’... Başarısızlığın da çok büyük bir politik anlamı var. Ben erkeklikte başarısız olmasaydım, ya daha on iki yaşında başka bir erkeğe oral seks yapmasaydım, çok daha farklı ‘başarılı’ bir erkek olabilirdim. Tüm bu toplumumuzdaki baba figürlerinden birisi olabilirdim...”(G 11)

G 11’in ifadeleri, egemen erkekliği yerine getirmenin zorluğu ile mücadele etmek yerine, “başarısızlık”ı sahiplenip bunu alternatif bir erkekliğe dönüştürme stratejisine işaret etmesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra, araştırmada görüşülen kimi erkeklerin anlatılarında erkekliğin kendilerine sağladıkları avantajlardan sıyrılmaya yönelik çabaya rastlanmaktadır. Görüşülen erkeklerden bazıları, erkek olmanın, kendilerine bir “ayrıcalık” verdiğinin farkında olduklarını ifade etmişlerdir:

“Hala kısmi olarak bu erkekliği korumak istiyorum bu bir sorun olabilir. Erkeklikten yüzde yüz kaçan erkekler olsak bile o stratejik olarak bile o erkekliği korumak istiyoruz galiba... Aslında erkekliği korumaktan değil de bir rahatsız veya bir tedirgin hissetme. Ama bu tedirginliğin, bu rahatsızlığın sebebinin ne olduğunu kestiremiyorum. En azından bizim cemaat için geçerli, entelektüel erkekleriz, birçok fazla konuda bilgiliyiz. Bana LGBTİ veya kadın şiddeti hakkında broşür vermene gerek yok. Çünkü ben biliyorum tarzında bir şeyimiz var. Hal böyle olunca da ‘Buna gerek yok, bunları ben zaten olmuşum. Ben ideal erkeğim’ ...” (G 11)

“Erkek olmanın ekonomik avantajları var, sosyal avantajları var, ev içi avantajları var, bir sürü avantajları var. Bir mesele var girdiğim ilişkilerde de aslında sadece tam da feminist bir kadına da bunu yapıyorum aynı zamanda erkekliğin avantajlarını bir sürü yerden devam ettirip, duygusal şiddet uyguluyorum ya bunu tamamen erkekliğim üzerinden yapıyorum .” (G 12)

Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarında, erkek olmanın ayrıcalıklarının erkeklerin hayatında en belirgin olarak hissedilişi kamusal alanda (özellikle de geceleri) rahat dolaşabilmektir. Anlatılarda gecelerin ve sokakların kadınlar için tehlikeli, erkekler için ise daha az tehdit oluşturan yerler olarak aktarılması dikkat çekicidir. Bu ifadeler, Connell’in (1998) analizinde hegemonik erkekliğin üretildiği kurumlardan biri olarak değerlendirdiği “sokak”ın kadınlara kapalı, ancak erkeklere açık alanlar oluşuna işaret etmektedir. Aşağıdaki anlatılar erkeklerin kendi hayatlarında erkek olmanın ayrıcalığını kullanmamaya dönük çabalarını örneklemektedir:

“Erkekse çok daha rahat bir yerlere girip çıkabiliyorsun. Kadın olmak çok zor. Çok yakın kadın arkadaşlarımız karşı yolun ana yolun bu tarafında oturuyor işyerine gelirken etek giydiği günlerde ‘elli kişiden korna yiyorum, laf yiyorum’ diyor. Sen bunu yaşamıyorsun, [işe] daha rahat geliyorsun. Ben çıkıyorum gece on birde... Bir kadın bunu yapamaz ya bu bir avantajdır. Bu basit şeyler aslında hayatta önemli avantajlardır...” (G4)

“Erkekliğin avantajından faydalanmak için zaten özel bir gayrete gerek yok o açık, faydalanmamak için uğraşmak gerekiyor. Zaten her şey ona göre nasıl ki bütün şeyler kullandığımız bütün eşyalar sağlamlara göre yapılmışsa onun gibi bir şey bu... O avantajlar bize hayatın her alanında sunulmuş, kullanmak için özel olarak gayret sarf etmediğim, zaten var olan. Geceleri ben [sokakta rahat] dolaşabiliyorum [mesela]”... (G 16)

“Sokakta yürürken bile, ben buradan eve giderken bir kadın varsa ben onun varlığından rahatsızlık duymuyorum ama o benim varlığımdan rahatsızlık duyuyor. Bu, sırf benim biyolojik cinsiyetimden kaynaklanan bir şey. Ben bir erkeğim ve yürüyüşüm beden yapım bunu belli ediyor o da daha önceki deneyimlerinden dolayı rahatsızlık duyuyor. Ben bireysel olarak olmasını istemem tabi ama bir hissiyat içerisine kapılıyor. Ben ondan rahatsızlık duymuyorum.” (G 13)

Anlatılarda görüldüğü gibi görüşülen bazı muhalif erkekler, erkekliğin kamusal ve özel alanda kendilerine bir ayrıcalık sağladığının farkındadırlar. Görüşülenlerin, erkek olmanın avantajlarından yararlandıklarını düşündükleri alanlardan biri de maddi kaynakların kendilerine kadın kardeşlerinden daha fazla sağlanmasıdır. Bu durumu yaşayan bazı erkekler, avantajlı konumda olduklarının farkında olsalar da erkek olmanın avantajını reddetmeye yönelik girişimlerine dair anlatılara rastlanmamıştır:

“Erkek olduğum için, daha rahat davranabiliyorum... [Mesela] bizim yerlerimiz var; İki ayrı yerimiz var bir tanesi küçük bir tanesi büyük. Babam onları paylaştırırken 1500 metrekare birisi, 500 metrekare diğeri. ‘1500’ü 3’e böler kızlara veririz, 500’ü de sen alırsın’ dedi... Bana vermeyi düşündüğü yer daha değerliymiş ablamlar onu istemiyormuş...” (G 8)

Görüşülen erkeklerin erkek olmanın avantajlarını sürdürdükleri alanlardan bir diğeri ev içinde işbölümüne katılmamaktır. Görüşülen erkeklerin çoğu, annelerine ev işlerinde “yardım” etmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak anlatılarda dikkat çekici olan, erkeklerin kadın arkadaşlarıyla işbölümü yaptıklarını ifade etmeleridir. Aşağıdaki örnek anlatılarda anneleri ile birlikte yaşayan erkekler olan G 12 ve G 9 ev içi işlere katılmadıklarını dile getirirlerken, G 12’nin feminist kadın arkadaşının yanında ev içi işleri yapan biriyken annesinin ev içi emeğini sömürmeye devam ettiğini açıkça dile getirmiş olması önemlidir:

“İkili ilişkilerden sokakta, metroda, alışveriş merkezinde, ailede bir sürü yerden vazgeçmiyorsun. Bak ‘ben erkekliğimle çok yüzleşiyorum’. Yok öyle bir şey. Ben eve gidiyorum annem yemek getiriyor bana. Ben bunun bilincinde, farkındayım bak, politik olarak bunu ifade ediyorum. Ama Yeşim geliyor feminist bir kadın, politik çevremle temas halinde. Ben bulaşıkları yıkıyorum, temizlik yapıyorum, yemek getiriyorum... Bu avantajları.”(G 12)

“Evde yemeği annem yapıyor hala çok doğal bir biçimde ya da ben bir şeyi yapamadığımda onu çağırıp ona yaptırıyorum. ‘Sen daha iyi yapıyorsun’ dediğimde ‘oğlum sen hiç yapmıyorsun ki’ diyor...” (G 9)

Sonuç olarak, görüşülen muhalif erkeklerin, “erkeklik”e egemen erkeklik değerlerini yüklemedikleri, onların erkekliğe yükledikleri anlamlarda bir değişim olduğu söylenebilir. Bu değişimi yaratan, görüşülenlerin erkekliğe, “güç”, “iktidar”, “ev geçindiren olma”, “başarılı olma”, “cesur olma” ve “kadınsı olmama” gibi geleneksel değerleri yüklememiş olmalarıdır. Aksine görüşülen muhalif erkekler, erkekliğe olumsuz anlamlar yüklediklerini ve toplum tarafından erkekliğe yüklenen anlamlardan “rahatsızlık” duyduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra görüşülen bazı muhalif erkeklerin, kendilerini “diğer” erkeklerden farklı konumlandıkları anlaşılmıştır. Ayrıca, ideal bir erkekliğin olamayacağına dair anlatılar görüşmeciler arasında oldukça yaygındır. Bu bağlamda “erkekliği öldürmek”, “erkeklikte başarısız olmayı sürdürmek”, “erkekliğe ihanet etmek” gibi ifadeler ön plana çıkmıştır.

Görüşülen muhalif erkekler, patriyarkal bir toplumda erkek olmanın avantajlarının farkındadırlar. Bu avantajların, geceleri sokakta “korkusuzca” dolaşabilmek ve babalarının kendilerine tanıdıkları ekonomik ayrıcalıklar olduğuna dair örnek anlatılar ön plana çıkmıştır. Ev içi işbölümüne katılmamak da erkek olmanın avantajlarının sürdürüldüğü başka bir alan olarak vurgulanmıştır. Dikkat çekici olan muhalif erkeklerin, egemen erkekliğe eleştirel yaklaşımlarına karşılık, bu avantajlardan yararlanmayı sürdürmeleridir⁶⁵.

⁶⁵Görüşülen erkeklerin, söylemleriyle eylemlerinin çelişmesine dair detaylı tartışma tezin “Cinsiyetçilikle Mücadelede Erkekler: Söylemler, Eylemler, Eksik Kalanlar” ve “Muhalif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri” başlıklarında detaylı olarak sorgulanacaktır.

4.1.2. Kadınlık

Kadınlık nedir? Erkekler kadınları nasıl görürler? Erkekler kadınların cinselliklerini kullandıklarını düşünürler mi? Erkekler kadınlara güven konusunda ne düşünmektedirler? Muhalif erkeklerin kadınlardan beklentileri değişmiş midir? Bu bölümde bu sorular bağlamında görüşülen muhalif erkeklerin kadınlığa dair yaklaşımları sorgulanacaktır. İkili cinsiyet sisteminde, erkeklerin kadınlara yönelik yaklaşımlarının sorgulanması, erkeklikteki dönüşümün izini sürebilmek açısından oldukça önemlidir. Patriyarkal sistem kadınlığa itaatkârlık, fedakârlık, duygusallık, kırılganlık, anaçlık gibi özellikler atfederken, erkekliği bu özelliklere karşıt bir şekilde tanımlamaktadır. Bir önceki bölümde muhalif erkeklerin erkekliğe yüklenen anlamlara dair yaklaşımları sorgulanmıştı. Ancak erkeklik kimliğinde bir değişimin izini sürmek, kadınlığa yönelik yaklaşımları da sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü “kadınlık” a yaklaşım egemen cinsiyetçi kültürün atfettiği anlamlardan farklılaşmadığında erkeklik kimliğinde bir değişimden söz edilemeyecektir.

Görüşülen erkekler, erkeklikle ilgili yaklaşımlarına benzer şekilde kadınlığın da toplumsal bir inşa olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yanında kadınlara ve kadınlığa olumlu anlamlar atfettiklerini anlatılarda sıklıkla örneklemiştir. Kadınlara duyulan hayranlık, kadınların erkeklerden “daha cesur”, “daha samimi”, “daha sorumluluk sahibi”, “daha güvenilir” olduğuna dair ifadelerle ön plana çıkmıştır. Erkeklerin çoğu kadınlarla yakın sosyal ilişkiler içerisinde olduklarını vurgulamışlardır. Özellikle çok sayıda kadının olduğu evlerde büyüyen erkeklerin ifadelerinden kadınlarla empati kurmaya daha yatkın oldukları anlaşılmaktadır.

Muhalif erkeklerin kadınlara yaklaşımlarında dikkat çekici olan bir nokta, kadınların “korunmaya” ihtiyacı olduğuna dair söylemlerin varlığıdır. Görüşülen erkeklerden bazıları erkeklerin kadınları koruması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu yaklaşımın geliştirilmiş olması, egemen kadınlık ve erkeklik kurgularına işaret etmektedir:

“Erkeklerin kadınları koruması önemli bence. Çünkü evet kadınlar fiziksel olarak da güçsüz açık bir şekilde ve bunu kullanan diğer erkeklerdir. O yüzden erkeklerin daha korumacı olması gerekiyor...” (G 8)

“Bizim kadınlarımız daha cesur -solcular içinde söylüyorum-. Geleneksel devrede, kadınlarımız daha iyi aşıyor. Onlar iş yapmakta bir şey üretmekte daha sorumluluk sahibi. Ama toplum içerisinde kadının bu yönleri erkekler [tarafından] bastırılıyor. Kadını zayıf yapan erkeği güçlü gösteren toplumdur... Ben aynı zamanda sendika içerisinde çalıştım. Bir siyasi bağlılığım da var. Onun içerisindeki kadınlar da beni hayran bırakıyor. Benden daha cesurlar.” (G 4)

Yukarıdaki anlatılarda G 4’ün ve G 8’in yaklaşımlarının “korumacı cinsiyetçiliğe” (Glick ve Fiske, 1996) işaret ettiği söylenebilir⁶⁶. Örneğin G 4’ün “kadınlarımız” ifadesi, onun örtük bir şekilde “kadınların erkeklere ait varlıklar” olduğunu düşündüğüne işaret etmektedir. Bunun yanı sıra G 4’ün kadınların cesur oluşlarını vurgulamak amacıyla kullandığı “benden daha cesurlar” ifadesi de dikkate değerdir. Çünkü bu ifade G 4’ün erkeklerin daha cesur olması gerektiği yönündeki yaklaşımını göstermektedir.

Görüşülen bazı erkeklerin kadınların nasıl olması gerektiğine dair yaklaşımlarının, Connell’in “öne çıkarılmış kadınlık” kurgusuna benzer bir kadınlığa işaret ettiği söylenebilir⁶⁷. “Öne çıkarılan kadınlık”, kadınlık rollerinin, anneliğin, ev kadınlığının yüceltilmesi ve diğer yandan kadınların bedensel farklılıklarının, erkeklere birer cinsel fantezi unsuru olarak sunulmasıyla kurulmaktadır. Aşağıdaki örneklerde G 8 ve G 10’un kadınlardan beklentilerine yönelik anlatılarının Connell’in bu açıklamasını işaret ettiği söylenebilir:

“Güzel. Zekâ çok önemli benim için. Belirli bir kadın imgesi, seksi olayım gerisi önemli değil imgesi. İyi bir anne olması lazım. Çocuklar üzerinden gidiyorum ben. Yemek önemli. Film zevki, müzik zevki, yemek zevki uymalı... Sadelik, sadeliği seviyorum kadınlarda. Sade olsun, çok fazla makyaj yapmasın, çok fazla kendini göstermesine gerek yok.” (G 8)

“Efendi, anlayışlı, akıllı, cesaretli...” (G 10)

Görüşülen erkeklerden G 9’un kendisini konumlandığı alternatif bir erkeklik kimliği bağlamında farklı bir kadınlık tahayyülü içerisinde olduğu söylenebilir:

⁶⁶ “Korumacı cinsiyetçilik, erkek egemenliğinin ve buyurucu cinsiyet rollerinin daha ince ve nazik bir biçimde haklılaştırılmasıdır”(Ayan, 2014: 149).

⁶⁷ Connell (1998) toplumsal ilişkiler düzeyinde kadınlık biçimlerinden birinin, hegemonik erkekliğe tabi kılınmaya boyun eğiş bağlamında tanımlandığını belirtmiştir. Buna göre, kadınların erkeklerin çıkarlarına ve arzularına tabi kılınmaya yönlendirildiğini ifade etmiştir. Connell bu durumu “ön plana çıkarılmış kadınlık” olarak kavramsallaştırmıştır (1998: 246). Connell öne çıkarılan kadınlıkla, hegemonik erkeklik arasında bir uyum olduğunu ve bu uyumun asimetrik cinsiyet ilişkilerine yol açtığını ve pekiştirdiğini belirtmiştir.

“Entelektüel faaliyet içinde olmalıdır, neşeli olmalıdır, girişken olmalıdır, ondan sonra açık olmalıdır, kıskanç olmamalıdır, şefkatli, sevgi dolu olmalıdır. Ben bir erkek bir kadınla yaşadığımı, onunla bir hayat paylaştığımı düşündüğümde onun nasıl düşüneceğine, ne çalışacağına, ne konuşacağına, nasıl konuşacağına karışmak istemem...” (G 9)

Cinsiyetçi sistemde kadınların “güvenilmez” varlıklar olduğuna dair bir yaygın kanı olduğundan söz edilebileceğinden, erkeklerin kadınlara güven meselesine yönelik yaklaşımları önemlidir. Görüşülen erkeklerin yorumları kadınlara güvenilip güvenilmeyeceği konusunda farklılaşmaktadır. Örneğin bazı erkekler kadınların erkeklerden daha güvenilir ve samimi olduklarını savunmuşlardır:

“Kadın bir iş yaptığında daha titiz yaptığı için erkeklerdense kadınlara daha çok güvenirim.” (G 8)

“Benim çok samimi arkadaşım kadınlardan oluşur. Çok rahat bir şekilde paylaşımda bulunabilirim. Kadınların görüldüğünden daha sırdaş olduklarını biliyorum...” (G 7)

“Benim hayatımda baktığımda en güvenilir bulduğum figürler kadınlar. Annemle babamın kavgalarında babam ciddi anlamda çirkinleşiyor... Zamanında farklı koşullarda yaşadığımız bir şeyi gelip farklı bir koşul altında sana silah olarak kullanmak bu çok güven kırıcı bir şey. Böyle şeyi annem asla yapmaz, hiçbir şekilde yapmaz. Ama babam yapıyor... Bence kadınlar daha güvenilir.” (G 9)

“Ben kadınlara güveniyorum. Erkeklerle güvenmiyorum gerçekten sinsiler.”(G 5)

Yukarıdaki örnek anlatılarda erkekler, kadınların daha sorumluluk sahibi olduklarına ve titiz iş yaptıklarına dikkat çekmişlerdir. Görüşülen erkeklerin bazıları ise, kadınların “güvenilmez”, “anlaşılmaz” ve “tehlikeli” varlıklar olduklarını öne sürmüşlerdir:

“[Kadınlar] ilişki kurarken müthiş güzel ve yakışıklı olmamız üzerinden kuruyorlar... Niye kimse bir sakata âşık olmuyor çok merak ediyorum... Ben de bunun mağdurlarından biriyim ayrıca. Sürekli sinsice veya açık şekilde dışlanmak. Dolayısıyla erkeklerin de, kadınların da masum ilişkiler kurduklarını düşünmüyorum. Kadınlar mazlumdur eyvallah, ama masum değillerdir. Bu sistemi bir şekilde yeniden üretiyorlar. Kadınlar belki üreticisi değil ama bir şekilde bunu destekliyorlar... Bir kız arkadaşıma para veremediğim için çok “tü kaka” edilmişimdir. ‘Sen erkek adamsın, nasıl paran yok’[diyor]. Lan çalışmıyorum ki, nasıl param olabilir? Borç alıp, veriyorum ve o ona yetmiyor.” (G 14)

“Ben kadınlara pek güvenmiyorum açıkçası. Güvenmeye çalışıp da güvenemediğim o kadar çok kişi oldu ki... Benim tanıdığım kadarıyla daha iyisini bulur gibi olsa senden vazgeçebilirler... Çünkü kadınlar hep daha iyisini hak ettiklerini düşünüyor bence.” (G 10)

“Kadınları çözemez bir erkek. Bunu Nietzsche çözememiş biz mi çözeceğiz, çok karmaşık, çok ince. [Kadınlar] erkeklerden çok daha farklı düşünüyorlar... Birlikte olduğum bir kadına ben bir davranış yaparım hiç aklıma gelmeyen bir şey [diyelim]. O günü bana zehir etmiştir.”(G 4)

Bu ifadelerde görüşülen muhalif erkeklerin kadınlara yönelik yaklaşımlarının, egemen kültürün cinsiyetçiliğine işaret ettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere, erkeklerin kadınlara güven konusunda yaklaşımları farklılık göstermektedir. Benzer şekilde erkeklerin kadınların cinselliklerini kullanıp kullanmadıklarına dair yaklaşımları da farklılaşmıştır.

Kapitalist sistemde kadınların bedeni heteroseksüel erkeklerin dünyasını kışkırtmak adına “cinsel meta” olarak lanse edilmektedir. Çelişkili olan ise, kadınlardan bedenlerini saklamalarının beklenmesi ve cinselliğiyle ön planda olan kadınlıkların “kötücül” gösterilmesidir. Bu nedenle egemen kültürde kadınların cinselliklerini “kötüye” kullandıklarına dair yaygın bir kanı vardır. Görüşülen erkeklerin bazılarının da kadınların cinselliklerini kullandıklarını ve bu yolla “bir şeyler elde etmeye çalıştıklarını” öne sürmesi dikkat çekicidir:

“Bence kullanıyorlar. Çok şahit oldum özellikle görevde yükselmelerde bunu kullanan çok kadına şahit oldum.” (G 7)

“Bir yere gelmek için kullanıyorlar. En çok hatırladığım ben ortaokul ve lisedeyken hediyelik eşyacıda çalışırdım. Çok zengin insanlar gelirdi. Seksen doksan yaşında adamların yanında on sekiz yaşında çok kız gördüm. Bu bana çok yanlış geliyordu hep. Burada cinselliklerini kullanıyorlar, para için sadece.” (G 8)

Bunun yanı sıra kadınların cinselliklerini bilinçli olarak öne sürmediklerini ifade edenler de olmuştur. Aşağıdaki örnek anlatılarda G 1 ve G 14 kadınların cinselliklerini kullandıklarına dair kalıp yargının arkasında toplumsal ve ekonomik dinamikler olduğuna dikkat çekmişlerdir. G 17 ise bu kalıp yargının erkeklikle ilişkisine dikkat çekmiştir:

“Maalesef kadınların da kendini ‘seksapalitemi kullanarak bir şeyleri daha çabuk elde edebilirim’ gibi inandırdığı şeyler var. Ama bu kadının kendine karşı yaptığı bir haksızlık... Erkek egemen yapı bunu istiyor diye kadın da bunu onaylayıp yaptığı sürece maalesef değişmeyecek. Bu bilinci önce kadının oturtması gerektiğine inanıyorum.” (G 1)

“Ben günümüz toplumunda dişiliğin bir iktidar aracı olarak kullanıldığını düşünüyorum. İşte görselle olabilir bu. Burada dişiliği veya cinselliği “tü kaka” ettiğim anlaşılmasın. Ama o heteroseksist anlayışla üretilen bir dişilik... Kadının kendisi çekim merkezi, ilgi merkezi olabilmek için bunu fazlasıyla kullanabiliyor...” (G 14)

“Kadınların cinselliği kullanma meselesi biraz erkeklerin algısıyla ilgili galiba, niyet okumaya giriyor, bir yanıyla görmek istediğini görüyor. ‘Ne güzel bacağı var’dan, ‘Sana ne ne isterse giyer’... O yelpaze var ya... Onun en sağında durup, onu salt bir kültürel giyinme edimi olarak gördüğümüz vakit, bir kadının cinselliğini kullanıyor, sergiliyor gibi imalara ve ithamlara maruz kalma ihtimali de ortadan kalkıyor. Ama biraz karşı tarafın baktığı gözle ilgili sanırım.” (G 17)

Görüşülen erkeklerin çoğu, kadınlarla olan duygusal ve cinsel ilişkilerinde “eşitlikçi” bir yaklaşımı tercih edilmeye çalıştıklarını aktarmışlardır:

“İlişkide kontrol diye bir şey yok. Eğer baskın olmak isterse olur ama ben kendimi baskın yapmam hiçbir zaman. Eşit bir ilişki kurmaya çalışıyorum.” (G 3)

“İkimiz de eşit olmalıyız. Ezilen bir insanla birlikte olmak, ezilmeyi kabul eden biriyle olmak mutsuz eder beni. Ezen biri olmak da mutsuz eder. Dünya anlayışım, dünyaya bakışım, hayata bakışım, kadın-erkeğe de bakışım farklı değil.” (G 4)

Eşitlikçi ilişkiler kurmaya çalıştığını ifade eden erkeklerin yanı sıra, ilişkilerde kontrolün kadınlara bırakılmaması gerektiğine dair söylemler geliştiren bazı erkekler vardır. Örneğin G 10, önceki ilişki deneyimlerinden hareketle, bütün kontrolün kendisinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra görüşülen kimi erkekler, kendi “duygusal”, “kırılgan” ve “alttan alan” erkeklik hallerinin kadınlarla ilişkilerde ezilmelerine neden olduğuna dikkat çekmişlerdir:

“Genelde ilişkilerimde veren kişi oluyorum açıkçası. Karşı tarafı mutlu etmek için çalışıyorum. En son ilişkim en önemlisi bu konuda... Genelde karşı tarafta oluyor kontrol” (G 8)

“İlişkilerde ezildiğimi düşünüyorum, ezildim ya bilerek oldu ya da benim kaderim” (G 4)

Görüşülen bekâr ve üniversite öğrencisi genç erkeklerin kadınlarla ilişkilere dair anlatılarında tekeşlilik, sadakat ve bağlılığa dayalı ilişki formuna eleştirel bir tutumdan söz edilebilir. Bazı erkekler, heteronormatif ilişki formuna karşı çıktıklarını çünkü tekeşli ilişkilerin sınırlayıcı olduğunu aktarmışlardır. Görüşülen erkeklerin bazıları çokaşklılık⁶⁸ ile ilgili deneyimlerini paylaşmıştır:

“Hala da sürdürdüğüm bir ilişkim başladı, çok aşklı olumlama ve çok aşklı bir deneyim. Daha doğrusu aşk iki kişi arasına indirgenemez yoksa çokaşklılık değil mesele. Biraz adıyla ilgili kuşkuvarım var... Çünkü aşk her durumda zaten kolektiftir. İki kişi bile olsa öyledir. Birini sevdiğin zaman onunla beraber bir sürü şeyi de seversin... Amed’li bir

⁶⁸ Çokaşklılık, Schroedter ve Vetter’in ifadesiyle “pek çok kimsenin birden fazla kişiyi sevebileceğini veya birden fazla kişi tarafından sevebileceği ilişki formudur” (2014: 29).

Kürt kadını süren ilişkilerimden biri. Çok kriz yaşadık. Onun için de zor oldu uyum sağlamak böyle bir şeye. Hala daha bazen problem yaşıyoruz birlikte. Ama hep birlikte yaşıyoruz artık. Ama evet bence çok daha iyi bir yerdeyiz. Zaten heteroseksüel de değilim bu arada... Daha iyi hissediyorum kendimi şu anda.” (G 18)

“Mesela birlikte olduğum insanlara daha fazla önem ve ilgi gösteriyorum sevgili olmama, illa tek eşli olmama gerek yok... Cinselliğin sadece vajina ve belli cinsel bölgelerden ibaret olmadığını keşfettikten sonra işler benim için daha iyi bir hal aldı.”(G 11)

Yukarıdaki örnek anlatılarda erkeklerin biseksüel deneyimlerini aktarmaları, eşcinsel arzunun sahiplenildiğine işaret etmesi nedeniyle önemlidir. Onların bu tutumları egemen erkekliğin eşcinsel arzuya yüklediği olumsuz anlamları yıkma potansiyeli taşıyan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Kadınlarla kurulan ilişkilere bir diğer örnek ise, G 9’un aşağıdaki anlatısında örneklenmektedir. Bu anlatıda, kadınlarla duygusal ve bağlılık içeren ilişkilere karşı çıkış örneği yer almaktadır. G 9 kadınlarla cinselliğe indirgenmiş bir yaklaşımla ilişkilendiğini ve kadınların kendisinden duygusal talepleri olduğunda onlarla cinsel ilişkisine son verdiğini aktarmaktadır. Anlatısında kendi tutumunun “erkeklikle alakası” olduğunun farkında olduğunu dile getirmektedir:

“Kadınları hayatına dâhil etmeme, onunla sadece takılma, onunla arkadaşlarımla girdiğim ilişki biçimlerine girmeme, soğuk davranma gibi bir erkeklik uygulama biçimim var diye düşünüyorum... Aslında görünüşte eşit bir ilişki kuruyorum. Aslında o ilişki eşit değil, o taraflarda hep daha erkek oluyordum... Ortaklık kurmaya gönülsüz olduğumu zaten en baştan kabul ediyorum. Bunun erkeklikle kesinlikle alakası olduğunu düşünüyorum.” (G 9)

Sonuç olarak, görüşülen muhalif erkeklerin kadınlığa atfedilen itaatkârlık, fedakârlık, duygusallık, kırılganlık, anaçlık gibi özellikleri yüceltmedikleri söylenebilir. Erkeklerin yaklaşımlarında egemen cinsiyetçi kültürün atfettiği anlamların farklılaşmaya başladığı belirtilebilir. Erkeklerin anlatılarından kadınlara ve kadınlığa olumlu anlamlar atfettikleri anlaşılmaktadır. Bu ifadelerde özellikle kadınların erkeklerden daha cesur, daha samimi, daha sorumluluk sahibi, daha güvenilir olduğuna dair övgü ifadeleri ön plana çıkmıştır. Buna karşılık bazı muhalif erkeklerin kadınların “korunmaya” ihtiyacı olduğuna dair söylemlerinin olması dikkat çekicidir.

Örnek anlatılardan hareketle erkeklerin kadınlara yönelik yaklaşımlarında egemen değerlerden farklılaşma olduğundan söz edilebilir. Çünkü görüşülen erkekler egemen değerlerin kadınlara yüklediği değerleri sorgulamakta ve bazılarını reddetmektedirler. Bu

durumun erkeklik kimliğinde bir değişim potansiyeline işaret ettiği söylenebilir. Ancak bunun çok köklü bir değişim olduğu söylenemez. Çünkü yukarıdaki örneklerde detaylı olarak incelendiği üzere, bazı muhalif erkekler cinsiyetçi düşüncenin kısmi görünümünü barındırmaktadır. Dikkat çekici olan, bir önceki başlıkta erkekliğe dair yaklaşımlarda geliştirildiği kadar eleştirel bir tutumun kadınlığa yüklenen anlamlarla ilgili olarak geliştirilmemiş olmasıdır. Bu durum erkeklerin kendi konumlarını sorgulamalarına karşılık, kadınları konumlandıkları yerden “memnun” olduklarını düşündürmektedir. Başlangıçta belirtildiği gibi, kadınlara yönelik yaklaşımların değiştirilmediği bir durumda erkeklik kimliğindeki değişimlerden söz edilemeyecektir.

4.1.3. Eril Şiddet

“Şiddet eril midir?”

Tim Edwards, 2006

Kadınlık ve erkeklik rollerinde son yıllarda yaşanan değişimlerin erkeklikte bir krize yol açtığından daha önce söz edilmişti. Bu krizlerle erkeklerin kadınlara ve LGBTİ'lere şiddet uygulaması arasındaki ilişkiye dair tartışmalar politik ve akademik çevrelerde yapılmaktadır. Çünkü tüm dünyada şiddetin farklı biçimlerini uygulayanların erkekler olması bu konunun tartışılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bölümde araştırma kapsamında görüşülen erkeklerin anlatıları üzerinden şiddete yönelik yaklaşımları sorgulanacaktır. Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye’de erkek şiddeti⁶⁹ ve “kadın düşmanlığı” (*misogyny*) oldukça yaygındır. Görüşülen muhalif erkeklerin şiddete yönelik yaklaşımlarının izini sürmek, erkekliğin dönüşümünün anlaşılabilmesi açısından katkı sağlayacaktır. Öncelikle eril şiddetin biyolojik kökenli bir olguya tekabül etmediğine dikkat çekilmelidir:

“Eril şiddet toplumsal ve siyasal ilişkilerin güç odaklı, yaş, sınıf, cinsiyet ve etnisiteye dayalı hiyerarşilerle yapılandırılmış; ‘düzen’, ‘disiplin’, ‘terbiye’, ‘namus-şeref’ gibi normatif ilkelere tutunan; en temel tekniği her türden şiddet olan biçimidir. Dolayısıyla ‘eril şiddet’, bunu uygulayan

⁶⁹Türkiye’de kadına yönelik şiddetin boyutlarını detaylı olarak değerlendiren iki araştırma için bkz. Altınay ve Arat, 2007; Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması Raporu, 2015.

insanların cinsiyetinden çok davranışın kendisine gönderme yapar; sonuçları itibariyle yarattığı iktidar ilişkileri aracılığı dağıttığı statü, güç ve getiriler dikkat çeker” (Sancar, 2014: 136).

Erkeklığın kendini krizlerle üreten bir kurgu olduğu söylenebilir ve genelde bu krizlerin çözülmesinde araç olarak şiddet olarak kullanılmaktadır. Tim Edwards *The Cultures of Masculinity* (2006) çalışmasında şiddetin eril olup olmadığını sorgulayarak, şiddet ve erkeklik ilişkisini gündeme getirmiştir. Bu tartışmalarda merkezi önemde olan konuları sosyoloji, kültürel çalışmalar ve cinsel politika literatüründeki tartışmalardan hareketle değerlendirmiştir. Edwards’ın hiçbir literatürün perspektifinin bu soruların tamamını yanıtlamadığını belirtmiş olması dikkat çekicidir (2006: 39). Edwards, şiddetin erkeklığe değil, “erillığe” özgü olduğunu öne sürmektedir. Çünkü eril patriyarkal yapı kendisini şiddetle var etmektedir. Edwards, erkeklerin eril olmak için şiddet uygularlarken, kadınların eril olamadıkları için şiddete maruz kaldıklarına işaret etmiştir (Edwards, 2006). Şiddetin eril oluşuna dair tartışmada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, eril şiddetin yalnızca erkekler tarafından uygulanmadığıdır. Buna göre eril iktidardan alınan güçle kadınların da zaman zaman eril şiddet uyguladıklarından söz edilebilir.

Araştırmada görüşülen erkeklerin neredeyse tamamının şiddet karşıtı bir söylem geliştirdikleri söylenebilir. Görüşmecilerden ikisi hariç tamamı kadınlara ve LGBTİ’lere şiddet uygulamadıklarını dile getirmişlerdir⁷⁰. Görüşmecilerden bazıları, şiddetin herkes tarafından uygulandığına, ekonomik sınıf ve eğitim seviyesi gibi farklılıklara bağlı olmadığına dikkat çekmişlerdir. Örneğin aşağıdaki anlatılarda G 7 şiddetin sınıf ya da eğitim seviyesi farkı gözetmeyen bir durum olduğundan söz etmiştir. G 8 ise, şiddete karşı duruşunu ailesinde yaşadığı şiddet deneyimleriyle ilişkilendirmiştir:

“Çevremde de bir sürü erkek arkadaşlarımız var. Şiddetin ya da bu tip düşünmenin okumayla alakası yok. Üniversite mezunları, doktora yapmış profesörler, dekanlar, parayla da ilgili bir şey değil, adam çok zengin ama ya da kadın çok zengin, ama oradaki davranış şekilleri bencil, egosal.” (G 7)

“Kadına yönelik şiddet -zaten en başta ailede de gördüğüm için- tamamen karşı olduğum bir şey. Kadına karşı olmasını bırak, erkeklerin kendi arasında da gücünü şiddetiyle ya da

⁷⁰ Erkeklerin kendi yaşamlarında şiddet deneyimlediklerine dair anlatılarında, babaların uyguladıkları fiziksel şiddet ön plana çıkmaktadır. Bu konuya ilişkin sorgulama “Otoriteye Başkaldırı ve Uyum Pratikleri: Babalar” kısmında yapılmıştır. Bu nedenle bu başlıkta görüşmecilere yönelik şiddet deneyimlerine yer verilmemiştir.

kaba kuvvetiyle göstermeye çalışan ‘ben daha güçlüyüm, ben daha erkeğim’ olayını savunan çok fazla erkek olduğu için ben buna karşıyım.” (G 8)

Neredeyse tüm görüşmecilerin, şiddet uygulamanın hiçbir koşulda hak olmadığını sıklıkla dile getirmiş olmaları oldukça önemlidir çünkü bu söylem egemen erkeklikten farklılaşan bir noktaya işaret etmektedir. Egemen cinsiyetçi kültürde “şiddeti hak eden kadınlar” olduğuna dair yaygın bir kanıdan söz edilebilir. Dikkat çekici olan bir nokta, görüşmecilerin şiddetin erilliğine karşı eleştirel söylemlerinin ön plana çıkmış olmasıdır. Örneğin aşağıdaki anlatılarda G 14 eril şiddetin tahakküm ile ilişkisine, G 18 ise şiddet ile erkeklik krizi arasındaki bağlantıya işaret etmiştir:

“Şiddet biliyorsun⁷¹ eril tahakküm ilişkili olduğu çok açık. Bu bazen kendi yetersizlik duygusundan çıldıran bir erkekliğin cinneti olabiliyor, bir şeylere yetememe, zayıf erkek, erkekliğini, bazen çok güçlü bir erkeğin yaptığı da olabiliyor. İşte burjuva veya sinsi profesyonel yapıyor, gizli bir biçimde. Alt sınıflar daha kaba bu alanda bu dili ifade ediyor. Erkek olamamanın verdiği yetersizlik var, özgüvensizlik var. Erkekliğini o şekilde ispat etme olabilir. Çok güçlü erkeksin ya, bir şekilde çok fazla yaşadığımız toplum narsist bir toplum, mutlaka bunun egoyla bir ilişkisi de vardır narsisizm dediğimiz hadise...” (G 14)

“Ailenin geçimi üzerinden bütün ailenin kontrolünü eline almış, bu zamana kadar hegemonik olarak üretilen erkek tipi kadınların mücadelesi tarafından çözüldü. Bu erkekliğin, erkeklik olarak iktidarını zedeledi. O yüzden şiddet çok artıyor, çünkü şiddet her zaman için faşist şiddet... Dolayısıyla bugün bağların çözüldüğü bir yerde yaşıyoruz. Yeni gelenler bu konuda nasıl bir yaklaşım alacaklar? Çünkü erkeğin ücreti ne ki? Erkek ücreti tamamen ev kredilerine, araba kredilerine gidiyor. Ailenin geçimine değil artık o. Ailenin geçimi çoğu zaman kadınlar tarafından sağlanıyor.” (G 18)

Görüşülen erkeklerin şiddet karşıtı söylemlerine karşılık, iki erkeğin kadınlara şiddet uyguladıklarına dair anlatılar önemlidir. Örneğin vicdani retçi ve şiddet karşıtı mücadelede yer alan bir görüşmeci, boşanma sürecinde eşine şiddet uyguladığını aktarmıştır. İlgi çekici olan nokta, bu görüşmecinin Türkiye’de (pro)feminist örgütlenmelerde aktif yer alan birisi olmasıdır. G 16’nın anlatısında sıklıkla, bu olayın ardından “erkeklikle yüzleşme” yaşadığını ve sorgulama sürecine girdiğini söylemesi dikkate değerdir. Aşağıdaki anlatıda onun kendi politik duruşuyla tamamen çelişen bu eylemine yönelik “günah çıkarma” niteliğindeki anlatısı yer almaktadır:

“*Biz Erkek Değiliz*’in ortaya çıkması bir de negatif bir kırılma noktası var hayatımda. Eski eşimle ayrıldığımız sıralar ayrılmayı beceremedik. Ve hayatımıza şiddet girdi. O

⁷¹ Görüşmecilerin kullandıkları eril dil ile ilgili değerlendirme tezin “Muhafiz Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri” kısmında yürütülecektir.

benim için negatif bir kırılmaydı. Ama bu negatif kırılma benim için erkeklikle oldukça sert bir yüzleşmeye neden oldu ve bu epey uzun sürdü... Karşılıklı şiddetten başlayıp bir süre devam eden bir şey oldu ben uzun süre kapandım. Ondan sonra yakın bir arkadaşım bir 10 yıl sonra ‘Yeter artık sen de kendini affet. Bizim için kapandı zaten. Sen hiçbir zaman bahane bulmaya kalktığın bir şey olmadı. Dolayısıyla bunu başka bir şekilde artık çöz kendinle’ dedi. Benim için o çok uzun süren bir dönemdi. Zaten öyle bir mücadelenin içinde olunca çok ağır bir travma. ‘Ben nasıl yaptım bunu’ ile başlıyor sonra da bunun nasıl oluştuğunu zaten zaman içerisinde görüyorsun. Çünkü böyle yetiştirilmişsin aslında politik ortamları tekrar gözden geçiriyorsun. Aslında erkeklikle o kadar da yüzleşmediğini o kadar da hesaplaşmadığını görüyorsun... Onun ağırlığından yaşadığım bir takım yerleri terk ettim, bir bakıma sürgüne çıktım kendi kendime. İşte daha sonra toparlanıp döndüm ve o mücadeleye başka bir yerinden de devam ettik...” (G 16)

Şiddet uygulayan bir diğer görüşmecinin anlatısında kadına yönelik şiddeti meşrulaştırmaya çalışan söylemler geliştirdiği anlaşılmaktadır:

“Erkeklerin kadınlara şiddet uygulama hakkı bence yok. Sırf erkek kaslıdır diye öyle bir saçmalık yok. Erkek daha güçlüdür, gücünü öyle göstermezsin farklı bir şekilde aklınla konuşmanla zaten yapabilirsin. Bence konuşmanla yerin dibine bile sokarsın eğer çok akıllıysan, çok bilgiliysen dövmekten beter edersin. Ama dövmek çözüm değil, dövmek sadece çocuklara tabi aşırıya kaçmayacak şekilde cezalandırmak gibi bir şey. Ben gördüğüm için yapılır diye düşünüyorum aşırıya kaçmayacak şekilde. Ama bence el kalkmaz ya dövülmez, dövsen bile değişen bir şey olmaz. *(Sen hiç bir kadına şiddet uyguladın mı?)* Evet. Kız arkadaşım, arabayla bir yerden geliyorduk. O anda selektör yaptı bir araba bize, Allah Allah ileride radar mı var anlayamadım. Bu arada bu arkadaşım deyince ‘ben de nasıl bir arkadaşın’ dedim. Ben de oradan dönüp arabayı takip ettim. İlerde durdurdum. ‘Niye selektör yaptın?’ Gülten ‘ne haber diye sarıldı’ bir şey demedim. Tekrar bu arabaya bindi. ‘Benim normal arkadaşım’ dedi. ‘Benim niye haberim yok bu kadar samimisiniz?’ Yolun ortasında indirip tokat atmıştım ve öyle bırakıp gelmişim. İyi bir şey mi yaptım, yapmadım ama daha şey bitirebilirdim ama öyle öfkeme yenik düştüm ve yaptım.” (G 10)

Sonuç olarak araştırmada görüşülen bazı erkeklerin kadınlara ve LGBTİ'lere yönelik şiddete söylemsel düzeyde karşıt bir tutumda olduklarından söz edilebilir. Görüşülen erkeklerin bazıları, kendi geçmiş deneyimlerinde babalarından dayak yemiş olmayı kendi şiddet karşıtlıklarında bir argüman olarak sunmuşlardır. Bunun yanı sıra görüşmecilerin çoğu şiddetin haklı gerekçesi olamayacağına işaret etmişlerdir. Buna karşılık kadınlara şiddet uygulamış olan iki görüşmecinin anlatılarından hareketle, muhalif olmanın -hatta G 16'nın anlatısında olduğu gibi savaş ve şiddet karşıtı olmanın- da kimi zaman erkekliği dönüştürmeye yeterli ol(a)madığına işaret ettiği söylenebilir.

4.1.4. Cinsel Taciz

Cinsel taciz bireyler arası ilişkilerde, bedensel ve sözel sınırların çizilmesi bağlamında tartışılması gereken önemli bir konu olmasıyla feministler arasında akademik ve politik gündemde oldukça tartışılmaktadır. Erkeklik kimliğinde bir değişimden söz edebilmek kadınların bedensel, duygusal ve cinsel sınırlarını ihlal etmeyen bir erkeklik modeliyle mümkün olabileceğinden, araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin cinsel taciz davranışına yönelik yaklaşımlarını ve bu konudaki deneyimlerinin izini sürmek önemlidir.⁷²

Cinsel tacize getirilen tanımlar son derece değişkendir. Cinsel tacizin bu çalışmada kabul edilen tanımı, “fiziksel, sözlü ya da başka ifade biçimleriyle, insanlara kendi istekleri dışında, teklif ya da dayatma biçiminde yöneltilen onur kırıcı cinsel nitelikli her tür davranış”tır (Alemany, 2015: 60). Cinsel taciz patriyarkal düzende tüm kadınları etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmasıyla (Özkazanç, 2012: 18) erkeklik ve kadınlıkla doğrudan ilişkili bir konudur⁷³.

Araştırmada görüşülen erkeklerin, genel olarak “cinsel taciz” kavramının ne anlama geldiğini bildikleri söylenebilir. Bu durum, bu erkeklerin feminist hareketler hakkında bilgi sahibi olmalarıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Örneğin G 17 cinsel tacizin bir tahakküm kurma biçimi olduğuna dikkat çekmiştir:

“Tanımadığın bir insana bakışlarınla mesela tahakküm kurma çabası içerisine giriyorsan, onun iradesine rağmen bu bir cinsel taciz yöntemidir. Bunun çeşitli ifade biçimleri var. Bakışla olur, sözle olur, dokunarak olur. Gündelik hayat içinde, iki erkek arasındaki tacizi cinsel kılan şey herhalde erkeklik ve kadınlık meselesi üzerinden, cinsiyet

⁷² Cinsel taciz feminist hareketler içerisinde yoğun olarak tartışılan bir konudur. Bu konu feminist kuramcılar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Ancak bu tartışma çalışmanın odağını doğrudan kapsamadığı için, yalnızca görüşülen erkeklerin cinsel tacizle ilgili yaklaşımları üzerinden bir sorgulamaya yürütülecektir.

⁷³ Cinsel tacizin tartışılmaya başlaması 1970’li yıllarda ikinci dalga feminist hareketin özel alana ait görülen tüm sorunları kamusal alana taşımasının etkisiyle olmuştur. ABD’li feminist hukukçu Catherine MacKinnon, cinsel tacizi kavramsallaştıran ve bugün Amerikan hukukunda geçerli olduğu şekliyle cinsel tacizin hukuki inşasının temellerini atan isimdir. MacKinnon’un *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination* (1979) adlı çalışmasına kadar, cinsel taciz olgusu sosyolojik ve hukuki olarak ele alınmamıştır. Ona göre cinsel taciz ayrımcılığın bir sonucudur. Ayrıntılı bir okuma için bkz. MacKinnon, 1979.

üzerinden hayata geçirilmesi. Sadece erkeğin kadına değil, kadının erkeğe cinsel tacizi de söz konusu olabilir. Tanıdığın kişi içinde geçerli. Mesela tanıdığın bir arkadaşın için herhalde, yanağından öpmek bile cinsel taciz olarak addedilebilir. İstemiyorsa ve iradesine rağmen gerçekleşiyorsa.” (G 17)

Bunun yanı sıra görüşülen erkeklerin çoğunluğu cinsel taciz davranışında bulunmakla suçlanmadıklarını ifade etmişlerdir⁷⁴. Görüşmecilerin bazılarının anlatılarından hareketle, cinsel tacizin, bedensel ve duygusal sınırları ihlal etmek anlamına geldiğine dair farkındalık geliştirdikleri söylenebilir. Görüşülen bazı erkekler bu farkındalıkları nedeniyle, kadınlarla olan ilişkilerinde kendi davranışlarını kontrol etmeye çalıştıklarını vurgulamışlardır:

“İnsanın yaşamını ve özgürlüğünü kısıtlayan her şey taciz aslında bir nevi bence. Taciz sadece cinsel olmasına gerek yok, sözlü bir şekilde; yolda araba kullanan kadınların çok başına geliyor ya sıkıştırıp yolda sonra ona laf atmak da bir taciz bence.” (G 8)

“Benim bir kadın arkadaşımı yanağından öpüp onun bana şaka ile karışık ‘taciz ettin beni’ gibi bir tepki vermişliği vardır. Ben ondan sonra düşünmeye başladım ya evet yanaktan öpmek cinsel taciz olarak alımlanabilir. Ama kimisi alımlamaz. İktidar ilişkisi içermesi, bir insanın iradesini kırması, kendi iradesini boyunduruğa alma çabası herhalde bunu taciz kılan bir şey. Çünkü bir bakışla da cinsel taciz gerçekleşebiliyor, bu dudakların yanağa temasıyla da olabiliyor. Daha fiziki yakınlaşmanın gerçekleştiği bir eylem olarak, yoksa bakışla da insanlar cinsel tacizde bulunabiliyor. Ama o bunu taciz olarak algılıyorsa, evet tacizdir ve sonra buna dikkat ederim. Ondan sonra da yanağından muhtemelen hiç öpmemişimdir.” (G 17)

Yukarıdaki örnek anlatı G 8’in cinsel tacizin sözlü şekilde olabileceğine dair farkındalığına işaret etmektedir. G 17’nin örnek anlatısında ise, kendi eylemlerine karşı taraftaki kadın tarafından “taciz” dendiği noktada taciz ettiğini düşündüğünü ifade etmiş olması oldukça önemlidir. Anlatısında bir daha bu eylemi gerçekleştirmediğini vurgulaması, bu konuda bir farkındalığa işaret etmektedir.

Görüşülen erkeklerin cinsel tacize yönelik yaklaşımlarında öne çıkan önemli bir tartışma konusu teşhir olmuştur. Erkeklerin kadınlara cinsel tacizde bulunanların teşhir edilmesi meselesinde farklı yaklaşımlarından söz edilebilir. Görüşülen bazı erkekler, “kadınların beyanının esas alınması⁷⁵” ilkesi üzerinden yürütülen bir teşhir yönteminin

⁷⁴ Suçlanan bir erkeğin anlatısı ile teşhir edilmiş başka bir erkeğin anlatısı bu başlık içinde yer almaktadır.

⁷⁵ “Kadınların beyanının esastır” ilkesi ile ilgili bir tartışma için bkz. Canikoğlu, 2012.

“uygun” olmadığını, kadınların “taciz olmayan durumları da taciz diye tanımlayabileceklerini” ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, taciz eden erkeğin teşhir edilmesinin, erkekle yüzleşmek adına oldukça etkili bir yöntem olduğuna dair bazı yaklaşımlardan söz edilebilir. Aşağıdaki örnek anlatıda G 9’un kadınların teşhiri “kötüye” kullanabileceklerine dair ifadeleri yer almaktadır. Bu yaklaşımın kadınlara güvenmeyen bir yaklaşım olduğuna dikkat çekilmelidir:

“Hakikaten teşhir çok etkili bir yöntem. Çünkü bir erkeğin çok ciddi bir korkusudur herhalde tacizci olarak damgalanmak ve kadının beyanı esastır... Ama şunun da farkındayım; taciz çok ciddi bir toplumsal fenomen oluyor. Dolayısıyla bu kadının beyanı esastır şeyini biraz haklılaştırıyor... Burada kafamı kurcalıyor, gerçekten 100 olaydan 99’u istatistiksel olarak haklı olsun kadın beyanı. Ama sen bir kadının tamamen cinsiyetçi olmayan bir biçimde canını sıkıp bunun karşısında [kadın] sana gelip ‘şu beni taciz etti’ diyebilir. Ve o % 1 bir rakam değil, o bir insanın hayatında çok önemli. Dolayısıyla burada nasıl bir tavır takınmak gerekiyor? Sadece taciz suçlamasının art niyetli bir silah olarak kullanılabilme imkânı mantıksal olarak var...” (G 9)

Görüşülen erkeklerden biri, bir kadını taciz ettiği için teşhir edildiğini, bu deneyimin kendisinin kadınlara olan davranışlarını sorgulaması yönünde etkili olduğunu aktarmıştır. Bir erkeğin kendi eylemiyle yüzleşmesini ve ardından yaşadıklarını içermesi nedeniyle oldukça dikkat çekici bir anlatımdır:

“Benim teşhir edildiğim bir bağlam var üç sene önce... On beş yirmi kişi oturduk içiyoruz, benim yanımda oturan kadınla zaten ben şeyden de ilgilenmişim. İlgimi çekmişti, güzel bir kadındı. İlgilendiğimi oturduğumuz an belli ettim. İçtikçe kederlendim... Hem daha kötü oldum hem de ben yayganlaşmaya başladım. Bir de bende sosyal mesafe duygusu o zamana kadar çok silikti. Neyse kadına da sıcak davranmaya başladım, mailleri istedim... Kadını çok rahatsız etmişim. Bu arada sarhoş olmaya devam ediyorum... Abarttım. Çok da rahatsız olmuş kaçmaya çalışmış hatta arkadaşım fark etmiş, ben fark etmemişim. Orda tutar gibi olmuşum ‘dur gitme ya nereye gidiyorsun’ demişim, dedim. Bunu demişim değil dediğimi hatırlıyorum. Bir şekilde kalkmasına da müsaade etmemişim temas devam ediyor. Neyse gittik, dağıldık. Sabah bir geldim kadın seni tacizle bildirdi diye söylediler. Ben şok oldum çok büyük bir utanç duydum... En keskin hissettiğim duygu bugünde hala bunu anlatırken hissettiğim duygu utanç. Bana çok şey öğretti hem taciz hem teşhir süreciyle ilgili çok şey öğrendim. Sosyal mesafe duygusuyla ilgili de çok şey öğrendim. Dokunmuyorum, mümkün merteye yavaş yavaş ısınmayı tercih ediyorum. Bunu yapmıyordum eskiden. Çünkü düşünmediğimi fark ettim bunu gerçek anlamda hiçbir zaman dokunmanın iki kişilik bir şey olduğunu hiçbir zaman düşünmemişim kendi samimiyetimi aktarıyorum da orası o kadar samimi mi diye düşünmemişim. Kadın buna taciz dediği sürece evet taciz ama ben durumumu sana anlatayım bu da evet sınırlarımı çiğnedim, onun sınırlarını dikkate almadım, düşünmedim bile. Bu yüzden taciz.”. (G 18)

Sonuç olarak, erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması bağlamında cinsel taciz gibi önemli bir konuda erkeklerin tutum ve davranışlarında bir dönüşüm olması, kendi eylemlerini sorgulamaları ve kadınların beyanlarını esas almaları oldukça kritiktir. Görüşülen muhalif erkeklerin bazılarının bu konuda bir hassasiyet geliştirdikleri söylenebilir. Çünkü görüşülen bazı erkekler anlatılarında cinsel tacizin, bedensel ve duygusal sınırları ihlal etmekle başlayan bir süreç olduğuna dikkat çekmişlerdir. Görüşülen erkeklerin çoğunluğu cinsel taciz davranışında bulunmakla suçlanmadıklarını ifade ederlerken, bir görüşmeci bir kadını taciz etmesinin ardından teşhir edildiğine dair hikâyesini aktarmıştır. Teşhir edilmenin kendi erkeklik pratiklerini sorgulama noktasında etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra kimi görüşmecilerin “kadınların beyanlarının esas alınması”nın erkekler için mağdur edici olabileceğine dikkat çekmiş olmaları önemlidir. Bu durum bazı erkeklerin, kadınların beyanına güvenmediklerine işaret etmektedir.

4.1.5. LGBTİ'ler

Egemen erkeklik kimliği dışında bir erkeklik kimliği inşa ettiğini düşünen erkeklerin LGBTİ'lere (lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks) yönelik yaklaşımı nasıldır? Erkekliğin en önemli unsurlarından biri, eşcinsellere yönelik olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmektir. Çünkü egemen erkeklik kimliği, kendi konumunu homofobi ve transfobi üzerinden inşa eden heteroseksüel bir erkekliktir. Eşcinselliğin erkekliği “bozan” ve “sakatlayan” bir konum olarak değerlendirir. Bu nedenle erkeklik kimliğindeki değişimleri sorgularken, LGBTİ'ler oldukça önemli bir uğrak olduğundan bu bölümde görüşülen erkeklerin LGBTİ'lere yönelik yaklaşımları değerlendirilecektir.

Erkeklik ve homofobi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Michael S. Kimmel, (1993: 29) erkekliğin oluşmasını ve pekişmesini sağlayan unsurların cinsiyetçilik, ırkçılık ve homofobi olduğunu, bu unsurların hegemonik erkekliğin normatif bir durumdan normal bir duruma dönüşmesini sağlayan söylemsel mekanizmalar görevi üstlendiğini ifade etmiştir. Eşcinsellikten uzak bir konum almanın egemen erkeklik kimliğinin inşasının en önemli aşaması olduğu söylenebilir.

Homofobi, heteroseksist⁷⁶ ideolojinin bir sonucudur. Homofobi, “eşcinsellere, sahip oldukları kimlikleri nedeniyle yöneltilen her türlü ayrımcılık, olumsuz davranış ve tutumu içermektedir” (KaosGL, 2011: 27). Transfobi ise translara yönelik düşmanca tutum ve davranışları ifade etmektedir. Heteroseksüel erkeklik, heteroseksüel olmayan erkekler üzerinden kendisini inşa etmektedir⁷⁷. Segal, homofobinin eşcinsel erkeklere zulmederek bütün erkekleri hizaya sokmakla kalmadığını; erkeklerin içlerindeki “kadınsılığı” aşağılayarak aynı zamanda kadınları da aşağıladığını belirtmiştir (1992: 200).

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımcılığı nedeniyle LBGTİ’lerin yaşamları tehdit altındadır. Tüm dünyada LBGTİ’ler, aileleri tarafından reddedilmek, çalışma koşullarında ve sağlık hizmetlerinde ayrımcılığa uğramak, dinsel kurumlardan dışlanmak, medyada alaya alınmak ve her türlü şiddete açık olmak gibi olumsuz deneyimlere maruz kalmaktadırlar (Redfern ve Aune, 2012: 85). Bunları yaparak LBGTİ’lere şiddet ve ayrımcılık uygulayanlar ise yaygın olarak erkeklerdir. Ancak, LBGTİ’lerin sorunları cinsel kimliklerinden değil, farklı cinsel kimlikleri normalize edemeyen ve ötekileştiren bir sistem içinde yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır (Lambdaİstanbul, 2006: 171). Bozok’un (2011: 35) belirttiği gibi homofobi ve transfobi ortadan kalkmadıkça, ataerkilliğin ortadan kaldırılması mümkün olamayacaktır.

Görüşülen erkeklerin bazılarının genel olarak LBGTİ’lere yönelik olumsuz söylemler geliştirmedikleri söylenebilir. Çünkü erkeklerin çoğu, homofobi ve transfobinin bir ayrımcılık pratiği olduğunu anlatılarında ifade etmişlerdir. Pek çoğu “homofobi”, “transfobi”, “heteroseksizm” ve “cinsel yönelim/kimlik ayrımcılığı” gibi kavramları görüşmeler süresince kullanmışlardır. Bazı erkeklerin bu kavramların anlamlarını bilmeleri ve gündelik dilde kullanıyor olmaları, bu konudaki farkındalıklarını gösteren bir işaret olarak yorumlanabilir. Ayrıca çoğu, LBGTİ hareketin Türkiye’deki mücadelesinden haberdar olduklarını ve bu mücadeleyi desteklediklerini aktarmışlardır. Bunun yanı sıra, LBGTİ mücadelesine destek vermek için LBGTİ olmak gerekmediğini sıklıkla vurgulamışlardır. Ayrıca görüşülen erkeklerin bazılarının eşcinsellik ve

⁷⁶ Heteroseksizm, heteroseksüelliği zorunlu bir var oluş olarak görmektir. Bu nedenle heteroseksizm diğer var oluş biçimlerini baskılayan ve aşağılayan bir ideolojidir (KaosGL, 2011: 10).

⁷⁷ Eşcinsel erkekliklerin, hegemonik erkeklik karşısında nasıl madunlaştırıldığı edildiği tezin “Farklı Erkeklikler ve İktidar İlişkisi” başlığında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

biseksüelliğin “yönelim” olduğuna dair bir farkındalık sahibi oldukları anlatılardan anlaşılmaktadır.

Araştırmada görüşülen tüm erkeklerin homofobik ve transfobik olmadıklarını söylemek mümkün değildir. Örneğin görüşülen bazı erkeklerin eşcinselliğin bir “tercih”⁷⁸ olduğunu vurgulamış olmaları dikkate değerdir. Anlatılarda ön plana çıkan bir diğer konu ise, G 8’in aşağıdaki ifadesinde görüldüğü gibi, feminist, solcu, aktivist insanlar arasında bile homofobik insanların varlığına dikkat çekilmiş olmasıdır. Bu durum, heteroseksizmle mücadelenin farklı politik mecralarda da oldukça zor olduğuna işaret etmektedir.

“Şimdi eşcinsellik genelde hormonal bozukluklardan kaynaklanıyor. Birebir ‘hadi ben eşcinselim’ diyebilecek çok az insan vardır. Erkek olarak söylüyorum bunu. Çevremde de vardır. Sonradan cinsiyetini değiştirmiş, evlenmiş ve dışardan kimse onun öylesi bir erkek olduğunu ya da nasıl bir yaşam sürdürdüğünü bilmiyor. Ama biz biliyoruz bunu. Şimdi, hemcinsinden hoşlanma kadınlarda da fazla. Çevremizde çok fazla görüyoruz bunları. Ama erkeklerde genelde hormonal bozukluklardan kaynaklandığını düşünüyorum.” (G 7)

“Ben seçmedim biyolojik olarak erkeğim de ama kadın çalışmasının içinde yer alabilirim. LGBTİ hakları için mücadele edebilirim illa eşcinsel olmama gerek yok ki. Çok komik! Siyahilerin özgürlüğünü kazanması için siyahi olmam gerekmiyor, olsaydı zaten mücadele edilmezdi...” (G 2)

“Feminizmi daha çok kabullenip homofobik olan çok insan var. Cinselliği, heteroseksüelliği daha doğru buluyor çoğu insan.” (G 8)

Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü üzere G 7’nin ifadeleri eşcinselliği “hastalık”⁷⁹ olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra “öylesi” bir erkek ifadesini kullanmış olması, onun eşcinselliği “erkekliliği aşağılayan” bir durum olarak değerlendirdiğini düşündürmektedir. Ayrıca anlatısında kullandığı ifadelerden, eşcinsel ile trans kimlikleri birbirine karıştırdığı⁸⁰ anlaşılmaktadır. G 7’nin ve görüşülen diğer

⁷⁸ Eşcinsellik, heteroseksüellik ve biseksüellik “cinsel tercih”ler değil, “cinsel yönelim”lerdir. Bkz. KaosGL, 2006.

⁷⁹ Eşcinselliğin ruhsal bir bozukluk olmadığı 1973 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından kabul edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü ise 1992 yılında eşcinselliği hastalık sınıflandırmalarından çıkarmıştır. Bkz. KaosGL, 2011. Eşcinselliğin tıp otoriteleri tarafından nasıl hastalık olarak kurgulandığı ve böylelikle norm dışına atıldığına dair ayrıntılı bir okuma için bkz. Baird, 2004; KaosGL, 2010; KaosGL, 2011.

⁸⁰ Eşcinsellik cinsel yönelimi ifade ederken; “trans” bir cinsel kimliğe işaret etmektedir. Translık cinsel yönelimi ifade etmemektedir. Bkz. KaosGL, 2006.

homofobik söylemler geliştiren bazı erkeklerin örnekleri üzerinden, feminist harekete ve LGBTİ harekete mesafeli olanların daha homofobik ve transfobik tutumları olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak araştırma kapsamında görüşülen erkeklerin bazılarının LGBTİ'lere yönelik söylemlerinin genel olarak ayrımcı ve ötekileştirici olmadığı söylenebilir. Erkeklerin bazıları LGBTİ hareketin Türkiye'deki mücadelesine destek verdiklerinden söz etmişlerdir. Buna karşılık bazılarının ifadelerinden eşcinselliğin “tercih” olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu durum onların feminist ve LGBTİ hareket ile daha mesafeli bir ilişki içinde olmaları ile açıklanabilir. Görüşülenler arasında LGBTİ'lere yönelik ayrımcılıkla ilgili farkındalık geliştiren ve homofobik/transfobik söylemler üretmeyenlerin feminizme yakın olan erkekler olduğu söylenebilir. LGBTİ'lere yönelik düşmanca tutumların dönüştürülmesinde feminist ve LGBTİ hareketlere yakın olmanın etkili olduğu görüşülenlerin anlatılarından anlaşılmaktadır.

4.2. Erkeklik Kimliğinin Değişim Rotaları

Farklı erkeklikler nasıl mümkün? “Erkekler nasıl değişebilir?”(Seidler, 2006: 126) Muhalif erkekleri, egemen erkeklik değerlerini sorgulamaya götüren nelerdir? Soruları bağlamında araştırmada görüşülen erkekleri alternatif erkeklik kimlikleri inşa etmeye yönelten durumlar bu bölümde sorgulanacaktır. Görüşülen erkeklerin egemen erkeklik kimliğini inşa etmek için gereken aşamalara yönelik yaklaşımları üçüncü bölümde sorgulanmıştı. Bu sorgulamayla erkeklerin bu aşamaları neleri reddederek ve neleri kabul ederek deneyimlediklerinin izi sürülmüştü. Ardından bu erkeklerin gözünden cinsiyet ilişkilerine dair yaklaşımların ve bu yaklaşımlardaki değişimlerin anlaşılması için “erkeklik”, “kadınlık”, “eril şiddet”, “cinsel taciz” ve “LGBTİ'lere” yönelik yaklaşımları değerlendirilmişti. Tüm bunların izinin sürülme nedeni, muhalif erkeklerin, egemen erkeklik kimliğinden farklılaşan bir kimlik modeli olup olmadığının anlaşılmasıydı. Bu sorgulama, erkeklerin hangi alanlarda egemen erkekliğin değerlerinin benimsendiğini hangi alanlarda reddedildiğinin anlaşılması açısından önemliydi. Görüşülen erkeklerin değişen ve değişmeyen yaklaşımlarının genel çerçevesi çizildiğine göre, erkeklerin

değişiminden söz etmekte etkili olan meseleleri sorgulamak gerekmektedir. Çünkü egemen erkeklik kimliğindeki değişimlerin izinin sürülmesi önemlidir:

“Erkeklerin feminizm yandaşı (profeminist) olmaları için ne tür deneyimler, nasıl bir erkeklik ‘özneliği’ gerektirdiği tartışılırken aynı zamanda orta sınıf, kentli, eğitilmiş, heteroseksüel erkeklerin ‘dönüşüm’ deneyimlerinden; diğer yandan da yoksul, alt sınıf, azınlık etnik grup mensubu, eşcinsel ya da diğer dışlanmış erkeklik deneyimlerine de bakmak gerekir” (Sancar, 2009: 269- 270).

Erkekleri değişime götüren durumların anlaşılabilmesi, erkekliklerin dönüştürülmesi konusunda yapılabilecekler için katkı sağlayıcı olacaktır. Sancar, eril şiddeti sorgulayan erkeklerin “devlet tarafından işkenceye uğramış muhalifler; etnik kimlikleri nedeniyle ‘aşğıılanmış’ Kürt erkekler; heteroseksist sistemde ezilen eşcinsel erkekler; savaş karşıtları, pasifistler, vicdanı retçiler” (2009: 266) ile feminist kadınlarla ilişkilenen erkekler olduklarını belirtmiştir. Bu araştırmada görüşülen erkeklerin değişim rotaları Sancar’ın işaret ettiği deneyimleri yaşayan erkekliklerle örtüşmektedir.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle erkeklik kimliğindeki değişimlerin rotalarının izi sürüldüğünde, değişime yol açan nedenlerin değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Ancak erkeklik kimliğinde bir değişimin tek bir nedenle olamayacağını altı çizilmelidir. Çünkü görüşülen erkeklerin anlatılarında pek çok nedenin iç içe geçtiğine işaret eden deneyimler öne çıkmaktadır.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle bu rotalardan en etkili olanın, feminist hareketler ve feminist literatüre dair bilgi sahibi olmak olduğu söylenebilir⁸¹. Diğer rotalar ise, babaların eril şiddetine maruz kalmak; anti-militaristlik; baskı ve sömürü karşıtı olmağı ile erkeklikte “başarısız olmak” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu rotalar, araştırmada görüşülen erkeklerin anlatımları üzerinden değerlendirilecektir⁸².

Araştırmaya göre erkeklerin değişim rotalarında ön plana çıkan nedenlerden biri eril şiddeti deneyimlemektir. Görüşülen bazı erkeklerin anlatımlarında, babaların

⁸¹ Erkeklik kimliğinin değişim rotalarında en etkili olduğu araştırma kapsamında elde edilen anlatılarla desteklenen feminist hareketlerin ve feminist kadınların etkisi, bir sonraki kısımda ayrıntılı olarak incelenecektir. Bunun yanı sıra erkekler ve feminizm ilişkisine dair bir tartışma, görüşülen erkeklerin anlatımları ışığında sorgulanacaktır.

⁸² Feminizmlerin dönüştürücü etkisi daha kapsamlı bir tartışmayı gerektirdiğinden bir sonraki başlıkta incelenecektir.

şiddetine maruz kalma deneyiminin erkeklerin eril şiddeti sorgulamasına itici bir güç oluşturduğu anlaşılmaktadır. “Alkolik”, “şiddet uygulayan”, “bencil”, “sorumsuz” babalar “kötü” erkeklik rol modeli olmaktadır. Anlatılar görüşülen bazı erkeklerin babalarının şiddetine maruz kalmalarının, “erkekliğin olumsuz tarafları” ile erken yaşlarda tanışmalarına neden olduğunu göstermektedir⁸³. Örneğin, G 8 ve G 14 babalarının kendilerine “olumsuz erkeklik rol modeli” olduğunu anlatılarında sıklıkla vurgulamışlardır:

“Hep böyle babam sayesinde diyebilirim. Babamın o şekilde [alkolik] olması ve annemin hiçbir, ne diyeyim ona, yoktan var etmesi her şeyi diyeyim...” (G 8)

“Benim erkeklikle yüzleşmem biraz babam üzerinden oldu. O kadar çok erkek ki, anlatabiliyor muyum? İşte gündelik ama solcu geçinen biri. Bu bağlamda sol hareketinin ne kadar cinsiyetçilikten arınmadığı gerçekliği de önümüzde duruyor. Onun aileyle kurduğu ilişki, benimle kurduğu ilişki, ‘oğlum erkek ol, para kazan, malım, mülküm sana kalacak’... İmkânsız bir erkeklik hedefi var sürekli ulaşılması gereken. O eksiklik, yetersizlik duygusuyla yaşıyorsun. ‘Erkek ol’... Babamın üzerinden aslında kendimle yüzleşme yaşadım. O bağlamda babam işi kolaylaştırıcı tarafı oldu diyebilirim.” (G 14)

Eril şiddetten bağımsız olmayan bir diğer neden de militarizmin sorgulanmasıdır. Görüşülen vicdani retçi bir erkeğin⁸⁴ anlatımları ve bazı diğer erkeklerin ifadeleri, militarizmin sorgulanmasının egemen erkekliğin eleştirilmesine olanak yarattığına işaret etmektedir. Vicdani retçi G 16’nın “Ben de vicdani retçilerdenim. Erkeklikle en keskin yüz yüze gelme noktam da oydu.” ifadesi, militarizm ve savaş karşıtlığının eril şiddetin sorgulanmasıyla ilişkisini açıkça göstermektedir.

Egemen erkeklik değerlerine eleştirel yaklaşımlar geliştirmede etkili olduğu düşünülen bir diğer neden ise, baskı, eşitsizlik ve sömürü karşıtı politik hareketlere yakın olmaktır. Aslında bu durum görüşülen tüm erkekler için geçerlidir çünkü daha önce de belirtildiği gibi, araştırmada görüşülen on sekiz erkek kendisini “muhalif” olarak tanımlayanlardı. Bu eleştirel yaklaşımın, eşitsizliklere karşı bir farkındalık geliştirmekte

⁸³ Görüşülen erkeklerin babalarıyla ilişkilerine dair deneyimleri detaylı olarak “Otoriteye Başkaldırı ve Uyum Pratiği: Babalar” başlığında incelenmişti.

⁸⁴ Araştırma kapsamında görüşülen on sekiz erkekte yalnızca bir tanesi vicdani retçiydi. Diğer görüşmecilerden askere gidenler ve henüz gitmeyen tüm erkeklerin militarizme eleştirel bir tutum geliştirdikleri “Devlet İktidarı/ Erkek İktidarı: Askerlik” başlığı altında vurgulanmıştı. Bu durum Türkiye’de muhalif erkeklik deneyiminin militarizm eleştirisiyle paralel olduğuna da işaret etmektedir.

etkisi olduğu yadsınamasa da, sadece muhalif duruşta olmak, erkeklerin cinsiyetçilik karşıtı erkeklere dönüşmelerini de sağla(ya)mamaktadır⁸⁵.

Görüşülen erkeklerin çoğunluğu, muhalif olmanın erkekliği değiştirdiğini düşündüklerini, eşitsizliğe ve baskıya karşı konumlanmanın erkekliği sorgulama konusunda etkili olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır. Sorgulamaya ve eleştirel düşünme biçimine açık olmanın, egemen erkekliğe karşı da böyle bir tutum geliştirmekte etkili olduğuna dair anlatılardan bazı örnekler şöyledir:

“Değiştiriyor tabi. Sessiz sakın bir erkek oluyorsun, toplumda derler ya ‘kız gibi erkek’ öyle oluyor. Çünkü neden? Kavgacı, dövüşçü, terbiyesiz değil, küfür etmeyen... Erkekliği sorgulamakta [değiştiriyor mu? Erkekliği sorgulamakta] yeterli mi? Değil.” (G 3)

“Devlete tepki koyuyorsun, milliyetçiliğe tepki koyuyorsun ya da insanın insanı ezmesine tepki koyuyorsun. Bir farklı bir düşünsel hayat sunuyorsun. Bunun içerisinde kadın-erkek ilişkileri de var...” (G 4)

“İşte bunun [erkekliğin] politik bir mesele olarak sürekli gündeme gelmesi, aslında kadına şiddetin ve erkekliğin özel bir problem olmadığını, daha genel ölçekte çalışılabilecek bir politik problem olduğunu görmeye başladı... Bir de zaten evde sürekli bir sıkıntıyla karşı karşıyasın. Bir söylem duyunca ikisi birbirine çok güzel oturdu. Demek ki hakikaten bir şey varmış dedim. Sonra oradan ‘demek ki ben de erkeğim’ demek çok zor değildi... İktidarın tanımı değiştirildiğinde doğrudan erkekliğin tanımı zaten değiştiriyor. Dolayısıyla senin iktidara karşı koyduğun duruş, doğrudan erkekliğe karşı koyduğun duruşu değiştiriyor.” (G 9)

Görüşülen erkeklerin erkeklik kimliğindeki değişim rotalarından bir diğeri ve en dikkat çekici olanının, “erkeklikte başarısız olmak” olduğu söylenebilir. Başlangıçta egemen erkeklik ideallerini yerine getirememeye ve norma uy(a)mama olarak beliren durumlar, daha sonra görüşülen bazı erkekler tarafından sahiplenilmiş ve bir başkaldırı pratiğine dönüşmüştür:

“Böyle başarısız olmak galiba iyi, başarısızlığın böylesi galiba iyi ya. Aslında şey ya ağlamak, yumuşak erkek olmak, kılıbık erkek olmak, kız gibi davranmak, kız arkadaşının yanında daha çok kız gibi davranmak, cinsel açıdan erkek gibi davranmak değil de kız gibi davranmak. Çünkü erkek dediğin sert olur, istediğinde tutar öper kızı böyle olmayıp büyük bir çekingenlik, utangaçlık ne yapacağını bilememezlik... Bunlar bizi başarısız kılan şey galiba erkek olma içerisinde o çocuktan, çocuğa öğretilen adam etme meselesinde başarısız kılan şeyler ve bunlar sanırım. Şimdi düşününce çok az değiliz. Çok daha fazla başarısız olan erkekmişiz. ‘Başarısız olduk’ demiyoruz. O yüzden böyle erkekleri bulmak

⁸⁵ Bu konuyla ilgili detaylı sorgulama tezin “Muhafif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri” başlığı altında yapılacaktır.

gerekiyor. Çünkü ben fark ettim, ya yumuşak olmanın veya ağlamanın birçok götürüsü olabilir. Seni erkeklik açısından başarısız kılabilir... Lisede iyi bir dindar olamadım, dindar olacakken tekrar sık sık masturbasyon yapmaya başlamışım. Kız arkadaşım tarafından aldatılmışım. Bu aldatılmışlık karşısında büyük bir kin duyuyorum nedense? Hala 'onun mutlu olmasını istiyorum' gibi kılıbık bir şey söylüyorum. Böyleyken kendini iyi hissetmiyorsun. Çünkü sana iyi hissettirmemen için elinden geleni yapıyorlar, çokça acı çektiriliyorsun." (G 11)

"Erkeklik gururumun incinmesiyle ilişkili. Bakıyorum öbürleri bir kere sünnet olur, sen iki kere... 'İşte sen hatalısın'. O anda erkeklik gururuma acımaya başlıyorum." (G 14)

G 11 ve G 14'ün anlatılarından görüldüğü gibi egemen erkeklik değerlerini yerine getiremiyor olmanın, farklı bir erkeklik inşa stratejisine zemin hazırladığı söylenebilir. G 11'in cümleye "başarısız olmak galiba iyi, başarısızlığın böylesi galiba iyi ya" başlamış olması ve de bu başarısızlıkları egemen erkeklikle uyuşmayan "aldatılan erkeklik", "ağlayan erkeklik" ve "kız gibi erkeklik" pratikleriyle örnekleme dikkate değerdir. G 14 ise, iki kere sünnet olmakla "erkek olamama"nın utancını "erkeklik gururunun incinmesi" ile yorumlamaktadır. Bu durum G 14'ün hikâyesinde kendisini "erkeklikte başarısız hissetme"nin başlangıç noktası olmuştur⁸⁶.

Anlatılardan hareketle "erkeklikte başarısız olma"yı sahiplenmenin egemen erkeklığe alternatif bir kimliğin inşasında belirleyici rol oynayabildiği söylenebilir. G 11'in eşcinsel arzusunu kabullenme sürecine dair anlatısı da "erkeklikte başarısız olma"nın alternatif erkeklik inşasına dönüşümüne örnektir:

"Lise dört zaten okulun, sınıfın en arka sırasında müzik dinleyen, kitap okuyan cool bir çocuk haline gelmişim. Lise üçte ne istediğime karar vermişim... 'Ben erkeğim, ben Müslüman bir erkeğim, ben basketbol takımının en iyi oynayan erkek oyuncusuyum'... Uzun zamandır ben buyum, ben şuyum demekten cinsel arzusun boğulduğunu [fark edememişim]... Ve [sonra bir gün bir filmde] iki erkeğin birbiriyle öpüşmesinden tahrir olmuşum. Rahatsızlık verici bir şey izlediğim gene farkındaydım... İşte öyle ondan sonra özel olarak beni rahatsız eden filmleri kitapları buldum." (G 11)

Yukarıdaki alıntıda G 11 kendini tanımlama arzusunun Türkiye bağlamında egemen erkeklığe işaret ettiğini örneklemiştir. Fakat o, egemen erkeklik tanımlamalara uymayacağını bilmesine rağmen eşcinsel arzusunun peşinden gitmektedir. Bu arzusunun kendisini "rahatsız edici" olarak tanımlamasına karşılık arzusunu kabullenmesi dikkate

⁸⁶Alternatif erkeklik kimliği inşa edilmesinde elbette tek bir sebebin varlığından söz edilemez. Tüm görüşmecilerin eril şiddet, militarizm eleştirisi, feminizm etkisi gibi nedenlerden etkilendiklerinin altı çizilmelidir. Örnek alıntılar yalnızca o bağlamlarda yürütülen tartışmaları desteklemesi amacıyla kullanılmaktadır.

değerdir. Onun bu arzuyu rahatsız edici olarak değerlendirmesi, erkekliğin egemen değerlerinin ne kadar içselleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Ancak onun alternatif erkeklik inşasının, eşcinsel arzusunun peşinden gitme süreci ile kurulmaya başladığı söylenebilir.

Görüşülen erkeklerin erkekliğin dönüşüm rotalarında ön plana çıkan temalardan biri de erkekliğin “ikiyüzlülüğü”yle yüzleşmektir. Bu yaklaşım, erkeklikte başarısız olmaktan bağımsız bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Bu iki yaklaşım da, egemen erkekliğe karşı konumlanışlarda “sorun yaşamak” olarak değerlendirilebilir. Buna göre araştırmada görüşülen bazı erkekler “abartılı” erkeklik hallerinin varlığından söz etmişlerdir. Anlatılardan hareketle bu abartılı ama diğer yandan “zayıf” erkeklik biçimlerinin sorgulanmasının, erkeklerin eleştirel tutum geliştirmelerinde etkili olduğu söylenebilir:

“Bir de muazzam bir erkekliğin içinde büyüyorsun. O kadar yalan ki, hayır bir gerçekliği yok bu erkekliğin... Yalan olduğunu biliyoruz yalanlar üzerinden bir kadının bedeni üzerinden erkekliğimizi iddialarımızı birbirimize karşı o kadar çok kullanıyoruz ki muazzam yalanı örgütleme hala bence erkeklik ya. Yalanı örgütleme biçimi erkeklik o kadar yalan söylüyoruz ki birbirimize. Ya şunu hatırlıyorum ‘benim babam Konak’tan daldı ve Karşıyaka’dan çıktı’ diyoruz birbirimize. Hep bir güç babalık ve güç ilişkisi var. O da diyor ki ‘benim babam ormanda ayıyla kavga etti ve ayıyı yendi’ diyor. Bunlar cinsellikte, güçte, kabalıkta, cesarete hep bir yalanı örgütleme hali var [ve] ne kadar korktuğumuzu [gösteriyor]... Ben ‘Sevim bana deli gibi tapıyor’ diyorum. Ama Sevim ‘tık’ diyor. Ben koşarak gidiyorum.. Erkekliğin bana öğretilmiş erkekliğin en azından, gerçek olmadığına dair o kadar bir fikrim var ki...” (G 12)

G 12 bu anlatısında erkekliğin “abartılı” ve “ikiyüzlü” değerleriyle yüzleşme deneyimini aktarmıştır. Onun bu anlatısı, egemen erkekliğin ulaşılmaması kolay olmayan sürecini ve sürekli rekabet halinde olması gereken halini örneklemektedir. G 12’nin ifadesiyle erkekliğin bu “ikiyüzlü” ve “yalancı” haliyle yüzleşme, bu erkeklikten farklı bir erkeklik inşasının imkânlarının aranmasına neden olmuştur.

Erkekliğin ikiyüzlülüğü meselesiyle ilgili bir diğer tema ise patriyarkal sistemin erkekleri de mağdur ettiğinin fark edilmesidir. G 12’nin yıllar önce bir kadınla ilişkisine dair anlatısı, “özenle korunan” bekâretin “kaybedilmiş” olmasının yarattığı paniğin, erkekliği sorgulamaya götüren bir duruma tekabül ettiğine ilişkindir:

“Ben yıllarca Sevim’le bu meseleden [bekâret tabusu] sevişmemişim. Hep bir evleneceğiz de o zaman bu durum gerçekleşecek. Aynı zamanda bu durumun kendisini

kutsama hali de var. Çünkü öteki durum bizim için çok aşağı çok nasıl tarif edeceğimi bilmiyorum. Sevim birileri tarafından tacize maruz kalıyor. Bekâretini kaybetmek neyse artık bu kaybettiğini düşünüyor. Üç gün boyunca biz gerçekten evden çıkmadık ve deli gibi ağladık. Ne yapacağımızı bilemiyoruz. Bir sürü şey üzerine konuşuyoruz... Aslında cinsellik, bekâret dediğin şeyin bize ne yaptığını orda fark ettim. Üç gün boyunca ağlamak tarifi çok sınırlı kalıyor anlatırken... Cümleler çok şey çünkü hissettiğim şeyin ne kadar yoğun, ne kadar acı verici, ne kadar mutsuz edici hiçbir şey yapamıyorum ve o kadar çok ağlıyorum ki hatta ona daha fazla ağlıyorum... Sonra biz para bulmaya başladık diktireceğiz. Gerçekten bunları düşünüyoruz. O kadar travmatik bir şey bizim için. Çünkü biz, biz Kürt'üz tırnak içinde Kürtler baskıcıdır, feodaldır meselesi var ya. Gerçekten cinayet sebebi zannediyorduk bunu birbirimiz için. Buna inanmıştık aynı zamanda bu bizim için öyle bir şeydi çünkü evet ya bir kadının bekâretini kaybederse öldürülür. Bu o kadar kanıksanmış o kadar normalleştirilmiş bir mesele ki... Sonra Sevim'e bakıyorum hiçbir şey değişmemiş hiçbir fark yok. Ben zannediyordum o bekâret meselesi ortadan kalktığında ne yapacak, Frankenstein mi olacak, ne olacak şekil mi değiştirecek, biçim mi alacak ne olacak? İlk kullanma hakkı gitti. Çünkü temel erkeklik iddiası var ya... İlk kullanma hakkı ortadan kalktı. Bu ortadan kalkınca otomatikman hemen bir iktidarını kaybetme hali yaşıyorsun. Çünkü onun bedenine sahip olma, onun bedenini kullanma, onun bedeninin sana ait olma iddiası var. Gerçekten bak bu tarifi yapacağım çok kaba geliyor bir sürü insana, sıfır bir araba aldığını düşün. Ben bir sürü para verdim oraya ama sen kullanıyorsun o arabayı. Olur mu canım? Mümkün değil! Tam da bu. Hakikaten biz de o gün öyle anlatmıştık birbirimize, aşmıştık meseleleri kendi içinde. İnternette okumuştuk. Sürekli toplantılara gitmeye başladık. İlişki ağlarımızı geliştirdik. Ben artık cinsiyet okumaları yapmaya başladım. Çünkü hakikatten erkekliğin nasıl zulmeden bir şeye dönüştüğünü fark ettim” (G 12)

G 12'nin bu anlatısında erkeklik iktidarının sarsıldığına dair sözleri patriyarkanın dayattıklarının boyutlarından birini özetlemektedir. Bu örnek, egemen erkeklik normuna karşı çıkmış bir erkeğin, erkekliği sorgulaması ve bunun sonucunda erkekliğe alternatif bir kimlik inşa edişini örneklemektedir. G 12'nin bu anlatısı erkeklikte “başarısız olma” ve “erkekliğin ikiyüzlülüğüyle yüzleşme” temalarından bağımsız değildir. Çünkü onun bu anlatısı, egemen cinsiyetçi kültürün değerlerinden birinin sorgulanmasına dairdir. Erkekliğin de sistem tarafından ezildiğinin “acı” bir şekilde deneyimlenişi, buna karşı eleştirel bir tutuma yol açmıştır. Diğer yandan, G 12'nin bu tutumu geliştirmekten başka bir alternatifinin olup olmadığı konusu da tartışmalıdır. Erkeklik iktidarının sarsılması hissiyle barışmak ve alternatif bir erkeklik yaratmak, onun bu çatışmadaki çıkış noktası olmuştur. Eğer egemen değerleri sürdürmeye devam etmeye çabalasaydı “iktidarı sarsılmış” bir erkek olacaktı. Bu nedenle erkeklik iktidarına eleştirel konumlanma onun bu anlatısında kaçınılmaz bir sonuç olarak yorumlanabilir. Bu deneyim onun “erkekliğin erkekleri nasıl ezdiğini” (Atay, 2004) fark etmesini sağlamış ve erkekliğe eleştirel bir konum almasının yolunu açmıştır.

Özetle bu bölümde görüşülen erkeklerin dönüşümünde etkili olduğu düşünülen pratikler sorgulanarak, erkeklik kimliğinin dönüşümünde, muhalif erkeklik kimliğinin etkisi vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra eril şiddete maruz kalma deneyiminin erkekliği sorgulamada etkili olduğuna dikkat çekilmiştir. Özellikle “asla kötü örnek olan babalar gibi olmama” gayesinin görüşülen erkeklerin kimlik inşalarında etkisinden söz edilmiştir. Militarist eleştirinin, eril şiddeti ve erkekliğin sorgulanmasına imkân yarattığı belirtilmiştir.

Burada dikkat çekici olan, erkeklerin egemen erkeklik kimliğini inşa edememelerinin farklı erkeklik modelleri geliştirmelerine olanak sağladığına dair anlatılardır. Görüşülen erkeklerin anlatılarında “erkeklikte başarısız olma” ve erkekliğin “ikiyüzlülüğünü” ve “yalancılığını” fark etme ön plana çıkmıştır. Bu durum, egemen erkekliğin rekabet ve sürekli kanıtlanması gereken “güçlü, sağlam, başarılı” duruş dayatmasıyla ilişkilidir. Bu durumda egemen erkeklik kimliği inşa edemeyen erkeklerin “başarısız” oldukları için alternatif bir erkeklik kimliği inşasına yöneliyor oldukları söylenebilir. Ancak diğer yandan araştırmada görüşülen bazı erkeklerin anlatıları egemen erkeklik kimliğine ve onun ideallerine politik gerekçelerle karşıt bir konumda yer alındığına da işaret etmektedir. Anlatılara dayanarak, egemen erkeklikte başarısızlığın erkekleri alternatif kimliklere yönelttiğine dair kesin yargıya varmak mümkün olmasa da, bu “başarısızlık”ın erkeklerin egemen erkeklik değerlerini reddetmelerinde etkili bir rolü söylenebilir.

4.2.1. Feminizmlerin Erkekliği Dönüştürücü Etkisi

“feminist doğulmaz, feminist olunur.”

bell hooks, 2012

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle erkeklik kimliğindeki değişim rotalarının izi sürüldüğünde en büyük dönüşümü yaratanın feminist hareketler olduğu

anlaşılmaktadır⁸⁷. Bu bölümde feminizmlerin ve feminist çevrelere yakın olmanın görüşülen erkekler üzerindeki dönüştürücü etkisi sorgulanacaktır⁸⁸.

Görüşülen muhaliflerin çoğunun feminist akademik ve politik çevreler ile temas halinde olan erkekler oldukları için, feminizmlere dair pek çok tartışmaya aşina oldukları ve bazılarının feminist literatüre hâkim olduğu belirtilmelidir. Buna karşılık görüşülen bazı erkeklerin feminizme yönelik yaklaşımlarının cinsiyetçi kültürün yarattığı feminist algısına yakın olduğunun altı çizilmelidir. Dikkat çekici olan, görüşülen erkekler arasında feminist kadınlarla yakın ilişkiler geliştirmeyen ya da feminizmlere dair bilgi sahibi olmayan feminizme karşı temkinli ya da eleştirel bir tutum geliştiriyor olmalarıdır. Bu nedenle görüşülen erkeklerin feminizme nasıl bir anlam yüklediklerine dair tartışma da yürütülecektir.

Görüşülen muhalif erkeklerin egemen erkeklik değerlerine mesafeli yaklaşımlarına neden olan dönüşüm rotalarının en etkilisinin, feminizmleri bilmek olduğu söylenebilir. Görüşmecilerden G 10⁸⁹ hariç hepsi, kendilerini erkekliği sorgulamaya götüren en önemli neden olarak feminist hareketleri işaret etmişlerdir. Özellikle gündelik yaşamda feminist kadınlarla ilişkilenenin, görüşmecilerin egemen erkeklik değerlerini sorgulamalarında etkili olduğu söylenebilir. Sancar'ın araştırmasındaki katılımcıların ifadelerine benzer şekilde “feminist kadınlar değiştirir” (2009: 267) yaklaşımı bu çalışmada görüşülen erkekler tarafından da sıklıkla vurgulanmıştır:

“Çok yoğun bir feminizm okuruyum. Bununla beni yüzleştiren şey feministler oldu. Okuduğum kitaplardaki feministler oldu şüphesiz en başta ama adını bu şekilde koyabilmemi sağlayan... Cemal Süreya'nın şiirini bozarsan 'o kadar sevdim ki feminizmi dünyaya bir daha kadın olarak gelsem kesinlikle feminist olurum'. (G 18)

“Ben feministlere her 18'lik bıçkın erkek gibi hafif meşrep kadınlar olarak bakıyordum ve feminist politikaya dair hiçbir fikrim yoktu. Sadece 'kadınlar çiçektir'

⁸⁷ Bu noktada görüşülen erkeklerin araştırmacının feminist kimliğini biliyor olduklarını tekrar vurgulamak gerekmektedir. Bu nedenle, erkeklerin feminizmin dönüştürücü etkisi konusunda bu denli sık vurgu yapmalarının, görüşen ve görüşülen arası etkileşiminle ilişkisi olabileceği dikkate değerdir. Bu konuya ilişkin açıklama Yöntem kısmında yapılmıştır.

⁸⁸ Erkekler ve feminizm hakkında bir okuma için bkz. Akis, 2007.

⁸⁹ G 10 görüşülen erkekler içinde feminist harekete dair bilgi sahibi olmayan tek erkek olması nedeniyle, egemen erkekliğin dönüşümünde feminizmin etkisinden bahsetmemiştir.

kafasında[ydım].Feminist politika benim hayatımda çok etkilidir. Bugün benim kendime anarşistim diyebilmemin taşlarını dizen feminist politikadır, feminist kadınlardır. Beni birçok noktadan çok, çok yontmuşlardır. Ben ikna olmaya çok açık biriyim. Benim tek avantajlı pozisyonum bu bence. Bu cinsiyet meselelerinde çünkü ikna oluyorum. Bana öğrettiler benim iki tane feminist arkadaşım, biri Gülay biri Sevim. Böyle bir gün kahvaltıda‘ben bu kahvaltıyı beğenmiyorum. Bu ne biçim kahvaltı’ dedim. Bunun erkeklikle olan ilişkisini, bunun rahatlığını, bunu söyleyebilme cüretinin erkeklikle olan ilişkisini bana öyle bir anlattılar ki! Kitlenip kaldım gerçekten.”(G 12)

“Kadınlardan öğreneceğimiz çok şey var. Bunu gerçekten birilerine yaranmak için söylemiyorum.” (G 14)

Örnek anlatılarda görüldüğü gibi görüşülen muhalif erkeklerin, gerek politik oluşumlarda gerek de duygusal ilişkilerde feminist kadınlarla yakınlaşmaları erkeklerin cinsiyet ilişkilerine dair sorgulamaya başlamasında etkili olmaktadır. Elbette bu sorgulamada etkili olan sadece feminist kadınların varlığı değil, feminist kadınların erkeklere, feminist teorilere dair bilgiyi aktarmada aracılık işlevi görmesidir. Araştırmada görüşülen bazı erkekler, feminizmlere dair okumalar yapmanın kendilerinde farkındalık yarattığını ve bu farkındalığı kendi erkeklik kimliklerini sorgulamak için kullandıklarını vurgulamışlardır:

“Egemen erkekliği dönüştürmeye çalışıyorum ben onun karşısında konumlanmak için hem teoride hem pratikte çabalıyorum. Hem teorik olarak kitaplar okuyorum. Bu eşitsizliğin gündelik hayatta yansımalarına dair teorik arka planda zihnimi genişletebilecek daha önce hiç fark etmediğim şeyleri fark edebileceğim teorik metinler feminizm tarihinde erkeklere dair ya da konuşmaya dair... Pratik olarak da elimden geldiğince yaptığımı düşünüyorum. Yeterli mi diye sorarsan yeterli değil. Ben bunun çelişmesini hep yaşıyorum zaten. Bence çoğu erkek de bunu yaşıyor. Kendini ataerkil karşısında konumlandırın çoğu erkek aslında bu çelişkiyi yaşıyor. Çünkü kendinize karşı mücadele ediyorsunuz. Aynı zamanda sadece toplumsal bir sisteme karşı değil, kendi içinde yetiştiğin sosyalleşme süreçleri, bilinç dışımıza yerleşmiş çeşitli kanılar bunlara karşı da mücadele ediyorsunuz. Bu zor bir mücadele, şu konuda hiçbir zaman çok aşırı yargılanması gerektiğini düşünmedim. Çaba gösteren her insanın desteklenmesi gerektiğini düşünüyorum, kendimin de bir sürü hataları olduğu için belki o kadar keskin eleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum.” (G 13)

“Feminist politikaya çok şey borçluyum. Feministlere, feminist kadınlara değil; ben feminist politikanın yapılma şekline borçlu olduğumu düşünüyorum” (G 12)

G 16'nın anlatısında feminizme çok şey borçlu olduğunu ve iktidar karşıtı tüm mücadeleler için feminizmi örnek göstermesi önemlidir:

“Kendimi o anlamda biraz şanslı sayıyorum çünkü ben 80’li yılların ortalarından itibaren feminist literatürle tanıştım abimin eşi feminist çalışmaların içindeydi şimdi İstanbul

Feminist Kolektif'te galiba. Dolayısıyla o literatürle tanıştım. Aslında hızlı ve doğrudan bir geçiş oldu, iyi oldu. Örneğin ben hiçbir zaman 8 Mart'a katılmayı savunanlardan olmadım solcuyken de... Erken yıllarda feministlerin metinlerini okumaktan kaynaklanan bir şey galiba, şimdi çok bilemiyorum. Bir bütün olarak feminist hareketin benim hayatımda çok önemli bir yeri var. Önyargılarımızın olduğu dönemler oldu. Ama çok genel olarak ben çok şey borçlu olduğumu düşünüyorum... İktidara karşı mücadele etme isteyenler kadınların mücadelesini yakından takip etmeli. Erkekler yakından takip etmeli ama karışarak değil. Bakıyoruz isyan ediliyor bir kadın öldü, kadınlar gittiler 'katil olanlar ve aynı cinsten olanlar taşımasın bizim cenazelerimizi' deyip dini kuralları altüst ederek yaptılar. Bunu izlemek lazım. Çarşı gibi bir grubu erkek söylemleriyle yüzleştirmeyi becerdiler..." (G 16)

Görüşülen erkekler arasında feminizmlerin dönüştürücü etkisini vurgulayanlar arasında bazılarının egemen cinsiyetçi kültürün feminizm anlayışını benimsemiş olması dikkate değerdir. Bu noktada "dönüşümde feminizmin önemi" vurgusu sıklıkla öne çıkan bir tema olsa da, özellikle kendisini sosyalist ve komünist olarak tanımlayan erkeklerin feminizmi "erkek düşmanlığı" ile özdeşleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımın gelişmesinde, bu erkeklerin feminist literatüre dair bilgi sahibi olmamalarının etkili olduğu düşünülmektedir:

"Şimdi bazı feministim diyenler gerçekten erkek düşmanı. Ortaya bir düşmanlık koyuyor, erkeklerin baskısından şikâyet edip ama öbür taraftan da erkek hegemonyası üzerinde ya da erkek topluluğu üzerinde bir baskı oluşturmak istiyor. Şimdi amaç eşit olmak mı, yoksa bir kadın toplumunun erkekler üzerinde baskı oluşturması mı? Buraya gelen kadınların çoğu, biraz ağır bir eleştiri ama feminizmin de ne olduğunu bilmiyorlar. Bilmedikleri için de kafalarında feminizm yaratmışlar. O feminizm de pek iyi bir feminizm değil. Direk erkek düşmanlığı içeren bir feminizm ya da erkekleri dışlayan bir feminizm." (G7)

"Bana kalırsa çıkış noktası olarak doğru bir yere oturuyor. Avrupa'da doğru burada yanlış anlaşılıyor bence feminizm. Bir erkek düşmanlığı söz konusu burada. Bu da herhalde feminizmi bir kadının bilmemesi ya da bir erkeğin onun savunuculuğunu yapıp hâlbuki bir düşmanlık ya da nasıl söylesem orda dahi kendini kabullendirmeye çalışıyor." (G 2)

G 4'ün aşağıdaki alıntısında feminizme eleştirilerinin sebebinin "feminist hareketin erkekleri dışlaması"⁹⁰ yönündeki kanısı olduğu anlaşılmaktadır⁹¹. G 4'ün ifadeleri feminist mücadelelere erkekler tarafından verilecek desteği "lütfedilmiş" bir

⁹⁰Erkeklerin feminist eylemlere gelmemesi gerektiğini savunan bir yaklaşım için bkz. Baytok, 2015.

⁹¹ Erkekler ve feminizme dair tartışma bir sonraki başlıkta detaylı olarak yapılacaktır.

tutum olarak gördüğüne işaret etmektedir. Onun bu yaklaşımının eril tahakkümü yalnızca kadınların “sorunu” olarak değerlendirdiğine işaret ettiği söylenebilir:

“Erkeklerden dışlayan, erkeklerden nefret eden bir anlayış diye diyebilirim... Ben 25 Kasım’da İzmir’de kadın yürüyüşüne gittim. Beni almadılar eyleme. ‘Kadınlar tek yürüyoruz’. Bir erkek senin yanında gelmiş, senin mücadelene destek veriyor. Bana abes geldi. Doğru bulmadım onu ben. Çünkü nedenini ben olarak görüyorlar bu sistemin, nedeni ben değilim yaşadığım sistem.” (G 4)

G 8 ise, kadınların feminizmi “çok abarttıklarını” ve pek çok feministin teoride söylediklerinin pratiğe uymadığını ifade etmiştir. Bu söylemin, egemen cinsiyetçi kültürün feminist kadınlara yüklediği olumsuz anlamlarla paralellik gösterdiği söylenebilir:

“Feminizmi sadece dilinde olanlara gülüyorum. ‘Feminizm şöyle olmalıdır, böyle olmalıdır’ diye konuşmayı sürekli yapıp, akşam eve gidip yemek yapıp bulaşık yıkayıp, kocasına çerez götürüp yapanlar komik geliyor bence. Bir ara şey olmuştu, bir tane hocamız, derste feminizm konuşuyoruz. ‘Feminizm şöyledir böyledir’. Çok güzel. Tartışmalar çıktı. Ara verelim, tamam. Arada; ‘beyler siz gelin çay taşıyacağız’ deyince, bence uygulamada hiçbir anlamı kalmadı o zaman. Taşıma işi kim yapar, erkekler yapar. Ya da dışarıda ses geliyor, ‘iki erkek çıkıp söylesin’ dersin, sen bunu uygulamada hiç kullanmıyorsun demek. O zaman, konuşmanın hiçbir anlamı yok. Farkındalık yaratmak güzel bir şey ama bazen feminizmi çok uç boyutlara taşıyanlar var. Söylemeye gelince çok fazla iş yapıp çok fazla şey konuşup, ‘şu açıdan da özgürleşmemiz lazım şu lazım bu lazım’ deyip, pratikte hiçbir şey yapmayan, tam erkek egemen topluma uygun davranan çok fazla var.” (G 8)

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle feminizmlerin dönüştürücü etkisi bağlamından ayrı düşünülemezken önemli bir değişim noktasının da erkek farkındalık eğitimlerine katılmak olduğu söylenebilir. Bu araştırmada görüşülen erkeklerden yalnızca bir tanesi böyle bir eğitimde yer aldığını ifade etmiştir. G 15, bu eğitimin kendisindeki pek çok eksikliği fark etme imkânını yarattığını aktarmıştır:

“Erkek farkındalık eğitimi alana kadar feminizmin tanımını yanlış bildiğimi keşfettim. Çünkü o eğitimde feminizm nedir diye sorduğunda Aylin bize bir sürü şey söyledik. Güldü. ‘Feminizm hiç sizin söylediğiniz gibi bir şey değildir’ dedi. Bir sürü başlık konuştuk. Çok eğlenceliydi. Ben bir sürü eksikliği gördüm o konuda. Şiddetin içinde küfür konuştuk. Ben en çok kendimi o konuda çok geri görüyorum. Ettiğim küfürlerin eril, seksist ve türcü olduğunu fark ettim. Onun harici nasıl bir küfür bulurum diye çok düşündüm. Pezevenkte karar kıldım ama onda da biraz şey var seksist bir yapı var ama onu sevdim.” (G 15)

Sonuç olarak, egemen erkeklik kimliğinin sorgulanması açısından, bu tezin görüşmecilerinin anlatıları göz önünde bulundurulduğunda, feminizmlerin oldukça etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, feminizmlere dair bilgi sahibi olan ve sosyal çevrelerinde feminist kadınlarla ilişkilenen erkeklerin, diğer erkeklere göre feminizme dair daha olumlu yaklaşımlar geliştirdikleri belirtilmelidir. Diğer yandan, feminizmlere dair bilgi sahibi olmayan ve/ veya feminist kadınlarla yakın ilişkiler geliştirmemiş olan erkeklerin, feminizmlere daha olumsuz tutumlar geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

4.2.2. Erkekler ve Feminizm: Erkekler Feminist Olabilir Mi?

*“Yaklaşın, şunu göreceksiniz:
Feminizm herkes içindir.”*

bell hooks, 2012

Erkekler feminist olabilir mi? “Erkekler feminist olmalı mı? Erkekler feministler için sözüne güvenilir müttefikler olabilirler mi?” (Hopkins, 1998: 41) Feminizm yalnızca “kadın özgürleşmesi” hareketi midir? Erkekler feminist hareket içine dâhil olabilir mi? “Erkekler eril iktidara karşı çıkabilir mi?” (Sancar, 2009: 269) Erkeklerin feminist olmaları yeterli midir? “Erkekler cinsiyet hakkında süregelen tartışmalara dâhil edilmeden sorun nasıl çözülür ki?” (Kelemen, 2006: 170). Bu bölümde bu sorular bağlamında erkekler ve feminizm arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Çünkü feminizmler farklı bir erkeklik kimliği inşasına giden yolda en önemli politik uğraklardır. Bu nedenle erkeklerin feminist olup olamayacakları ve erkeklerin feminizme karşı olumsuz tutumlarında oldukça etkili olduğu düşünülen “feminizm korkusu” ile ilgili tartışma literatürden kuramcılarının yaklaşımları ve araştırmada görüşülen erkeklerin söylemleri üzerinden yürütülecektir. Bu tartışma, erkeklik kimliğinde değişimlere giden yolun izinin sürülmesi açısından katkı sağlayıcı olacaktır.

Feminizmler ve erkekler arasındaki ilişki oldukça tartışmalı bir konudur. Pek çok feministe göre, kadınların ikincil konumda olmalarından çıkarı olan erkeklerden bu harekete destek vermelerini beklemek anlamsızdır. Özellikle kimi radikal feministlere göre bu tutum düşmanla işbirliği yapmaktan öte bir davranış olmayacaktır. Bunun yanı sıra erkeklerin feminizme dâhil edilmesine karşı çıkılmasında, erkeklerin kadınlığı

deneyimlememeleri argümanı ön plana çıkmaktadır. Ashe'nin ifadesiyle “erkeklerin deneyimleri ile profeminist bilgi arasındaki ilişki tartışmalıdır çünkü bazı feminist yazarlara göre, feminist bilgi kadınların baskı deneyimlerine dayanır” (2007: 82- 83). Erkeklerin kadınlık deneyimi yaşamamış olmalarının, kadınların ezilme deneyimlerini anlamalarına engel olacağı düşünülmektedir. Patriyarkal sistemde erkek olmak ezen olmak anlamına geldiğinden (Kimmel, 1998: 61) ezen konumda olanlarla aynı safta yer alınarak mücadele edilemeyeceği düşüncesi de oldukça yaygındır. Ayrıca, kadınların özel ve kamusal alanda ikincil konumda kalması ile işleyen patriyarkal sistem, pek çok erkeğin değişmesini istemeyecekleri bir düzen olarak değerlendirilmektedir.

Bu yaklaşımlara karşılık, erkeklerin cinsiyetçi mücadeleye dâhil olması gerektiğini, aksi şekilde cinsiyet kimliklerinin özgürleşmesinin mümkün olamayacağını savunanlar da vardır. Örneğin Sancar (2009: 270) cinsiyetçilik karşıtı erkeklik politikası ile ilişkilmeden egemen erkeklik değerlerinin dönüşümünün mümkün olmadığına dikkat çekmektedir.

Siyah feminist hareketin önemli isimlerinden bell hooks (2012) da erkeklerin feminizme dâhil olmaları gerektiğini düşünenlerdendir. hooks ancak erkeklerle birlikte yürütülecek bir mücadelenin cinsiyetçi sömürüyü ortadan kaldırdığına inanarak, erkeklerin değişebileceklerine ve olgunlaşabileceklerine inandığını belirtmiştir. hooks, “profeminist destekçilere hiçbir şekilde karşı çıkılmamasını ve cinsiyet eşitliği için onları çağırmak gerektiğini ileri sürmektedir” (Ashe, 2007: 85). hooks, erkeklerin çoğunluğunun cinsiyetçi sistem sayesinde sefa sürmesine karşılık, birçok erkeğin buna rağmen baskıyı üzerlerinde hissettiklerine dikkat çekmektedir (2012: 9- 10). Benzer şekilde profeminist bir yazar olan Dell de “feminizmin erkekler için özgürlüğü ilk defa mümkün kılacağını” (2014: 211) ifade etmiştir. Dell bu yaklaşımıyla, erkeklerin de var olan sistemde özgür olmadıklarını vurgulamaktadır.

Cinsiyetçilik karşıtı mücadeleye erkeklerin katkısını önemseyen profeminist yazar James P. Sterba için ise, “feminizm erkekler için iyiye, erkeklerin de feminizm için iyi olmalarının pek çok yolu olmalıdır” (1998: 291). Sterba, “erkeklerin feminizmi desteklemelerinin ahlaken iyi ve doğru olduğunu ancak bunun için erkeklerin kadınlar üzerindeki avantajlı konumlarından vazgeçmeleri gerektiğini” (1998: 298) vurgulamıştır.

O cinsiyet ayrımı olmayan bir toplumu amaçlayan feminizmin erkekler için; erkeklerin de böylesi bir feminizm için iyi olduklarını belirtmiştir.

Profeminist yazarlardan Botkin'e (2014a) göre ise, erkekler feminizme destek vermeyi pek çok gerekçeyle istemektedir. Botkin, erkeklerin farkında olarak ya da olmayarak acı çektiklerini hem de birbirlerine acı verdiklerini, erkeklerin birbirlerine karşı bölünmüş olduklarını ve erkekliğin dönüşüm geçirdiğini belirtmiştir (Botkin, 2014a: 92- 93). Botkin, başarılı erkekliğin anlamının dahi değişim geçirdiğini ve bazı erkeklerin bu durumun değiştirilmesi için yardıma hazır olduklarını vurgulamıştır. Botkin "sağlıklı bir erkeklik" yaratılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Onun için "sağlıklı erkeklik" dünyada uzun süredir sadece umutsuz hissedilen yerler için umut anlamına" (2014b: 372) gelmektedir. O, sağlıklı erkekliğin yaratılması için "erkeklik merkezleri" kurulması gerektiğini öne sürmüştür (2014a: 93). Botkin feminizm müttefiki erkeklikleri kast ettiği "sağlıklı erkeklik" in, kadınların ve erkeklerin katıldığı, baskın kültüre karşı birlikte durdukları kolektif bir yolculukla mümkün olduğunu savunanlardandır (2014b: 371- 372).

Erkekler ve feminizm ile ilgili tartışmalarda yer alan bir diğer isim Hopkins (1998: 42) ise "feminizmin *kadınlar hakkında* ve *kadınlar için* olduğunu düşünmenin şaşırtıcı olmadığını; aslında feminizmin yalnızca *kadınlar tarafından mı* yapılabileceği ve yapılması gerektiğinin" asıl tartışma konusu olduğunu ifade etmiştir. Hopkins, "erkeklik sorunu"nu ve erkeklerin de feminizmin öznesi olup olamayacağını tartıştığı kapsamlı makalesinin sonunda, "feminizmin artık herkesin yapabileceği bir şeye dönüştüğünü" (1998: 52) ileri sürmüştür. Onun bu yaklaşımının feminizmin erkekler tarafından yapılabileceğine işaret ettiği söylenebilir.

Erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanında önemli isimlerden olan ABD'li sosyolog Kimmel'a göre (1998) ise erkeklerin feminizmi desteklemeleri onların "etik sorumluluk"larıdır. Ona göre profeministler, feminizm için gereklidirler ancak yeterli değildirler. Kimmel, erkeklerin feminizm yandaşı olduklarında kadınlar, erkekler ve çocuklarla daha mutlu ve sağlıklı hayatlar yaşayacaklarını düşünmektedir. Kimmel (1998: 68) erkeklere, "erkeklik kulübünde" reddedilme korkularına rağmen öteki erkeklerin önünde yer alarak feminizmin müttefiki olmalarını ve feminist reformları desteklemelerini tavsiye etmektedir.

Erkeklerin feminist olabileceklerini hatta olmaları gerektiğini savunanların yaklaşımlarında ortaklaşan nokta, erkeklerin de sistem içinde özgür olmadıklarının, feminizmi desteklemenin erkekleri “özgürleştireceği”nin, daha “sağlıklı” erkeklikler yaratacağının ve erkeklerin de daha “mutlu” olacakları söylemlerinin ön plana çıkmasıdır. Bu yaklaşımlarda sisteminin işleyişinin erkeklerin kadınlarla, çocuklarla ve diğer erkeklerle olan ilişkilerini de olumsuz etkilediğine dikkat çekilmektedir.

Öte yandan, erkeklerin feminizme destek vermeleri, onların kendilerine ve erkekliklerine “ayna tutma” işlevi görebileceği için feminizm yandaşı erkeklerin kendilerini egemen erkeklikten sıyırmaya yaklaşabilecekleri söylenebilir. Böylesi bir yakınlaşma ise, eril şiddet pratikleriyle mücadeleden, toplumsal ve ekonomik alandaki sömürü biçimlerine kadar değiştirilmesi gereken “sorunlu erkekliklerin” bilinçlendirilmesinde en önemli uğrak olacaktır. Çünkü “feminizme yaklaşan erkekler” kendilerinde bir dönüşüm yarattıkları sürece bunu çevrelerinde erkeklere yayabilme potansiyelini barındırmaktadırlar. Daha önce belirtildiği gibi, eril tahakküm ile mücadele yalnızca kadınların “bilinçlendirilmesi” ile çözülemeyecek kadar büyük bir sorun olduğu için, bilinçlendirme asıl olarak erkeklere yönelmelidir. Buna yönelik önemli bir adım ise erkekleri feminizmlere yaklaştırmayı sağlayabilmektir.

Buraya kadar erkekler ve feminizm tartışmasında öne çıkan argümanlara yer verdik. Araştırmada görüşülen erkeklerin bu konuya dair yaklaşımlarına bakıldığında, yürütülen tartışmalara benzer şekilde erkeklerin feminist olması ya da olmaması konusundaki yaklaşımların farklılaştığı söylenebilir. Buna göre farklı tutumlardan ilki, erkeklerin feminist olabileceği ve hatta olması gerektiği yönündedir. Bu yaklaşıma sahip görüşmecilerden bazıları kendilerini feminist olarak tanımlamamaktadır. Görüşülen erkeklerden bazıları, erkeklerin feminist olması gerektiğini savunan yazarların görüşlerine benzer şekilde erkekleri dışlayan feminizmlerin eksik kalacağını belirtmişlerdir:

“Tabi ki neden olmasın. Feminizm kadın-erkek eşitliğini ve kadın haklarını savunmak. Ben kendimi feminist olarak görüyorum.” (G3)

“Erkekleri içermeyen bir feminizm bana eksik kalacakmış gibi geliyor. Erkeklerin dominant olması gerektiğini düşünmüyorum. Ama feminizm gelecek kurgusu ütopyasını erkekleri öldürmek, yok etmek ya da erkeklerden ayrı bir ülke kurmak değilse, erkekleri içerecek, erkekleri dönüştürecek bir pratik olması gerektiğine inanıyorum hem teoride hem pratikte, hem kamusal alanda, eylemlerde ya da gündelik hayatta. Ama bu çok sabır

gerektiren bir şey. Kadınların da bu kadar sabrı olmayabilir tabi ki doğal olarak. O yüzden bir erkek olarak biyolojik olarak, feminizmi benimsiyorum. Mücadelenin haklı olduğunu düşünüyorum. Pratikte de buna elimden geldiğince katkıda bulunmaya çalışıyorum. Elimden geldiğince dilim döndüğünce anlatmaya çalışıyorum” (G 13)

“Erkek farkındalık eğitiminde Aylin ‘feminizm kadınların insan hakları savunuculuğudur’ dedi... Ben o tanımı öğrendiğimde o eğitim çalışmasında çok hoşuma gitti. Kendimi feminist olarak tanımlıyor muyum? Eğer tanımı buysa feminizmin, kadınların insan hakları savunuculuğu, herhalde feministim.” (G 15)

Görüşülen erkeklerden G 6 erkeklerin feminist olup olamayacağı tartışmasında “feministliğe değil, tüm kimliklere karşı” durduğunu belirtse de erkeklerin feminist olabileceklerini savunanlardandır:

“Sadece feminizm ve profeminizm için değil. Kürtlük, Müslümanlık, birçok kimlik aslında. Kimlikten bıktım ben hikâye korkunç bir hikâye bence. O kadar çok acı yaşıyoruz ki kimlikler üzerinde, o yüzden birisini tercih etmemeye çalışıyorum fakat sorulduğunda ‘evet ben feministim’ çok rahatlıkla söyleyebiliyorum. Bazen böyle provokatif tartışma ortamlarında bir dine inanacaksam, bir -izm’im olacaksa bu feminizmdir’ [diyorum]. Ben bütün dinleri bütün ideolojileri feminizmin süzgecinden geçirmeden tapmıyorum diyebilirim... Bir şey, kadın erkek ilişkisinde eşitliğe yönelik bir şey söylemiyorsa benim için değersizdir. Ama bunlar çok iddialı laflar, reel hayat o kadar zorluyor ki insanı, bunlar temenniler... Ama bir dine inanacaksam bu feminizmdir.” (G 6)

Yukarıdaki anlatı, hooks’un (2012) ifadesiyle “feminizme yaklaşmış bir erkeğin”, baskı ve sömürü karşıtı bir politika olan feminizmin “herkes için” olduğunu fark edişini örneklemektedir. G 6’nın yukarıdaki ifadesinde olduğu gibi, erkeklerin feminist olup olamayacakları tartışmasında ön plana çıkan yaklaşımlardan bir diğeri, söylemlerden çok eylemlerin önemli olduğudur. Görüşülen erkeklerin çoğunun kendisine feminist diyen erkeklerin gündelik yaşam pratiklerinin bu söylemle çelişebileceğini gündeme getirmeleri önemlidir⁹². Çünkü bu örnek anlatılar, erkeklerin kendilerine sadece (pro)feminist demeleriyle sorunların çözülmeyeceğinin farkında olduklarına işaret etmektedir:

“Feminizmi destekliyorum, homofobik değilim’ diye her fırsatta söyleyen insan bence zaten onu savunmuyordur. Bunu söylemeye gerek yok. Bunu davranışlarıyla ve kişilere karşı tutumunla göstermen lazım. Çıkıp da ‘ben feministim’ diyen bir erkeğin gerçekten feminist olduğunu düşünmüyorum ben. Ya da ‘ben homofobik değilim’ dediğinde, gerçekten homofobik o büyük ihtimalle. Bunları ilgili görmek ve karşısındaki insandan daha elit görünmek için karşısındaki insana, yapan çok var.” (G 8)

⁹²Araştırmada görüşülen erkeklerin söylemleri ve eylemleri arasındaki çelişkilere dair detaylı değerlendirme tezin“Muhafif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri” başlığında ayrıntılı olarak yapılacaktır.

“Feminist kadınlar bana ‘sen feminist değilsin profeministsin’ derlerse içerlenmem. Nasıl yaftalanırsa yaftalansın... Yapılan pratik ve bilinen teorik şeylerin önemi var.”(G 13)

“Ben profeministim babamdan farklıyım demekle iş bitmiyor. İçten içe belli mevzular devam ediyor. Evin içinde yaptığın işlerde yaptığın ve yapmadığın işler var. Bu bir iktidar ilişkisi... [Mesela] eşimin ablası, yirmi beş senedir evliler. Birlikte temizlik yapıyorlar güya. Yirmi beş senede bir erkeğin tuvaleti bir kere temizlememiş olması ne demek? Tuvalet denen şey ayda en az iki kez temizleniyor. Tuvaletin kirlenmesinin en büyük sebebi de erkeğin ayakta işemesi. Bu aşağılayıcı bir şey. Ama bu o kadar görünmez bir şey ki. Bu insanlar çok eşitlikçiler. Bu yetmiyor gibi geliyor.” (G5)

“‘Şiddete karşıyım, erkek egemenliğine karşıyım, feministlerin yanındayım’ demekle bitmiyor. Söyleminle davranışlarının hangi noktalarda uyuşup hangi noktalarda uyuşmadığının açığa çıkarılması gerekiyor.” (G 9)

Araştırmada görüşülen erkeklerden G 18 erkeklerin kendilerine feminist dememeleri gerektiğini düşündüğünü ifade ettiği anlatısı şu şekildedir:

“Ben bir erkeğin feministliği beyan etmesinden çok haz etmiyorum. Kendim de etmem öyle değilim. Çünkü feminist kimlik olarak onu sahiplenme meselesi değil. Nasıl komünizmin öznesi olmak, komünist bir partiye üye olmak değilse, feminizm içinde aynı şey geçerli. Feminizmin öznesi haline geldiğimiz oranda zaten erkek olmaktan çıkıyoruz da. Dolayısıyla cinsiyetle ilgili bir sorun kalmaz ortada... Feministim diyecek bir şey de yok. Problemimiz feminist olmak olmamak değil erkek olmaktan nasıl çıkacağımızdır. Paradoks durum şu anda bu. Mesele feminist olmamız değil ama tabi ki feminizm en çok erkekler için gerekli...” (G 18)

G 18’in feminizm destekçiliğinin erkeklikten çıkmak olacağı argümanına karşılık, profeminist yazar Harry Brod (1998: 198)erkeklerin feminizm yapmaları için erkek kimliklerinden vazgeçmeleri gerekmediğini savunurken, erkeklerin feminizmi desteklemeleri için erkek egemen davranış ve tutumları kararlı bir şekilde eleştiren “erkek olumlayıcı” (*male affirmative*) bir yaklaşım geliştirmelerini önermiştir. Brod, feminist dönüşümün erkeklerin yaşamlarını iyileştirecek besleyici kaynak olduğunu düşünenlerden olduğundan “erkek olumlayıcı” (*male affirmative*) yaklaşımın feminizm için ilerleyici bir etki yaratacağını belirtmiştir. Ona göre bu yaklaşım “erkek karşıtı” bir feminizmin erkeklerde yarattığı direnci kırmakta etkili olacaktır.

Brod (1998) ve diğer kuramcılarının yaklaşımlarında olduğu gibi, mesele feminizm öznesi olmak ya da erkeklerin kendilerine ne diyecekleri tartışmasından ziyade erkeklerin, feminist düşüncelerin kendi hayatlarında yaratacağı özgürleştirici potansiyelin farkına varmalarının sağlanabilmesidir. Bunun için erkeklerin sistemde egemen ve ezen

konumda olduklarının farkına varmaları ve bu konumda yer almamak için mücadele etmeleri zorunluluğu gündeme gelmektedir. Böylelikle eril tahakkümle mücadelede erkeklerin destekleri kabul edilebilir olacaktır.

Pek çok erkeğin feminizme mesafeli duruşlarında, feminizmin “erkek düşmanlığı” olarak algılanmasının etkili olduğundan söz edilmiştir. Erkeklerin bu mesafelerinin bir sebebinin feminizmlere dair korku olduğu söylenebilir. Peki, erkekler gerçekten de feminizmden korkarlar mı? Ya da Kaufman’ın (2014a) ifadesiyle sorarsak, “*Neden Bazı Erkekler Feminizmden Hala Korkuyorlar?*” (*Why Are Some Men Still Afraid of Feminism?*)

Erkeklerin kadına yönelik şiddete karşı mücadeleye katılımını sağlamayı amaçlayan *Beyaz Kurdele (White Ribbon)* kampanyasının ve hareketinin önderlerinden olan Michael Kaufman, “erkeklerin feminizmden korkma nedeninin, feminizmin, sekiz bin yıldır insan türünün yarısı olan erkeklere yüklenen iktidar ve ayrıcalık formlarıyla mücadele edişi” (2014a: 217) olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle erkekler için bu ayrıcalıklardan vazgeçmek kolay değildir. Kaufman erkeklerin feminizm korkularının “gerçek erkek” ol(a)mama korkularıyla ilişkili olduğunu öne sürmüştür (2014a: 17). Çünkü erkekler, feminizmi desteklediklerinde “gerçek erkek” olmaktan dışlanacakları kaygısını taşımaktadırlar. Araştırmada görüşülen erkeklerden bazıları, Kaufman’ın erkeklerin feminizm korkusuyla ilgili argümanlarıyla örtüşen bir şekilde (pro)feminizmin kendileri için erkekler tarafından dışlanma anlamına geleceğine dikkat çekmişlerdir. Örneğin aşağıdaki örnek anlatıda G 3, feminizme olan korkusunun toplumun kendisini “hor görmesinden” kaynaklanacağını belirtmiştir:

“O adam feminizme gelmeden önce nelere uzak. Feminizmi bırak bir kenara, kadın erkek eşit midir desen, hayır diyecek anladın mı? Şimdi adama nasıl diyeceksin ‘feminizme yakın mısın uzak mısın’ diye. Adam uzak tabi ki... Ve aktivist değilim ama. Türkiye’de birazcık daha güçlense, ilk aktivist olacaktıyım. Feminist hareketi destekliyorum ve kadın erkek eşitliğinin olduğunu düşünüyorum. Zaten böyle de, daha da örgütlenilirse ve daha çok sesleri çıkarsa ben de katılırım... Korkuyorum biraz da çok şey yapamıyorsun onu. Toplumda hor görülme korkuyorum... Doğru olduğunu düşünüyorum ama onlar [toplum] da yanlış olduğunu düşünüyor bunun.”(G 3)

Yukarıdaki alıntıda feminizm müttefiki bir erkek olmanın, erkeklerde bir korkuya neden olduğu örneklenmektedir. Oysa Gutterman (2004: 65), erkeklerin feminizm korkularına karşı olarak, feminizm yandaşı erkeklerin kültürel olarak tanımlanan

kadınsılığın ve eşcinselliğin reddi gibi erkeklik değerlerini tahrip ederek, erkekliği dönüştürme potansiyellerini barındırdıklarına dikkat çekmiştir. Ona göre erkekler bu potansiyellerin farkına varıp arkasında dururlarsa feminizm kendileri için daha özgürleştirici olacaktır. Bu nedenle Gutterman (2004) erkeklerin feminizmden korkmamaları aksine dönüştürücü güçlerinin üzerine gitmelerini önermektedir. Araştırmada görüşülen erkeklerin, feminizmden duydukları korku konusunda onun erkeklerin iktidar konumlarını sarsacağı düşüncesine dair bazı anlatılar da dikkate değerdir:

“Niye rahatsız olmasın ya da korkmasınlar ki ya da korkmayayım ki? İktidarı sarsan bir tehdit var...” (G 9)

Erkeklerin feminizmden korkuları bağlamındaki anlatılarında, sadece kadınların erkeklerin iktidarını sarsması korkusu vurgulanmamıştır. Bu korkunun yanı sıra, Gutterman’ın (2004) dönüştürücü potansiyeller olarak dikkat çektiği “eşcinselliğin reddi” meselesi de gündeme gelmiştir. Örneğin G 2’nin görüşlerinde feminist hareket ve LGBTİ hareketin birbirleriyle olan paralelliği, şekillendirici olmuştur. G 2’nin erkeklerin feminizm korkusuna dair anlatısında “Erkekler hem feminizmden hem de LGBTİ’den korkarlar. Neden, herhalde öyle olma korkusu olabilir. İçinde olduğunu hissedebilir” şeklindeki ifadesi dikkate değerdir.

Sonuç olarak erkeklerin feminizmle ilişkisine dair tartışmaların politik ve akademik çevrelerde hala sürdüğü söylenebilir. Bu konudaki farklı yaklaşımları savunanların varlığına karşılık, erkeklerin dâhil olmadığı bir feminizmin dönüştürücü etkisinin mümkün olamayacağını savunanların sesi de artan bir şekilde yükselmektedir. Bu bölümde bu yazarların yaklaşımlarından söz edilmiş ve görüşülen erkeklerin bu konudaki anlatılarına yer verilmiştir. Buna göre, erkeklerin feminizm destekçisi olmalarının kendilerine de “daha iyi” ve “sağlıklı” ilişkiler yaşama olanağı sağlayabileceği vurgulanmıştır.

Erkekler ve feminizm tartışmasında asıl sorunun, erkeklerin kendilerine feminist, profeminist ya da pro-feminist demelerinden ziyade, feminizmin iyileştirici ve özgürleştirici gücüne kulak vermeleri gerekliliği olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında bu tartışma, erkeklerin feminist olup olmayacaklarından çok, erkeklerin feminizmleri destekleyen bir bağlama çekilmeleri gerektiği düşüncesi ile sonlandırılabilir. Çünkü bu eril tahakkümle mücadelede bu önemli bir adım olacaktır.

4.2.3. Cinsiyetçilikle Mücadelede Erkekler: Söylemler, Eylemler, Eksik Kalanlar

“Erkeğin özgürlüğü, erkin her türünü sorgulayarak başlar. Erkin her türlü uygulamasından feragat edebildiği ölçüde özgürleşir, erkek.”

Yıldırım Türker, 2004

Cinsiyetçi sömürüden özgürleşmek adına erkekler neler yapabilir? Muhalif erkekler bu konuda neler yapmaktadırlar? Çevrelerindeki diğer erkekleri değiştirmeye çalışırlar mı? Erkekliği dönüştürme stratejileri nelerdir? Bu stratejileri gündelik yaşam pratiklerinde uyguluyorlar mı? Bu bölümde görüşülen erkeklerin egemen erkeklik değerlerini dönüştürmeye ve bu yolla cinsiyetçiliğe karşı duruşa yönelik yaklaşımları bu sorular bağlamında sorgulanacaktır. Bunun için öncelikle araştırmada görüşülen erkeklerin egemen erkekliği dönüştürmede neler yapılabileceğine dair fikirleri değerlendirilecek, ardından bu erkeklerin bu konuda neler yaptıkları ve yap(a)madıkları sorgulanacaktır. Bu sorgulama, erkeklik kimliğindeki değişimlere dair söylemlerin eylemlere yansıyor yansımadağının anlaşılmasına katkı sağlayıcı olacaktır. Böylece egemen erkekliklerden farklı erkeklikler olduğunu savunan erkeklerin değişimlerinin söylemlerinde var olan bir “fantezi” mi yoksa eylemlere yansıyan bir gerçeklik mi olduğu anlaşılabilir.

Cinsiyetçilikle mücadelede neler yapılabileceği konusunun görüşülen erkeklerin konuşmakta ve fikir üretmekte en çok zorlandığı konulardan biri olduğu söylenebilir. Bazı erkekler, erkek egemenliğinden kurtulmak adına yürütülecek mücadelede sorumluluk alması gereken kadınlar -özellikle de feministler- olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir. Görüşülen bazı erkeklerin sorumluluk alma konusundaki bu çekimser yaklaşımlarının “erkek olmanın avantajlı” konumundan kaynaklandığı söylenebilir. Kimi erkeklerin sömürülen tarafta olan kadınların bu konuda “bilinçlenmelerini” ve kendilerini “özgürleştirmelerini” tavsiye etmiş olmaları bu düşüncüyü pekiştirmektedir. Bu yaklaşımları öne süren bazı erkeklerin, sorunun çözümünde erkeklere düşen kısmı görmezden gelmiş olmaları dikkate değerdir:

“Önce kadınların aşması lazım. Kadınların erkek egemen yapıyı meşru kılması beni umutsuzluğa iten en büyük neden. Kadınların cinsiyetsiz bir topluma sahip olması için kadınların kendisi aslında yeterli, erkeklere gerek yok...”(G 1)

“Siyasette daha çok olsun, her yerde kadınların daha çok çıkması gerekiyor karşımıza. Daha girişken, korkmamaları gerekiyor hiçbir şeyden. Kadınlıklarından gurur duymaları ve ne yapıyorlarsa onu yapmalarını, istediklerini yapmaları gerekiyor. Düzen ve toplum da buna alışacaktır.”(G 3)

Yukarıdaki alıntılarda G 1’in ifadelerinin onun kadınların sistemde yaşadıkları sorunların kaynağı olan erkeklikleri görmezden gelen bir yaklaşıma işaret etmektedir. Kadınların sistemdeki konumlarının farkına varmaların önemli olduğu inkâr edilemese de vurgulanmaya çalışılan asıl nokta, yalnızca kadınların farkındalık kazanmasının cinsiyetçi sömürüyü dönüştürmede yeterli olamayacağıdır. Örneğin, kadınların erkek şiddetinin bir hak olmadığı konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamak önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü farklı şiddet biçimlerini uygulayanlar ve kadın kıyımı (*gynocide*) gerçekleştirenler Türkiye’de de dünyada erkekler olduğu için bu farkındalığın yaratılması gerekenler, kadınlardan çok erkeklerdir. Bu nedenle bir eylemden nasıl korunmak gerektiğini kadınlara öğretmenin yanı sıra, bunu gerçekleştirmemeyi erkeklere öğretebilme meselesi asıl tartışma konusu olmalıdır⁹³. Erkek egemenliğinden özgürleşme mücadelesinde kadınların rolüne dikkat çeken G 7 ise, kadınların kamusal ve özel alanda eksikliklerini hissettirerek kendilerini var edeceklerinden söz etmiştir:

“Valla erkeklerin kadınlardan önce bir ders alması lazım bence. Ben kadınların yerinde olsam bütün gücümü çekerim. Bütün siyasi örgütlerden, bütün derneklerden kadınlar çekilsinler... ‘Biz buradayız’ ancak öyle diyebilirler. Hiçbir şeye karışmayacak. Evde, iş yerinde, dernekte, vakıfta, siyasi alanda kadınlar bir elini çeksinler bakalım erkekler ne yapıyor? Erkekler bir boyunun ölçüsünü alsınlar, emin ol bak çok ciddi söylüyorum. Çok ağır tabir olacak da ayağının altını öperler ‘gel’ diye. Ama kadınlar o fırsatı hiçbir zaman erkeklere vermiyorlar. Kendini kabullendirmeye çalıştıkça aslında ortada bir eşitlik yoksa da böyle varmış gibi algılanıyor. Ben buradakilere [Kadın Meclisi’ndeki kadınlara] söylüyorum, ‘ya ben kadın olsam kesinlikle yok erkekmiş bilmem neymiş, yok güçmüş lidermiş yapmam. Siz bir tarafını kaldırılıyorsunuz bu iplerin’ diyorum, ‘Ya ama öyleler’ [diyorlar]. Öyleler de sen yapıyorsun gene. Senin tarzına davranışına göre o da kendini konumlandırıyor orada. Biraz bence kadınların kendilerini sorgulamaları gerekir...” (G 7)

G 7’nin bu anlatısının, Berktaş’ın ifadesiyle solcu erkeklerin “üst perdeden” (1993: 324) konuşarak “kadınlara öğütler veren” tavırlarına benzer olduğu söylenebilir.

⁹³Bu yaklaşımı örnekleyen “*Don’t teach me how to wear, teach your son not to rape!*” (Bana nasıl giyineceğimi öğretme, oğluna tecavüz etmemeyi öğret!) sloganı Hindistan’lı feminist kadınların tecavüz karşıtı eylemlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Kaynak web <http://www.lse.ac.uk/genderInstitute/events/eventsProfiles/201213/IndiaAnti-Rape.aspx> adresinden 14.08.2015 tarihinde erişilmiştir.

Benzer bir yaklaşımda olan G 5 ve G 3'ün cinsiyetçi sömürüden kurtuluş mücadelesinde sorumluluğu feministlere yükleyen ifadeleri ise şu şekildedir:

“Feministler en büyük rolü oynuyorlar. Onlar yapacak zaten. Onlar bilinçlendirecek. Her insanı uyarmam gerekiyor. Ona anlatmam gerek. Feminist bir erkek olup feminizmi insanlara aşılammam gerekiyor aslında. Örgütlenmek lazım, eylem yapmak lazım, mahallelere kahvelere gitmek lazım. Bir mahalleye gidip bir kahveye insem [cinsiyet eşitsizliğinden bahsetsem] beni döverler.” (G 3)

“Feminist eleştiriyi toplumsal yapının her alanındaki en ufak unsura kadar yıkıp parçalayacak şekilde güçlendirmeliyiz. Kadınların bağımsız örgütlenmesi teşvik edilmeli.” (G 5)

Bu anlatılarda erkeklerin cinsiyetçilikle mücadele etmekten korktuklarını dile getirmeleri, muhalif erkeklik halinin de toplumun değerlerine karşı çıkarken bir yere kadar etkili olduğunu örneklemektedir.

Cinsiyetçilikle mücadelede sorumluluğun kadınların taşıması gerektiğini düşünen erkeklerin anlatılarında dikkat çekici bir diğer yaklaşım, çocukları yetiştiren annelerin bilinçlendirilmesi gerektiği yönündedir. Anlatılarda egemen cinsiyetçi kültürün kadınları çocuk bakımından sorumlu kişiler olarak imlemesi nedeniyle, erkeklerin ataerkilliği içselleştirmelerinde annelerin olumsuz katkısı olduğu savı sıklıkla öne çıkmaktadır. Bu yaygın kaniya benzer bir şekilde, görüşülen kimi erkekler annelerin çocuklarını farklı yetiştirmeleriyle sorunun çözüleceğini işaret etmişlerdir:

“Öncelikle annelerimizden başlamak gerekiyor. Çünkü anneler yetiştiriyor erkekleri. O yüzden önce feminist kadınların çoğalması gerekiyor. Bu kadın erkek eşitliğinin bangır bangır söylenmesi gerekiyor her yerde. Annelerin de bunun farkına varması ve seçtikleri eşlerin bu kriterlere uygun olması gerekiyor.”(G 3)

“Her anne çocuğunu kocasına ve ataerkil yapıya rağmen -en azından erkek çocuklarını-, kız çocuklarının sahip olması gerektiği hakların zaten yaşamsal haklar olduğunu [söylese]... Erkeklerle de kız kardeşleriyle veya diğer kız çocuklarıyla arasında fark olmadığını, sadece önemli olanın iyi bir insan olabilmek olduğunu, cinsiyetin önemli olmadığını söylese ve bunu içselleştirmesine yardımcı olsa... Ama bunu da zor kılan, umutsuz gösteren, kadınların kendi haklarına sahip olmadıklarını düşünmesi. Kadınların [kendi konumunu] çocuk doğurmak maddi anlamda eşine yardımcı olabilmek, dizini kırıp mutfakta aşçı, salonda- sokakta hanımefendi, yatakta da bir fahişe olmayı kabul etmek olarak görmesinin en büyük umutsuzluk nedeni olduğunu düşünüyorum.”(G 1)

Görüşülen erkeklerin bazıları, cinsiyetçiliğe karşı yürütülecek mücadelede kadınları sorumlu görürlerken, bazıları da erkeklerin bu konuda sorumluluk alması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi cinsiyetçi sömürüyle

mücadelede erkeklerin rolü oldukça önemlidir. Bu konuda erkeklerin yapabilecekleri ise oldukça çeşitlidir. Örneğin profeminist yazar Mares (2014: 248), -üniversite kampüslerindeki feminist ve/veya profeminist gruplarda- erkeklerin profeminist destekçiler olması için yapabileceklerini şu şekilde listelemiştir: Feministlerin konuştuklarını gerçekten dinlemek ve onlarla işbirliği yapmak, yapılan tartışmaları saptırmamak, saygı sınırları içerisinde tartışmak ve ileri gidilecek- geri adım atılacak noktaları bilerek dengeyi sağlamak (Mares, 2014: 247- 252).

Mares'in erkeklere önerisi gerçekleştirilmesi hiç de zor olmayan bir listeyi işaret etmektedir. Onun erkeklere önerisi, feminist kadınların yanında yer alırken, eril tahakkümün yeniden üretilmemesine dikkat çekmeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Çünkü erkeklerin karşıdakileri "gerçekten" dinlemeleri ve işbirliği yapmaları gibi önerileri içermektedir. Yalnızca bu önerilerin gerçekleştirilmesi dahi, erkeklerin eril tahakküme ortak olmamalarını sağlamak adına önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Bozok (2015: 37) erkeklerin yaşam boyu kendilerine dönük olarak özeleştirici yapmalarını önermektedir. Erkeklerin hayatlarının her aşamasında kendi eylem ve söylemlerini sorgulamalarının bir zorunluluk olarak karşımızda olduğu söylenebilir.

Mares (2014) ve Bozok'un (2015) önerilerine denk düştüğü söylenebilecek olan bazı anlatılarla araştırmada karşılaşılmıştır. Örneğin erkek egemenliğiyle mücadelede erkeklerin de rolü olduğunu düşünen görüşmecilerden G 11 "erkekliğe ihanet şebekeleri" adını verdiği grupların kurulmasını ve bu grupların yaygınlaşmasını önermiştir. G 14 ise, mevcut sistemde zaten erkeklerin de özgür olmadığını düşündüğünü aktarmıştır:

"En azından biz erkekler olarak diyoruz artık kendimizden başlayarak ve yakın çevremizdeki erkeklere bu başarısızlığımızı çokta başarısızlık olmadığını ve kendi erkekliğiyle hesaplaşarak harbiden de 'erkekliğe ihanet şebekesini' genişletmek gerekiyor bir şeyler yapacaksak illa profeminist dememize gerek yok 'kadın arkadaşlarıma destek veriyorum' şey değil. Bir erkek de gayet feminizmde işin öznesi olmadan da yapabilir bir şeyler."(G 11)

"Burada yapılması gereken erkekleri özgürlüğe çağırmak. Kendin özgürleş de sonra kadın özgürleşsin. Ben çok özgürüm, sen de özgür ol demek çok çirkin. Biz özgür değiliz ki, özgürleşmeye çabalayan insanlarız. Gerçi özgürlük de bir zorunluluktur, bir de hak. Ya şey, ayrıcalıkları var erkeklerin o manada. O özgürlük mü bilmiyorum. Birinin gezemediği bir yerde ben özgür müyüm bilmiyorum, zannetmiyorum. Yürüyorum, önümde yürüyen kadın var, kadının endişesini hissedebiliyorum. Bu arkamdan gelen erkek acaba beni taciz edecek mi, tecavüz edecek mi, şiddet uygulayacak mı korkusunu

hissedebiliyorsun. Bu utanç verici bir şey ya. Sürekli erkekliğinden utanıyorsun...” (G 14)

Görüşülen erkekler arasında yukarıda G 11 ve G 14’in anlatılarına benzer şekilde erkekliğin sorgulanmasına yönelik yaklaşımlar geliştirenler ise, “erkekliğin her düzeyde parçalanması gerektiği”, “erkekliğin sürekli olarak yıkılması”, “erkeklerin kendi avantajlarından vazgeçmeleri” ve “erkeklerin egemenlik fikrinden vazgeçmeleri” gibi önerileri dile getirmişlerdir:

“Erkeğin burnunun sürtülmesi, [erkeğin] ağzını açıp kadın hakkında bir şey diyemeyecek olması gerekiyor. İktidar politikalarının ciddi anlamda kadın özgürlüğüne ve eşitliğine katkı sağlayabilmesi ve [bundan] devlet politikalarının etkilenebilmesi için erkekliğin her düzeyde parçalanması gerekiyor.”(G 5)

“Erkekliğin sembolik yıkılımı önemli. Bir grup erkek, kadınlar [8 Mart’ta] yürüyüş yaparken evleri temizlemiş. Bence sadece bir günlük olmasından ziyade sembolik [olarak] da iyi bir kazanım. Bu kadınla erkeğin rollerinin zorunlu ve doğal olmadığını göstermenin güzel yolu. Böyle eylemler katkı ama en çok o eleştirel tarafın sürekli açık olması, sürekli bunun hatırlanması lazım.” (G 9)

“Cinsiyet eşitsizliğinin sağlanması konusunda erkeklere çok büyük rol düşüyor. Üstün oldukları fikrinden vazgeçmeleri gerekiyor. O rahatlığı bırakabilmeleri gerekiyor. O da en büyük iş. Bunu yaptıktan sonra başka geriye bir şey kalmıyor ki. Zaten o rahatlığı bırakabilmek demek, kadınları eşit derecede özgür bırakmak, onlara eşit şartlar sağlamak demek.”(G 8)

“Cinsiyet eşitliği için yapabileceğimiz en önemli şey öncelikle kendi avantajlarımızın reddi. Başkaları hilafına ya da başkalarına yardım olsun diye değil, kendimiz adına bunu reddetmeye ihtiyacımız var. Çünkü bizi kuran şey avantajlarla hazlar ve zevklerdir. Erkekliği kuran şey negatif şeyler değil. Sabitlenmiş haz ve zevk de değil, avantajlar. Bu avantajlardan sökülemezsek erkek olmaya devam ederiz...”(G 18)

Bu alıntılardaki erkeklikten vazgeçmeye yönelik övgü dolu yaklaşımların, Pronger’in (1998) erkeklerin erkeklikten zevkle vazgeçebileceklerini iddiasını desteklediği söylenebilir. Ona göre erkekliği bozma hali, erkekleri feminizm yapma konusunda özgürleştirecektir.

Buraya kadar araştırmada görüşülen erkeklerin cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele için neler yapılabileceğine dair görüşleri incelenmiştir. Bölümün başında belirtildiği gibi bu söylemlerle eylemlerin tutarlılığının sorgulanması cinsiyetçilik karşıtı erkeklik kimliklerinin ve bu kimliklerdeki değişimlerin anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu için, görüşülen erkeklerin bu konuya yönelik eylemlerini sorgulamak gerekmektedir.

Egemen erkekliğin değiştirilmesi konusunda, erkekler arası ilişkilerin önemli bir potansiyele sahip olduğu düşünölmektedir. Örneğin Schmitt kendi hayatından yola çıkarak profeminist olarak erkeklerle ilişkilerini irdelediği çalışmasında, “profeminist heteroseksüel erkeklerin, patriyarkaya karşı mücadelelerinde diğer erkeklerle olan ilişkilerini de dönüştürmek zorunda olduklarını” (1998: 82) vurgulamıştır. Schmitt’e göre profeminist olmak erkekler arası arkadaşlıkları yerinden edebilecek bir potansiyele işaret etmektedir. Schmitt’in belirttiği bu dönüştürücü potansiyeli araştırmada görüöülen bazı erkeklerin kullandıkları söylenebilir. Anlatılarda çevrelerindeki erkekleri dönüştürmeye yönelik çabalara dair örnekler yer almaktadır:

“Kız kardeşinin şunu bunu yapmasına izin vermeyen bir arkadaşına dedim ki ‘kuku bekçiliğini yapıyorsun? Ne yapıyorsun? Bunun sonu nereye varacak. Bırak kadını rahat sevişsin sana ne?’ Doğrudan konuşuveririm bir de şey değil bunun senin üzerinde yarattığı strese baksana derim benim bu uğraştığım şey bu kadına destek veriyormuş gibi hissetmiyorum gerçekten de stres... Kız kardeşi dediğim 19 yaşında... Düzeltici değil de tahrik ediciyim.” (G 18)

“Arkadaş ben erkekliğimi aştım, gelin size de anlatayım gibi bir konumum yok. O konuda zaten kendim rahatsızım. Ama geçen gün örneğin, çok eski bir arkadaşım bana evleneceğini söyledi. Onunla konuşurken ‘müstakbel eşim çalışmayacak’ dedi. Ben ‘niye çalışmıyor’ dedim. ‘Ya abi zaten bin lira maaş alıyor. O işi yaparken bir sürü para harcıyor, çok yoruluyor, çalışmasın’ diyor. ‘Onun çalışmaması onun ekonomik olarak sana bağımlı olması anlamına gelir ve sen erkeklik yaparsın. Hatta yapıyorsun şu an’ dedim. ‘O da yapıyor muyum’ diyor...” (G 9)

Diğer erkekleri değiştirmeye çalıştığını ifade eden bazı erkeklerin anlatılarında, çevreleri tarafından yadırgandıklarına ve kimi zaman dışlandıklarına dair örnekler yer almaktadır. Örneğin G 16 çevresindeki erkeklerin kendisine yaklaşımlarının olumsuz olduğunu “ha ne derler ‘zaten bu da ibne’ derler, ‘bu da erkek değilmiş’ derler” (G 16) ifadeleriyle dile getirmiştir. Yaşadığı şehirde düzenlenen basın açıklamasına etek giyerek giden tek erkek olan G 15 ise, muhalif erkekler tarafından dahi “tuhaf” karşılandığını aktarmıştır:

“Canım insanlar bunları yadırgıyorlar hala. En liberal, en sosyalist, en komünist, en insancıl insanlar, en hümanist insanlar bile bunları yadırgıyorlar... [Mesela] Özgecan’ın cinayetinden sonra tüm Türkiye’de etek giyilerek bir eylem yapılacaktı. Muğla’da etek giyen tek adam bendim. O kadar ilan ettik 40-50 tane erkek gelmişti. Etekle giden tek adam bendim Muğla’da, bir de Köyceğiz’den emekli bir abi vardı. O etekle gelmemiştii uzaktan geliyor diye ama çantasında getirmiştii. Orada miting alanında, eylem alanında o soyundu etek giydi, bir de ben etek giydim. Koca Muğla’da benim bir sürü insan hakları savunucusu arkadaşım var, Eğitim-Sen’li, şunlu bunlu, ÖDP’li, TKP’li, HDP’li onlar da

vardı. Orada basın açıklamasına gelmişlerdi. Eylem erkekler etek giyecek empati sağlansın diyeydi. Hiçbiri cesaret edip giymedi. Tek etek giyen bendim Muğla'da. Bunu böbürlenmek için söylemiyorum ama farklıyım ben. Bebek arabasıyla etekle..." (G 15)

Erkek egemenliğini içselleştiren erkekleri dönüştürmeye yönelik çabanın kolay olmadığı yukarıdaki anlatılarda örneklenmiştir. Bozok bu konuya *Ataerkil ve Cinsiyetçi Erkeklikler, Erkeklik ve Erkekliklerin Eleştirisi: Profeminizm, Ben ve Kendim* makalesinde "erkek egemenliğinin gündelik yaşamda erkeklere 'kolaylıklar', 'avantajlar' ve 'ayrıcalıklar' sağladığını ancak erkeklige yönelik itirazın 'erkekler dünyasının' dışına atılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını" (2015: 33) ifade ederek dikkat çekmiştir. Bozok, erkek egemenliğinin yeniden üretilmesinde tüm erkeklerin bir Şekilde "suç ortağı" (*complicit*) olduklarını belirtmiştir:

"Kendini sorgulamaz kılarken, cinsiyetçi küfürler ve Őakalar yaparken, kadınlara sesini yükseltmeyi kimliğinin doğal bir parçası olarak görürken kadınlara gece sokakta ne aradığını sorgularken, eşcinseller aŐađılanıp translar Şiddet görürken kıs kıs gülüp ses çıkarmazken, otobüste bacaklarını a a a a otururken, ev işlerini kadınlara omzuna yıkarken, çocuğun altını temizlemekten bile imtina ederken... Baskının, cinsiyetçiliğin ve ataerkilliğin her an yeniden  retilildiğini görmek gerekir. EŞitlikçi olduğunu iddia edenler de dahil olmak üzere hiÇbir erkek bunlardan azade değildir" (Bozok, 2015: 37- 38).

G r ld ği gibi Bozok, erkeklerin cinsiyetçiliğe itiraz etme konusunda tereddüt yaşadıklarının altını çizmiştir. Araştırmada görüŐülen erkeklerin çoğunun Bozok'un belirttiği gibi bir tereddüt yaşadıkları söylenebilir. Anlatılardan hareketle, diğer erkekler tarafından yadırganma ve onlardan tepki görme korkusunun, görüŐülen bazı muhalif erkeklerin kimi durumlarda eylemsizliği tercih etmelerinde etkili olduğu söylenebilir. GörüŐülen erkekler arasında, diğer erkekleri dönüştürmeye çalıŐmayanların varlığı dikkate değerdir. Dönüştürmeye  alıŐmamanın yanı sıra "egemen erkeklik değerlerini benimsemiş olan erkeklerin yanında sessiz ve hareketsiz kaldıkları" (Sancar 2009: 270) anlatılardan anlaşılmaktadır. GörüŐülen erkeklerin bazılarının böyle bir suskunluğu tercih ettikleri ya da ortamı terk etme eğiliminde oldukları söylenebilir. Erkekler arası ilişkilerde sessiz kalan ya da tepki vermeyen erkekler "patriyarkal pay" (Connell, 1998) almaya devam ederek, hegemonik erkekligin kendisini sürdürmesiyle "işbirliği" yapmış olmaktadır:

“Onları dönüştürmeye çalışmıyorum. Çok sevdiğim bir insan olur, onu dönüştürmeye çalışırım da bazen bazı insanların dönüşmeyeceğini bilirsin. Değişebilir tabii de, bunu yapacak insan ben değilim. Bunu sokaktaki birine yok yapamam. Çünkü toplumun çoğu böyle olduğu için, biz azınlığız. Azınlık öyle her zaman her istediğini yapamaz. Yaptırmazlar bunu. Dayak yerim. Adamı döverler...” (G 3)

“Dayak yeme ihtimalim [korkutuyor beni]. Geçen gün bir esnafla tartıştım, erkeklik üzerine, eşcinsellik üzerine. Sinirlenmeye başladı. Elinde çay bardağı vardı. ‘Bunu kafanda kırarım’ dedi. Ben tartışmak istemediğimi söyledim, çekildim. Çünkü benim kavgaya zorlanmam da erkeklikle ilişkili bir şey, biriyle kavga etmek, rekabet etmek. Bakıyorum muhabbet edilebilir biri değil, sohbet etmiyorum... Ya dönüştürmek misyondur, benim o tür misyonlarım kalmadı, sadece ben konuşurum, kendi fikrimi beyan ederim, isteyen katılır, isteyen katılmaz... [Mesela] amcam çok tipik bir erkek modeli. Korkunç derecede homofobik, transfobik bir nefret dili var. Bu adam fantezilerinde veya gece travestilerle sevişmesini anlatabiliyor. Ya kaba erkek diliyle ‘gittim şunu siktim, bunu siktim’ [diyebiliyor]. Onun için dönüşüme de kapalıdır. Ve [dönüştürmeye çalıştığında] sancı çekiyorsun, sürekli duvara çarpmak gibi bir şey.” (G 14)

“Aslında yoruldum artık onlarla tartışmaya girmekten. Çünkü birine bir şey anlatamamak çok sinir bozucu gerçekten. Kafamdaki düşüncüyü onun tartması için dahi ona anlatamamak çok sinir bozucu bir şey.” (G 9)

Yukarıdaki anlatılarda erkekler, çevrelerindeki erkekleri dönüştürme girişiminin zor olduğuna dikkat çekmişlerdir. Görüşülen erkeklerin bazılarının anlatılarında erkekleri dönüştürmeye çabalarırken egemen erkeklikten duyulan “korku” oldukça etkili olan bir mesele olarak öne çıkmıştır. Örneğin G 14 ve G 3’ün anlatılarında dayak yeme korkularını dile getirmiş olmaları bu duruma işaret etmektedir. Görüşmecilerin şiddete maruz kalma korkuları, egemen erkekliğin diğer erkeklikler üzerindeki baskısını ve farklı erkeklikler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi örneklemektedir. Bu anlatılarda dikkat çekici olan bir diğer nokta, G 9’un ifadesinde, diğer erkekleri değiştirmek için “yorgun” olduğunu ifade edişidir. Onun bu ifadesinin egemen erkekliğin dönüşümü için erkeklerin sorumluluğunu görmezden geldiğine işaret ettiği söylenebilir.

Görüşülen erkeklerin çevrelerindeki diğer erkekleri dönüştürme konusundaki çekimser tutumlarına karşılık, çoğunun kullandıkları cinsiyetçi dili dönüştürme konusunda farkındalık geliştirdikleri söylenebilir. Örneğin, görüşülen erkeklerin çoğu mülakat süresince “kadın” kavramını kullanmışlardır. Yalnızca G 7 ve G 10 ifadelerinde kimi zaman “bayan” ifadesini tercih etmişlerdir. Bunun yanı sıra “bayan” yerine “kadın” kavramını kullanma konusunda feministlerin tavrını “aşırı” bulan G 8 ise bu fikrini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kız değil kadın, bayan değil kadın gibi şeylere dikkat etmiyorum. Çünkü bu ayrımın çok abartıldığını düşünüyorum. Bunlar sadece kelime. Kimse bayan derken, aşağılamak için kullanmıyor. Çoğu insan daha da saygı olarak kullanıyor. Bunun farkında bile değil. Aşağılamak amaçları bile yok. Bunu daha ön plana çıkarınca bazı insanlar tersine daha çok yapıyor. Bunun engellemektense olayı daha da kızıştırdığını düşünüyorum. Çok hakaret içeren bir şey olduğunu düşünmüyorum. O yüzden biraz abartıldığını düşünüyorum bu ayrımın özellikle. Bir erkeğe, erkek ya da adam demekten hiçbir farkı yok bence. Kız-kadın olayını anlıyorum. Öyle bir ayrım erkekler için yok. Erkek, cinsel birliktelikten sonra adam oldu. Ama bayan ve kadın ayrımını anlamıyorum açıkçası...” (G 8)

Görüşülen erkeklerden cinsiyetçi dili dönüştürmek için mücadele ettiklerini vurgulayanlar, kadınların bedenlerini aşağılayan küfürleri kullanmadıklarını ifade etmişlerdir⁹⁴. Ancak bu konuda duyarlılığı ve farkındalığı olmasına rağmen, “alışkanlık” nedeniyle cinsiyetçi küfürleri kullandığını ifade edenlerin varlığı da oldukça dikkat çekicidir:

“Birkaç sene öncesine kadar kadın bedeni üzerine küfür ettiğimde aslında bunu tehdit ve cezalandırma aracı olarak [kullandığımı] fark ettim. Senin ananı sikerim, şöyle yaparım... Kültürün dışa vurumu...” (G 14)

“Küfür etmemeye çalışıyorum. Ama ayağımı bir yere vurduğumda çıkıyor ağızımdan. Evet, çok önemli etmemeliyiz ama o kadar da katı kuralları olmaması gerektiğini düşünüyorum... O kadar da, ‘ah ben ne yaptım, ah bir tane daha ataerkil küfrettim’ demiyorum. Çünkü benim zaten böyle düşünmediğimi bildiğim için buna takılmıyorum fazla.” (G3)

“Erkeklerin arasında, bazen küfrediyorum. Çünkü o artık o anlamdan sıyrılmış bir şey olduğu için. Yerleşmiş bir cümle gibi düşünüyorum... Ama tamamen bu dilden ayrılmış yeni bir dilin oluşmasının imkânsız olduğunu düşünüyorum.” (G 8)

“Küfürler bile kadın üzerinedir ama küfür de ederiz. Ben de ederim arada sinirlenince. Kadınlar üzerine bütün küfürler ama gerçi bana hiç müdahale eden olmadı ki.” (G 4)

Yukarıdaki anlatılarda G 4’ün, cinsiyetçi küfürleri etmeme konusunda uyarılmamış olduğunu öne sürmesi “kadın sorunlarına duyarlı” olduğunu dile getiren bir erkek için çelişkili bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde G 14’ün “kültürün dışa vurumu” ifadesi de her şeyi sorguladığını ve eleştirel bir konum aldığını savunan muhalif kimliğiyle çelişmektedir. G 8’in ifadeleri, cinsiyetçi küfürlerin egemen erkeklik

⁹⁴Cinsiyetçi küfürlere karşı olduklarını ifade eden görüşmecilerin bazılarının, anlatılarda eril dilin yansıması olan küfürleri kullandıkları belirtilmelidir. Bazı görüşmeciler tarafından kimi zaman “affedersin” ifadesiyle başlasa da kadın bedeni üzerinden küfürler kullanılmıştır. Bu durum erkek olmanın rahatlığından bağımsız düşünülemeyecek bir durumdur. Eril dile müdahale edilmesinin verilerde farklılık yaratacağı düşünüldüğünden, tezde argo sözcük ve küfürler görüşmecilerin kullandıkları şekliyle yer almaktadır.

değerlerini yeniden üreten pratikler olduğunun farkında olmadığına işaret etmektedir. Aynı tutumun G 3'ün ifadeleri için de geçerli olduğu söylenebilir.

Cinsiyetçi dilin dönüşümü oldukça önemli bir mesele olarak karşımızdadır. Taş'ın belirttiği gibi, “erkek egemen toplumların dili eril dil'dir. Bu dili farkına varmadan kadınlar, demokratlar, devrimciler ve muhalifler de kullanır” (2015: 71). Görüşülen erkeklerden belirli kavramları kullanma konusunda politik olarak “hassas” olduğunu ifade edenlerden bazılarının söylemlerinin, eril dilden azade olmadığına dikkat çekilmelidir.

Erkeklerin değiştirilmesi için yapılması gerekenler konusunun, erkeklerin konuşmakta en zorlandıkları konulardan olduğu daha önce belirtilmişti. Bu durumun aslında görüşülen erkeklerin egemen erkekliğin dönüştürülmesi konusunda umutsuz olmalarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü araştırmada görüşülen erkeklerin çoğu, patriyarkal sistemin kadınlar ve LGBTİ'ler üzerindeki sömürsünden özgürleşme konusunda umutlu olmadıklarını ifade etmişlerdir. Dikkat çekici olan, umutsuz olduklarını ifade eden erkeklerin feminist hareketlere dair daha az bilgi sahibi olmalarıdır. Cinsiyetçilik karşıtı herhangi bir oluşumda yer almayan bu erkeklerin umutsuzluğuna karşılık, erkeklik farkındalık eğitimine katılan ya da feminist hareketlere dahil olarak katkı sağlamaya çalışan görüşmecilerin daha umutlu oldukları söylenebilir. Kolektif örgütlenmelerde yer almanın görüşülen erkeklerin bu konulara yönelik yaklaşımlarında bir fark yarattığı anlaşılmaktadır. Cinsiyetçi sömürünün çözümsüz olduğuna inanan umutsuz örnekler ve bu konuda umutlu bir örnek olan G 15'in anlatıları dikkate değerdir:

“Bir damla bir damladır hayatta. Ne yaparsınız iyiyse onun izi kalıyor bir şey değişiyor. Keşke sihirli değnek olsa biri bana dokunsa dönüşsem ama toplumsal şeyler birden böyle kartopu gibi olmuyor damla damla oluyor. Bence bende biraz değişiklik olmuştur. Erkeklik farkındalık eğitimine katılan arkadaşlarda da oldu diye düşünüyorum. Ama çok büyük değil.” (G 15)

“Başka bir yere taşınmak. Ciddi söylüyorum. Türkiye'nin genelinde bu çok içselleştirilmiş bir durum olduğu için, kadınlarda yadırgamadığı için bunu çok fazla ya da yadırgasa bile dikkate alınmadığı için, bunu yaklaşık elli sene atlatabileceğimizi düşünmüyorum. Biraz karamsar oldu ama. İnsanlar, erkekler güçlü olmayı daha çok önemsiyor. Ve şu anda gidip hayır o öyle değil, kadınlarda eşittir, kadınlar da anı şeyi yapabilir dediğin anda insanlar gücünü kaybedeceğini düşüneceği için bunu kabullenmeyecektir. Örgütlenmek ya da şey yapmak geçerli olmayacaktır. Ne yapılabilir hiçbir fikrim yok.” (G 8)

“Erkek egemenliğinden kurtulmamız çok zor. Onu unutam. Bu ataerkilliğe karşı olan erkeklerin yapması gereken aslında. Benim gibi olup, insanları değiştirmeye çalışması, farklılık yaratması [lazım]. Ben de bir şeyler yapıyorum da, meydanlarda değil. Çünkü dediğim gibi değiştiremezsin...” (G 3)

Sonuç olarak bu bölümde cinsiyetçilikle mücadele için görüşülen muhalif erkeklerin çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Erkeklerden bazıları bu mücadelede büyük payın feminist kadınlara düştüğünü ifade etmişlerdir. Diğer yandan, bazıları erkeklerin değişmesinin cinsiyetçilik karşıtlığı için daha önemli bir mesele olduğunu vurgulamışlardır. Erkeklerin cinsiyetçilikle mücadelede kendi söylemlerine karşılık, eylemleri de sorgulanmıştır. Erkeklerin bazılarının anlatılarında çevrelerindeki erkekleri dönüştürmek için çabaladıklarına dair örnekler yer alsa da, yaygın olan yaklaşım, suskun kalmak ya da dönüştürmekle uğraşmamak olarak ön plana çıkmıştır. Bu suskunluk erkeklerin patriyarkadan pay almayı sürdürerek hegemonik erkekliğin devamlılığında işbirliği yaptıkları bir alan olarak değerlendirilebilir. Bu durum bize görüşülen bazı muhalif erkeklerin patriyarkanın avantajlı erkek konumunu reddetme konusunda çekimser kaldıklarını göstermektedir.

Görüşülen muhalif erkeklerin bazılarının cinsiyetçi dili dönüştürmeye yönelik söylemsel bir farkındalık geliştirdikleri söylenebilir. Buna karşılık, bazı görüşmecilerin cinsiyetçi küfürleri kullanmaya devam ediyor olmaları dikkat çekicidir. Bu durum erkeklerin söylemleri ile eylemlerinin çeliştiği bir alana işaret etmektedir. Bunun yanı sıra görüşülen erkeklerin çoğunun cinsiyetçi sömürünün sona erdirilemeyeceğini belirtmeleri umutsuz bir erkeklik yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Bu durum onların feminizmlerle olan mesafeleriyle ilişkili olarak yorumlanabilir. Çünkü görüşülen muhalif erkekler arasında feminist hareketlere daha yakın olan erkeklerin daha umutlu olduklarını anlaşılmaktadır.

4.2.4. Muhalif Olmak: Çelişen Erkeklik Halleri

“Solcu, sosyalist, devrimci, Kürt hareketinden ya da anarşist erkeklerle zaman zaman ortak ya da dirsek teması içindeki siyasi çevrelerde bulunan kadınlar olarak, erkek egemenliğine, patriyarkaya karşı çeşitli biçimlerde mücadele eden, her gün kadınların vahşice öldürüldüğü, tecavüz edildiği, devlet(ler)in kadınları kontrol etmenin yeni teknolojilerini geliştirmekte hiç geri kalmadığı bir ülkede/dünyada politik sözumüzü üretmeye çalışan kadınlar olarak, yani başımızda, siyasi duruşları ve buldukları siyasi çevreler nedeniyle bizim mücadelemize ‘ortak’ olduklarını, hiç değilse ‘destek’ verdiklerini söyleyen, erkek egemenliğine karşı mücadeleyi de kendi devrimci mücadelelerinin parçası saydıklarını beyan eden bu adamların yapıp eyledikleri karşısında nasıl tavır geliştireceğiz?”

Ayşegül ve diğer feminist kadınlar, 2015

Muhalif olmak erkeklığı değiştirir mi? Sadece muhalif erkek olmak farklı bir erkeklik kimliği inşa etmek için yeterli midir? Muhalif erkekler feminizmin destekçisi olabilir mi? Muhalif olmak, erkeklığe karşı duruşa dönüşür mü ya da dönüşebilir mi? Muhalif erkeklerin, cinsiyetçiliğe dair eylemleriyle söylemleriyle eylemleri çelişir mi? Bu bölümde bu sorular bağlamında araştırmada görüşülen erkeklerin anlatıları üzerinden muhalif olmanın erkeklikle ilişkisi sorgulanacaktır.

Araştırmanın buraya kadar olan bölümlerinde görüşülen erkeklerin farklı bir erkeklik kimliği inşa edip etmedikleri tartışılmıştır. Bu erkeklerin egemen erkeklığe alternatif bir erkeklik kimliği olup olmadıklarına dair değişimin izleri sürülmüştür. Muhalif erkeklerin, egemen erkeklığı dönüştürücü potansiyelleri taşıyan erkeklikler oldukları sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak diğer bölümlerde belirtildiği gibi, muhalif erkeklerin egemen erkeklığe eleştirel bir tutum geliştirmelerine karşılık kimi söylem ve eylemlerinin bu yaklaşımla uyuşmaması, bu erkeklerin kimi zaman cinsiyetçi söylemler geliştirmeleri ve erkek egemenliğini yeniden üretecek pratiklerde bulunuyor olmaları dikkate değerdir.

Bu bölümde öncelikle erkek egemenliğine karşıt konum aldığını ifade eden erkeklere nasıl yaklaşılması gerektiği ve muhalifliğin erkeklikle ilişkisi irdelenecektir. Ardından, görüşülen erkeklerin anlatıları bağlamında muhalif erkeklik kimliği ile çelişen bazı erkeklik halleri ile muhalif erkeklik hallerinde ön plana çıkan bir konu olan “sosyalist erkeklerin cinsiyetçiliği” konusu sorgulanacaktır. Genel olarak muhalif olmanın erkekleri dönüştürmede yetersiz kalıp kalmadığı, görüşülen erkeklerin hangi noktalarda çelişen söylem ve eylemleri olduklarının izi sürülecektir.

Erkek egemenliğine karşı olduğunu söyleyen erkeklerin varlığı, bu erkeklere nasıl bir tavır alınması gerektiği konusunu gündeme getirmiş ve bu erkeklere “temkinli” yaklaşılması gerektiği vurgusu feminist çevrelerde ön plana çıkmıştır. Örneğin, profeminist erkeklik örgütlenmelerinde aktif olarak yer alan bir isim olan Jeff Hearn (1992: 164) “erkeklerin patriyarkaya karşı eylemlerinin her zaman şüpheli, çelişkili ve yanlı -bütünsel taktiklerin ise yanıltıcı” olduklarına dikkat çekmiştir. Hearn erkeklerin, patriyarka içerisinde kaçınılmaz olarak güçlü tayin edildikleri ve bu avantajlı konumlarını korumak istedikleri sürece feminizmle ilişkilerinin tartışmalı olacağını savunmuştur (Hearn, 1992: 5). Bu nedenle feminizmin ve feministlerin kolay bir şekilde erkekleri kendi müttefiki olarak ilan edemeyeceklerini belirtmiştir.

Benzer bir konuya Kandiyoti (2011) Ortadoğu toplumlarında cinsiyetler arası ilişkilerle ilgili çalışmalarında dikkat çekmiştir. Kandiyoti, feminizm yandaşı erkek reformcularla ilgili çelişmesini şu şekilde ifade etmiştir: “Acaba feminizm yandaşı bir maske ardında daha erken dönemde bastırılmış bir erkekliğin öfkesini mi duyuyordum?” (Kandiyoti, 2011: 200). Onun bu sorusu feminizm yandaşı olan erkeklere karşı temkinli yaklaşılması gerektiğine yöneliktir çünkü bu yakınlığın bir maske olup olmadığının sorgulanmasına işaret etmiştir.

Sancar da (2009: 270) “erkekler mevcut erkek egemenliği ilişkilerini değiştirmek istemelerinde ne kadar samimi noktasına şüphe ile yaklaşmak ve sorgulamak” gerektiğine dikkat çekenlerdendir. Sancar’a göre, erkek egemenliğine karşı erkekler, eril tahakküm ile ilişkilerini sorgulamadan ve hatta bu ilişkileri yeniden üreterek yaşarlarsa, herhangi bir değişimden bahsedilemeyecektir. Çünkü önemli olan eril tahakküm ilişkilerini ve onun etkilerini görerek değişime yönelik konum alabilen gerçek bir dönüşümdür.

Hearn (1992), Sancar (2009) ve Kandiyoti’nin (2011) ışığında, erkek egemenliğine eleştirel tutum takınan erkeklere temkinli yaklaşılması gerektiğine dikkat çekildikten sonra, görüşülen muhalif erkeklerin, söylem ve eylemlerinin tutarlı olup olmadığını ve çelişen alanların varlığını sorgulamak oldukça önemlidir.

Araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin tam anlamıyla feminizm destekçisi erkekler olarak değerlendirilmesi elbette mümkün değildir⁹⁵. Ancak, görüşülen erkeklerin

⁹⁵ Bu konuyla ilgili tartışma tezin “Erkekler ve Feminizm: Erkekler Feminist Olabilir Mi?” başlığında detaylı olarak değerlendirilmiştir.

neredeyse tamamı, erkek egemenliğine karşı eleştirel bir tavır içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu yanıyla henüz tam anlamıyla feminizm müttefiki olmasalar da, olmak için gereken potansiyeli barındıran erkeklikler arasında oldukları söylenebilir. Bu durumda, önce muhalif erkek olmanın erkeklikle ilişkisi sorgulanmalıdır.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, farklı muhalefet alanlarından gelen erkeklerin, farklı erkeklik inşa stratejileri geliştirdikleri söylenebilir. Araştırmada görüşülen anarşist erkeklerin, egemen erkeklığe diğer erkeklerden daha eleştirel yaklaştıkları düşünülmektedir. Anlatılar doğrultusunda görüşülen anarşist erkeklerin feminist hareketlerle ve feminist kadınlarla daha yakın ilişkileri olduğundan ve erkeklığı sorgulama konusunda diğer erkeklere göre daha farklı bir konumda yer aldıklarından söz edilebilir.

Muhalif erkekler ve cinsiyet ilişkileri tartışmasında, “solcu erkeklerin cinsiyetçiliği”, hem politik hem de akademik olarak öne çıkan bir konudur. Sancar’ın belirttiği gibi, solcu erkeklerin özgürlük ve eşitlik mücadelesi veren erkekler olmaları nedeniyle, cinsiyet ilişkilerine yönelik yaklaşımlarının eşitlikçi olacağı düşünülse de, tüm solcu erkeklerin cinsiyet eşitsizliklerine muhalif oldukları söylenemez (2009: 292). Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatımları bağlamında, sol hareket içerisindeki erkeklerin cinsiyetçiliğini “içerdeki” erkeklerden dinlemenin önemine dikkat çekilmelidir. Bu durum G 2’nin “erkek egemen toplumun üzerine çok fazla düşünüp eleştiri verdim ama ben bunun neresinde duruyorum kritik bir şey.” ifadesinde olduğu gibi erkeklerin kendi konumlarını sorgulama olanağını yaratmaktadır.

Görüşülen erkeklerin anlatılarına geçmeden önce, Marxizmin feminist eleştirisine yer vermek gerekmektedir. Çünkü bu tartışmanın genel hatlarının çizilmesi, solcu erkekliklerin cinsiyetçiliğini sorgulamak açısından katkı sağlayıcı olacaktır. Marxizm geleneğini sürdüren Engels, Kautsky ve Lenin dâhil olmak üzere, ilk Marxistlerin kadınlara dair görüşlerini şu şekilde özetlenebilir:

“...kadınların toplumdaki aşağı konumlarını özel mülkiyete dayandırır. Burjuva ailede kadın, kocanın mülkünü devralacak varisler yetiştirmek için kocaya tabidir. Proleterler arasında devredilecek mülk olmadığından kadınlar ezilmezler. Kadınların ve çocukların ücretli işgücüne katılması evin erkek reisinin otoritesini sarsmış, patriyarkal ilişkiler yok olmuştur. Kadınların kurtuluşu işgücüne katılmalarına bağlıdır. Kadınlar da erkekler

gibi devrim mücadelesinde yer alacak, devrimden sonra sermayenin egemenliğinden de kurtulacak ve ev işlerinin kolektifleştirilmesiyle artık bu yük de taşımayacaklardır. İlk Marxistlere göre sermaye ve özel mülkiyet kadınların ezilmesinin nedenleridir, bunların ortadan kalkmasıyla sosyalist toplumda kadın kendiliğinden özgürleşecektir” (Toksöz, 2012: 93).

Marxizmin ilk dalgasında Engels’in yazdığı *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884/2000) çalışması, kadınların ev içinde kalmalarının engellenmesini ve kadınların işgücüne katılımını teşvik eden bir eserdir. Engels eserinde toplumun temel ekonomik birimi olan tekeşli ailenin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Engels’e (2000) göre kadınlarla erkekler arasında sınıf ayrımı yaratan, kadınların bedenlerine ve cinselliklerine erkekler tarafından el konulan tekeşli aile kurumudur. Engels’inkine (1884/2000) benzer bir yaklaşımı Bebel’in (1879/ 2013) *Kadın ve Sosyalizm* eserinde de görmek mümkündür. Engels ve Bebel gibi pek çok sosyalist kuramcının kadınların kurtuluşunun işçi sınıfının kurtuluşuyla paralel bir şekilde gerçekleşeceğini savundukları söylenebilir. Onlara göre kadınların yapması gereken işçi sınıfının mücadelesine katılmak ve kapitalizme karşı mücadele etmektir.

Görüldüğü üzere kadınların emekleri sadece erkekler tarafından görünmez değildir; iktisat ve Marxizm de benzer şekilde kadınların ev içi emeğini görmezden gelmektedir. Bunun yanında kadınların emeğinin görünmez olmasında iktisat biliminin ve Marxizm’in “⁹⁶cinsiyet körlüğü” gibi çeşitli ideolojik nedenler vardır (Acar, 2002: 160). Bu nedenle sosyalist feministler Marxizm’i kuram ve uygulamada dünyayı erkek bakış açısıyla değerlendirerek, erkeklerin çıkarlarını korumakla suçlamışlardır (MacKinnon, 2003: 23). Çünkü Marxist teorinin en büyük eksikliği, kadınların boyun eğmesinin kapitalizmin yükselişine bağlanmasıdır (Donovan, 2010: 155). Marxizm ve feminizm ilişkisi her zaman olduğu gibi hala tartışmalı bir konudur⁹⁷.

⁹⁶ Hartmann’a göre Marxizm’in kendisi de Marxist kategoriler gibi cinsiyet körudür. Bkz. Hartmann, 1992.

⁹⁷ Sosyalist feministler için ezilmekten kurtulmak bütün uzantılarıyla birlikte cinsiyetçi sistemi yıkmaktadır(bkz. Tura, 2015).Sosyalist feminist çözümler kapitalist sistem içindeki ataerkilliği maddi bir temele yerleştirmeye çalışarak, ataerkilliğin kapitalizm öncesi varlığına odaklanmaktadır. Örneğin Christine Delphy (1992) ataerkiyi kadınların emeğinin kocalar tarafından sömürülmesi olarak tanımlamayı tercih ederken; Heidi Hartmann (1992) ataerkinin dayandığı maddi temel olarak erkeklerin kadınların emek gücü üzerindeki denetimine işaret etmektedir. Delphy’egöre Marxist çizgi kadınların ortak ezilmişliklerini açıklamamaktadır.Hartmann ise cinsiyetçi işbölümünün kapitalist sistem için işlevsel olduğuna dikkat çeken, Marxistlerin ve feministlerin eksik yanlarını eleştirerek, yeni bir Marxist feminist

Solcu olmak eşitlik ve özgürlük savunuculuğu yapmak olarak bilirse de, solcu erkeklerin ve sol politikaların cinsiyetçi ve homofobik/transfobik yaklaşımlar geliştirdikleri yaygın olarak bilinen ve eleştirilen bir durumdur. Bu yanı sıra sol hareketlerin ve solcu erkeklerin cinsiyetçiliğinin tartışılması oldukça önemli bir mesele olarak uzun yıllardır hem akademinin hem de politik çevrelerin gündemindedir. Shelia Rowbotham, *Kadın Bilinci Erkek Dünyası (Woman's Consciousness, Man's World, 1973/1998)* çalışmasında, solcu erkeklerin dahi, toplumsal cinsiyet konularını ciddi bir politika olarak kabul etmede hala güçlük yaşadıklarından söz etmiştir. Toplumsal cinsiyet sorunlarının “ciddi” kabul edilmemeleri, devrimci mücadelenin “sınıf eşitsizlikleri” üzerinden yürütülmesiyle ilgilidir. Rowbotham’ın işaret ettiği gibi sol politikaların ve dolayısıyla solcu erkeklerin kadınlarla ilgili konuları “hareketi bölen” olarak görmeleri, cinsiyete dair sorunları “önemsiz” değerlendirmeleriyle ilişkilidir. Bu yaklaşım cinsiyet kimliklerinin yarattığı ayrımcılık, eşitsizlik ve sömürü ilişkilerinin sorgulanmasının önünü kapatmaktadır.

Berktaş da “solun da tıpkı toplumun bütünü gibi, kurallarını erkeklerin koyduğu bir toplumsal oluşum” (1993: 314) olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda eşitsizlikle mücadele veren bir politik görüşün, eril tahakkümün varlığını görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Bu durumun barındırdığı çelişki şaşırtıcı görünse de, bu durum Bourdieu’nun (2014) işaret ettiği gibi oldukça incelikli işleyen eril tahakkümün her alana nasıl sirayet ettiğinin bir örneğidir. Solcu erkekliklerin eşitlik ve özgürlük tahayyüllerinin eril zihniyetin bir devamlılığı olarak şekillendiği söylenebilir.

Örneğin Türkiyeli on sekiz sosyalist erkeğin erkeklikleriyle yüzleşmelerinin yer aldığı *Bilinen Sır: Erkeklik ve Sosyalist Erkekler*’de erkeklerin erkek olma mücadeleleri, erkeklikten kaçma çabaları erkeklerin kendi anlatılarıyla tartışılmaktadır (Çeki, 2012). Mesut Çeki’nin derlemesinde yer alan erkeklerin kendi erkekliklerini yargılamaları, bu araştırma kapsamında görüşülen muhalif erkeklerin bazı anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Derlemede yer alan erkeklerin değişim rotalarında feminist kadınların ve feminist hareketlerin etkisi dikkat çekerken, sosyalist dolayısıyla muhalif olmanın egemen erkekliği sorgulama potansiyeline vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan, erkeklerin

çözüm yolu öneren bir yaklaşıma sahiptir.. Ayrıntılı okuma için bkz. Acar, 2002; Delphy, 1992 ve Hartmann, 1992.

kendileriyle yüzleşme hikâyelerinde, “cinsiyet körlüğü” ve egemen değerlerin sorgulanmadan nasıl içselleştirildiğine dair örnek anlatılar yer almaktadır.

Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle muhalif olmanın erkekliği değiştirme konusunda etkili olduğu ön plana çıksa da, bu durumun kendi başına yeterli ol(a)madığı söylenebilir. Bu konuda Rowbotham, “devrimci erkeklerin kadınlara baskı uyguladıklarını kavrayabileceklerini ama henüz pratik bir çıkış yolu bulamadıklarını” (1998: 70) belirtmiştir. Muhalif erkekler, erkekliği sorgulama konusunda potansiyel olarak daha yakın erkeklikler olmalarına karşın, bu durumun bir genellemeye sebep olmadığına dikkat çekilmelidir. G 13 bu konuda benzer bir ifade kullanmıştır:

“En büyük potansiyel erkeklik değişecekse bunun tohumları muhaliflikte saklı. Ama bu tohumun ne kadar ataerkile karşı bir harekete evrileceği hem kişinin içinde bulunduğu grubun hem de kendi bireysel çabalarının bir sonucu. Tabi ki muhalif olmak radikal ya da devrimci olmak kişinin kendi bütün var oluşunu sorgulaması gereken bir durum ve cinsiyet kimlikleri ataerkilin getirdiği eşitsizlikler bundan azade değil.” (G 13)

Muhalif olmanın erkekliği dönüştürmede yeterli olmadığını G 7 “sosyalist bir insan yanlış yapmaz mı, yapabilir. Tecavüze yeltenmek, cinsel saldırıda bulunmak, bunlar bireysel bakış açıları bence...” ifadesiyle vurgulamaktadır. Muhalif olmanın erkekliği dönüştürmede bir farkındalık yarattığını savunan görüşmecilerden G 2’nin aşağıdaki örnek anlatımında “kadın sorunu” ifadesini kullanmış olması dikkat çekicidir. Çünkü bu ifade, sorunun erkeklikten kaynaklandığının göz ardı edildiğine işaret etmektedir.

“Tabi ki de bir getirisi var çünkü orda bilimsel verilerin ya da araştırmaların bir sonucu olarak toplumun çözümüne filozofların veya ne bileyim insanların şeylerini okuyorsun bir şekilde düşüncelerini okuyorsun ve bunlar seni etkiliyor. ‘Erkek egemen toplumda nasıl politik davranabilirim?’ Sırf kadın sorunlarına değil, zaten duyarlılığı olanlar genelde komünistler değil mi?” (G 2)

Araştırmada görüşülen erkeklerden kendini komünist olarak tanımlayanların kadınlara ilişkin anlatılarında, sınıf eşitliği sağlandığında “kadın sorununun” çözüleceğine dair bir yaklaşımları olduğu söylenebilir. Örneğin G 2 ve G 4 ilerlemeci bir tarihsel anlayışa referansla, sorunların devrimle çözüleceğini anlatılarında sıklıkla vurgulamışlardır:

“Bu anlayışla ben sahip olduğumu düşündüğüm düşünsel yapının doğru bir yol olduğunu, benim yapamadıklarımı da bu düşünsel yapıyla devam edilirse dedim ya evrimsel süreçte

çözümünü yapabileceğini düşünüyorum... Çünkü o zamana kadar bir toplum değişecek. O zamana kadar bir eğitim değişecek, o zamana kadar yaşayış biçimleri değişecek.” (G 4)

“Erkek egemen sisteminin nedeni erkeklerdir, biz erkeklere karşı mücadele ediyoruz” diyen bir sistemi ben doğru bulmuyorum. Erkek egemen sistemin kaynağı erkekler değildir; sınıflı toplum, dinler, dünya tarihi, hegemonya anlayışı ve sistemlerdir, kapitalist sistemdir, geçmişte kurulan sistemdir... Zaman içerisinde bu erkek egemen yapının yıkılacağını, toplumun evrimleşip artık cinsiyet olarak bir ayrıma değil de bir birey olarak haklara sahip olduklarının farkına varacağını ve her şeyin normalleşeceğini düşünüyorum.” (G 1)

G 1 ve G 4’ün yukarıdaki örnek anlatıları, sınıfsız toplumda kadın ve erkek ayrımının ortadan kalkacağı ve böylece sorunların çözüleceğine dair yaklaşımına örnektir. Onların bu yaklaşımları Hartmann’ın (1992) Marxizme yönelttiği “cinsiyet körlüğü” yaklaşımıyla örtüşmektedir. Çünkü görüşülen komünist erkeklerin, cinsiyet sorunlarını “devrimden sonra”ya bırakmaları ve bu sorunları “hareketi bölen” ikincil sorunlar olarak değerlendirmeleri “cinsiyet körü” bir tutumun ipuçlarıdır.

Muhalef hareketlere bakıldığında baskın olanların yine erkekler olduğu fark edilmektedir. Gerek sosyalist örgütlerde gerek diğer muhalefet gruplarında, erkek egemenliği farklı biçimlerde de olsa kendini göstermektedir. Görüşülen erkeklerden G 9, G 8 ve G 11’in aşağıdaki örnek anlatıları, erkeklerin bu durumun farkında olduklarına işaret etmektedir:

“Akademide ya da teorideki erkek egemenliğinin bunda etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu ortamı yaratan insanların içinden bu ortama karşı bir tepkinin yine o erkek egemenliğin içinden çıkması çok mantıksız görünmüyor baktığımda.” (G 9)

“Çok komiğime giden bir şey. Sosyalist örgütlenme ve Türkiye’deki solculuk özellikle komik yerlere gidiyor bazen. Ben, çok komik buluyorum bazen. Mutlaka içlerinden bir lider seçiyorlar. Farkında olmadan belki de ve o lider hep erkek çıkıyor. Ve sosyalizmin, savundukları şeyin tamamen tersini yapıyorlar.” (G 8)

“Kapalı bir sol örgütü ele alalım, bir dergi ekibi olsun. Mete’nin teorisyenlik, Ayşe’nin yerleri tuvaleti temizlendiği, Fatma’nın bulaşıkları yıkadığı... Burada bir erkeklik var.” (G 11)

Sol örgütlenmelerde, erkek egemenliği aynı zamanda katı bir ahlâkla da kendisini göstermektedir. Örneğin, Berktaş (1993: 317) solun ahlakçılığı devrimci olmanın özelliklerinden saydığından söz etmektedir. Berktaş’ın ifadesini anımsatan bir örneği G 4 aktarmıştır. G 4, eskiden katı cinsiyetçi kuralları olan devrimci ahlak etkisiyle, kadınlara mesafeli olduğunu ifade etmiştir. G 4 “O dönemler önceliğin kendisi için her zaman

devrim” olduğunu belirtmiştir. Onun bu yaklaşımında solun ahlakı içerisinde kadınların “bacılar” ve “yoldaşlar” olarak görülmesinin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü “‘bacılar’ cinsiyeti ve bireyliği bastırılmış kadın arkadaş tipi” (Berktaş 1993: 316) olarak değerlendirilmektedir. “Bacı” yaklaşımı nedeniyle kadınlarla ilişkilerin örgüt içinde hoş karşılanmadığını ve bu nedenle ağır eleştiriler alındığını pek çok örnekle aktaran G 4, bu yaklaşımların etkisiyle kendisinin kadınlarla cinsel ve duygusal ilişkilerde bulunmadığını ifade etmiştir. Kadınlarla ilişkilerin sosyalistler tarafından “zevklere yenilmek” ve “devrime ihanet etmek” olarak değerlendirildiğini söylemiştir. G 4’ün bu konudaki anlatısı, muhalif örgütlenmelerde de cinsiyetçiliğin katı bir şekilde yeniden üretildiğini örneklemektedir.

Kendisini komünist olarak tanımlayan görüşmecilerden G 2 ise devrimci ahlakla ilgili görüşlerini, “bundan önceki devrimci yapının daha böyle muhafazakâr olması anlaşılabilir olabilir ama bugün için değil. Bugün için bir karşılığının olduğunu düşünmüyorum.” şeklinde aktarmıştır. Aşağıda G 16 ve G 14’ün anlatıları da solun tutucu ahlâkına dair ipuçları sunmaktadır:

“Solcular tutucuydu ya... El ele dolaşan arkadaşlarımızı uyarılar olurdu. Bana ters gelirdi. Ben çok el ele yürüdüğümden değil. Niye ki onlar sevgililer... Onları uyarılar olurdu bir tanesi de benim ev arkadaşım. ‘Olanı var olmayanı var, ben açken karşıma geçip yemek yiyebilir misin?’ Ben böyle şaşkınlıkla izlerdim. Biz bunları yaşayarak büyüdük... Solcular daha fazla muhafazakârdı.” (G 16)

“Senin gündelik yaşam pratiğine temas etmeyen hiçbir şey değiştirmiyor. ‘Kadınlar özgür olur, yaşasın kadın isyanı’. Bir erkeğin bunu söylemesi bana çok yapmacık geliyor. Ben feminist arkadaşlarımla çok tartışan, birçok noktada ayrışan bir insanım. Ben bir kadına ‘özgür ol’ diyemem. Toplumsal erkek, hakkaniyet eleştiri onu içerir, kendimle yüzleşmem. Benim faili olduğum, ürettiğim bir erkeklik mekanizması var. Toplumsal erkeklik dediğimiz hadise, ben bununla yüzleşmedim, bir kadına nasıl özgürlüğü buyurabilirim. Erkekler üzerinden kadınlara özgür demeyi de ikiyüzlü solcular çok yapıyor zaten. ‘Sosyalizm olacak, kadın özgürleşecek’. Babam solcu 78 kuşağı diyor; ‘biz erkekler kahvede kadın özgürlüğünden bahsederiz ama evde de onu yapamayız. Çünkü bizim ayrıcalıklarımız var’. O bağlamda Türkiye solculuğu çok problemlidir zaten; devlet, Türklük ve erkek merkezi.” (G 14)

Muhalif erkeklerin, egemen erkeklerle ilişkilerinde kimi zaman sessiz kalarak patriyarka ile işbirliği (Connell, 1998) yaptıklarından daha önce söz edilmişti. Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatıları, suskunluk dışında bazı alanlarda da erkeklerin egemen erkekliği “dönüştürmüş gibi” yaptıklarını göstermektedir. Bazı

alanlarda ise muhalif erkeklerin söylemleri dönüştükleri yönüdeyken, eylemleri dönüşüm olmadığına işaret etmektedir.

Görüşülen erkeklerin egemen erkekliği dönüştüremedikleri söylenebilecek alanlar: ev işlerine katılmama; erkeklerin yaptığı muhabbetlerde suskun kalarak egemen erkekliğin yeniden üretilmesinde işbirliği yapma; egemen erkeklikleri içselleştiren erkekleri dönüştürmeye çalışmama; kadınlarla duygusal ilişkilere girmekten kaçınarak cinselliğe indirgenmiş ilişkiler kurma; egemen erkekliğe eleştirel tutum almanın feminist kadınlarla ilişki kurmak açısından “prim” yapan bir mesele haline gelmesi; annelerle ilişkilerde geleneksel erkekliğin yeniden üretilmesi; partnerlerin kıyafetlerine karışma gibi baskıları uygulama ve cinsiyetçi dili dönüştürdüklerine dair söylemlere karşılık bu konuda kökten bir dönüşümü gerçekleştirememeleridir. Görüşülen erkeklerin bu yaklaşımları “muhalif erkeklik kimliğiyle çelişen erkeklik halleri” olarak değerlendirilebilir. Erkeklerin çelişkili tutum ve davranışlarına dair anlatılarında dikkat çekici olan, erkeklerin bu hikâyeleri daha çok çevrelerindeki erkekler üzerinden örneklendirmeleridir:

“En güzeli; feminizm çalışan bir arkadaş var bizim bölümde. Tezini de feminizm üzerine yapıyor. Ama kız arkadaşına mini etek giydiğinde, ‘nasıl mini etek giyersin sen, gebertirim seni’ [diyor]. Sokakta yanlış bir şey yaptığında şiddet boyutunda elini sıkıp, konuşurken onu aşağılayacak şeyler söyleyen bir arkadaşım var. Her seferinde ‘sen bir de feminizm çalışıyorsun farkında mısın’ diyorum.” (G 8)

“Sonuçta birebir eşini dövüp de sonra kadınlara özgürlük diyen insanlarla büyüdüğüm için... Orada burada sosyal medyada öyle insanlar tanıyorum. Karısını dövüyor ve gidiyor kadın özgürlüğü diyor. Bu çok aptalca, ikiyüzlü bir şey.” (G 14)

Görüşülen erkeklerin cinsiyetçi ve egemen erkeklik değerlerini yeniden üreten pratikler konusunda konuşmakta zorlandıklarının altı çizilmelidir. Anlatılarında erkeklerden bazıları, kendi eylemleriyle söylemleri arasında tutarsızlıklar olduğunun farkında olduklarını aktarmışlardır. Örneğin G 9 bunun asıl problem olduğuna “söylemle pratiğin bilinçsiz olarak uyuşmaması hali zaten. O esas problem.” sözleriyle dikkat çekmektedir. Dikkat çekici olan bir diğer nokta, görüşülen erkeklerin mülakatlar sayesinde de, kendilerinde egemen erkekliğe muhalif olma kimlikleriyle çelişen eylemleri fark ettiklerini söylemiş olmalarıdır. Bu durum bu araştırmada araştırmacı ile karşısındaki arasındaki karşılıklı etkileşimi ve feminist değerlere yönelik değişimi

hedefleyen feminist araştırmaların yönteminin benimsenmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bazı erkekler görüşmelerde muhalif olmanın egemen erkeklige eleştirel bir yaklaşım geliştirmede etkili olduğundan söz etmişlerdir. Buna karşılık, bazıları ise kimi durumlarda eleştirel erkeklerin de cinsiyetçi tavırlar sergilediklerine dair örnekler aktarmışlardır. Örnek bir anlatıda G 16, (pro)feminist erkeklik hareketini destekleyen yer alan bir erkeğin dahi cinsiyetçi bir dil kullandığını aktarmıştır:

“Düşünüp taşınyorsun biz bu mücadeleyi boşuna mı veriyoruz? Kendimdeki değişim gözlenebilir bir değişim. Bunu ben kimi zaman da birisiyle tartışırken ya da birisi bana bir şey sorduğunda fark ediyorum. Geçenlerde yine bizim böyle deneyimimiz oldu. Son dönemde ilişki kurduğumuz ‘Ataerkillige Karşı Erkekler’ grubuyla ilişkisi olan bir arkadaştı. Benim profilimde küfürlü şeyler paylaşıyor, bilmem ne yapıyor... Bir gün biraz daha yüksek sesle söyledim, ‘ya halen bu dil kullanılabilir mi biz ne yapıyoruz? Sen sikerim diyebiliyorsun o da yapıyor, ya biz size bunu anlatmaya çalışıyoruz aynı kültürel kodlarla beslenen bir şey o’. Tamam, bu mücadelenin içinde bulunan birinin o tarzda bir tecavüz olayına yeltenmesi belki hayal bile edilmesi zor bir şey. Ama sonuçta aynı kültürel koddan besleniyor Őuur yitimi ya da bilmem ne durumunda pekâlâ o da yaptığı şeyi tecavüz olarak görmeyerek belki yapabilir. İlk gösterdiği tepki ‘sen küfür etmiyor musun’ oluyor. Ben ediyorsam sen de beni uyar. Çünkü buradan şey anlaşılıyor ‘ha tamam biziz, erkeklikten azadeyiz, canım bu dil alışkanlığı da’ ... (G 16)

Muhalif erkeklerin anlatılarında söylemlerle eylemler arasında tutarsızlık olduğu düşünölen alanlardan biri, daha önce bahsedildiği gibi, ev içi işlere katılmaktan kaçınmaktır. Görüşölen bazı erkekler, ev işlerinden “kaytardıklarını” ifade etmişlerdir. Bu davranışın gerekçelendirilmesinde ise genellikle erkeklerin kadınlardan daha “beceriksiz” oldukları söylemi dikkat çekicidir. Aşağıdaki anlatılarda görüşölen erkeklerin ev işlerinden “kaytarmalarına” dair örnekler yer almaktadır:

“Yakın bir arkadaşım var solcu. O da, eşi de çok titiz. ‘Yardım etmiyor mu sana ev işlerinde’ diyorum. Klasik kaçamak bir cevap. Ya, eşinin adını söylüyor ‘o benim yardım etmemi istemez ki’ diyor. ‘Ben iki saatte yapacağım işi, o iki dakikada hallediyor, ben bilmiyorum ayrıntısını’ diyor. Bunu eşinin kararıymış gibi, eşinin bunu istediğini söyleyerek kendini akılcılaştırıyor. Ben yapamam ben beceremem tarzı kendini geri çekiyor.” (G 13)

“Ev içi işlerden bahsediyorum. Bunu en özgürlükçümüz bile yapıyor. Bu konuda bizim bu kadar beceriksiz olmamızda bir sinsilik var. Biz iş yaptırılmadık, bu iş hoşumuza gidiyor ve bizim bu kadar özgürlükçü sloganlar atmamız bu işi değiştirmiyor sonuçta.” (G 14)

G 13'ün ve G 14'ün yukarıdaki anlatılarında erkeklerin, muhalif kimliklerine karşılık erkek olmanın avantajını sürdürdükleri örneklenmiştir. G 13'ün anlattığı örnek hikâyede, ev işlerine “yardım”ın kadınlar tarafından istenmeyeceği gibi bir argümanla “kaytaran” bir erkeklik hali yer almaktadır. Bu örneklerin muhalif olmanın cinsiyetçi davranışları dönüştürmede yeterli olamadığına işaret ettiği söylenebilir.

Görüşülen muhalif erkeklerin anlatılarından hareketle, erkeklere temkinli yaklaşılması gereken konulardan biri de kadınlarla ilişkiler konusudur. Araştırmada görüşülen bazı erkeklerin sıklıkla vurguladıkları bir nokta, erkeklerin feminizm destekçisi görünerek, feminist kadınların duygusal ve cinsel ilgilerini çekmeye çalıştıkları yönündedir. Bu yaklaşımın anlatılarda sıklıkla örneklenmesi, Hearn'ün (1993) “erkeklerin eylemlerine şüpheyle yaklaşılması” ile ilgili uyarısını hatırlatmaktadır. Görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, kadınlarla ilişkiler konusunda muhalif erkeklerin feminizm yandaşı olmayı “kadın tavlama aracı”na dönüştürebildiklerine dair örnekler dikkate değerdir:

“Bir örgütün merkezinin heteroseksüel erkeklerden kurulu olması demek ve bunu da ısrar eden, bunu savunmak için elinden gelen şeyi yapan erkeklerden kurulu olması demek o örgütün tam bir taciz mekanizmasına dönüşmesi haline geliyor. Bütün o okunan koca koca Marx'ların, Kapital'lerin hepsi kız tavlama için... Çok gördüğümüzü söylüyorum. Bence sosyalist olmanın bile ilk şartı 'erkek olmamak'. Çünkü onun dışında elindeki bütün sosyalizm kadın tavlama aracına dönüşebilir...”(G 18)

“Birçok erkekten duyduğum şey; ‘bir eşcinsel arkadaş edineceğim onun yanında kızlar, güzel kızlar, hatunlar oluyor, arkadaşlığın namına birini ayarlar’. Böyle söylemler var maalesef. Tamamen ikiyüzlülük.”(G1)

“En özgürlükçü geçinen sosyalist ve anarşistler arasında bir kadının anarşist ve feministim demesi aynı zamanda ilişkiye açık olması anlamına geliyor... Sol camiada bu çok gözle görülen bir şey bir kere. En özgürlükçü geçinenlerin bile ikiyüzlü davrandığını düşünüyorum. Entelektüeller diyorum, samimi bulmadığım çok arkadaş var birebir tanıdığım, bir tür kadın avcılığı [yapıyorlar]” (G 14)

Yukarıdaki anlatılarda G 14'ün feminist kadınların cinsel ilişkilere “daha açık” kadınlar olduklarına dair ifadeleri, egemen cinsiyetçi söylemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Benzer bir örneği aktaran G 16, vicdani retçi erkek olmanın, bazı çevrelerde “prim yapan bir duruma dönüştüğünden” söz etmiştir:

“Bu mücadelelerin içerisinde örneğin olumlanmış bir erkeklik hali ortaya çıkabiliyor. Vicdani retçiler de bunu söyleyip böyle algılandı... Zaman zaman egomuzun şiştiği, egomuzun okşandığı olduğu için. Kadınlar tarafından olumlanmak hoş bir şey.

Dolayısıyla vicdani retçi olmak da bir yerden sonra bazı kesimlerde bir çeşit kahramanlık olarak algılanıyor... Vicdani retçiler açısından bile bu bir süre geçerli bir olgu, prim yapan bir şey... Şimdi bazılarıyla ben kavga ediyorum çünkü çıkıp geçenlerde bir arkadaş ‘Suruç’tayım vicdani retçi görmek isteyenler beni arayabilir’ [diyebiliyor]. Ben de ‘arkadaşım vicdani ret bizim için bir mücadele. Bizi başka insanlardan üstün kılan bir şey değil. Biz bu tür şeylerin teveccüh gördüğü ortamlarda insanlar bize teveccüh gösteriyor olabilir ama bunun üzerinde durmamak lazım’ [diyorum]” (G 16)

Tüm bu örnek anlatılar, Kandiyoti (2011), Sancar (2009) ve Hearn (1992) tarafından vurgulanan, feminizm destekçisi görünen muhalif erkeklere şüpheyle yaklaşılması gerektiği uyarısını hatırlatmaktadır. Bunların yanı sıra anlatılarda, erkekler kendi davranışlarını, daha önce sıklıkla vurgulandığı gibi, “ikiyüzlü erkeklik” değerleri ile ilişkili olarak aktarmışlardır. Muhalif erkeklerin söylem ve eylemlerinin çeliştiği “ikiyüzlülük”lerine dair bir örnek ise Berber ve Kaya’nın “bohem maçolar” olarak tanımladığı erkeklere işaret etmektedir. Berber ve Kaya (2012: 35), “iyisinden feminist dostu, kötüsünden feminist tanımlayan erkeklerin, kendilerini tenzih ederek erkeklik eleştirisi yaparken, çaktırmadan ipleri ellerinde tuttuklarından” söz etmiş ve bu tarz erkeklikleri ise “bohem maçolar” olarak tanımlamışlardır. G 14’ün aşağıdaki anlatısında “ikiyüzlü erkek ahlâkı”ndan söz ederken kullandığı “açık ilişkinin erkek tarafı açık” ifadesi bu durumu örneklemektedir:

“İkiyüzlü erkek ahlakı, bir yandan kadının namusu olması gerektiğinden, zapturapt edilmesi gerektiğinden, her şeyin düzenli, ikili cinsiyet rejimine göre kurulması gerektiğinden bahsetmek... Gündüz muhafazakâr olup, gece travesti fantezileri yaşayanlar var... Tabi, açık ilişkinin sadece erkek tarafı açık. Erkek tarafının belirlediği bir ayrıcalık... Kendi söz konusu olunca kaybetme korkusu, gitmesin. Ama kendine her şeyi yapabilmeyi mubah görme. İkiyüzlü dediğim o ve bu ikiyüzlülük çok profesyonel ve sinsî işliyor aynı zamanda” (G 14)

Araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin, feminizm destekçiliği yaparken bunu kadınlarla ilişkilerde bir araca dönüştürmelerinin yanında, bu konulara dair bilgilerini kimi zaman kadınlara “bilgiçlik taslamak” adına kullandıklarından söz edilebilir. Örneğin yapılan görüşmeler süresince erkeklerin kendilerini anlatırken öznel deneyimlerinden ziyade uzun ve açıklayıcı teorik ifadeleri tercih etmeleri dikkat çekicidir. Bu

durumun“açuklayan⁹⁸(*mansplaining*) erkeklik” (Solnit, 2015: 27) hallerine işaret ettiği söylenebilir.

Solnit (2015) “açuklayan erkeklik” kavramını, kendisine “bilgiçlik taslayan adamlar”ın, her fırsatta her şeyi uzun uzun ve kendilerinden emin bir şekilde açıklamaları ve karşı tarafın bu konuda bilgisi olup olmadığını dinlemeye dahi fırsat vermemeleri gibi durumlar için kullanmaktadır. Araştırma sürecinde muhalif erkeklerle gerçekleştirilen mülakatlarda, bazı erkeklerin öznel deneyimlerini aktarmaktan ziyade büyük toplumsal analizlerle durumu “açuklamaya” yeltenmeleri, araştırmacıya “bilgiçlik tasladıklarını” düşündürmüştür. Bourdieu (2014) erkeklerin bu tarz eylemlerinin kadınların “alçaltılmış durumlarına katkıda bulunan tercihler” olduğunu belirtmiştir. Kimi görüşmecilerin “açuklayan” (*mansplaining*) hallerinin Bourdieu’nun erkeklerin ayrımcı edimlerine örnek olarak gösterdiği sembolik şiddetin “bilinçdışının minicik tercihleri” olarak işleyen haline işaret ettiği söylenebilir (2014: 79). Görüşülen muhalif erkeklerden bazıları da erkeklerin “bilgiçlik tasladıklarını” düşündüklerine dair ifadeler kullanmışlardır:

“Erkeklerde bilgiçlik taslama yapan çok var. ‘Ben daha doğruyu bilirim’i yapan çok var...” (G 8)

“‘Ben bittim, ben oldum, ben erkeklikten çıktım, tamam, cinselliğim de çok güzel’ dememek lazım. ‘Bir sürü felsefe metni okudum, zaten bilgeyim de, zaten coolum da erkeklerden de hoşlanıyorum, erkek de değilim, homofobik de değilim, ırkçı da değilim. Anarşistim...’ Buraya geldiğimde bölümden tokat yedim. Hiç bir şey bilmediğimi fark ettim. En azından o tüm bilge tavrım ardında büyük bir aslında eziklik olduğunu fark ettim. Birkaç kitap okumak, birkaç kitap yazmak toplumsal erkeklikten çıktığımızı göstermiyor. Veya erkeklik üzerine birkaç makale yazdığımızda gene erkeklikten, toplumsal erkeklikten sıyrılmış olmuyoruz.” (G 11)

“Valla ‘açuklayan erkek’ çok doğru tespit, gerçekten çok doğru tespit. Bu bir şeyi sürekli izah etme, bir şeyi sürekli anlatma arzusunun erkeklikle alakası olduğunu öğrendiğimde benim için yıkıcı oldu... Bu erkeklikle yüzleşme mevzusunda en şey yıkıcı olan bu erkeklikten miymiş ya şeklinde olması baya vurucuydu benim için...” (G 9)

G 9’un aşağıdaki anlatısında ise, kadınların konuşmasına dayanamama ile ilgili ifadeleri yer almaktadır:

⁹⁸“*Mansplaining*” kavramının Türkçe karşılığı “Sharfliler” internet sitesinde “açuklamak” olarak kullanılmıştır. Bu şekilde yaygınlaştığı ve Solnit’in çalışmasının Türkçe çevirisinde de bu hali kullanıldığı için bu kelimeye sadık kalınmıştır.

“Bizim aramızdaki erkek arkadaşlarla çok bir tartışılan bir konu var, ‘kadınlar çok fazla entelektüel faaliyet içinde bulunmuyorlar’. Hatta bunun daha acı ifadesi ‘kadınlar çok derin değiller, kadınlar sığlar’... Ben kadınlar sığdır dediğimde hakikaten çirkin bir ifade biçimi ortaya çıkıyor. Ama burada gelen argüman bu ne yapayım, gerçeklik bu, karşıma gelen kadınların şeyi bu... Benim güzel bulduğum bir kadına verdiğim tepkilerle çirkin bulduğum bir kadına verdiğim tepkiler birbirinden farklılaşıyor. Bunun farkındayım. İşte atıyorum, böyle bir varsayımda bulunursak aynı şeyi söyleyen daha alımlı bulduğum bir kadınla, daha çekici bulmadığım bir kadına verdiğim tepkiler bence bir olmayacaktır. Hiç ilgimi çekmeyen konularda uzun uzun anlatılan açıklamalar, böyle orada yüz ifadem de değişiyor. Bunu hissediyorum. Bir kadın konuşurken onu dinlememeye başlıyorum...” (G 9)

Sonuç olarak, bu bölümde muhalif olmanın erkeklikle ilişkisi araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle sorgulanmış, muhalif olmanın erkeklik kimliğini değiştiren bir etkisi olduğundan söz edilmiştir. Görüşülen muhalif erkekler, feminizm destekçisi ve cinsiyetçilik karşıtı olmaya en yakın erkeklik⁹⁹ inşaları olarak değerlendirilmiştir. Ancak araştırmada görüşülen erkeklerin anlatıları, muhalif olmanın, erkeklige karşı duruşa yönelik dönüşüm potansiyellerini barındırmasına karşılık, bu erkeklere temkinli yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü görüşülen bazı erkeklerin anlatıları, muhalif erkekliğin farklı bir erkeklik kimliği inşa etmek için yeterli ol(a)madığını göstermektedir. Görüşülen bazı muhalif erkeklerin söylemleriyle çelişen eylemleri, muhalif erkekliklerin kolaylıkla feminizm destekçisi ilan edilemeyeceklerinin ve onlara temkinli yaklaşılması gerektiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

⁹⁹Eşcinsel erkekler, egemen erkeklikler tarafından aşağılanan ve baskı gören kimlikler olmaları nedeniyle, feminizm destekçisi olmaya en yakın erkeklikler olduğundan Giriş bölümünde belirtildiği gibi, eşcinsel ve trans erkeklerle görüşülmemiştir. Çünkü bu araştırma kapsamında heteroseksüel erkeklik kimliğindeki değişimlerin sorgulanması amaçlanmıştır. Görüşmeciler arasında kendisini heteroseksüel ve biseksüel olarak tanımlayan dolayısıyla kadınlarla cinsel ve duygusal ilişkiler yaşayan erkekler vardır.

SONUÇ

Cinsiyetler arası iktidar ilişkilerinin anlaşılabilmesi için erkekliğin sorgulanması gerektiği akademik ve politik çevrelerin uzun zamandır gündemindedir. Bu sorgulamalar feminist teorisyenlerin gündeme getirdiği sorularla “Eleştirel Erkeklik İncelemeleri” adlı yeni bir akademik alanının doğmasına neden olmuştur. Bu alanda yapılan araştırmalar farklı erkekliklerin varlığını gündeme getirmiştir. Bu sayede erkekliğin tek ve değişmez bir inşa olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar erkeklerin arasında bir hiyerarşinin varlığının anlaşılmasını sağlamıştır. Böylelikle patriyarkal sistemin toplumsal, ekonomik ve tarihsel koşullara uygun olarak egemen bir erkeklik kimliğini öne çıkardığı, bazı erkeklik kimliklerinin patriyarka karşısındaki konumlanışları egemen durumdayken, bazılarının bu erkeklikler karşısında ezildiği anlaşılmıştır. Bu tartışmalar egemen erkeklik kimliğine alternatif kimlikler inşa eden, egemen erkekliğin değerlerini benimsemeyen ve bu değerlere eleştirel yaklaşımlar geliştiren bazı erkeklerin varlığını gündeme getirmiştir. Bu erkekliklerin patriyarkal iktidarın karşısında nasıl konumlandıklarını ve erkeklik pratiklerini nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmak, egemen erkekliğin değerlerinin nasıl dönüştürülebileceğinin izini sürmeye olanak sağlayacağı düşünüldüğünden bu tez çalışması egemen erkeklige alternatif kimlikler olarak değerlendirilen muhalif erkekliklere odaklanmıştır.

Tezin problemi egemen erkeklik kimliğini reddeden erkeklerin neyi reddederek, neyi benimseyerek ve ne gibi deneyimlerden geçerek kendi kimliklerini kurduklarıdır. Bu değişimlerin anlaşılabilmesi için Türkiye’de egemen erkeklik kimliğine alternatif kimlikler olarak değerlendirilen farklı toplumsal muhalefet alanlarından on sekiz erkekle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeciler kendilerini anarşist, sosyalist, komünist, hayvan hakları savunucusu, (pro)feminist, anti-militarist ve vicdani retçi olarak tanımlayan erkeklerdir. Tez araştırması feminist duruş noktası yöntemiyle yürütülmüştür.

Araştırmada görüşülen erkeklerin anlatılarından hareketle, muhalif erkekliklerin alternatif erkeklik kimliklerini, egemen erkeklige giden uğraklara yüklenen anlamları reddederek inşa ettikleri söylenebilir. Görüşülen muhalif erkekler sünneti, “milli olmayı”, askere gitmeyi, iş-güç sahibi olmayı, yuva kurmayı ve baba olmayı erkek olmanın aşamaları olarak değerlendirmemişlerdir. Bu aşamaları gerçekleştirmek zorunda olmanın kendi üzerlerinde baskı yarattığını söylemişlerdir. Onların bu aşamaları erkekliğin

değerleri olarak yorumlanmamaları, alternatif erkekliklerin reddettiği egemen erkeklik değerleri olarak yorumlanabilir.

Araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin bazıları kendi söylemleri üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında bu erkeklerin kendilerini: baba otoritesine karşı gelen ve “kendi yolunu” çizmeyi seçen; duygularını ifade etmekten ve ağlamaktan çekinmeyen; sünneti anlamsız bulan; bekârete ve namusa geleneksel anlam yüklemeyen; askerliği eleştiren; evliliği ulaşılması gereken bir erkeklik aşaması olarak değerlendirmeyen; evin reisi olmak istemeyen; kadınlarla yakın ve eşitlikçi ilişkiler kuran; ev içi işbölümüne eşit katılan; erkek olmanın avantajlarını kullanmaktan kaçınan; şiddet karşıtı bir söylem geliştiren; cinsiyetçi dili dönüştüren; feminizm destekçisi olan; homofobik/transfobik olmayan; baba olma tahayyülünden uzak olan ya da cinsiyetçilik karşıtı bir şekilde çocuk yetiştirmeye çalışan kimlikler olarak kurdukları söylenebilir. Görüşülen bazı muhalif erkeklerin kendilerini söylemlerinde bu şekilde kurgulamış olmalarına karşılık, anlatılarından kimi “eylemlerinin” bu söylemleriyle çeliştiği anlaşılmaktadır.

Görüşülen muhalif erkeklerin anlatılarından hareketle, egemen erkekliği dönüştüremedikleri söylenebilecek alanlar: ev işlerine katılmama; erkeklerin yaptığı muhabbetlerde suskun kalarak egemen erkekliğin yeniden üretilmesinde işbirliği yapma; egemen değerleri içselleştiren erkekleri dönüştürmeye çalışmama; kadınlarla duygusal ilişkilere girmekten kaçınarak cinselliğe indirgenmiş ilişkiler kurma; cinsiyetçilik karşıtlığının feminist kadınlarla ilişki kurmak açısından “prim yapan” bir mesele haline gelmesi; annelerle ilişkilerde geleneksel erkekliğin yeniden üretilmesi; partnerlerin kıyafetlerine karışma gibi baskıların uygulanması ve cinsiyetçi dili dönüştürdüklerine dair söylemlere karşılık bu konuda kökten bir dönüşümü gerçekleştirememeleridir. Bu alanların varlığı alternatif erkeklik kimliğinin inşasında benimsenen egemen erkeklik değerlerine işaret etmektedir. Onların bu yaklaşımları “muhalif kimlikle çelişen erkeklik halleri” olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda görüşülen bazı erkekler her ne kadar kendilerini “muhalif” olarak tanımlasalar da, muhalefet ettikleri arasında cinsiyetçiliğin göz ardı edilebildiği anlaşılmaktadır.

Görüşülen erkeklerin egemen erkekliğin değerlerinden farklıymış gibi yaptıkları alanların varlığı, erkeklerin patriyarkadan pay aldıkları avantajlı konumdan hala

vazgeçmediklerine işaret eder niteliktedir. Araştırmada görüşülen alternatif erkeklikler olarak muhaliflerin, her ne kadar erkek egemenliğine eleştirel olsalar da erkek olmanın avantajlarını kullanarak, farklı biçimlerde de olsa patriyarkadan pay almayı sürdürdükleri söylenebilir.

Görüşülen muhalif erkekler, feminizmleri söylemsel düzeyde desteklemekte, egemen erkeklik kodlarını sorgulamakta hatta bu kodların dışında erkekler olduklarını ifade etmektedirler. Ancak anlatılardan hareketle sessiz kalarak ya da tepki göstermeyerek çoğu zaman patriyarka ile işbirliği yapmaları nedeniyle görüşülen muhalif erkekliklerin Connell'ın "işbirlikçi erkeklikler" (1998) olarak tanımladığı erkekliklerden olduğu söylenebilir. Diğer yandan "işbirlikçi erkekler" in değişim potansiyeli en fazla olan erkekler olduğu dolayısıyla (pro)feministler haline gelerek kadınların ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadeleye destek veren muhalif erkeklere dönüşme potansiyelini barındırdıkları söylenebilir.

Araştırmada görüşülenler kendilerini (pro)feminist olarak tanımlayan erkekler olmasalar da bazılarının anlatılarının (pro)feminist erkek olmaya oldukça yakın, erkeklığe işaret ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü görüşülen muhalif erkeklerin çoğunun anlatılarında, egemen erkeklığın değerlerini değiştirmek için çaba gösterdikleri görülmektedir. Bu nedenle eril tahakküme karşı feminizmlere yaklaşma konusunda umut vaat eden ve değişim potansiyeli taşıyan bu erkekler, egemen erkeklığe alternatif erkeklik kimlikleri olarak değerlendirilmiştir.

Görüşülen erkeklerin anlatıları, onların kendi erkekliklerini rekabet üzerinden kurmadıklarına ve rekabet üzerinden kurulan erkeklığı reddetmekte olduklarına işaret etmektedir. Bazılarının erkeklik dünyasının rekabetinde yer almak istememeleri aslında egemen erkeklığe kabul edilmedikleri için "kenarda kalanlar" olmalarıyla ilişkili olabilir. Bu durumda şu soru gündeme gelmektedir: Egemen erkeklığın ideallerini gerçekleştirilememek yeni bir erkeklik tarzının keşfine mi yol açmaktadır, yoksa bu erkekler egemen erkeklığın değerlerini isteyerek mi reddetmektedirler?

Anlatılar, dayatılan erkeklik rolünü yerine getirememiş olmanın alternatif bir erkeklik kimliğinin inşasına neden olduğuna işaret etmektedir. Görüşülen bazı muhaliflerin "erkeklikte başarısız olmak"la başa çıkmanın bir yolu olarak egemen erkeklığe eleştirel yaklaştıkları ve bu "başarısız erkeklik" kimliğinin sahiplenilişinde

feminizmlerin dönüştürücü etkisi olduğu söylenebilir. Görüşülenlerin anlatılarından hareketle feminizmlerin bu alternatif erkekliklerin kurucu siyaseti rolü oynadıkları anlaşılmaktadır. Feminizmlerin erkeklik kimliğine yönelttiği eleştirilerin sahiplenilmesi ile bu alternatif erkeklikler için (pro)feminizmin yolu açılmaktadır. Görüşülen erkeklerin muhalif kimlikleri ise bu değerlere eleştirel yaklaşım geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra “eşcinsel deneyimlerin”, “militarizm ve savaş karşıtlığının” ve “eril şiddete maruz kalma”nın erkeklerin alternatif bir kimlik inşasına yönelmelerinde etkili olan diğer rotalar olduğu görüşülenlerin anlatılarından anlaşılmaktadır.

Peki araştırmada görüşülen muhalif erkeklerin, erkekliğin değişimine işaret ettiği söylenebilir mi? Madalyonun bir yüzünde egemen erkeklik modelleri varsa, bu araştırmada görüşülen muhalif erkekler madalyonun öteki yüzüne mi aittirler? Yoksa madalyon mu değişmektedir? Bu çalışma kapsamında görüşülenlerin anlatılarından hareketle erkekliğin değerlerinin tamamen değiştiğini söylemek mümkün değildir. Anlatılar egemen erkeklik ideallerinin söylemsel düzeyde benimsenmediğini ancak bu değerlerin bazılarının gündelik yaşam pratiklerinde sürdürüldüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, görüşülen muhalif erkeklerin söylemsel düzeyde cinsiyetçilik karşıtı olan alternatif bir erkeklik kimliği inşa ettikleri ve bu erkeklerin egemen erkekliği dönüştürücü potansiyelleri barındırdıkları söylenebilir. Buna karşılık bazı alanlarda bu erkeklerin eylemleri söylemleriyle çeliştiğine dair örnek anlatılar sebebiyle onlara temkinli yaklaşılması gerektiğine dikkat çekilmelidir. Görüşülen muhalif erkekler kolay kolay “feminizm müttefiki” ilan edilemeseler de feminizm müttefiki olma potansiyelleri nedeniyle eril tahakkümle mücadelede saf değiştirmeye yakın olan erkeklikler olarak değerlendirilebilir.

Görüşülen muhalifler üzerinden alternatif erkeklik kimliğinin yaratılmasında feminizmlerin etkisi açıkça anlaşılmaktadır. Erkekler feminizmin kendileri için de iyileştirici ve özgürleştirici gücünün farkına vardıklarında eril tahakküme karşı mücadele edenlere dönüşebileceklerdir. Bu nedenle erkeklerin “feminizm destekçisi” bağlamlara çekilmelerinin yolları sorgulanmaya devam edilmelidir. Alternatif erkeklik kimliklerinin dönüşüm potansiyellerinin kurucu siyaseti feminizmler olduğunda, eril tahakküme karşı mücadelede egemen erkekliklerin değişimi ile (pro)feminist erkekliğin önü açılacaktır.

Bu tezde erkeklik kimliğindeki değişimler, alternatif erkeklik kimlikleri olarak değerlendirilen “muhalif” erkekler örneği üzerinden sorgulanmıştır. Böylelikle farklı erkekliklerin kendi kimliklerini nasıl inşa ettikleri ve erkekliği nasıl deneyimledikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye’de erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler alanı henüz çok yeni gelişmekte olduğu için, bu alanda yapılan akademik ve politik katkıların genişlemesi, eril tahakkümle mücadelede oldukça önemlidir. Daha sonraki çalışmalarda erkek egemenliğine karşı olan erkeklik deneyimlerinin ve öznelliklerinin sorgulandığı örneklerin artması, farklı erkekliklerin inşasına giden yolun nasıl açılacağı tartışması açısından katkı sağlayıcı olacaktır.

EK 1: GÖRÜŞMECİ LİSTESİ

G 1

1982 Dersim doğumlu. Kürt ve Alevi. Ailesi 1978’de Nazilli’ye gelmiş. Diğer üç kardeşi Dersim’de doğmuş. Dört kardeşin en küçüğü, bir abisi, iki ablası var. Abisinin bir kadına yaptığı haksızlık nedeniyle onunla görüşmüyor. Annesi ev kadını, babası devlet memuru. Çocukluğu, lise yıllarına kadar Aydın’da geçmiş. İtfaiyeci olarak çalışıyor. Babası konservatuvara gitmesine izin vermediği için on altı yaşında evi terk etmiş ve İstanbul’a gitmiş. İstanbul’da çeşitli işlerde çalışmış. İki yıldır evli. Çocuk yapmayı düşünmediklerini söylüyor. Açıköğretim ikinci sınıfta okuyor. Üniversiteyi tamamladığında yüksek lisans yapmak istediğini söylüyor. Kendisini sosyalist olarak tanımlıyor. Sendikada aktif olarak yer alıyor. Üç yıldır İzmir’de yaşıyor. Görüşme tarihi: 27.08.2015.

G 2

1993 Manisa doğumlu. Doğduğundan beri ailesiyle birlikte orada yaşıyor. Üniversiteden yeni mezun olmuş. On üç yaşında bir erkek kardeşi var. Annesi ev kadını, babası araba tamircisi. İki de ilkokul mezunu. Aile yaşantısını ve çocukluğunu travmatik olarak değerlendiriyor. Aile içi şiddetin çok yoğun olduğu bir ortamda büyümüş. Bayramlar gibi aileyle olmayı zorunlu kılan günlerden nefret ediyor. On dört yaşından beri komünist örgütlenmeler içerisinde aktif olarak yer alıyor. On altı yaşından beri politik kimliği nedeniyle süren bir mahkemesi var. Her an hapis cezasının uygulanacağı korkusuyla gündelik hayatını ve ilişkilerini sürdüremediğini anlatıyor. Devlet şiddetine maruz kalmanın onu çok olgunlaştırdığını düşünüyor. Geleneksel ve muhafazakâr bir ailesi olduğunu ifade ediyor. Onların kendisine özellikle din konusunda ciddi baskı yaptığını ve bu nedenle çok çatışmaları olduğunu anlatıyor. Kendisini oldukça duygusal ve romantik biri olarak tanımlıyor. Gitar çalan, çeşitli spor dallarıyla uğraşan, şiir ve öykü yazar birisi. Bu özelliklerin kendisini kadınlar karşısında “kırılgan” gösterdiğini, erkekliğin erkekleri de çok ezdiğini örnekleyen hikâyeler anlatıyor. Görüşme tarihi: 27.06.2015

G 3

1995 İzmir doğumlu, öğrenci. İstanbul’da okuyor. Bir ablası var. Anne ve babası üniversite mezunu. Her ikisi de ticaretle uğraşıyorlar. Anne ve babası altı sene önce

boşanmış. Boşanmanın ardından ergenliğinden itibaren babasıyla yaşamış. Gezi Direnişi sırasında devlet şiddetiyle tanışmış. Mahkemesi sürüyor. Kendisini hep farklı ve özel yetişmiş birisi olarak tanımlıyor. “İnternet çağı çocuklarının” kadın- erkek ilişkilerine yaklaşımlarının geleneksel kodları dönüştürdüğüne inanıyor. Herhangi bir aktivist harekete henüz dâhil değildir. Ancak araştırma kapsamında yapılan görüşmenin ardından bu hareketlerde aktif yer alacağını belirtmiştir. Görüşme tarihi: 21.06.2015.

G 4

1986 Diyarbakır Bismil doğumlu. On üç yaşına kadar Bismil’in bir köyünde yaşamış. Babasının iflas etmesinin ardından ailesiyle Bursa’ya taşınmışlar. Babası ilkokul mezunu ve ticaretle uğraşiyor. Zaman içinde çok farklı işler yapmış. Maddi sıkıntıları çok sık ve yoğun yaşadıklarını anlatıyor. Annesi ev kadını ve okuma yazmayı çocuklarından öğrenmiş. Dört kardeşler, bir ablası, bir erkek bir de kız kardeşi var. Kardeşleri evli, kendisi ise ailenin tek bekâr ve okuyan üyesi. Yedi yıldır sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışıyor. Üniversite eğitiminin ardından iki yıl Bursa’da çalışmış ve son beş yıldır Manisa’da yaşıyor. On üç yaşından itibaren devrimci mücadele veren bir örgüt içinde yer almış. Bunun da rastlantısal olduğunu, hangi grup gelip kendisini örgütlese o grup içinde örgütlenecek kadar bilinçsiz olduğunu belirtiyor. Kürt ve politik birisi olarak askerliğin oldukça zor bir deneyim olduğunu aktarıyor. Öğretmenliğe başladıktan sonra örgütten ayrılıyor ve mücadelesini sendikadan sürdürmeye devam ediyor. Kendisini sosyalist olarak tanımlıyor. Ailesinin katı muhafazakâr tavrını kendisinin dönüştürdüğünü söylüyor. Görüşme tarihi: 25.06.2015

G 5¹⁰⁰

1980 Ankara doğumlu, sosyolog. Çocukluğunda bir süre Suudi Arabistan ve Belçika’da yaşamış. Babası mimar, annesi ev kadını. Uzun yıllar akademide çalışmış. Amerika’da doktorasını tamamlamış. Evli ve bir buçuk yaşında bir kız çocuğu babası. Karısı avukat. Karı- koca uzun yıllar solcu örgütlerde yer almışlar. Uluslararası bir kuruluştaki çalışıyor. Kendisini komünist olarak tanımlıyor. Babasıyla olan çatışmalı ve mesafeli ilişkisi nedeniyle baba olmayı hiç istememiş. Babasının radikal muhafazakârlığıyla kendi

¹⁰⁰G 5, G 6 ve G 15 ile görüşmeler, Raoul Wallenberg İnsan Hakları Enstitüsü tarafından desteklenen, Atilla Barutçu ve Naz Hıdır’ın yürütücüsü olduğu “(Pro)Feminist Babalar” Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir ve görüşülenlerin onayıyla bu çalışma için de kullanılmıştır.

komünistliği, aralarında ciddi bir kopuşa neden olmuş. Çocuk sahibi olduktan sonra baba rolünü benimseyemediğini ve bu konuda ciddi sorunlar yaşadığını anlatıyor. Türkiye'ye döndükten sonra ekonomik yetersizlikler nedeniyle eşinin ailesiyle birlikte yaşamaya başlamışlar. Bu durumun eşiyile ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini anlatıyor. Görüşme tarihi: 25.07.2015

G 6

1982 Van doğumlu. Üçü kadın, yedisi erkek olmak üzere on kardeşler. Ailesi Van, Elazığ, Ankara, Sakarya, İstanbul, İzmir gibi Türkiye'nin farklı illerine dağılmış şekilde yaşıyorlar. Babası inşaat ustası ve bir süre Libya'da çalışmış. Geleneksel dindar bir aile yapısı olduğunu söylüyor. Kendisi kamuda çalışıyor. Evli, beş yaşında bir oğlu var. Eşi öğretmen ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrencisi. Muhafif, Kürt ve feminist bir baba olarak çocuk yetiştirmenin zorluklarını deneyimlediğini anlatıyor. Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmış. Şimdilerde doktora eğitimine devam ediyor. Görüşme tarihi: 01.08.2015

G 7

1979 İzmir doğumlu, Alevi. Ailesi Erzurumlu ancak o doğduğundan beri İzmir'de yaşamış. Annesi ev kadını, babası bir kamu kuruluşundan emekli. Bir kız bir de erkek kardeşi var. Özgürlükçü bir ailede, eşitlikçi bir yaklaşımla yetiştirildiğini, kendisinin de kadın – erkek ayrımı yapmadan, “insan odaklı” baktığını söylüyor. Bir kamu kuruluşunda Kadın Meclisi'nin sekreteri olarak çalışıyor. Evli ve on üç yaşında bir kız çocuk babası. Eşi özel sektörde çalışıyor. Sol hareket içinde pek çok grupta aktif olarak yer almış. Polis şiddetine maruz kalmış. Kadınlarla her zaman iyi ilişkileri olduğunu, kadınların baskın olduğu ortamda çalışmanın büyük rahatlık olduğunu söylüyor. Kadınların arasında erkeklerle girdikleri iktidar tartışmasından daha ciddi bir “savaş” olduğunu iddia ediyor. Bu konuda ilginç örnekler anlatıyor. Feminizmi ve Türkiye'de erkeklik hareketi olduğunu bilmiyor. Ancak feminizme yoğun eleştiriler yöneltiyor. Görüşme tarihi: 26.06.2015

G 8

1986 Fethiye doğumlu, akademisyen. Üniversite yıllarına kadar Fethiye'nin bir köyünde büyümüş. Turistik bir yer olarak bilinse de tipik bir köy yaşamından gelmiş. Babası

madenci olarak çalışmış ve erken yıpranma nedeniyle otuz beş yaşında emekli olmuş. Emeklilik sonrası balıkçılıkla uğraşmış. Annesi ev kadınıymış. Üç ablası var. Annesini altı sene önce kaybetmiş. Babasının uzun yıllar alkol problemi olmuş. Bu nedenle kendisinin asla alkol almayan birisi olduğunu söylüyor. Babasıyla olan travmatik ilişkisinin kendisini çok etkilediğini, asla öyle bir baba olmayacağını anlatıyor. Ailesine çok bağlı biri olduğunu ifade ediyor. Özellikle annesine çok düşkünmüş ve erken kaybın kendisinde yarattığı üzüntüyle baş etmeye çalıştığını anlatıyor. Yaz tatillerinin tamamını ailesiyle geçiren, evlenmeyi ve baba olmayı planlayan biri. Feminist hareketlerle yakın ilişkileri olduğu söylenemez. Görüşme tarihi: 23.06.2015

G 9

1990 Manisa doğumlu, öğrenci. Anne ve babası muhasebeci. Annesi ve kendisinden sekiz yaş küçük kardeşi ile birlikte yaşıyor. Anne ve babasının yıllardır sürekli olarak boşanıp yeniden evlendiklerini, şu an resmi olarak evli olup olmadıklarını dahi bilmediğini söylüyor. Görüşme gerçekleştirildiği sırada anne ve babası ayrı yaşıyorlardı. İki sene kadar üniversite için İstanbul'da yaşamış. Daha sonra yeniden üniversite sınavına girmiş ve İzmir'e geri dönmüş. Askere gitmeyi düşünmüyor. Zamanının çoğunu okumakla geçiren, kadınlarla ilişkilerinde bağlanmamak gerektiğini düşünen ve kendisini sürekli eleştirerek dönüştürmeye çalıştığını söyleyen biri. Kadınlık, erkeklik, tekeşlilik, sadakat konularında alışılmışın dışında düşünceleri var. Kendi erkekliğini umursamaz görünen bir "cool" erkeklik olarak tanımlıyor. Örneğin güzel kadınlara davranışlarının, çirkin kadınlara davranışlarına göre farklı olduğundan bahsediyor. Araştırma için yapılan mülakatın kendisine erkeklikle yüzleşme açısından çok faydalı bir "terapi" işlevi gördüğünü; bu görüşmelerin tüm erkeklerle yapılması gerektiğini düşünüyor. Görüşme tarihi: 30.03.2015

G 10

1993 Van doğumlu. Beş kız, altı erkek kardeşin en küçüğü. Babası çiftçi annesi ev kadını. On iki senedir Bodrum'da turizm sektöründe farklı işlerde çalışmış. Şimdilerde bir mağazada tezgâhtarlık yapıyor. Katı geleneksel kodların baskın olduğu bir ailesi var. Anne ve babası hala Van'da yaşıyor. Abilerinin kendisine babalık ettiğini anlatıyor. Abileri inşaat sektöründeler. Çok ciddi maddi sıkıntılarla başlayan süreç, şimdi oldukça zengin olmalarıyla sonuçlanmış. Bunu tamamen abilerinin çalışkanlığına bağlıyor. Kendi

dükkanları, arabaları ve evleri olmasına rağmen yetiştirilme tarzı sebebiyle başkasının yanında maaşla sabahtan akşama kadar çalıştığını söylüyor. Ortaokul son ve lise birinci sınıfı Bodrum’da okumuş ancak devam etmemiş. Eğer Bodrum’a gelmeseydi muhalif biri olmayacağını, orada deneyimlediklerinin kendisini çok dönüştürdüğünü söylüyor. Van’dan sonra Kürt biri olarak Bodrum’da yaşamayı “başka bir ülkede yaşamak” kadar farklı bulduğunu anlatıyor. Ailesini ziyaret etmek için arada Van’a gidiyor. İran ise sıklıkla seyahat ettiği ve sevdiği bir yer. Görüşmecilerin içinde “feminizm”i duymamış olan tek kişiydi. Ona göre bir erkeğin güçlü olmasını sağlayacak şey çok fazla para sahibi olmak. Geleneksel erkeklik değerlerinden bazılarından uzaklaşmış olsa da, pek çok noktada cinsiyetçiliği yeniden ürettiği söylenebilir. Askerliğini henüz yapmamış. Bu sene gidecekti ve askerlikten korktuğunu söylüyor. Görüşme tarihi: 20.06.2015

G 11

1992 Ankara doğumlu. Babası emekli polis, annesi ev kadını. Babasının mesleği nedeniyle çocukluğunda bir süre Şırnak’ta yaşamışlar. Babasının polisliği eve taşıdığı, ev ile iş ayrımı yapamaması nedeniyle çok travmatik bir çocukluk yaşadığını anlatıyor. Babası solcu ve Alevi kimliği nedeniyle çok sorunlar yaşamış, mücadele sürecinde ihanete uğramış. Altı yaşından beri İzmir’de yaşıyorlar. Kendisinden dört yaş büyük bir abisi var. Babasıyla çatışmalı bir ilişkisi var. Ailenin seilmeyen ve istenmeyen çocuğu olduğunu söylüyor. Aileye karşı oldukça eleştirel bir tutum içerisinde. Lisedeyken hazlarını kontrol etmek adına kendisini dinsel terbiye içine soktuğunu ancak sonra fikirlerinin değiştiğini söylüyor. Biseksüel kimliğini erkekliği sorgulamada önemli dönüşüm uğraklarından biri olarak değerlendiriyor. Erkeklikte başarısız olmanın ve hatta “erkekliği öldürmenin” yollarını üzerine düşünüyor. Görüşme tarihi: 17.03.2015

G 12

1985 İzmir doğumlu. İlkokul mezunu. Okulu isteyerek bıraktığını ve bundan pişmanlık duymadığını söylüyor. Bunun sebebini ise Türk eğitim sisteminin ayrımcı ve ötekileştirici özelliği üzerinden temellendiriyor. Ailesi Mardin’den İzmir’e göç etmiş. Kadifekale’de yaşıyorlar. Kendini ne İzmir’e ne de Mardin’e ait hissedebiliyor. Bu nedenle tüm gelenekleri İzmir’e taşımış olsalar da kendisini bir yerli olarak tanımlayamıyor. Çocukluğunda Kürt kimliği nedeniyle yaşadığı ayrımcılıkların kendisinde travmatik etkileri olduğunu söylüyor. Türkçe’yi çok düzgün konuşmaya

çalışmaktan, uzun yıllar Kürt olduklarını inkâr etmeye kadar giden sancılı dönemler geçirmiş. Yedi kardeşin en küçüğü. Ailecek Kürt Hareketi içinde aktif olarak yer alıyorlar. Yıllar içinde sürekli kaçmak ve göç etmek zorunda kalmışlar. Abilerinden birisi yirmi iki senedir cezaevinde. Anne ve ablası da daha önce cezaevine girmiş. Annesi dört yıla yakın başka şehirlerde yaşamış, görüşmemişler. Çocukluğunun büyük bir bölümünün polis baskınları ile geçtiğini anlatıyor. Uzun yıllar ekonomik sıkıntılar çekmişler ancak şimdi maddi durumları kötü değil. Anne ve babası işçi emeklisi. Bir kadınla on iki sene boyunca süren kendi tabiriyle “hastalıklı” bir ilişkisi olmuş. Uzun yıllardır hayvan hakları savunucusu, vejetaryen ve anarşist. Biseksüel deneyimleri olmuş. Kendisini okuyarak ve politik hareketler içerisinde geliştirmiş, kimlik meselesini sorgulayan birisi. Görüşme tarihi: 29.03.2015

G 13

1985 İzmir doğumlu. Yirmi iki yaşına kadar İzmir’de yaşamış. Üniversite için Ankara’ya taşındığından beri orada yaşıyor. Kadın Çalışmaları yüksek lisans mezunu. Ağlamaktan çekinmeyen, vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçiren, romantik ve duygusal birisi. Feminist mücadelede aktif olarak yer alıyor. Bir “erkek” olarak işsiz olmanın toplum tarafından yadırganan bir durum olmasından oldukça şikâyetçi. Sevmediği bir işte çalışmaktansa, işsiz kalmayı tercih ediyor. Feminist bir sevgilisi var. Kendi erkekliğini sorgulamada feminist hareketten oldukça beslendiğini anlatıyor. Evlenmeyi ve baba olmayı planlıyor. Bir abisi var. Annesi emekli ve İzmir’de yalnız yaşıyor. Babası “düşüne gidiyorum” diye yola çıkıp bir daha geri dönmemiş. Baba, bu “terk ediş”in ardından bir süre sonra hayatını kaybetmiş. Babasının gidişini “erkekliğin sorumluluklarından kaçmak” olarak değerlendiriyor. Erkekliğin “kötü” hallerini babasının öfkeli ve şiddet eğilimli hallerinden öğrendiğine dair pek çok anısı var. Görüşme tarihi: 26.08.2015

G 14

1980 Mardin doğumlu, lise mezunu, komünist. Hem ailevi hem de ekonomik nedenlerle üniversite okuyamamış. Belediyede işçi olarak çalışıyor. Bekâr ve ailesi ile birlikte yaşıyor. Zorunlu göç nedeniyle on iki yaşından beri İzmir’de yaşıyor. Kürt hareketi sayesinde kadınlık ve erkeklik meselelerini sorgulamaya başlamış. Bir erkek, üç kadın kardeşin en büyüğü. Erkeklikle yüzleşmesi babasının “çok erkek” olmasından

kaynaklandığını söylüyor. Babasının solculuğunu cinsiyetçiliği nedeniyle eleştiriyor. Babası inşaat işi yapıyor, annesi ev kadını. Kürt olduğu için İzmir’de pek çok ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmış. Özellikle çocukluk ve ergenlik sürecinin ciddi bir kimlik bunalımıyla geçtiğini anlatıyor. Lisede okul müdüründen dayak yedikten sonra okulu örgütleyip bir isyan başlatmış. Bu isyan televizyonlara çıkmış. Lise döneminde politikleşmeye başlamış. Sakat ve çirkin erkeklere “şans vermeyen” feminist kadınlara ve feminist hareketin beyaz türklüğü ile orta sınıflığına eleştirileri var. Görüşmeler sırasında sakat ve çirkin erkekliklere dikkat çeken tek erkek olması dikkat çekicidir. Görüşme tarihi: 29.03.2015

G 15

1970 İstanbul doğumlu, anarşist, psikolog. Anne ve babası işçi emeklisi. Babasının geleneksel, sevgisini göstermeyen, otoriter bir baba olmasına karşılık annesinin “Arnavut kadınlarına has” inadı sayesinde baskın bir kadın olduğunu söylüyor. On beş yıldır evli ve biyolojik olarak erkek olan iki çocuğu olduğunu söylüyor. Çocuklarının cinsiyetlerini ilerde değiştirebilme ihtimallerini göz önünde bulundurarak böyle bir cinsiyenlendirmeden kaçınacak kadar hassas bir (pfo)feminist baba. Çocuklarından biri on üç diğeri ise dört yaşında. Bu ikinci evliliği. Daha önceki evliliğini çok genç yaşta yapmış ve boşanmış. On sekiz yaşına kadar İstanbul’da yaşamış. Üniversite için Ankara’ya gitmiş ve Ankara’da on yıl yaşadıkten sonra tekrar İstanbul’a dönmüş. Deprem sonrası Muğla’ya yerleşmiş ve o zamandan beri Muğla’da yaşıyor. Bir kız bir de erkek kardeşi var. Eşi öğretmen olarak çalışıyor. Çevre ile ilgili bir dernekte aktif olarak yer alıyor. Önceleri feminist kitaplar ve kadınlar sayesinde cinsiyet meselelerinden haberdarmış. Ancak erkek farkındalık eğitimine katılmasının kendi egemen erkekliğini dönüştürmeye başladığını vurguluyor. Muğla’da bir eylemde “etek giyen tek erkek” olmasıyla ön plana çıkan birisi. Çocuklarıyla bisiklet turlarına ve kamplara giden birisi. Muğla’da eleştirel erkeklik hareketi olarak değerlendirilebilecek bir grubunun içinde aktif olarak yer alıyor. Görüşme tarihi: 15. 08. 2015

G 16

1965 Tunceli doğumlu, Kürt, Alevi, anarşist ve vicdani retçi. Üç kız, bir erkek kardeşi var. Babası memur, annesi ev kadını. Abisi siyasi nedenlerle evden ayrılmış, işkence görmüş ve hapiste yatmış. Kendisi üniversitede sosyoloji ve işletme okumaya başlamış

ancak tamamlamamış. Feminist bir kadınla evlenmiş ve boşanmış. Anarşist ve feminist yayınlarla erken yaşta tanışmış. Anti-militaristliğin kendisini erkekliği sorgulamaya yönelttiğini belirtiyor. Uzun yıllar çeşitli politik örgütlenmelerde aktif olarak yer almış. Evliliğinde bir şiddet olayı yaşanmış. Erkekliği sorgulayan biri olarak politik hareketlerde yer alırken, şiddet uygulamış bir erkeğe dönüşmek kendisiyle çelişkilerini görmesine yol açmış. Bu olayın ardından kendisiyle yüzleşmek adına politik çevresinden uzaklaşmış. Şimdi bir kıyı kasabasında yaşıyor. Savaş ve şiddet karşıtı erkek gruplarında aktif olarak yer alıyor. Bu gruplarda yer almanın bazı çevrelerce “kahramanlaştırılan” bir erkeklik haline dönüştüğünü anlatıyor. Feminizm ve LGBTİ yandaşı olmanın kadınlar karşısında “prim” yapan “moda” bir söyleme dönüştüğüne dair ilginç örnekler aktarıyor. Görüşme tarihi: 28.03.2015

G 17

1987 Antalya doğumlu, öğrenci. Ankara’da yaşıyor. Babası kendisini ortaokuldan sonra yatılı okula gönderdiği için ona öfkeli. Ailelerin çocuklarını “sermaye” olarak gördüklerini ve bu nedenle babasının kendisini yatılı okula gönderdiğini düşünüyor. Daha iyi eğitilmiş, daha yüksek statülü bir evlat yetiştirme hedefinin kendisini ittiğini anlatıyor. Kendisinden üç yaş küçük bir erkek kardeşi var. Annesi ev kadını, babası çeşitli işler yaptıktan sonra emekli olmuş. Hala arıcılıkla uğraşıyor. Senelerdir ailesinden uzakta yaşamının kendisini “vahşi”leştirdiğini düşünüyor. Kadınlarla çok yakın ilişkileri olmamış. Hırslardan uzak sakin bir hayat arzusunda olduğu için erkekliğe yüklenen sorumlulukları reddetme eğiliminde olduğunu söylüyor. Erkekliğinden oldukça rahatsız, kendisini “ebedi bir ergenlik” hali içinde tanımlıyor. Romantik, müzmin, sosyalleşmekten hoşlanmayan, evde yalnız vakit geçirmeyi, kitap okumayı ve yürüyüşlere çıkmayı seven bir erkek. Kadın Çalışmaları’nda yüksek lisans yapmak istediğini, ancak ailesindeki erkeklerin vereceği tepkilerin kendisini bundan vazgeçirdiğini söylüyor. Görüşme tarihi: 06.06.2015

G 18

1990 Manisa doğumlu, yüksek lisans öğrencisi. Beş yıldır İzmir’de yaşıyor. Annesi emekli, babası işçiymiş. Babasının alkolik olduğunu, annesine fiziksel şiddet uyguladığını anlatıyor. Babasının hastalığı sürecinde araları biraz daha iyi olmaya başlamış. Babasını iki sene önce kaybetmiş. Çocukluğundan itibaren çok çeşitli işlerde

çalışmış. Üniversiteyi ilk sene kazanamaması nedeniyle babasıyla aralarında ciddi çatışmalar olmuş. Kendisini heteroseksüel olarak tanımlamıyor. Birkaç sene önce feminist bir kadını taciz ettiği için teşhir edildiğini ve bu olayın ardından kendi davranışlarını sorgulamaya yöneldiğini anlatıyor. Bir kadınla çokaşklılık bir ilişki içerisinde ve bu ilişkinin de kendisini dönüştürdüğünü düşünüyor. Çokaşklılık, çok eşlilik, biseksüellik ve dostluk üzerine ilgi çekici yorumları var. Akademik ve politik olarak aktif faaliyetlerde bulunan aynı zamanda internette blog sayfası yazan biri. Kendisini işsiz, başarısız ve “egemen erkeklikten kaçmakta olan bir erkek” olarak tanımlıyor. Erkeklikte ne kadar başarısız, ne kadar korkak olunursa o kadar “başarılı” olunacağını bunun için erkeklikten sıyrılmak gerektiğini savunuyor. Görüşme tarihi: 19.03.2015

EK 2: GÖRÜŞME SORULARI

1) BABA OTORİTESİNİN DENEYİMLENİŞİ

1. Aile nedir? Nasıl bir aileniz vardı?
2. Ev işlerini kim yapıyordu?
3. Evdeki kurallar nelerdi? Bunları koyan kimdi?
4. Ailede rol model aldığınız erkekler var mıydı?
5. Ailenizin size davranışları (varsa) kız kardeşlerinize davranışlarından farklı mıydı?

1.1. BABALIK

6. Nasıl bir babanız vardı? Babanızın sizinle ilişkisi nasıldı?
7. Sizin için babanın/babalığın anlamı nedir?
8. Babanızla cinsellik konuşur muydunuz?
9. Babanız şiddet uygular mıydı? Bu size nasıl hissettirdi?
10. Babayla hangi konularda çatışma yaşadınız? Bu çatışmaları nasıl aşardınız?
11. Baba olmayı düşünüyor musunuz?
12. Nasıl bir babalık tahayyülünüz var?

1.2. ANNELİK

13. Anneliğin sizce nasıl bir anlamı var?
14. Annenizle ilişkiniz nasıldır?
15. Annenizle cinsellik konuşur muydunuz?
16. Annenizin özgür ve/veya mutlu bir kadın olduğunu düşünüyor musunuz?

2) SÜNNET

17. Kaç yaşında sünnet oldunuz?
18. Sünnetin sizin için anlamı nasıldı?
19. O zaman nasıl hissetmiştiniz?
20. Sünnetin aileniz için anlamı neydi?

3) CİNSELLİK

21. Cinselliği nasıl öğrendiniz?
22. İlk cinsel deneyiminizi nasıl yaşadınız? Ne hissetmiştiniz?
23. Namus nedir?
24. Bir erkek için namus nedir?
25. Bekâret sizin için önemli mi?

4) ASKERLİK

26. Askere gittiniz mi? Nasıl bir deneyimdi?
27. Askerlik hakkında ne düşünüyorsunuz?

5) EVLİLİK

28. Evlilik hakkındaki düşünceleriniz neler? Düşünüyor musunuz?
29. (Evlilyse) Ev içinde işbölümünüz var mı? Kim hangi işleri yapmaktadır?
30. Partneriniz sizden daha yüksek statülü ya da yüksek gelirli bir işte çalışsa ne düşünürsünüz?

6) İŞ SAHİBİ OLMAK

31. İş sahibi olmak bir erkeğin hayatında önemli midir?
32. İşsiz olduğunuzda kendinizi “eksik erkek” olarak hisseder misiniz?

7) MUHALİF ERKEKLERİN GÖZÜNDEN

7.1. ERKEKLİK

33. Erkeklik nedir?
34. Bir erkeğin sorumlulukları nelerdir?
35. Bir erkeğin başarılı olması ne demektir?
36. Bir erkeğin cesur olması ne demektir?
37. Bir erkeğin güçlü olması ne demektir?
38. Bir erkek nasıl olmalıdır?

7.2. KADINLIK

39. Kadınlık nedir?
40. İdeal bir kadın nasıl olmalıdır?
41. Kadınlar cinselliklerini kullanıyorlar mı?
42. Kadınlara güvenilir mi sizce?
43. Kadınlarla eşit bir ilişki kurduğunuzu düşünüyor musunuz?

7.3. ŞİDDET

44. Şiddet nedir sizce?
45. Fiziksel, cinsel, psikolojik ya da ekonomik şiddet uyguladınız mı?
46. Sizi şiddet uygulamakla suçlayan oldu mu?

7.4. CİNSEL TACİZ

47. Cinsel taciz nedir sizce? Taciz nerede başlar nerede biter?
48. Sizi cinsel tacizle suçlayan oldu mu?

7.5. LGBTİ'LERE YÖNELİK YAKLAŞIM

49. LGBTİ'lere yönelik yaklaşımınız nedir?

50. LGBTİ hareketi destekliyor musunuz?

7.6. FEMİNİZM

51. Feminizmi nasıl değerlendiriyorsunuz?

52. Erkekler neden feminizmden korkuyor?

53. Erkekler feminist olabilir mi? Siz feminist misiniz?

8) ERKEKLİK KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞİMLER

54. Erkek egemenliğini kendi yaşamınızda nasıl deneyimliyorsunuz?

55. Türkiye'de egemen olan erkeklik nasıl bir erkekliktir?

56. Sizin kendi erkeklik değerleriniz nelerdir?

57. Sizce erkeklik değişebilir mi? Buna inanıyor musunuz?

58. "Diğer" erkeklerle ilişkileriniz nasıldır? Onları dönüştürmeye çalışır mısınız? Bu konuda neler yaparsınız?

8.1. ERKEKLİĞİ DÖNÜŞTÜRME STRATEJİLERİ

59. Siz erkekliğini dönüştürebildiğini düşünüyor musunuz?

60. Erkek olmanın avantajları nelerdir? Erkek olmanın avantajlarından yararlandığınızı düşündüğünüz alanlar var mıdır? Örnek verir misiniz?

61. Gündelik hayatta cinsiyetçilikle mücadele stratejileriniz nelerdir?

62. Erkekler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için neler yapabilir?

63. Erkek egemenliğinden özgürleşmek için siz neler yapıyorsunuz? Maço olmamak ya da babalarımız gibi olmamak yeterli midir?

64. Yaptıklarınızın yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

65. Herhangi bir erkeklik hareketi grubuna üye misiniz, bunlardan haberdar mısınız?
(Haberdarsa) Erkeklik hareketini nasıl değerlendiriyorsunuz?

66. Bunlara neden katıldınız? (Katılmıyorsa) Neden katılmıyorsunuz?

8.2. MUHALİF ERKEK OLMAK

67. Zaman zaman cinsiyetçiliği yeniden ürettiğini düşündüğünüz şeyler yapıyor musunuz?

68. Sizce neden baskı, tahakküm ve hiyerarşinin her türüsüne karşı hareketler bile erkekler tarafından yürütülür?

69. Sizce muhaliflik, solculuk erkekliği değiştirir mi?

70. Sizce erkek egemenliğinden özgürleşmek mümkün mü?

KAYNAKÇA

- Acar, Savran, G. (2002) “Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marks’tan Dephy’e Bir Ufuk Taraması”, *Praksis*, 10, s. 159- 210.
- Açıksöz, S. (2013). “Kürt Sorunu Bağlamında Gaziliğin Tecessümü: Egemenlik, Erkeklik ve Sakatlık” *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* içinde, der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akaltun, A. (2015). *Erkekler*, der. Ayşe Akaltun, Ankara, NotaBene Yayınları.
- Akça, E. ve Tönel, E. (2011). “Erkek(lik) Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe”, *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* içinde, der. İlker Erdoğan, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 11- 39.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Akgül, Ç. (2012). “Tüketilen ve “İktidar”laşan Bir Beden: “Amerikan Sapığı” *Fe Dergi* 4, 2, s. 72-86.
- Akis, Y. (2007). “Erkeklik Çalışmaları Feminizmden Ayrı Tutulabilir Mi?”, *KaosGL*, 32, s. 20- 21.
- Aleman, C. (2015). “Cinsel Taciz”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde, der. Helen Hırata vd., (çev. Gülnur Acar Savran). Ankara: Dipnot Yayınları, s. 56- 60.
- Alkan, A. (2008). “Akademik Feminizm ve Üniversite: Bu Tanışıklıktan Ne Çıkar?” *Dönüştürülen Üniversiteler ve Eğitim Sistemimiz* içinde, der. Servet Akyol v.d., Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, s. 333-363.
- Altınay, A. (2013). “Askerlik Yapmayana Adam Denmez’: Zorunlu Askerlik, Erkeklik v Vatandaşlık”, *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* içinde, der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 205- 260.
- Altınay, A. (2014). “Bedenimiz ve Biz: Bekâret ve Cinselliğin Siyaseti”, *90’larda Türkiye’de Feminizm* içinde, der. Aksu Bora, Asena Günel, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 323- 343.
- Altınay, A. ve Arat, Y. (2007). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul: Punto Baskı.
- Altunpolat, R. (2010). “Erkekliğe Bakmak”, *KaosGL*, Kaynak web: <http://kaosgl.org/sayfa.php?id=4605> adresinden 10.11.2014 tarihinde erişilmiştir.
- Anderson, A. (2009). *Inclusive Masculinity: The Changing Nature of Masculinities*, NewYork- London: Routledge.

- Ansâl, H. (1989) “Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik”, *Onbirinci Tez Kitap Dizisi, Şubat, 9*, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık.
- Arık, H. (2009). “Kahvehanede Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğinin Antropolojisi”, *Cins Cins Mekân* içinde, der. Ayten Alkan, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 168- 201.
- Arslan, U. T. (2004). ““Onu Kaybettin Tahsin Hem De Yıllar Önce’:Yeşilçam’ın Erkekleri Ne İstiyor?” *Toplum ve Bilim, 101*, s. 162- 191.
- Arslan, U. T. (2005). *Bu Kâbuslar Neden Cemil: Yeşilçam’da Erkeklik ve Mazlumluk*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Ashe, F. (2007). *The New Politics of Masculinity: Men, Power and Resistance*, London and New York: Roudledge.
- Atay, T. (2004). “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, *Toplum ve Bilim 101*, s.11- 30.
- Atay, T. (2012). *Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayan, S. (2014). “Cinsiyetçilik: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik”, *Cumhuriyet Tıp Dergisi 36*, s. 147-156.
- Ayşegül vd. (2015). “Bütün ‘Dar’ Alanları Genişletmek İçin”, Kaynak web: <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/guencel/haberler-duyurular-basiaciklamalari/789-buetuen-dar-alanlar-genisletmek-icin.html> adresinden 10.08.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Baird, V. (2004) *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller*, çev: Hayrullah Doğan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Barutçu, A. (2013). “*Türkiye’de Erkeklik İnşasının Toplumsal ve Bedensel Aşamaları*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Barutçu, A. (2015a). ““Ucundan Azıcık”la Atılan Sağlam Temel: Türkiye’de Sünnet Ritüelive Erkeklik İlişkisi”, *Masculinities Journal: A Journal of Identity and Culture*, Şubat, 3, s. 129- 155.
- Barutçu, A. (2015b). “Bir Erkeklik Stratejisi: Özel Alanda Eril Suskunluk”, *Fe Dergi 7, 1*, s. 131-145.
- Baytok, C. (2015). “Eyleme Erkekler Neden Gelmemeli?”, Sosyalist Feminist Kolektif, Kaynak web: <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/feminizm-/288-eyleme-erkeklernedengelmeli.html> adresinden 06.06.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Bebel, A. (2013). *Kadın ve Sosyalizm*, (çev. Saliha Nazlı Kaya), İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Berber, N. ve Kaya, Ö. (2012). “Bohem Maçolar: Teoride Zehir Gibi Pratikte Sallanmakta...”, *Feminist Politika*, 16, s. 35.
- Beril Türkoğlu, Gülden Sayılan ve Chris Haywood (2015). “The 1st International Symposium in Turkey on Men and Masculinities: ‘Identities, Cultures, Societies’ 11–13 September 2014, Izmir, Turkey”, *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 10: 2, s. 179- 184.
- Berktaş, F. (1993). “Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var Mı?”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, der. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 313- 326.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet: Bize Yüklenen Roller*, çev. Kader Ay, İstanbul: Kadav Yayınları.
- Biricik, A. (2014). “Çürük Raporu ve Türkiye’ de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler* içinde, der. Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 143- 149.
- Blaikie, N. (1993). *Approaches to Social Enquiry*. Cambridge: Polity.
- Blank, H. (2014). *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi*,(çev. Emek Ergün), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolak, H. (1993). “Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramsallaştırmasına Yönelik Öneriler”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, der. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 235- 246.
- Botkin, S. (2014a). “Why Men’s Center”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, Massachusetts: Interlink Books, s. 92- 94.
- Botkin, S. (2014b). “Healthy Masculinity is a Collective Journey”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, Massachusetts: Interlink Books, s. 371-372.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*, çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bozok, M. (2009a). “Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram Ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, s. 431- 445.
- Bozok, M. (2009b). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler, *Cogito Dergisi (Feminizm) Sayı: 58*, s. 269- 284.

- Bozok, M. (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*, ed. Nihan Bozok, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları (SOGEP), İstanbul: Altan Basım.
- Bozok, M. (2013). “Eleştirenler ile Eleştirilenler Arasında Nazik Karşılaşmalar: (Pro)feminist Bir Yaklaşımla Trabzon’da Erkeklikleri İncelemek”, *Fe Dergi* 6, 1, s. 78-89.
- Bozok, M. (2015). Ataerkil ve Cinsiyetçi Erkeklikler, Erkeklik ve Erkekliklerin Eleştirisi: Profeminizm, Ben ve Kendim, *Erkekler* içinde, der. Ayşe Akaltun, İstanbul: Notabene Yayınları, s. 29- 38.
- Brod, H. (1998). “To Be a Man, or Not to Be a Man- That Is the Feminist Question”, *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 197- 212.
- Brooks, A. (2007). Feminist Standpoint Epistemology: Building and Empowerment Through Women’s Lived Experience, *Feminist Research Practice: A Primer* içinde, der. Hesse- Biber, S. N. ve Leavy, P. L. London: Sage Publications, s. 53- 82.
- Butler, J.(2010). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev: Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Canikoğu, S. K. (2012). “‘Kadının Beyanı Esastır’ Önermesinden Ne Anlamalıyız?, Kaynak Web: <http://bianet.org/biamag/bianet/137985-kadinin-beyani-esastir-onermesinden-ne-anlamaliyiz> adresinden 17.07.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Carrigan,, T. vd. (1985). “Toward a New Sociology of Masculinity”, *Theory and Society* 14, 5, s. 551 – 604.
- Cengiz, K. Tol U.U. ve Küçükural, Ö. (2004). “Hegemonik Erkekliğin Peşinden”, *Toplum ve Bilim*, 101, s. 50- 70.
- Clatterbaugh, K. (1990). *Contemporary Perspectives on Masculinity: Men, Women and Politics in Modern Society*, Boulder: Westview Press.
- Cohen, D. (1995). *Erkek Olmak*, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Collin, F ve Laborie, F. (2015). “Annelik”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde, der. Helen Hırata vd.,(çev. Gülnur Acar Savran), Ankara: Dipnot Yayınları, s. 39- 45.
- Connell, R. W ve Messnerschmidt, J.W. (2005). “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept”, *Gender & Society* 19 (6), s.829- 859.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*, Sydney: Allen and Unwin.
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (çev: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Connell, R.W. (2004). "The Social Organization of Masculinity", *The Masculinities Reader* içinde, der. Whitehead, S.M. ve Barrett, J. B., Cambridge: Polity Press. s. 30- 50.
- Connell, R.W. (2005). "Globalization, Imperialism and Masculinities", *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde, der. M.Kimmel, J.Hearn, R.W.Connell, California: Sage Publication.
- Çakır, S. (1996). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Serpil Çakır, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- David, D. S. ve Brannon, N. (1976). *The Forty-Nine Percent Majority: The Male Sex Role*, Reading, Massachusetts: Addington- Wesley.
- Dell, F. (2014). "Feminism For Men... in 1914", *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men's Movement* içinde, der. Rob A. Okun, (2014). Massachusetts: Interlink Books, s. 211- 216.
- Delphy, C. (1992). "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* içinde, der. Gülnur Acar- Savran, Nesrin Tura Demiryontan, İstanbul: Kardelen Yayınları, s. 89- 114.
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*, İstanbul: Babil Yayınları.
- Demren, Ç. (2008). *Kadınlık Dolayısıyla Erkeklik Öznelliği*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 32, 1, s. 73- 92.
- Dink, R. (2007). Hrant Dink'e Veda Konuşması, Kaynak web: <https://dink.wordpress.com/2007/01/24/rakel-dinkin-esi-hrant-dinke-vedakonusmasi-ulkenden-ayrilmadin-sevgilim/> adresinden 10.09.2015 tarihinde erişilmiştir.
- Donovan, J. (2010). *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri* (çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Drowkin, A. (1989). *Pornography: Men Possessing Women*, New York: Plume Book.
- Edley, N. ve M. Wetherell, (1996). "Masculinity, power and identity". *Understanding Masculinities- Social Relations and Cultural Areas* içinde der, M. M. An Ghail. Buckingham: Open University Press, s. 97-114.
- Edwards, T. (2006). *Cultures of Masculinity*, London- New York: Routledge.
- Engels, F. (2000). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (çev. Kenan Somer), İstanbul: Sol Yayınları.

- Ergün, E. (2014). “Önsöz: Türkiye’de Bekâretin ‘El Değmemiş’ Tarihi”, *Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi*, çev. Emek Ergün, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 11- 34.
- Farrel, W. (1974). *The Liberated Man: Beyond Masculinity; Freeing Men and Their Relationships with Women*, NY: Random House.
- Fonda, J. (2014). “Poisoned Privilege: The Price Men Pay For Patriarchy”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, Massachusetts: Interlink Books, s. 98- 102.
- Gardiner, J. K. (2002). “Introduction”, *Masculinity Studies and Feminist Theory: New Directions* içinde, der. Judith Kegan Gardiner, New York: Columbia University Press, s. 1- 29.
- Gardiner, J.K. (2005). “Men, Masculinities and Feminist Theory”, *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde, der. M.S. Kimmel, J. Hearn ve R.W. Connell, California: Sage Publications.
- Gilmore, D. (1990). *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*, New Haven & Londra: Yale University Press.
- Glick, P ve Fiske, S T. (1996). “The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism” *Journal of Personality and Social Psychology* 70 (3), s. 491-512.
- Goldberg, H. (2010). *Erkek Olmanın Tehlikeleri: Erkek Üstünlüğü Mitini Yaşatmak*, (çev. Selçuk Budak), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gutterman, D.S. (2004). “Postmodernism and the Interrogation of Masculinity”, *The Masculinities Reader* içinde, der. Whitehead, S.M. ve Barrett, J. B., Cambridge: Polity Press, s. 56- 71.
- Güçlü, Ö. ve Yardımcı, S. (2013). *Queer Tahayyül*, der. Sibel Yardımcı ve Özlem Güçlü, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Haig, B. D. (1997). “Feminist Research Methodology”, *Educational Research Methodology and Measurement: An International Handbook* içinde, der. J.P. Keeves, Oxford: Elsevier. s. 180- 185.
- Hanisch, C. (2013). *Kişisel Olan Politikdir: Radikal Feminizm Üzerine*, (çev. Halil Duranay, A.Nazar Erişkin), İstanbul: Kült Neşriyat.
- Harding, S. ve O’Barr., J. F. (1987). *Sex and Scientific Inquiry*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hartmann, H. (1992). “Maksizimle Feminizmin Mutsuz Evliliği”, *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* içinde, der. Gülnur Acar- Savran, Nesrin Tura Demiryontan, İstanbul: Kardelen Yayınları, s. 157- 206.

- Hartsock, N. (1983). "The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism" *Discovering Reality: Feminist Perspectives in Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science* içinde, der. Sandra Harding ve Merrill B. Hintikka, Dordrecht: D. Reidel. s. 283- 310.
- Hearn, J. (1992). *Men in The Public Eye*, New York London: Routledge.
- Hearn, J. (1996). "Is Masculinity Dead? A Critical Account of the Concept of Masculinity/Masculinities", *Understanding Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas* içinde, ed. M. Mac an Ghail, Milton Keynes: Open University Press, s. 202–217.
- Hearn, J. (2004). "From Hegemonic Masculinity to Hegemony of Men", *Feminist Theory*, 5(1), s. 49– 72.
- Hearn, J. (2013). Methods and Methodologies in Critical Studies on Men and Masculinities, içinde, *Men, Masculinities and Methodologies*, der. Barbara Pini ve Bob Pease, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, s. 26- 38.
- Hesse- Biber, S. N. ve Leavy, P. L. (2007). *Feminist Research Practice: A Primer*, London: Sage Publications.
- Hitchcock, L. A. (2013). *Kuramlar ve Kuramcılar: Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat*, (çev. Seda Pekşen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hocaoğlu, İ. (2002). *Eşcinsel Erkekler: Yirmi Beş Tanıklık*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- hooks, b. (2012). *Feminizm Herkes İçindir*, (çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım), İstanbul: bgst Yayınları.
- Hopkins, P.D. (1998). "How Feminism Made a Man Out of Me: The Proper Subject of Feminism and the Problem of Men", *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 33- 56.
- Horrocks, R. (1994). *Masculinity in Crisis*, New York: St. Martin's Press.
- Kancı, T. (2008). "Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları", *Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* içinde, der. Nil Mutluer, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 88- 102.
- Kandiyoti, D. (1988). "Bargaining with Patriarchy", *Gender & Society*, 2, 3, (Special Issue to Honor Jessie Bernard), September, s. 274- 290.
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, (çev. Aksu Bora ve Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- KaosGL, (2006). *Sık Sorulan Sorular*, Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- KaosGL, (2007). *Erkeklik*, 32, *Gey-Lezbiyen Kültür Dergisi*.

- KaosGL, (2010). *Homofobi Kimin Meselesi, Anti- Homofobi Kitabı/2*, Ankara: Ayrıntı Basım.
- KaosGL, (2011). *Ne Hastalık, Ne Suç, Ne Günah! : LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Kaufman, M. (2014a). “Why Are Some Men Still Afraid of Feminism?”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, Massachusetts: Interlink Books, s. 216- 218.
- Kaufman, M. (2014b). “Any Gender is a Drag”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, (2014). Massachusetts: Interlink Books, s. 363.
- Kelemen, N. (2006). “Şiddeti Engellemek için Bir Diyalog Projesi: Babalar ve Oğullarla Yapılan Tartışmalar”, *Namus Adına Şiddet: Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar* içinde, der. S. Mojab ve N. Abdo, (çev. Güneş Kömürcüler), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 165- 171.
- Keller, E.F. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim*, (çev. Ferit Burak Aydar), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kimmel, M. (1993). “Invisible Masculinity”, *Society*, 30 (6),s. 28- 36.
- Kimmel, M. (1998). “Who’s Afraid of Men Doing Feminism?”, *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 57- 68.
- Kimmel, M. (2005). *The History of Men: Essays in the History of American and British Masculinities*, Albany: State University of New York Press.
- Kimmel, M. (2014).“Democratic Manhood”, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, (2014). Massachusetts: Interlink Books, s. 364- 365.
- Kudat, A. (2006). *Satılık Erkeklik: Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kümbetoğlu, B. (2011). “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar”. İçinde, *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Gिरerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar– Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan* içinde, der. Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 475-503.
- Lambdaistanbul, (2006). *Ne Yanlış Ne De Yalnızız! Bir Alan Araştırması: Eşcinsel ve Biseksüellerin Sorunları*. Sivil Toplum Girişimi, Açık Toplum Vakfı, İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Lamoureux, D. (2015). “Kamusal/ Özel”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde, der. Helen Hırata vd., (çev. Gülnur Acar Savran), Ankara: Dipnot Yayınları, s. 215- 220.
- MacInnes, J. (1998). *The End of Masculinity: The Confusion of Sexual Genesis and Sexual Difference in Modern Society*, Buckingham-Philadelphia: Open University Press.

- MacKinnon, C. (1979). *Sexual Harassment of Working Women*, New Haven: Yale University Press.
- MacKinnon, C.A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, (çev. Türkan Yöney, SabirYücesoy), İstanbul: Metis Yayınları.
- Macnamara, J. R. (2006). *Media and Male Identity: The Making and Remaking of Men*, New York: Palgrave Macmillan.
- Maral, E. (2004). “İktidar, Erkeklik ve Teknoloji”, *Toplum ve Bilim*, 101, s. 127- 143.
- Mares, M. (2014). “A Guy’s Guide to Becoming a Profeminist Ally, *Voice Male: The Untold Story of the Profeminist Men’s Movement* içinde, der. Rob A. Okun, Massachusetts: Interlink Books, s. 247- 251.
- Messner, M.A (1993). “‘Changing Men’ and Feminist Politics in the United States” *Theory and Society*, 22, 5, *Speciel Issue: Masculinities*, s. 723- 737.
- Molinier, P. Ve Welzer- Lang, D. (2015). “Kadınlık, Erkeklik, Erkeksilik”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde, der. Helen Hırata vd., (çev. Gülnur Acar Savran), Ankara: Dipnot Yayınları, s. 209- 214.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, (çev. Sedef Özge), Ankara: YayınOdası Yayıncılık.
- Nichols, J. (1975). *Men's Liberation: A New Definition of Masculinity*. New York: Penguin.
- Onur, H. ve Koyuncu, B., (20004). “Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalleşme Sürecinde Erkekliğin Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Bilim Dergisi, Erkeklik*, 101, s. 31- 49.
- Öğüt, H. (2009). “Erkek Olmak: Büyük İmkânsızlık”, *Varlık 1221*, s. 3-9.
- Özbay, C. (2013). “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, *Doğu Batı Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı*, 63 (1), s. 185- 204.
- Özbay, C. ve Baliç, İ. (2004). “Erkekliğin Ev Halleri”, *Toplum ve Bilim*, 101, s. 89- 103.
- Özbay, F. (1989). “Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, der. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 129- 158.
- Özkazanç, A.(2012) *İşyerinde Şiddet: Psikolojik ve Cinsel Taciz El Kitabı*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Pease, B. (2013). “Epistemology, Methodology and Accountability in Researching Men’s Subjectivities and Practises” *Men, Masculinities and Methodologies* içinde, der. Barbara Pini ve Bob Pease, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 39- 52.
- Pini, B. ve Pease, B. (2013). *Men, Masculinities and Methodologies*, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

- Pleck, J. (1981). *The Myth of Masculinity*, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Pleck, J. H., ve Sawyer, J. (1974). *Men and Masculinity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Plummer, K. (2005). "Male Sexualities", *Handbook of Studies on Men and Masculinities* içinde, der. M.S. Kimmel, J. Hearn ve R.W. Connell, London: Sage Publications, s. 178-195.
- Pronger, B. (1998). "On Your Knees: Carnal Knowledge, Masculine Dissolution, Doing Feminism", *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 69- 80.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*,(çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Redfern, C. ve Aune, K. (2012). *Baş Harfi F*, (çev. Aksu Bora, Simten Coşar), Ankara: Ayizi Yayınları.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*, New York: Oxford University Press.
- Rich, A. (1980). "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs*, 5,4, *Women: Sex and Sexuality*, The University of Chicago Press. s. 631- 660.
- Rowbotham, S. (1998). *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*, (çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Payel Yayınları.
- Sancar, S. (2003). "Üniversitede Feminizm: Gündem, Bağlam, Olanaklar", *Toplum ve Bilim*, 97. s. 164- 182.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Sancar, S. (2013). "Erkeklik", *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde, der. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s. 168 191.
- Sancar, S. (2014). "Vicdani Red ve Eril Şiddet", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler* içinde, der.Özgür Heval Çınar ve Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 135- 142.
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek: Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat*, (çev. Sevim Aktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schmitt, R. (1998). "Pro-feminist Men and Their Friends, Doing Feminism", *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 81- 98.
- Schroedter, T. ve Vetter, C. (2014). *Çokaşklılık*, (çev. Özge Karlık), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, (çev. Aykut Tunç Kılıç), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*, (çev. Volkan Ersoy), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seidler, V. (2006). *Transforming Masculinities: Men, Cultures, Bodies, Power, Sex and Love*, London NewYork: Routledge.
- Selek, P. (2010). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sen, P. (2014). “‘Namus Suçları’, Anlam ve Önemi”, ‘Namus’: *Suçlar, Paradigmalar ve Kadına Yönelik Şiddet* içinde, der. Lynn Welchman, Sara Hossain, (çev. Ayten Sönmez, Canan Tanır, Merve Tabur, Sinem Şekercan), İstanbul: bgst Yayınları, s. 59- 78.
- Solnit, R. (2015). *Bana Bilgiçlik Taslayan Adamlar*, (çev. Asude Küçük), İstanbul: Encore Yayınları.
- Sterba, J.P. (1998). “Is Feminism Good for Men and Are Men Good for Feminism?”, *Men Doing Feminism* içinde, der. Tom Digby, New York London: Routledge, s. 291-304.
- Sünbuloğlu, N.Y. (2013). “Giriş: Türkiye’de Militarizm ve Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve” *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler* içinde, der. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9- 44.
- Şentürk, B. (2009). “On The Gender Aspect of Conflict in Turkey”, *Fe Dergi*, 1,2, s. 89 97.
- Şimşek, D. D. (2015). “Oldu Bitti Günlüğü”, *Erkekler* içinde, der. Ayşe Akaltun, Ankara: NotaBene Yayınları, s. 111- 114.
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*, (çev. Gülhan Demiriz, Berivan Binay, Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Tarhan, M. (2008). “Zorunlu Askerlik ve Sivil Alternatif Hizmete Direniş Olarak Vicdani Red” *Cinsiyet Halleri: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları* içinde, der. Nil Mutluer, Varlık Yayınları. s. 247- 255.
- Taş, M. (2015). “Mutfak”, *Erkekler* içinde, der. Ayşe Akaltun, İstanbul: Notabene Yayınları, s. 63- 71.
- Taşıtman, A. (2012). “Kutsal Erkekliğin İnşasında Bir Durak: Sünnet Ritüeli”, *Bellek İzleri: Kurgudan Kurama Görüntüler* içindedir. N. Gamze Toksoy, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 109- 130.
- Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emegi*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tolson, A. (1977). *The Limits of Masculinity*, Londra: Tavistock.

- Tuksal, H. Ş. (2004). “İslamcı Erkekliğin İnşası- Geleneksel Rollerin İhyası”, *Toplum ve Bilim*, 101, s. 81- 88.
- Tura, N. (2015). “Kadınların Kurtuluşundan Ne Anlıyoruz?” *Feminizm Kitabı: Osmalı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler* içinde, der. Hülya Osmanoglu, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 439- 443.
- Türk, B. (2008). “Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân olarak Pierre Bourdieu”, *Toplum ve Bilim*, 112, s. 119- 147.
- Türk, B. (2013). *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türker, Y. (2004). “Erk ile Erkek”, *Toplum ve Bilim*, 101, s. 8- 10.
- Türkoğlu, B. (2013). “Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış”, *Mülkiye Dergisi*, 37, (4), s. 33- 61.
- Ulusay, N. (2004). Günümüz Türk Sinemasında “Erkek Filmleri”nin Yükselişi ve Erkeklik Krizi” *Toplum ve Bilim*, 101, s. 144- 161.
- Weeks, K. (2013). *Feminist Öznelerin Kuruluşu* ,(çev. İlkay Özküralpli), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Whitehead, S. M. (2002). *Men and Masculinities*, Cambridge: Polity.
- Whitehead, S.M. ve Barrett, J. B. (2004). “The Sociology of Masculinity”, *The Masculinities Reader* içinde, der. Whitehead, S.M. ve Barrett, J. B., Cambridge: Polity Press, s. 1- 26.
- Yuval- Davis, N. (2007). *Cinsiyet ve Millet*, (çev. Ayşin Bektaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, V. (2014). *Kahramanın Yolculuğu: Mitik Erkeklik ve Suç Draması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İlgili web adresleri:

<http://www.anitsayac.com/>

<http://ataerkiyekarsierkekler.blogspot.com.tr/>

<http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com.tr/>

<http://www.erkekmuhabbeti.com/>

<http://erkekliklersempozyumu.blogspot.com.tr/>

<http://masculinitiesjournal.org/>

ÖZET

“Erkeklik Kimliğindeki Değişimlerin Sorgulanması” konulu yüksek lisans tez çalışmasında egemen erkeklik kimliğini reddeden erkeklerin neyi reddederek, neyi benimseyerek ve ne gibi deneyimlerden geçerek kendi kimliklerini kurduklarını incelenmiştir. Bu amaçla kendisini muhalif olarak tanımlayan on sekiz erkekle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma feminist duruş noktası yöntemiyle yürütülmüştür. Görüşülenler farklı toplumsal muhalefet alanlarından erkeklikleri kapsamı amacıyla sosyalist, anarşist, komünist, hayvan hakları savunucusu, vicdani retçi, sosyal demokrat ve (pro)feminist erkeklerden oluşmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen muhalif erkeklerin erkekliklerini nasıl inşa ettikleri babalarla ilişkiler, sünnet, cinsellik, askerlik, çalışma/iş- güç sahibi olma ve yuva kurma deneyimleri üzerinden sorgulanmıştır. Alternatif erkeklik kimliklerinin nasıl kurgulandığının izini sürmek adına erkekleri değişime götüren nedenler irdelenmiştir. Elde edilen veriler erkeklerin değişiminde kurucu rol oynayan siyasetin feminizmler olduğuna işaret etmiştir. Görüşülen muhalif erkeklerin, egemen erkekliği dönüştürme potansiyelini taşıdıkları görülmüştür. Buna karşılık bu erkeklerin kimi durumlarda patriyarka ile işbirliğine devam ettirdikleri anlaşılmıştır. Muhalif erkeklerin feminizm müttefikleri ilan edilmeleri konusunda temkinli yaklaşılması gerektiği öne sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Erkeklik, Feminizm, İktidar, Patriyarka, Erkekliğin Değişimi, Profeminizm

ABSTRACT

“Investigation of The Changes in Masculinity” themed master’s thesis analysed the way men who rejected the dominant masculine identities construct their own identities via rejecting what, adopting what, and living what kind of experiences. For this purpose, semi-structured in-depth interviews were conducted with eighteen men who identify themselves as antagonist. The research implemented conducted with feminist standpoint method. Sample composed of socialist, anarchist, communist, animal rights activist, conscientious objector, social democrat and (pro) feminist men in order to comprise men from different public oppositions. How the men interviewed within the research constructed their masculinities were questioned through their relations with fathers, circumcision, military service, having a job- power and starting a family. In order to trace how the alternative masculine identities were built, the reasons that bring these men to transformation were scrutinised. The data obtained indicates that key political thought behind the transformation of men is feminism. It is seen that the opponent men interviewed within the scope of this research has the potential to transform hegemonic masculinity. On the contrary, it is understood that they continue to cooperate with patriarchy in certain situations. Therefore, it is propounded that acting with deliberation is needed on the declaration of these men as an ally of feminism.

Keywords: Masculinity, Feminism, Power, Patriarchy, Changes in Masculinity, Profeminism